

PROF. DR. GÜLAY AKGÜL YILMAZ
DR. GÖZDE NALBANT EFE

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ

DURUM TESPİTİ,
İHTİYAÇLAR
VE POLİTİKA
ÖNERİLERİ

**TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR
VE POLİTİKA ÖNERİLERİ**
PROF. DR. GÜLAY AKGÜL YILMAZ
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖZDE NALBANT EFE

MALİYE HESAP UZMANLARI
VAKFI YAYINLARI – 35

**TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR
VE POLİTİKA ÖNERİLERİ**

Yazarlar
Prof. Dr. **Gülay Akgül Yılmaz**
Dr. Öğr. Üyesi **Gözde Nalbant Efe**

Yayıma Hazırlayan
İlkay Balıç

Kitap Tasarımı
Bülent Erkmen

Baskı Öncesi Hazırlık
Çağan Karaağaç, BEK

Baskı ve Cilt:
MAS Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Hamidiye Mahallesi, Soğuksu Caddesi, 3
Kağıthane 34408 İstanbul
T: 0(212) 294 10 00
kitap@masmat.com.tr

© Maliye Hesap Uzmanları Vakfı, 2022

*Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir
parçası telif hakkı sahiplerinin ve yayıncının
iznine başvurulmaksızın saklanamaz;
elektronik ya da mekanik hiçbir yolla
çoğaltılamaz ve aktarılamaz.*

PROF. DR. **GÜLAY AKGÜL YILMAZ**
DR. ÖĞR. ÜYESİ **GÖZDE NALBANT EFE**

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 006

ÖNSÖZ 008

1. GİRİŞ 011

2. KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

TANIM VE KAPSAM 014

3. TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ 017

Türkiye'de Kadın İşverenler ve

Kendi Hesabına Çalışanlar

Cinsiyet Bakımından Girişimciler

Ana Sektörlerde Kadın İşverenler

Ana Sektörlerde Kendi

Hesabına Çalışan Kadınlar

Ana Sektörlerde Kadın Girişimciler

Türkiye'de Bölgeler ve Sektörler

İtibarıyla Kadın Girişimciler

4. KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMA 039

AB Ülkelerinde Kadın Girişimciliği

OECD Ülkelerinde Kadın Girişimciliği

5. KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİ

ETKİLEYEN FAKTÖRLER 045

6. KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNE YÖNELİK

KURUMSAL DESTEKLER 050

Devlet ve Kamu Kuruluşları

Sivil Toplum Kuruluşları

Uluslararası Kuruluşlar

Özel Sektör

7. KADIN KOOPERATİFLERİ 059

8. TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN
DURUMU, İHTİYAÇLARI VE SORUNLARI
ARAŞTIRMASI 064

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Kadın Girişimcilerin Özellikleri

İşletme Özellikleri

İş Kurma Aşamasına İlişkin Tespitler

İşi Sürdürme Aşamasına İlişkin Tespitler

Kadın Girişimcilerin Vergi ve Benzeri

Mali Yükümlülükler Karşısındaki Durumu

Kadın Girişimcilerin Sosyal Güvenceleri

Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Bakımından Durumu

İşle İlgili Şiddete Maruz Kalma

Kadın Girişimcilerin Geleceğe Bakışları

Kadın Girişimcilerin Türkiye'de

Kadın Girişimciliğinin Geliştirilmesine

Yönelik Önerileri

9. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ 206

KAYNAKÇA 228

EKLER 232

Ek-1: Anket Soruları

Ek-2: Kadın Girişimcilerin "Diğer" Kısmı Olan

Sorulara Verdikleri Açık Uçlu Cevaplar

Ek-3: Türkiye İBBS Düzey-1

Bölgeler ve İller

BİYOGRAFİLER 264

AHMET EREN
MALİYE HESAP UZMANLARI VAKFI
YÖNETİM KURULU BAŞKANI

SUNUŞ

BÜYÜK maliyeci merhum Ali Alaybek üstadımız 29 Mayıs 1945 tarihinde Maliye Bakanlığı bünyesinde "Hesap Uzmanları Kurulu"nu kurmuş. Kurul, 2011 yılına kadar hukuki olarak varlığını sürdürdü. Halen de camia mensuplarının onurlu, gururlu, kararlı duruşları sayesinde fiili varlığı ve değerleri devam ediyor; devam da edecek. Hesap Uzmanları Kurulu, 66 yıllık hukuki ömrü boyunca titizlikle seçtiği mensuplarını çok iyi yetiştirmiş, adeta bir okul, ekol ve ocak gibi olmuş. Mensupları, başta özel sektörün tepe noktaları olmak üzere, merkezi ve yerel siyasette, kamu kesimi üst yönetiminde, üniversitede, sivil toplumda ve hatta diplomaside yerini almış. Halen de bu durum devam ediyor.

Kurul mensupları bu görevlerini yaparken de yüksek etik değerlere sahip olarak hep hukukun çizgisi içinde ve her türlü dış etkiden uzak hareket etti. Türkiye için önemli ve anlamlı işlere imza attı.

Hesap Uzmanları Kurulumuzun mensuplarının üyesi olduğu sivil toplum kuruluşları da var. Bunlar Maliye Hesap Uzmanları Vakfı ve Maliye Hesap Uzmanları Derneği.

Biz Maliye Hesap Uzmanları Vakfı olarak ülkemize hizmet etmek, tarihi bir misyonu yerine getirmek adına uzun yıllardan beri her yıl çeşitli etkinlikler yapıyoruz.

Şimdi de dünyanın gündeminde olan ve özellikle ülkemiz için çok önem taşıyan birkaç önemli konuya ve hatta soruna el atmış bulunuyoruz. Bu çalışmalarımızı siyaset, basın, sivil toplum başta olmak üzere, bir seri olarak kamuoyuyla da paylaşmak istiyoruz.

İşte bu çalışma da bunlardan birisi... Ülkemiz için özellikle konjonktür açısından olağanüstü önemde olan bir konu: Kadın. Türkiye ekonomisinde kadının girişimci olarak durumunu analiz eden titiz bir araştırmancının raporunu sizlerle paylaşmaktan büyük memnuniyet duyuyoruz.

Bu çalışmayı, başından sonuna kadar Prof. Dr. Gülay Akgül Yılmaz ve Dr. Öğr. Üyesi Gözde Nalbant Efe yürüttüler. Çok titiz ve aylar süren bir çalışma ile çok değerli bir eser ortaya koydular. Vakfımız Yönetim Kurulu adına Proje Koordinatörlüğünü de camiamızın mensubu ve Yönetim Kurulu üyemiz Hüsnü Güreli üstlendi.

Hepsine ve tüm emeği geçenlere en içten şükranlarımı sunuyorum; bu değerli çalışmanın kadın girişimciliği hususunda önemli etkileri olmasını temenni ediyorum.

ÖNSÖZ

TÜRKİYE kadınların ekonomiye katılımı alanında Dünya Ekonomik Forumu ve OECD verilerine bakıldığında dünya ülkeleri arasında son sıralarda yer almaktadır. Kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranlarının çok düşük olmasının yanı sıra, işveren durumunda bulunan kadın oranı da AB ve OECD ortalamalarının altında seyretmektedir. Bu araştırma, kadınların gelir getirici ekonomik faaliyetlere girişimci olarak dâhil olmasına dair mevcut durumu saptamayı, bu alandaki sorun ve ihtiyaçları tespit ederek kadın girişimciliğini geliştirmeye yönelik politika önerilerine ışık tutacak bulguları ortaya koymayı hedefledi.

Kadın girişimciler, tüm girişimcileri etkileyen makro ve mikro ekonomik koşulların yanı sıra toplumun belirlediği cinsiyet rolleriyle ve eşitsizliğin sebep olduğu engellerle çevrelenmektedir. Girişimciliğin cinsiyet esasına dayalı olarak "kadın girişimciliği" terimi ile ayrıca ifade edilmesi, girişimciler içinde kadın oranının çok düşük olmasının ortaya çıkardığı eşitsizlik ortamını ortadan kaldırmaya ve daha eşit bir yapı oluşturulmasına yönelik pozitif ayrımcı politika ve uygulamaların sağlanmasına yöneliktir.

Ataerkil toplum yapısının halen devam ettiği ve etkilerinin önemli ölçüde sürdüğü toplumlarda ev işleri, çocuk bakımı, yaşlı ya da hasta bakımı görev ve sorumlulukları kadına yüklenirken, iş sahibi olma, çalışma, ailenin ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duyulan geliri sağlama görev ve sorumluluğu erkeğe yüklenmiştir. Kendi başına çalışmak veya işveren olmak, bir başka deyişle ev dışında üretici faaliyetlerin sahipliğini ve yönetimini yapmak, kazanç elde etmek ve kazancını nasıl kullanacağına dair kararlar vermek erkeğe özgü nitelikler olarak görülür. Kadınlar kanunların verdiği hakları kullanmak olanağına ancak erkeklerin izinleri çerçevesinde sahip olurlar. Bu engeller olmasa ya da aşılırsa dahi kadınlar, işle ilgili muhatap oldukları kişi ya da kurum temsilcileri tarafından ortaya konan görünmez engellerle karşılaşabilmektedirler. Oysa kadının kendi işinin sahibi olması, çalışmada esneklik kazanmasını, iş-aile-yaşam dengesini daha rahat kurabilmesini ve üretime ilişkin kararlar ile elde ettiği gelirin kullanımına ilişkin kararları kendisi aldığı ölçüde de güçlenmesini sağlayan çok önemli bir araçtır.

Türkiye'de işgücüne katılmayan atıl kadın emeği ile ücretli iş bulamayan kadınların gelir getirici ekonomik faaliyetlere katılmasıyla ülkemizde ekonomik kalkınma hamlesi gerçekleşebilir, gelir eşitsizliği azaltılarak yoksulluk oranı düşürülebilir, ekonomik istikrar daha üst gelir düzeylerinde oluşabilir, kadın yoksulluğu azaltılabilir ve kadının güçlenmesi sağlanabilir.

Söz konusu hedeflerin hayata geçirilebilmesinde etkili olmasını ümit ettiğimiz bu özgün araştırma, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı'nın desteği sayesinde mümkün oldu. Vakfın Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Eren başta olmak üzere, araştırma ve rapor çalışmasının koordinasyonunu üstlenen Sayın Hüsnü Gürel'i ve Prof. Dr. Nevzat Saygılıoğlu'na teşekkürlerimi sunuyorum. Raporun araştırma ve yazım sürecini birlik-

te üstlendiğim Dr. Öğr. Üyesi Gözde Nalbant Efe'ye titiz çalışması nedeniyle minnettarım. Çalışmamızın redaksiyon ve tashihlerini özenle gerçekleştiren İlkay Balıç'e ve kitabın tasarımını yapan Bülent Erkmen'e katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Ortaya koyduğumuz veriler, tespitler ve politika önerilerinin, ülkemizde kadınların güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönündeki ilerlemeye katkı sunmasını ümit ediyorum.

1

GİRİŞ

TÜRKİYE'DE 2021 yılında kadın nüfusun işgücüne katılım oranı %32,8'dir. Bu oran ülkemiz kadın nüfusunun %67,2'sinin atıl emek olarak kaldığı, gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlere katılmadığı anlamına gelmektedir. Oysa OECD'ye üye ülkelerde 2021 yılında kadının işgücüne katılım oranı ortalaması %52,4'tür. Kadının işgücüne katılım oranı bakımından OECD ülkeleri arasında yapılan sıralamada Türkiye en son sırada yer almaktadır. Ülkemiz kadınlarından işgücüne katılmayanların %45,48'inin katılmama sebebi ev işleri ile meşguliyettir.

Türkiye'de 2021 yılında kadın istihdam oranı %28'dir. Bu oran OECD ülkelerinde ortalama %49,1'dir. Kadın istihdam oranı bakımından OECD üyesi ülkeler arasında sıralama yapıldığında Türkiye en son sırada yer almaktadır. 2021 yılında ülkemizde istihdamdaki kadınların yaklaşık %69'u ücretli/yevmiyeli, %20'si ücretsiz aile işçisidir. Risk almak suretiyle kendi hesabına işyeri açmış olanlar %8,91 oranında iken, işveren durumunda olanlar %1,93 gibi çok düşük bir orandadır.

Türkiye'de kadının işgücüne katılımı ve istihdamının 2021 yılı itibarıyla durumundan hareketle şu tespitler yapılabilmektedir: Ülkemiz kadınlarının işgücüne katılma ve istihdam oranı çok düşük düzeydedir ve istihdamdaki kadınların %20'si ücret karşılığı olmaksızın aile işlerinde çalışmaktadır; kendi hesabına çalışan kadın oranı düşüktür; işveren durumunda olan kadın oranı ise çok düşük düzeydedir.

Kadın nüfusun gelir getirici ekonomik faaliyetlere ücretli veya girişimci olarak dâhil olmaması iki önemli sonuç doğurmaktadır: Birincisi, kadın kendi gelirini elde etmekten, sermaye ve servet biriktirmekten yoksun, dolayısıyla da güçsüz ve erkeğin gelirine muhtaç haldedir; ikincisi, ulusal üretim faktörlerinden biri olan emek gücünün önemli bir bölümü ulusal gelire katkıda bulunmamakta, ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlamamaktadır.

İstihdamdaki kadınların risk almak suretiyle istihdam yaratıcı ekonomik faaliyetlere girişmek, yani kendi işlerini kurmak ve yönetmek yerine, daha çok mevcut işyerlerinde ücret karşılığı üretime katıldıkları görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, işverenliğin erkek işi olarak görülmesi, iş hayatının erkek egemen yapıda olması ve kadın yoksulluğu, başka bir deyişle sosyokültürel ve sosyoekonomik koşullar son derece etkili faktörlerdir.

İşgücüne katılmayan, işgücüne katılmış olmakla birlikte istihdama dâhil olamayan kadınların girişimci olarak verimli ekonomik faaliyetlere dâhil olması, mevcut işyerlerine yenilerinin eklenmesi ve daha fazla istihdam imkânının oluşturulmasıyla Türkiye ekonomisinin büyüme ve kalkınma hamlesi yapabilmesi, ekonomide dengelerin daha yüksek gelir düzeyinde sağlanması, daha adil bir gelir bölüşümü ve daha düşük yoksulluk ile daha istikrarlı bir ekonomi hâline gelmesinin potansiyelini oluşturmaktadır. Kadın girişimciliğinin ve %1,93 gibi çok düşük düzeylerde olan kadın işveren oranının yükselmesiyle ülkemiz ekonomisi uluslararası rekabette daha güçlü hale gelme ve dünya milli gelirinden daha yüksek pay alma potansiyeline kavuşabilecektir.

Bu çalışma öncelikle Türkiye'de kadının işgücüne katılım oranının artırılmasında ka-

dın girişimciliğinin önemini, ülkemizde kadın girişimciliğinin 2014-2021 dönemindeki gelişimini ve 2021 yılı itibarıyla durumunu OECD ve AB üyesi ülkeler ile karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır. Çalışmanın esas odak noktası ise Türkiye'de kadın girişimciliğinin yapısı ve özellikleri ile sorun ve ihtiyaçlarının tespit edilmesidir. Bu tespitler, ülkemizin kalkınması açısından büyük bir potansiyel oluşturan atıl kadın emeğinin girişimcilğe yönlendirilmesi suretiyle çok düşük düzeylerde olan kadın girişimci oranının yükseltilmesine yönelik olarak geliştirilecek politikalar için ip uçları sunmaktadır.

Çalışma başlıca iki temel eksen üzerinde gelişmiştir. İlk eksen, kadın girişimciliği kavramı, konunun kapsamı, kadın girişimciliğini etkileyen faktörler ve bugüne kadar Türkiye'de kadın girişimciliğine yönelik destekler ve çeşitli yapılanmalar ortaya konmaktadır. Türkiye'de kadın girişimciliğinin 2014-2021 döneminde gösterdiği gelişim kendi hesabına çalışanlar ve işverenler bakımından, TÜİK verilerinden hareketle, Türkiye genelinde ve İBBS Düzey-1 bölge sınıflandırmasına dayalı olarak 12 bölge açısından ele alınmakta ve uluslararası verilerle karşılaştırmalı olarak durum değerlendirilmesi yapılmaktadır. Türkiye'de kadın girişimciliğinin yapısı, özellikleri, işin kurulması ve sürdürülmesi aşamalarında karşılaşılan güçlükler ile duyulan ihtiyaçları tespit etmeye yönelik olarak kadın girişimcilerle yapılan anket çalışmasının bulguları ve elde edilen araştırma sonuçlarının ülkemizde kadın girişimciliğini geliştirmek amacıyla oluşturulacak politikalara yol gösterici olacak şekilde analiz edilmesi ise çalışmanın ikinci ve can alıcı eksenini oluşturmaktadır.

Araştırma için tasarlanan anket, çevrimiçi olarak Türkiye'de 81 ildeki kadın girişimcilere KOSGEB Başkanlığı ve TOBB Kadın Girişimci Kurulu aracılığıyla iletilmiş, 80 ilden toplam 1613 kadın girişimci anketi doldurmuştur. Analizler, 11 Mayıs-23 Haziran 2022 tarih aralığında doldurulmuş olan anket formlarından geçerli kabul edilen 1535'inde, katılımcıların demografik özellikleri, işletmelerinin yapısal özellikleri, işletmenin kuruluş ve işin sürdürülmesi aşamalarına ilişkin sorulara verilen cevaplara dayalı olarak yapılmıştır. Anketin son sorusu olarak katılımcılara "Türkiye'de kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik ne önerirsiniz?" şeklinde açık uçlu bir soru yöneltilmiş, kadın girişimcilerin önerileri ilgili oldukları konular bakımından 17 başlıkta tasnif edilerek çalışmada sunulmuştur. Anket sorularının birçoğunda "Diğer" seçeneği verilerek katılımcılara kendi yanıtlarını ifade etme fırsatı sunulmuş, katılımcıların cevaplarına bu raporun Ekler bölümünde, herhangi bir değişiklik yapılmaksızın, olduğu gibi yer verilmiştir.

Anket dâhilinde kadın girişimcilere yöneltilen soruların bir kısmı değerlendirme kıstaslarını oluşturmak, önemli bir kısmı ise kadın girişimcilerin işin kurulması, devamı ve geliştirilmesi aşamalarında karşılaştıkları sorunlar ve duydukları ihtiyaçları tespit etmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Anket uygulaması sonrası katılımcıların verdikleri cevaplar derlenerek bir taraftan Türkiye'de kadın girişimciliğini işletmecilik ilkelerine göre değerlendirmeye, diğer yandan sosyokültürel koşulların ortaya koyduğu toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın girişimciliği üzerindeki etkilerine ilişkin tespitler yapmaya uygun veriler elde edilmiştir.

KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ: TANIM VE KAPSAM

BİR ekonomide bireyler bir işverenin kurduğu işyerinde sözleşmeye dayalı olarak iş kanunu hükümleri çerçevesinde gelir getirici ekonomik faaliyetlerde bulunabilecekleri gibi, belli bir sermayeyi kullanarak emek, doğal kaynak ve teknolojiyi bir araya getirip bir organizasyon altında risk üstlenerek kendi nam ve hesaplarına da gelir getirici üretken faaliyetler gerçekleştirebilirler. Bu faaliyetler, büyüklüğe ve tercih edilen üretim teknolojisine dayalı olarak, ekonomide istihdam olanağı sağlayarak işsizlikle mücadelede rol oynar.

Girişimcilik kavramı, belli bir miktar sermayeyle risk üstlenmek suretiyle üretim kaynaklarını belirli miktar ve bileşimlerde bir araya getirerek ekonomideki genel üretim ve istihdam seviyesine katkıda bulunma sonucunu doğuran faaliyeti ifade eder. Girişimci, yeni üretim kapasitelerinin ve gelirin oluşumunu sağlar. Girişimin ortaya çıkardığı gelir, üretime dâhil edilen faktör sahipleri arasında birtakım kurallara dayalı olarak dağılır. Girişimcinin sermaye kullanarak oluşturduğu üretim organizasyonunda gerçekleştirilen faaliyetlerden elde ettiği gelir türü kârdır. Esas itibarıyla üretim yönetimi, finansman yönetimi ile pazarlama yönetimindeki başarısı, aldığı riski azaltıp kârı artırma gücünü sağlar.

Kadın girişimciler, tüm girişimcileri etkileyen makroekonomik koşullar ve işletme yönetimine ilişkin hususların yanında toplumun belirlediği cinsiyet rolleri ve eşitsizliğin sebep olduğu engellerle de çevrelenmektedir. Literatürde girişimcilik kavramının yanı sıra kadın girişimciliği kavramının gelişmesi ve yerleşmesinde bu faktörlerin önemli bir payı vardır. Girişimciliğin cinsiyet esasına dayalı olarak "kadın girişimciliği" terimi ile ayrıca ifade edilmesi, girişimciler içinde kadın oranının çok düşük olmasının ortaya çıkardığı eşitsizlik ortamını ortadan kaldırmaya yönelik pozitif ayrımcı politika ve uygulamaların sağlanmasına yöneliktir. Ekonomide atıl kadın işgücüne dikkat çeker, bu gücün üretime dâhil olurken istihdam yaratması düşüncesinin gelişmesini sağlar. Ayrıca, işgücüne¹ dâhil olmakla beraber ücretli/yevmiyeli olarak istihdama dâhil olmayan/olamayan kadınların istihdama dâhil olmalarına ve güçlenmelerine imkân sağlama potansiyeli sağlar. Kadının kendi işinin sahibi olması, çalışmada esneklik kazanmasını, iş-aile-yaşam dengesini daha rahat kurabilmesini ve üretime ilişkin kararlar ile elde ettiği gelirin kullanımına ilişkin kararları kendisi aldığı ölçüde de güçlenmesini sağlayan bir araçtır. Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi kadının işgücüne katılım

¹ İşgücü kavramı, toplumda çalışma yaşında olan (15 - 64), çalışma arzusu ve çalışma gücüne sahip olan insanları kapsar. 0-14 yaş ve 65+ yaş grubundaki kişiler faal olmayan nüfus olarak adlandırılır. Toplam nüfustan faal olmayan nüfus çıkarıldığında, faal nüfusa ulaşılır. Bu bakımdan işgücü, faal nüfus ile aynı anlama gelmektedir. Faal nüfusun bir kısmı istihdam

edilir, bir kısmı ise istihdamda değildir. İstihdamda olmayanların bir kısmı, cari ücret seviyesinden iş aradığı halde bulamayanlar, yani işsizlerdir; bir kısmı ise çalışmak istemeyenlerdir. Bu gruptakiler atıl işgücünü oluştururlar. Bu gruptakilerin girişimci olarak ekonomik faaliyetlere dâhil olmaları yeni faaliyet, iş ve gelir imkânları oluşturarak ekonomiyi geliştirir.

oranını yükseltmek, ekonomide işsizlik oranını azaltmak, kadın yoksulluğunu ve buna bağlı olarak çocuk yoksulluğunu düşürmek, kadını güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak bakımından olduğu kadar, ekonomide milli gelir ve istihdam seviyesini yükseltmek, başka bir deyişle ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak bakımından da olumlu etkiler doğurmaktadır.

3

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ

TÜRKİYE'DE kadın girişimciliğinin tarihsel süreç içinde gösterdiği gelişim araştırıldığında, bu konudaki ilk sağlıklı verilerin istihdama ilişkin cinsiyete dayalı nispeten detaylı veri sunan 1927 Sanayi Sayımı ile ortaya koyulduğu görülmektedir. Sayım sonuçları, çalışan dört işçi-den biri kadın iken, "işveren" statüsündeki kadınların yok denecek düzeyde olduğunu, 10.941 işverenden sadece 155'inin kadın olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre o tarihte ülkemizde kadın işveren oranı %0.14'tür. Yine sayım sonucu yapılan tespite göre, kadın işçiler arasında ecneblerin oranı yok denecek düzeydeyken, işverenler arasında %26 gibi yüksek bir orandadır.² Kadın işverenlerin %71'inin tarım ürünlerini işleyen alanlarda ve dokumacılık alanında bulunduğu görülmüştür.³

Günümüze geldiğimizde TÜİK işgücü anketlerinin 2014-2021 yılları arasında 15 yaşın üzerindeki kadın işveren ve kendi hesabına çalışan kadın sayısına ilişkin verilerine dayalı olarak kadın işveren oranı, kendi hesabına çalışan kadın oranı ve ikisinin toplamı olan kadın girişimci oranı hesaplanmış ve bunlara Tablo 1'de yer verilmiştir.

TÜRKİYE'DE KADIN İŞVERENLER VE KENDİ HESABINA ÇALIŞANLAR

Türkiye'de 2014 yılında 94 bin kadın işveren olarak istihdama katılmıştır. Kadın işveren sayısı 2016 yılında önemli bir artışla 112 bine yükselmiş, 2017-2018 yıllarında bu seviye korunmuştur. Ekonomide oluşan sıkıntılara rağmen kadın işveren sayısı önemli bir artışla 2019 yılında 129 bine, 2020 yılında 146 bine ve 2021 yılında 174 bine ulaşmıştır. Covid-19 salgını döneminde ülkemizde kadın işveren sayısında %55,35 oranında artış görülmüştür.

Ülkemizde 2014 yılında kendi hesabına çalışan kadın sayısı 701 bindir. Bu sayı 2018 yılına kadar istikrarlı ve önemli artış göstermiş, 2018 yılında 875 bine ulaşmıştır. 2019 yılında ekonomide görülen sorunlar, ardından Covid-19 salgınının ekonomik faaliyetleri daraltıcı etkisi kendi hesabına çalışan kadın sayısı üzerinde olumsuz etki oluşturmuş, çoğunlukla küçük ve orta ölçekli işletmeler şeklinde faaliyet gösteren kendi hesabına çalışan kadın sayısı 2019 yılında 801 bine, 2020 yılında 758 bine gerilemiştir. Belirtilen etkilerle 2018 yılına göre 2020 yılında kendi hesabına çalışan kadın sayısında %13,37 oranında gerileme olmuşsa da salgının etkisini yitirmesiyle beraber bu sayı yaklaşık %6 oranında artış göstererek 2021 yılında 803 bine yükselmiştir.

2014 yılında istihdamda olan kadınlardan girişimci olarak bulunanların sayısı 795 bin iken 2018 yılına kadar sürekli artış göstermiş, 2014 yılına göre 2018 yılında

%24 oranında artış sağlayarak 987 bine ulaşmıştır. Covid-19 salgınının kendi hesabına çalışan kadınlar üzerindeki bahsedilen olumsuz etkisinin kadın işveren sayısındaki olumlu etkisinden yüksek olması sebebiyle kadın işveren sayısındaki artışa rağmen kadın girişimci sayısı gerilemiş, 2019 yılında 930 bine, 2020 yılında ise 904 bine düşmüştür. Böylece Covid-19 salgını kadın girişimci sayısında %8,4 oranında gerilemeye sebep olmuştur. Salgının etkisinin zayıflamasıyla beraber bu sayı %8,07 oranında artış göstererek 977 bine yükselmiştir. Covid-19 salgını kadın girişimci kompozisyonunu değiştiren, işveren lehine ve kendi hesabına çalışan aleyhine etkiler doğuran bir süreç olmuştur.

TABLO 1: TÜRKİYE'DE KADIN İŞVEREN, KENDİ HESABINA ÇALIŞAN KADIN VE KADIN GİRİŞİMCİ SAYILARI (2014-2021) (BİN KİŞİ)

Yıllar	Kadın İstihdamı (Toplam)	Kadın İşveren Sayısı (A)	Kendi Hesabına Çalışan Kadın Sayısı (B)	Kadın Girişimci Sayısı (A+B)
2014	7.688	94	701	795
2015	8.059	95	707	802
2016	8.312	112	734	846
2017	8.729	112	823	935
2018	9.018	112	875	987
2019	8.924	129	801	930
2020	8.306	146	758	904
2021	9.006	174	803	977

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> den

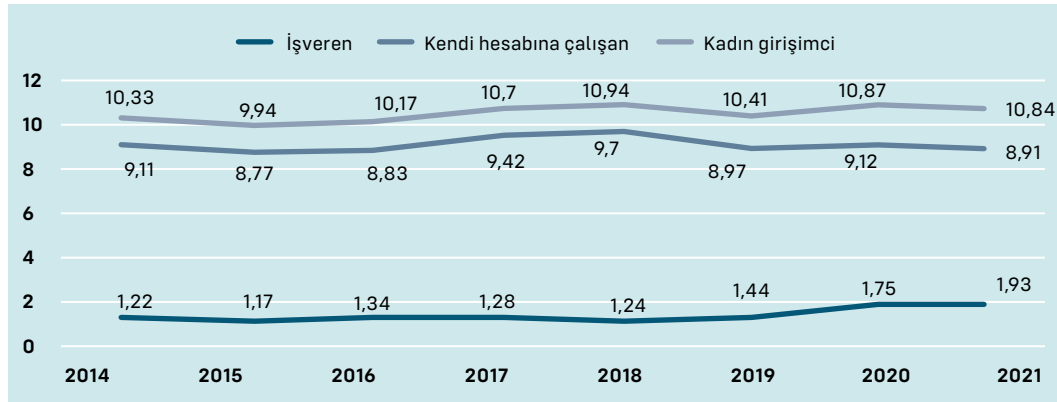
elde edilen verilere dayalı olarak oluşturulmuştur. (Erişim Tarihi: 22.06.2022)

Türkiye'de 2014-2021 döneminde, istihdamdaki kadınlardan işverenlerin ve kendi hesabına çalışanların toplamı olan kadın girişimci oranlarının gelişimine ilişkin bulgulara Grafik 1'de yer verilmiştir.

² Makal, Ahmet (2010). "Türkiye'de Erken Cumhuriyet s. 21.

Döneminde Kadın Emeği", Çalışma ve Toplum, 2010/2, ³ Makal, a.g.e., s. 25.

GRAFİK 1: TÜRKİYE'DE KADIN İŞVEREN, KENDİ HESABINA ÇALIŞAN KADIN VE KADIN GİRİŞİMCİ ORANI (2014-2021) (%)

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>'den elde edilen verilere dayalı olarak hesaplanmıştır.

2014 yılında istihdamdaki kadınların %1,22'si işverendir. İşveren kadın oranı 2016 yılında %1,34'e yükselmiş, 2017-2018 yıllarında gerileme göstermiştir. 2020 Mart ayında Covid-19 salgını nedeniyle evde karantina sürecine girilmesiyle pek çok ekonomik faaliyet alanında yaşanan düşüslere rağmen kadın işveren oranı artış göstererek 2021 yılında %1,93'e ulaşmıştır. 2014 yılına göre 2021 yılında kadın işveren oranında %58,19 oranında artış görülmüştür.

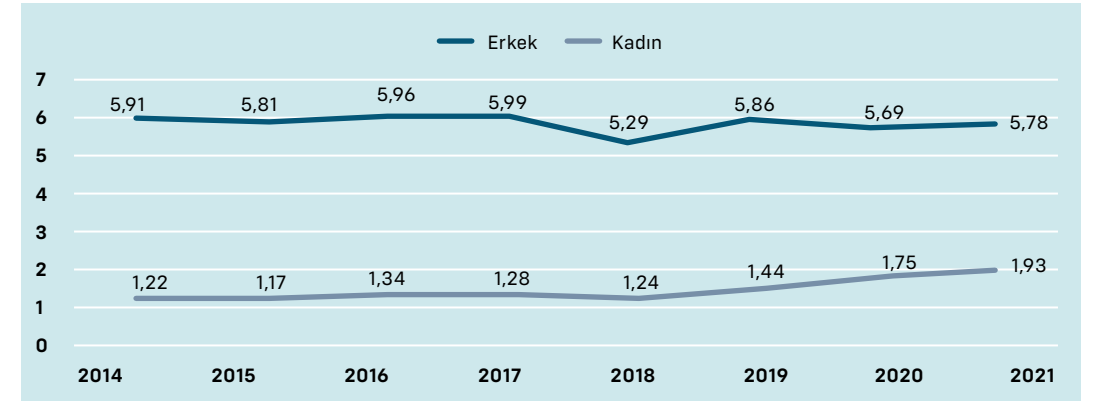
Kendi hesabına çalışan kadın oranı 2014 yılında %9,11 iken 2015-2016 yıllarında gerilemiş, 2017-2018 yıllarında yükseliş göstermişse de Türkiye ekonomisindeki gelişmelere dayalı olarak 2019 yılından itibaren genel olarak gerileme trendi içinde olmuş, 2021 yılında %8,91'e düşmüştür. 2018 yılına göre 2021 yılında kendi hesabına çalışan kadın oranı %8,14 oranında gerilemiştir. Söz konusu oran 2021 yılında 2014 yılının gerisindedir. Bu durum biraz daha yakından incelendiğinde kendi hesabına çalışan kadın oranı ile işveren kadın oranında ufak da olsa nispi bir değişimin (trade-off) olduğu görülmektedir. Nitekim 2014 yılında %9,11 olan kendi hesabına çalışan kadın oranı, kadın işveren oranında artış görülen dönemde gerileme göstererek 2016 yılında %8,83'e düşmüş, sonrasında işveren oranının gerileme gösterdiği 2018 yılına kadar artarak 2018 yılında %9,7'ye ulaşmış, 2019 yılında işveren oranındaki artışın tersine hareket ederek %8,97'ye gerilemiş, 2020 yılında %9,12'ye yükselmişse de 2021 yılında %8,91 olmuştur.

Türkiye'de kadın girişimci oranı 2014 yılında istihdamdaki kadınların %10,33'ünü oluştururken 2018 yılında %10,94 ile inceleme dönemindeki tepe noktasına ulaşmış, 2019 yılında %10,41'e düşmüşse de önemli ölçüde kadın işveren oranındaki artışa dayalı olarak 2020 yılında yükselerek %10,87'ye varmış ve 2021 yılında kendi hesabına çalışan kadın oranındaki önemli gerilemenin etkisiyle %10,84'e düşmüştür.

CİNSİYET BAKIMINDAN GİRİŞİMCİLER

Türkiye'de kadın girişimciliğinin durumunu daha iyi ortaya koyabilmek amacıyla, veriler erkek girişimciliğiyle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede 2014-2021 döneminde önce kadın ve erkek kendi hesabına çalışan oranı ile işveren oranı, daha sonra da girişimci oranı karşılaştırılmıştır.

GRAFİK 2: TÜRKİYE'DE KADIN VE ERKEK İŞVEREN ORANI (2014-2021) (%)

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>'den elde edilen verilere dayalı olarak hesaplanmıştır.

Türkiye'de kendi hesabına çalışan kadın oranı 2014 yılında %9,12 iken 2021 yılında %8,92'dir. Aynı dönemde kendi hesabına çalışan erkek oranı ise 2014 yılında %20,7 iken 2021 yılında %19,42'dir. İstihdamda bulunan kadınlar içerisinde kendi hesabına çalışanların oranı erkeklerin oranının yaklaşık yarısı kadardır.

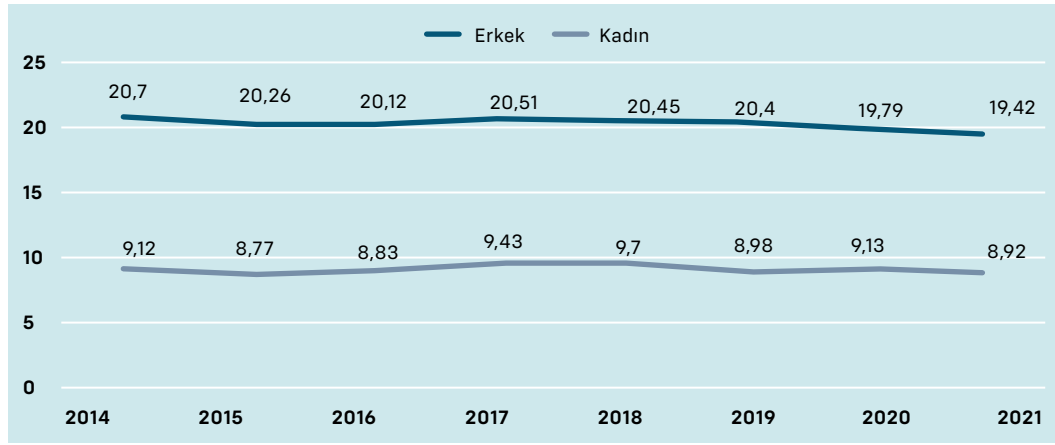
Türkiye'de kadın işveren oranı 2014 yılında %1,22 iken erkek işveren oranı %5,91'dir. 2021 yılında ise kadın işveren oranı %1,93 iken erkek işveren oranı %5,78 olmuştur. 2014 yılında kadın işveren oranı erkek işveren oranının beşte biri kadar iken dönem boyunca gösterdiği gelişme ile aradaki fark bir miktar kapanmış, 2021 yılında kadın işveren oranı erkek işveren oranının üçte biri kadar olmuştur. Sonuç olarak, istihdam edilen kadınlar arasında işveren durumunda olanların oranı erkeklere göre oldukça düşük düzeydedir.

Ülkemizde erkek işveren oranı 2014 yılından 2017 yılına kadar artış göstererek 2017 yılında %5,99'a ulaşmıştır. Ekonomideki olumsuz gelişmelere bağlı olarak 2018 yılında bu oran %5,29'a düşmüşse de 2019 yılında %5,86'ya yükselmiş, Covid-19 salgını dönemi olan 2020 yılında %5,69'a gerilemiş, salgının etkisinin zayıflamasıyla 2021 yılında %5,68'e yükselmiştir. Bununla birlikte 2021 yılında söz konusu oran 2014 yılının gerisindedir.

Ele alınan dönemde erkek işveren oranı ile kadın işveren oranının 2014-2016 yıl-

ları arasında yükseliş ve düşüşlerde aynı yönde hareket ettikleri, buna karşılık 2017 yılında erkek işveren oranı artarken kadın işveren oranının azaldığı, 2018 yılında yine her ikisinin de gerilediği görülmüştür. Bununla birlikte, 2018 yılında erkek işveren oranındaki gerilemenin kadın işveren oranındaki gerilemeden daha yüksek oranda olduğu görülmüştür. Nitekim 2017 yılına göre 2018 yılında kadın işveren oranı %3,12, erkek işveren oranı ise %11,68 oranında gerilemiştir. 2019 yılı ve sonrasında kadın işveren oranı sürekli küçük artışlar gösterirken erkek işveren oranı 2020 yılında Covid-19 salgınının etkisi ile gerilemiş, 2021 yılında salgının etkisinin hafiflemesiyle tekrar artış göstermiştir. 2014 yılına göre 2021 yılında kadın işveren oranı ile erkek işveren oranı arasındaki makas daralmıştır. Zira 2014 yılına göre kadın işveren oranı %58,19 oranında artarken, erkek işveren oranı %2,19 oranında gerilemiştir.

GRAFİK 3: TÜRKİYE'DE KENDİ HESABINA ÇALIŞAN KADIN VE ERKEK ORANI (2014-2021) (%)

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>'den elde edilen verilere dayalı olarak hesaplanmıştır.

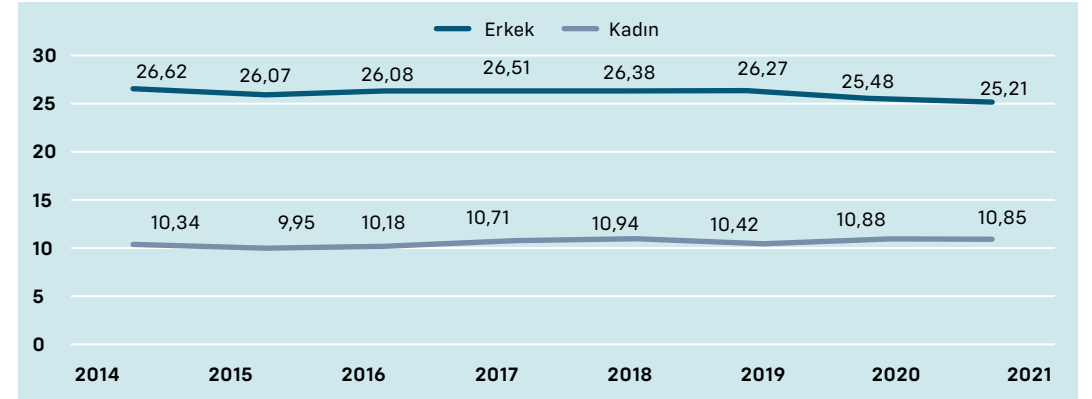
2014-2021 yılları arasında kadın girişimciliğinin erkek girişimciliği ile kıyaslanabilir olarak durumu ve gösterdiği gelişim Grafik 4'te yer verilen bulgular üzerinden yorumlanabilmektedir.

Türkiye'de 2014 yılında istihdamdaki kadınların %10,34'ü girişimci iken erkeklerde bu oran %26,62 düzeyinde olup kadınlara göre 2,5 kat fazladır. Erkek girişimci oranı 2020 yılına kadar olan dönemde ufak azalmalarla %26'lar seviyesinde olmuş, Covid-19 salgınının etkisi ile 2020 yılında %25,48'e, 2021 yılında %25,21'e gerilemiştir. Kadın girişimci oranı ise dönem boyunca 2015 ve 2019 yıllarındaki gerilemeler hariç olmak üzere küçük oranlarda da olsa sürekli artış trendi içinde olmuş, 2021 yılında %10,85'e yükselmiştir. 2014-2021 döneminde kadın girişimci oranında %4,93 oranında artış olurken erkek girişimci oranında görülen %5,29 oranındaki gerileme neticesinde kadın girişimci oranı ile erkek girişimci oranı arasındaki makas bir miktar kapanmıştır.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

GRAFİK 4: TÜRKİYE'DE KADIN VE ERKEK GİRİŞİMCİ ORANI (2014-2021) (%)

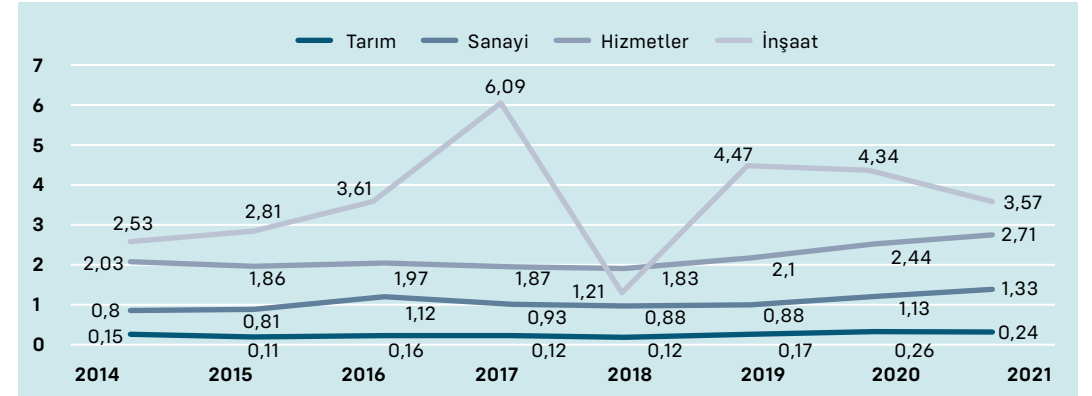

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>'den elde edilen verilere dayalı olarak hesaplanmıştır.

ANA SEKTÖRLERDE KADIN İŞVERENLER

Türkiye'de istihdamdaki kadınlardan işveren durumunda olanların oranının dört ana sektör itibarıyla 2014-2021 dönemindeki durumunu gösteren bulgulara Grafik 5'te yer verilmiştir.

GRAFİK 5: TÜRKİYE'DE ANA SEKTÖRLER İTİBARIYLA KADIN İŞVEREN ORANI (2014-2021) (%)

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>'den elde edilen verilere dayalı olarak hesaplanmıştır.

Türkiye'de istihdam edilen kadınlar arasındaki işverenlerin 2014-2021 yılları arasındaki dönemde, 2018 yılı hariç, en yüksek oranda faaliyette buldukları sektör inşaat sektörüdür. İnşaat sektöründe istihdam edilen kadın sayısı da, girişimci sayısı da diğer sektörlerle göre en düşük seviyede iken işveren oranının yüksekliği, diğer sektörlerle göre daha yüksek bir oranda kadının işveren durumunda olduğunu göstermek-

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

tedir. Nitekim 2021 itibarıyla inşaat sektöründe toplam 84 bin kadın istihdam edilirken bunlar arasında işveren olarak istihdama katılan kadın sayısı 3 bindir. Buna karşılık aynı yıl tarımda 2 milyon 47 bin, sanayide 1 milyon 499 bin, hizmetler sektöründe ise 5 milyon 374 bin kadın istihdam edilmiştir. Aynı yıl tarımda 5 bin, sanayide 20 bin, hizmetler sektöründe ise 146 bin kadın işveren olarak istihdamda bulunmuştur. İnşaat sektöründe kadın işveren oranında 2014 yılına göre 2021 yılında %41,1 oranında artış gerçekleşmiştir.

2014-2021 döneminde kadın işveren oranının ikinci en yüksek olduğu sektör hizmetler sektörüdür. 2014 yılında kadın işveren oranı %2,03'tür. Bu oran 2018 yılına kadar genel olarak gerileme göstererek 2018 yılında %1,83'e kadar düşmüş, sonrasında ekonomik koşullara rağmen 2019 yılında %2,44'e, 2021 yılında da %2,71'e yükselmiştir. Bu sektörde kadın işveren oranı 2014 yılına göre 2021 yılında %33,49 oranında artış göstermiştir.

Kadın işveren oranının yüksekliği bakımından dört sektör arasında üçüncü sırada sanayi sektörü gelmektedir. Sanayi sektöründe 2014 yılında %0,8 olan kadın işveren oranı ele alınan dönem boyunca genel olarak artış göstererek 2021 yılında %1,33'e ulaşmıştır. Sanayi sektöründe kadın işveren oranında 2014 yılına göre 2021 yılında %66,25 artış gerçekleşmiştir.

Türkiye'de kadın istihdam oranının yüksekliğine rağmen kadın işveren oranının en düşük seviyede olduğu tarım sektöründe 2014 yılında %0,15 olan oran önce 2018 yılına kadar gerileyip %0,12'ye kadar düşmüş, sonra artış trendine girerek 2021 yılında %0,24'e yükselmiştir. 2014 yılına göre 2021 yılında tarımda kadın işveren oranı %60 artış göstermiştir.

ANA SEKTÖRLERDE KENDİ HESABINA ÇALIŞAN KADINLAR

Bu kısımda yine dört ana ekonomik faaliyet kolunun her birinde istihdam edilen kadınlar içinde kendi hesabına çalışanların oranı ve bu oranın 2014-2021 döneminde gösterdiği gelişim ele alınmıştır. 2014-2021 döneminde dört ana sektörden kendi hesabına çalışan kadın oranı en yüksek olan sektör sanayi sektörüdür. İkinci sırada tarım sektörü, üçüncü sırada hizmetler bulunurken, inşaat sektörü en son sırada yer almıştır.

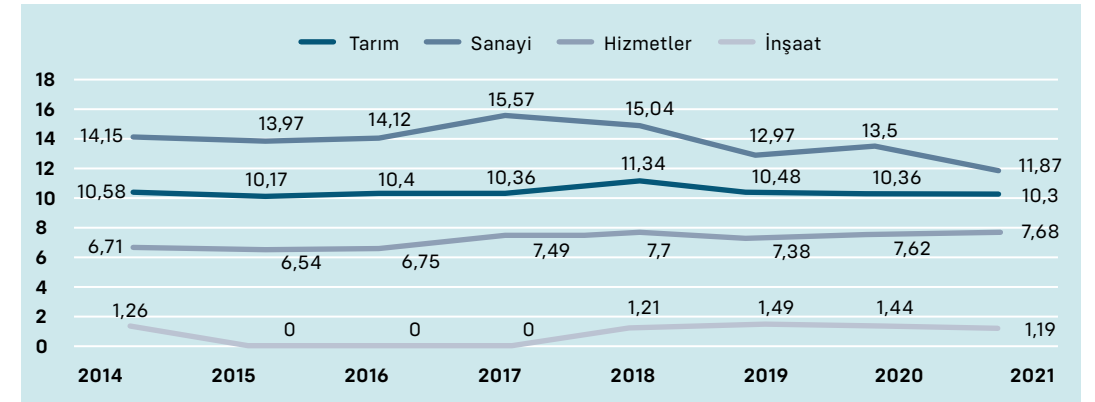
Sanayi sektöründe 2014 yılında %14,15 olan kendi hesabına çalışan kadın oranı 2017 yılında %15,57'ye kadar yükselerek tepe noktasına ulaşmış, 2018 yılından itibaren genel olarak gerileme trendine girmiş, 2021 yılında %11,87'ye düşmüştür. 2017 yılından itibaren yaşanan gerileme neticesinde 2021 yılında geline nokta sanayi sektöründe kendi hesabına çalışan kadınlarda %26,14 oranında düşüş gerçekleşmiştir. 2021 yılında istihdamdaki kadınlardan kendi hesabına çalışan oranı 2014 yılına göre ise %16,11 oranında geridedir.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

024

GRAFİK 6: TÜRKİYE'DE ANA SEKTÖRLER İTİBARIYLA KENDİ HESABINA ÇALIŞAN KADIN ORANI (2014-2021) (%)

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>'den

elde edilen verilere dayalı olarak hesaplanmıştır.

Kendi hesabına çalışan kadın oranının ikinci en yüksek düzeyde olduğu tarım sektöründe 2014 yılında %0,15 olan oran, hafif dalgalanmalar sonrasında 2018 yılında %0,24 ile tepe noktasına ulaşmış, sonrasında gerileme sürecine girerek 2021 yılında %0,24'e düşmüştür. 2021 yılında, 2018 yılına göre %9,17 oranında, 2014 yılına göre ise %2,64 oranında bir gerileme görülmüştür.

Kendi hesabına çalışan kadın oranına göre yapılan sıralamada üçüncü sırada yer alan hizmetler sektöründe 2014 yılında %6,71 olan oran dönem içindeki hafif dalgalanmalara rağmen genel olarak artış trendi içinde olmuş ve 2021 yılında %7,68'e ulaşmıştır. Hizmetler sektöründe kendi hesabına çalışan kadın oranında 2014 yılına göre 2021 yılında %14,45 artış görülmüştür.

Diğer sektörlere göre kendi hesabına çalışan kadınların oldukça düşük seviyede bulunduğu inşaat sektöründe bu grubun oranı 2014 yılında %1,26'dır. Söz konusu oran 2015-2017 döneminde sıfır iken 2018 yılında %1,21'e yükselmiş, 2019 yılında %1,49 ile dönemdeki en yüksek seviyesine ulaşmışsa da 2021 yılında %1,19 olup 2014 yılının %5,5 gerisindedir.

ANA SEKTÖRLERDE KADIN GİRİŞİMCİLER

Türkiye'de tarım, sanayi, hizmetler ve inşaat sektörlerinde kadın girişimci oranlarının 2014-2021 yılları arasında gösterdiği gelişim Grafik 7'de gösterilmiştir.

Sanayi sektörü, 2014-2021 dönemi boyunca, kadın girişimcilerin en yüksek oranda buldukları sektördür. 2014 yılında sanayi sektöründe faaliyette bulunan kadın girişimci oranı %14,96'dır. Söz konusu oran 2017 yılına kadar artış göstererek %16,51 ile tepe noktasına ulaşmış, 2018 yılından sonra ise gerileme trendine girmiş-

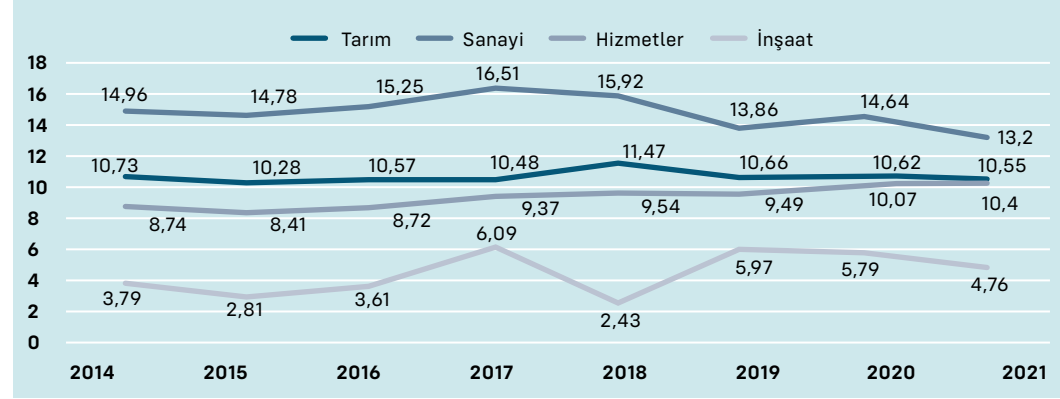
TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

025

tir. 2018 yılında ekonomide görülen sıkıntılar ve ardından 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 salgınının etkisiyle 2019 yılında %13,86'ya düşmüş, 2020 yılında tekrar yükselerek %14,64'e ulaşsa da, 2021 yılında %13,2'ye gerilemiştir. 2021 yılında sanayi sektöründe faaliyette bulunan kadın girişimci oranı 2014 yılına göre %11,76 oranında gerilemiş olmakla beraber 2018 yılından sonra görülen gerileme %20 oranındadır.

GRAFİK 7: TÜRKİYE'DE ANA SEKTÖRLER İTİBARIYLA KADIN GİRİŞİMCİ ORANI (2014-2021) (%)

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>'den

elde edilen verilere dayalı olarak oluşturulmuştur. (Erişim Tarihi: 22.06.2022)

Ele alınan dönem boyunca kadın girişimci oranının ikinci en yüksek seviyede bulunduğu sektör tarımdır. Girişimci kadınların inceleme döneminde %10 civarındaki kısmı tarım kesiminde faaliyette bulunmuştur. Tarım sektöründe 2014 yılında %10,73 olan kadın girişimci oranı, 2017 yılına kadar genel olarak gerilemiş, 2018 yılında %11,47 ile tepe noktasına ulaşmış, sonrasında 2021 yılına dek gerileme trendi içinde olup 2021 yılında %10,55'e düşmüştür. Ülkemizde tarım sektöründeki kadın girişimci oranı 2021 yılında 2014 yılına göre %1,6 oranında gerileme göstermiş, 2018 yılı sonrası dönemde %8 oranında gerileme kaydetmiştir.

Hizmetler sektöründe faaliyette bulunan kadın girişimci oranı ele alınan dönem boyunca üçüncü sırada yer almıştır. 2014 yılında girişimci kadınların %8,74'ü bu sektördeyken dönem boyunca genel olarak artış trendi içinde olmuş ve 2021 yılında %10,40'a ulaşmıştır. Hizmetler sektöründe kadın istihdamında görülen önemli artışa rağmen kadın girişimci oranında yalnızca %19 artış gerçekleşmiştir.

Türkiye'de inşaat sektöründe faaliyette bulunan kadın girişimci oranı diğer sektörlerle göre en düşük seviyede olup, istikrarsızdır; 2014-2021 dönemi boyunca dalgalanma göstermiştir. Nitekim 2014 yılında %3,79 iken 2015 yılında %2,81'e düşmüş, 2017 yılında %6,09 ile tepe noktasına ulaşmışsa da 2018 yılında %2,43'e düşmüş, 2019 yılında %5,97'ye yükselmişse de sonrasında tekrar gerileme trendine girerek 2021 yılında %4,76 olmuştur. 2014 yılına göre 2021 yılında %25,59 oranında artış gös-

termiştir. Böylelikle inşaat sektörü istikrarsız yapısına rağmen kadın girişimci oranında en büyük artışın gerçekleştiği sektör olmuştur.

Özetle, 2014 yılına göre 2021 yılında kadın girişimci oranı sanayi sektörü ile tarım sektöründe düşüş gösterirken, hizmetler ve inşaat sektöründe artış kaydetmiştir. En büyük düşüş sanayi sektöründe, en büyük artış ise inşaat sektöründe gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe %11,76, tarım sektöründe %1,67 oranında gerilerken, hizmetler sektöründe %19, inşaat sektöründe ise %25,59 oranında artış göstermiştir.

TÜRKİYE'DE BÖLGELER VE SEKTÖRLER İTİBARIYLA KADIN GİRİŞİMCİLER

Bu bölümde kadın girişimcilerin Türkiye'de bölgeler itibarıyla ve üç ana sektör⁴ olan tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki durumu ve bunun 2014-2021 yılları arasında gösterdiği gelişim irdelenmiştir. Bölge analizlerinde TÜİK İstatistik Bölge Sınıflandırması Düzey-1 tasnifi esas alınmış ve 12 bölge itibarıyla değerlendirmeler yapılmıştır. İBBS Düzey-1 bölgelerine dahil olan illerin listesi Ek 3'te yer almaktadır.

Bu tasnif çerçevesinde öncelikle sektörlerin her birinde istihdam edilen kadın sayısı, sonra kadın girişimci sayısı ele alınmış, daha sonra her bölgede kadın girişimci oranı incelenmiştir.

TARIM SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA KADIN GİRİŞİMCİLER

Türkiye'de TÜİK İBBS Düzey-1 sınıflandırmasına göre 12 bölgede tarım sektöründe istihdam edilen kadın sayısı, 2014-2021 dönemi boyunca genel olarak gerileme trendi içinde olmuştur. Söz konusu dönemde tarımda istihdam edilen kadın sayısının en yüksek olduğu bölge Ege Bölgesi'dir. Ege Bölgesi'nde de tarımda kadın istihdamı gerileme göstermiş, 2014 yılında 424 bin kadın istihdam edilirken 2021 yılında bu sayı 300 bine düşmüştür. 2014 yılında ikinci sırada 318 bin kadın çalışan ile Batı Karadeniz, üçüncü sırada ise 311 bin kadın çalışan ile Akdeniz yer almıştır. 2016 yılında Akdeniz'de istihdam edilen kadın sayısı 307 bine yükselirken Batı Karadeniz'de 305 bine düşmüştür; ilk defa 2016 yılında ikinci sıraya yükselen Akdeniz, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında yerini eski sahibine bırakmışsa da 2020 yılından itibaren Ege Bölgesi'nden sonra en çok kadın istihdam edilen bölge olmuştur. 2021 yılında Ege Bölgesi'nde 300 bin, Akdeniz Bölgesi'nde 260 bin, Batı Karadeniz Bölgesi'nde ise 259 bin kadın istihdam edilmiştir.

⁴ TÜİK Bölgesel İşgücü İstatistikleri kadın işveren ve kendi hesabına çalışan sayıları, tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri için yayınlamaktadır. Bu sebeple

Türkiye geneli değerlendirmeleri dört ana sektör üzerinden yapılırken, bölgesel değerlendirmeler üç ana sektör ile ilgili olarak yapılabilmektedir.

**TABLO 2: TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA
KADIN İSTİHDAMI (2014-2021) (BİN KİŞİ)**

Yıllar	Akdeniz - TR6	Batı Anadolu - TR5	Batı Karadeniz - TR8	Batı Marmara - TR2	Doğu Karadeniz - TR9	Doğu Marmara - TR4	Ege - TR3	Güneydoğu Anadolu - TRC	Kuzeydoğu Anadolu - TRA	Orta Anadolu - TR7	Ortadoğu Anadolu - TRB	İstanbul - TR1
2014	311	97	318	118	211	159	424	192	187	155	201	8
2015	288	106	306	118	216	162	405	184	187	171	206	14
2016	307	106	305	110	214	120	395	164	159	161	170	18
2017	300	109	305	119	227	149	392	208	142	141	200	23
2018	299	121	316	107	211	146	359	187	125	128	170	21
2019	270	112	273	100	231	130	348	201	109	116	170	20
2020	237	94	232	94	174	109	280	163	103	109	146	14
2021	260	105	259	96	182	119	300	174	111	118	144	7
Değişim*	-51	8	-59	-22	-29	-40	-124	-18	-76	-37	-57	-1

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> (Erişim Tarihi: 23.06.2022)

*2014 yılı ile 2021 yılı sayıları arasındaki farktır.

Tarım sektöründe kadın istihdamının en düşük olduğu bölge İstanbul'dur. 2014 yılında İstanbul'da tarımsal faaliyetlerde 8 bin kadın istihdam edilirken, 2015 yılında yaşanan ciddi artışın ardından bu alandaki artış 2017 yılına kadar devam etmiş, 2018 yılından itibaren gerileme trendine girmiş, özellikle de 2019 yılından sonra dramatik düşüşler kaydetmiştir. Öyle ki, 2017 yılında tarımda istihdam edilen kadın sayısı 23 bine ulaşmışken, 2018 yılında 20 bine, 2020 yılında 14 bine, 2021 yılında 7 bine düşmüştür. Ani yükselmeye İstanbul'a iç ve dış göç ile düşük eğitilmiş kadınların gelmesi etkili olurken, düşüşte Covid-19 salgını süreci etkili görünmektedir. Batı Marmara Bölgesi 2021 yılında tarımda kadın istihdamı sağlamak bakımından İstanbul'dan sonraki en zayıf bölgedir. Bununla birlikte 2021 yılı itibarıyla Batı Marmara'da tarımda kadın istihdamı (96 bin) İstanbul'dakinden (7 bin) yaklaşık 18 kat fazladır.

2014-2021 döneminde ülkemizde sadece Batı Anadolu Bölgesi'nde tarımda istihdam edilen kadın sayısında 8 bin artış olmuş, diğer bölgelerin tümünde görülen gerileme ile 2014 yılına göre 2021 yılında toplam 514 bin kadın çalışan eksilmiştir. En önemli azalma Ege Bölgesi'nde görülmüştür. Ege Bölgesi'nde tarımda kadın istihdamı 2014 yılına göre 2021 yılında 124 bin kişi gerilemiştir. Bununla birlikte, daha önce de

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

belirtildiği gibi, Ege Bölgesi hâlâ kadın istihdamının en fazla olduğu bölgedir. Gerilemenin en az sayıda gerçekleştiği bölge ise İstanbul'dur. İstanbul'da 2014 yılına göre 2021 yılında yalnızca bin kişi eksilmiştir. Bununla birlikte yine daha önce belirtildiği gibi İstanbul tarımda kadın istihdamının en düşük olduğu bölgedir.

**TABLO 3: TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA
KADIN GİRİŞİMCİ* SAYISI (2014-2021) (BİN KİŞİ)**

Yıllar	Akdeniz - TR6	Batı Anadolu - TR5	Batı Karadeniz - TR8	Batı Marmara - TR2	Doğu Karadeniz - TR9	Doğu Marmara - TR4	Ege - TR3	Güneydoğu Anadolu - TRC	Kuzeydoğu Anadolu - TRA	Orta Anadolu - TR7	Ortadoğu Anadolu - TRB	İstanbul - TR1
2014	28	6	23	8	83	18	19	12	15	9	12	5
2015	27	6	19	5	83	15	21	11	9	10	14	6
2016	29	5	17	5	80	11	22	9	10	11	9	12
2017	24	5	22	7	81	14	22	11	9	10	11	12
2018	26	5	24	6	87	18	26	12	5	11	9	12
2019	25	6	17	6	68	18	28	13	4	9	10	8
2020	22	3	16	8	49	15	24	6	5	9	8	4
2021	24	5	16	7	63	13	24	8	8	7	7	3
Değişim**	-4	-1	-7	-1	-20	-5	5	-4	-7	-2	-5	-2

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> (Erişim Tarihi: 23.06.2022).

*İşveren ve kendi hesabına çalışan kadın sayıları toplamı.

**2014 yılı ile 2021 yılı sayıları arasındaki farktır.

Türkiye'de tarım sektöründe 2014-2021 yıllarında kadın girişimci sayısı incelendiğinde, söz konusu dönemde Ege Bölgesi hariç olmak üzere tüm bölgelerde genel olarak gerileme tespit edilmiştir. 2014 yılına göre 2021 yılında Ege Bölgesi'nde tarımda girişimci olan kadın sayısı 5 bin artış gösterirken, diğer bölgelerde toplam 59 bin kadın girişimci eksilmiştir. En önemli gerileme Doğu Karadeniz Bölgesi'nde olmuştur. Bu bölgede 2014 yılına göre kadın girişimci sayısı 20 bin azalmıştır.

2014 yılında tarım sektöründeki kadın girişimci sayısı Doğu Karadeniz'de diğer bölgelere göre çarpıcı derecede yüksektir. İlgili yılda bu bölgede kadın girişimci sayısı 83 bindir. Onu 28 bin ile Akdeniz, 23 bin ile Batı Karadeniz, 19 bin ile Ege Bölgesi izlemiştir. Aynı yıl tarımda kadın girişimci sayısının en az olduğu bölge, tarımda istihdam

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

edilen kadın sayısına paralel bir şekilde İstanbul'dur. İstanbul'da tarımda 2014 yılı kadın girişimci sayısı 5 bindir. Batı Anadolu'da 6 bin, Batı Marmara'da 8 bindir.

2021 yılında tarımda kadın girişimci sayısının en yüksek olduğu bölge 2014 yılında da olduğu gibi Doğu Karadeniz'dir. Bu bölgede bahsedilen gerilemeye rağmen 2021 yılında kadın girişimci sayısı 63 bindir. Onu 24 bin ile Akdeniz ve Ege Bölgeleri izlemiştir. Batı Karadeniz üçüncülük konumunu 23 bin ile korumuştur. 2021 yılında tarımda en az kadın girişimcinin bulunduğu bölge 3 bin ile İstanbul'dur. İstanbul'da 2014 yılında 5 bin olan kadın girişimci sayısı, 2 bin eksilerek 3 bine gerilemiştir. İstanbul'dan sonra en az kadın girişimci 5 bin ile Batı Anadolu'da olmuştur. Üçüncü sırada 7 bin ile Batı Marmara, Orta Anadolu ve Ortadoğu Anadolu yer almıştır.

TABLO 4: TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA KADIN GİRİŞİMCİ ORANI (2014-2021) (%)

Yıllar	Akdeniz - TR6	Batı Anadolu - TR5	Batı Karadeniz - TR8	Batı Marmara - TR2	Doğu Karadeniz - TR9	Doğu Marmara - TR4	Ege - TR3	Güneydoğu Anadolu - TRC	Kuzeydoğu Anadolu - TRA	Orta Anadolu - TR7	Ortadoğu Anadolu - TRB	İstanbul - TR1
2014	9,00	6,19	7,23	6,78	39,34	11,32	4,48	6,25	8,02	5,81	5,97	62,50
2015	9,38	5,66	6,21	4,24	38,43	9,26	5,19	5,98	4,81	5,85	6,80	42,86
2016	9,45	4,72	5,57	4,55	37,38	9,17	5,57	5,49	6,29	6,83	5,29	66,67
2017	8,00	4,59	7,21	5,88	35,68	9,40	5,61	5,29	6,34	7,09	5,50	52,17
2018	8,70	4,13	7,59	5,61	41,23	12,33	7,24	6,42	4,00	8,59	5,29	57,14
2019	9,26	5,36	6,23	6,00	29,44	13,85	8,05	6,47	3,67	7,76	5,88	40,00
2020	9,28	3,19	6,90	8,51	28,16	13,76	8,57	3,68	4,85	8,26	5,48	28,57
2021	9,23	4,76	6,18	7,29	34,62	10,92	8,00	4,60	7,21	5,93	4,86	42,86
Değişim*	2,53	-23,02	-14,59	7,55	-12,00	-3,50	78,53	-26,44	-10,15	2,17	-18,58	-31,43

Kaynak: TÜİK, hesaplamalar <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>'den elde edilen verilere dayalı olarak yapılmıştır.

*2014 yılı oranına göre 2021 yılı oranında meydana gelen değişimdir.

İstanbul, 2014 yılında, her ne kadar Türkiye'de tarım sektöründe gerek kadın istihdamı (8 bin) gerekse kadın girişimci sayısı (5 bin) bakımından en son sırada yer alsada, istihdamda olan kadınlar içinde girişimci durumunda olanların oranı bakımından ilk sırada yer almıştır. 2014-2021 döneminde 12 bölge arasında birinci sırayı korumuştur.

İstanbul'da söz konusu oran 2014 yılında %62,50'dir. Doğu Karadeniz %39,34 ile ikinci sırada, Doğu Marmara %11,32 ile üçüncü sırada yer almıştır. 2021 yılında İstanbul tarımda %42,86 kadın girişimci oranı ile bölgeler arasında yine birinci sırada yer alırken, onu %34,62 oranı ile Doğu Karadeniz ve %10,92 ile Doğu Marmara takip etmiştir.

2014 yılında kadın girişimci oranının en düşük olduğu bölge, tarımda kadın istihdamının (424 bin) en yüksek düzeyde görüldüğü Ege Bölgesi'dir. Ege Bölgesi'nde 2014 yılında kadın girişimci sayısı azımsanmayacak miktarda (19 bin) olmasına rağmen istihdam edilen kadın içinde %4,48 gibi düşük orandadır. Ege Bölgesi'ni %5,81 ile Orta Anadolu, %5,97 ile Ortadoğu Anadolu, %6,19 ile Batı Anadolu izlerken, Güneydoğu Anadolu %6,25 ile beşinci sırada yer almıştır.

2021 yılında en yüksek kadın girişimci oranının olduğu bölgeler sıralaması değişmemekle birlikte söz konusu oran İstanbul'da 2014 yılına göre %31,43 oranında gerilemiş, buna karşılık Doğu Karadeniz'de %12 artış görülmüş, böylece İstanbul ile Doğu Karadeniz arasında 2014'te görülen fark azalmıştır.

2021 yılında 2014 yılına göre tarımda kadın girişimci oranının en düşük olduğu bölgeler sıralaması değişmiştir. 2014 yılında Ege Bölgesi'nde kadın girişimci oranı %4,48 ile tüm bölgeler içinde son sırada yer alırken, bahsi geçen dönemde %78,53 oranında artışla 2021 yılında %8'e yükselmiştir. 2021 yılı itibarıyla tarımda kadın girişimci oranının en düşük olduğu bölge Güneydoğu Anadolu'dur. Bu bölgede kadın girişimci oranı %4,6 olup 2014 yılına göre %26,44 gerilemiştir. En düşük ikinci sırada Batı Anadolu (%4,76) yer almış, onu Ortadoğu Anadolu takip etmiştir. Ortadoğu Anadolu'da 2014 yılından itibaren istikrarlı bir artış olsa da 2021 yılında kadın girişimci oranı %4,86'dır.

İnceleme döneminde tarım sektöründe kadın girişimci oranı dört bölgede artış, sekiz bölgede gerileme göstermiştir. En büyük artış Ege Bölgesi'nde (%78,53) görülmüş, bunu %7,55'lik artışla Batı Marmara, %2,53 artışla Akdeniz, %2,17 artışla Orta Anadolu takip etmiştir. Buna karşılık en büyük düşüş %31,43 ile İstanbul'da olmuştur. 2014 yılına göre 2021 yılında düşüş görülen diğer bölgeler sırasıyla, Güneydoğu Anadolu (%26,44), Batı Anadolu (%23,02), Ortadoğu Anadolu (%18,58), Batı Karadeniz (%14,59), Doğu Karadeniz (%12), Kuzeydoğu Anadolu (%10,15) ve Doğu Marmara'dır (%3,50).

SANAYİ SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA KADIN GİRİŞİMCİLER

Türkiye'de 2014-2021 döneminde sanayi sektöründe istihdam edilen kadın sayısı bakımından İstanbul 12 bölge arasında diğerlerine göre büyük bir farkla ilk sırayı almıştır. Nitekim İstanbul'da 2014 yılında sanayi sektöründe 430 bin kadın istihdam edilmiştir. İstanbul'u sağladığı 224 bin istihdam ile Doğu Marmara, onu da 217 bin istihdam ile Ege Bölgesi takip etmiştir. Bu sıralamada yer alan sayılar İstanbul'un sanayide kadınlara sağladığı istihdamın ne denli önemli olduğunu göstermektedir. İstanbul bu üstün-

lüğünü dönem boyunca korumuş, 2020 yılı hariç kentteki kadın istihdamı artış eğilimi göstermiş; istihdam edilen kadın sayısı 2014 yılına göre 38 bin kişi artışla, 2021 yılında 468 bine ulaşmıştır. Dönem boyunca Doğu Marmara Bölgesi'nde de Ege Bölgesi'nde de sanayide istihdam edilen kadın sayısında artış görülmüştür. 2020 yılında Ege Bölgesi'nde kadın istihdamı Doğu Marmara'ya göre daha yüksek miktarda artış göstermiş ve 2021 yılında 261 bine ulaşarak ikinci sıraya yerleşmiştir. Doğu Marmara'da 2021 yılında sanayide kadın istihdamı 260 bin kişidir.

**TABLO 5: TÜRKİYE'DE SANAYİ SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA
KADIN İSTİHDAMI (BİN KİŞİ) (2014-2021)**

Yıllar	Akdeniz - TR6	Batı Anadolu - TR5	Batı Karadeniz - TR8	Batı Marmara - TR2	Doğu Karadeniz - TR9	Doğu Marmara - TR4	Ege - TR3	Güneydoğu Anadolu - TRC	Kuzeydoğu Anadolu - TRA	Orta Anadolu - TR7	Ortadoğu Anadolu - TRB	İstanbul - TR1
2014	91	100	52	93	18	224	217	39	6	24	17	430
2015	93	90	48	92	20	208	223	34	6	28	18	438
2016	97	97	46	95	20	219	227	41	6	30	17	422
2017	105	112	47	93	18	232	230	54	6	29	20	406
2018	109	105	53	96	21	235	247	54	6	32	22	457
2019	97	103	57	87	23	246	245	50	5	35	21	437
2020	105	100	63	92	29	245	234	55	9	39	25	391
2021	118	121	74	97	33	260	261	70	7	34	28	468
Değişim*	27	21	22	4	15	36	44	31	1	10	11	38

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> (Erişim Tarihi: 23.06.2022)

*2014 yılı ile 2021 yılı sayıları arasındaki farktır.

2014-2021 döneminde 12 bölge arasında sanayi sektöründe kadın istihdamının en düşük düzeyde olduğu bölge Kuzeydoğu Anadolu'dur. Bu bölgede 2014 yılında 6 bin kadın sanayi sektöründe istihdam edilirken 2021 yılında bu sayı 7 bine yükselmişse de belirtildiği üzere sanayide kadın istihdamının en düşük olduğu bölgedir. 2021 yılında ikinci sırada 28 bin kişi ile Ortadoğu Anadolu yer alırken, onu 33 bin kişi ile Doğu Karadeniz izlemiştir. Bu bölgeyi ise 34 bin kadın istihdamı ile Orta Anadolu takip etmiştir.

İnceleme döneminde 2014 yılına göre 2021 yılında sanayi sektöründe kadın istihdamında artış görülmüştür. En önemli artış Ege Bölgesi'nde (44 bin), ikinci önemli

artış İstanbul'da (38 bin), üçüncüsü Doğu Marmara'da (36 bin) kaydedilmiştir. En az artış Kuzeydoğu Anadolu'da (bin) ve Batı Marmara'da (4 bin) görülmüştür.

2021 yılında daha önce de belirtildiği gibi sanayi sektöründe 468 bin kadına sağlandığı istihdam imkânı ile bölgeler arasında birinci sırada yer alan İstanbul'u, 261 bin kadın istihdamı ile Ege Bölgesi, onu da 260 bin kadın istihdamı ile Doğu Marmara izlemiştir.

**TABLO 6: TÜRKİYE'DE SANAYİ SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA
KADIN GİRİŞİMCİ SAYISI (BİN KİŞİ) (2014-2021)**

Yıllar	Akdeniz - TR6	Batı Anadolu - TR5	Batı Karadeniz - TR8	Batı Marmara - TR2	Doğu Karadeniz - TR9	Doğu Marmara - TR4	Ege - TR3	Güneydoğu Anadolu - TRC	Kuzeydoğu Anadolu - TRA	Orta Anadolu - TR7	Ortadoğu Anadolu - TRB	İstanbul - TR1
2014	24	25	13	10	4	25	22	9	4	8	6	35
2015	25	20	11	10	3	23	21	7	5	8	6	43
2016	31	20	13	6	3	19	19	8	4	9	7	50
2017	36	35	11	6	1	24	19	14	4	10	8	44
2018	36	36	13	10	1	22	20	8	4	12	5	46
2019	20	32	13	8	2	23	19	9	3	12	5	38
2020	29	25	12	11	6	31	21	11	4	11	6	26
2021	31	30	12	10	5	31	20	10	3	8	4	31
Değişim*	7	5	-1	0	1	6	-2	1	-1	0	-2	-4

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> (Erişim Tarihi: 23.06.2022)

*2014 yılı ile 2021 yılı sayıları arasındaki farktır.

Türkiye'de 2014-2021 döneminde, 2020 yılı hariç, bölgeler arasında sanayi sektöründe kadın girişimci sayısının en yüksek olduğu bölge İstanbul'dur. Bununla birlikte, 2014 yılında sanayi sektöründe 35 bin kadın girişimci faaliyette bulunuyorken bu sayı 2021 yılında 31 bine düşmüştür. İstanbul'da sanayi sektöründe kadın girişimci sayısında gerileme trendi esas itibarıyla 2016 yılında başlamıştır. En önemli düşüşler ise 2018-2020 yılları arasındaki iki yılda olmuştur. 2018 yılında 46 bin iken 8 bin eksilme ile 2019 yılında 38 bine, ardından 12 bin eksilme ile 2020 yılında 26 bine düşmüştür. İki yıl içinde İstanbul'da sanayi kesiminde faaliyette bulunan 20 bin kadın girişimci işini terk etmiştir. 2018 yılından itibaren çeşitli sebeplere dayalı olarak ekonomide görülen sıkıntılar ve üretimdeki düşüşler kadın girişimciliğine de önemli darbe vurmuştur.

2014 yılında sanayi sektöründe kadın girişimci sayısının en yüksek olduğu ikinci bölge 25 bin kadın girişimci ile Doğu Marmara ve Batı Anadolu iken üçüncü sırada 24 bin kişi ile Akdeniz yer almıştır. 2014 yılında sanayide kadın girişimci sayısı en az olan bölgelerin başında Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz gelmektedir. Her iki bölgede de 2014 yılında 4 bin kadın girişimci olduğu tespit edilmiştir. Bunu, 6 bin ile Ortadoğu Anadolu, 8 bin kişi ile Orta Anadolu izlemiştir.

2021 yılında ise sanayi sektöründe İstanbul, Doğu Marmara ve Akdeniz'de 31 biner kadın girişimci bulunmuştur. Bölgeler arası karşılaştırmada ilk sırayı üç bölge paylaşırken, 30 bin kadın girişimci ile Batı Anadolu ikinci sırayı almış, onu 20 bin kişi ile Ege izlemiştir. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi 3 bin ile sanayi sektöründe en az kadın girişimcinin faaliyet gösterdiği bölgedir.

TABLO 7: TÜRKİYE'DE SANAYİ SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA KADIN GİRİŞİMCİ ORANI (2014-2021) (%)

Yıllar	Akdeniz - TR6	Batı Anadolu - TR5	Batı Karadeniz - TR8	Batı Marmara - TR2	Doğu Karadeniz - TR9	Doğu Marmara - TR4	Ege - TR3	Güneydoğu Anadolu - TRC	Kuzeydoğu Anadolu - TRA	Orta Anadolu - TR7	Ortadoğu Anadolu - TRB	İstanbul - TR1
2014	26,37	25,00	25,00	10,75	22,22	11,16	10,14	23,08	66,67	33,33	35,29	8,14
2015	26,88	22,22	22,92	10,87	15,00	11,06	9,42	20,59	83,33	28,57	33,33	9,82
2016	31,96	20,62	28,26	6,32	15,00	8,68	8,37	19,51	66,67	30,00	41,18	11,85
2017	34,29	31,25	23,40	6,45	5,56	10,34	8,26	25,93	66,67	34,48	40,00	10,84
2018	33,03	34,29	24,53	10,42	4,76	9,36	8,10	14,81	66,67	37,50	22,73	10,07
2019	20,62	31,07	22,81	9,20	8,70	9,35	7,76	18,00	60,00	34,29	23,81	8,70
2020	27,62	25,00	19,05	11,96	20,69	12,65	8,97	20,00	44,44	28,21	24,00	6,65
2021	26,27	24,79	16,22	10,31	15,15	11,92	7,66	14,29	42,86	23,53	14,29	6,62
Değişim*	-0,39	-0,83	-35,14	-4,12	-31,82	6,83	-24,42	-38,10	-35,71	-29,41	-59,52	-18,62

Kaynak: TÜİK, hesaplamalar <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> 'den elde edilen verilere dayalı olarak yapılmıştır.

*2014 yılı oranına göre 2021 yılı oranında meydana gelen değişimdir.

12 bölgede sanayi sektöründe faaliyette bulunan kadın girişimci oranı kıyaslandığında 2014 yılında sanayi sektöründe kadın girişimci oranının en yüksek olduğu bölgenin Kuzeydoğu Anadolu olduğu görülmüştür. Bu bölgede sanayi sektöründe istihdam edilen kadın sayısı içinde kadın girişimci oranı %66,67'dir. Onu Ortadoğu Anadolu %35,29 ile takip etmiş, üçüncü sırada %33,33 ile Orta Anadolu, dördüncü sırada %26,37 ile Akdeniz yer almıştır. Aynı yıl sanayide kadın girişimci oranının en düşük olduğu bölge %8,14 ile İstanbul'dur. İstanbul diğer bölgelere kıyasla gerek sanayide

istihdam edilen kadın sayısı gerekse girişimci kadın sayısı çok yüksek olmasına rağmen girişimci olarak faaliyette bulunan kadın sayısının istihdam içindeki payı diğer bölgelere göre en geride kalmıştır. İstanbul'u %10,14 ile Ege izlemiş, Batı Marmara %10,75 ile üçüncü sırada yer alırken, Doğu Marmara %11,16 ile dördüncü sıradadır.

2021 yılında kadın girişimci oranının en yüksek olduğu bölge %42,86 ile Kuzeydoğu Anadolu olup bunu %26,27 ile Akdeniz, %24,79 ile Batı Anadolu ve %23,53 ile Orta Anadolu izlemiştir. 2021 yılında kadın girişimci oranının en düşük olduğu bölge %6,62 ile İstanbul iken onu %7,66 ile Ege Bölgesi, %10,31 ile Batı Anadolu izlemiştir.

Söz konusu oran, 2014 yılından 2021 yılına kadar sadece Doğu Marmara Bölgesi'nde %6,83 oranında artış göstermiş, diğer bölgelerde gerilemiştir. En önemli gerileme %59,52 ile Ortadoğu Anadolu Bölgesi'ndedir. Onu %38,10 ile Güneydoğu Anadolu, %35,71 ile Kuzeydoğu Anadolu, %35,14 ile Batı Karadeniz takip etmiştir. Batı Anadolu ve Akdeniz'deki düşüşler çok düşük orandadır (Akdeniz'de %0,39, Batı Anadolu'da %0,83).

HİZMETLER SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA KADIN GİRİŞİMCİLER

Türkiye'de hizmetler sektöründe kadın istihdamının 2014-2021 dönemindeki durumu ve gelişimi bölgeler itibarıyla incelendiğinde dönem boyunca en yüksek istihdamın İstanbul'da gerçekleşmiş olduğu görülmüştür.

TABLO 8: TÜRKİYE'DE HİZMETLER SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA KADIN İSTİHDAMI (BİN KİŞİ) (2014-2021)

Yıllar	Akdeniz - TR6	Batı Anadolu - TR5	Batı Karadeniz - TR8	Batı Marmara - TR2	Doğu Karadeniz - TR9	Doğu Marmara - TR4	Ege - TR3	Güneydoğu Anadolu - TRC	Kuzeydoğu Anadolu - TRA	Orta Anadolu - TR7	Ortadoğu Anadolu - TRB	İstanbul - TR1
2014	486	515	176	166	105	377	561	137	44	150	86	1.012
2015	520	549	195	190	113	426	606	192	51	156	99	1.097
2016	574	563	205	205	132	444	639	232	62	158	118	1.236
2017	627	591	219	212	144	456	686	237	63	165	115	1.339
2018	666	612	237	233	139	495	750	260	65	187	125	1.396
2019	705	635	258	245	131	497	750	267	70	202	132	1.320
2020	670	603	241	249	139	479	676	250	71	189	126	1.275
2021	709	630	248	250	146	545	702	278	81	201	134	1.390
Değişim*	223	115	72	84	41	168	141	141	37	51	48	378

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> (Erişim Tarihi: 23.06.2022)

*2014 yılı ile 2021 yılı sayıları arasındaki farktır.

2014 yılında İstanbul'da hizmetler sektöründe istihdam edilen kadın sayısı 1 milyon 12 bin iken bu sayı 2021 yılında 1 milyon 390 bine yükselmiştir. 2014 yılında İstanbul'u 561 bin kadın istihdamı ile Ege Bölgesi izlemiş, 515 bin kadın istihdamı ile Batı Anadolu üçüncü sırada yer almıştır. Akdeniz ise 486 bin kişi ile dördüncü sırada yer almıştır. 2014 yılında hizmetler sektöründe en az kadın istihdamı 44 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde olmuştur. Onu 86 bin ile Ortadoğu Anadolu Bölgesi takip etmiştir. 105 bin kadın istihdamı ile Doğu Karadeniz, sondan üçüncü sıradadır.

Hizmetler sektöründe kadın istihdamında ele alınan dönem boyunca tüm bölgelerde artış olmuştur. İstihdam edilen kadın sayısında en önemli artış 378 bin kişi ile İstanbul'da olmuş, onu 223 bin artışla Akdeniz Bölgesi ve 168 bin kişi artışla Doğu Marmara takip ederken, Ege ve Güneydoğu Anadolu da 141 biner artışla dördüncü sırada yer almışlardır. Bölgeler arasında hizmetler sektöründe istihdam edilen kadın sayısındaki en önemli yükseliş Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde (%102,9) olmuştur. İkinci önemli artış Kuzeydoğu Anadolu'da (%84) görülmüştür. Ortadoğu Anadolu (%55,8) üçüncü sırada yer almıştır.

TABLO 9: TÜRKİYE'DE HİZMETLER SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA KADIN GİRİŞİMCİ SAYISI (BİN KİŞİ) (2014-2021)

Yıllar	Akdeniz - TR6	Batı Anadolu - TR5	Batı Karadeniz - TR8	Batı Marmara - TR2	Doğu Karadeniz - TR9	Doğu Marmara - TR4	Ege - TR3	Güneydoğu Anadolu - TRC	Kuzeydoğu Anadolu - TRA	Orta Anadolu - TR7	Ortadoğu Anadolu - TRB	İstanbul - TR1
2014	46	35	12	17	6	29	54	8	2	12	6	103
2015	42	44	14	16	6	29	62	10	2	10	4	110
2016	59	46	13	22	7	31	73	10	3	12	5	114
2017	60	45	18	21	7	41	77	15	3	14	8	141
2018	58	58	16	27	6	41	84	21	3	15	10	153
2019	71	59	19	26	7	43	81	15	3	13	9	143
2020	67	54	21	31	9	56	87	17	3	18	7	128
2021	80	63	26	33	10	55	87	17	3	20	7	146
Değişim*	34	28	14	16	4	26	33	9	1	8	1	43

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> (Erişim Tarihi: 23.06.2022)

*2014 yılı ile 2021 yılı sayıları arasındaki farktır.

2014-2021 dönemi boyunca hizmetler sektöründe faaliyette bulunan kadın girişimci sayısının en yüksek olduğu bölge İstanbul'dur. İstanbul'da kadın girişimci sa-

yısı 2014 yılında 103 bin iken, 43 bin kişi artışla, 2021 yılında 146 bine ulaşmıştır. Ege Bölgesi 2014 yılında 54 bin ile ikinci sıradayken 2021 yılında 87 bine ulaşarak ikinciliğini korumuştur. Akdeniz ve Batı Anadolu da kadın girişimci sayısının yüksek olduğu bölgelerdir. 2021 yılı itibarıyla kadın girişimci sayısının en yüksek olduğu bölgeler ise sırasıyla, İstanbul (146 bin), Ege Bölgesi (87 bin), Akdeniz Bölgesi (80 bin) ve Batı Anadolu'dur (63 bin).

2014 yılında da 2021 yılında da hizmet sektöründe kadın girişimci sayısının en düşük olduğu bölge Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Bu bölgedeki kadın girişimci sayısı 2014 yılında 2 bin iken bin kişi artışla 2021 yılında 3 bine yükselmiştir. Onu, Ortadoğu Anadolu Bölgesi takip etmiştir. Nitekim Ortadoğu Anadolu Bölgesi'nde kadın girişimci sayısı 2014 yılında 6 bin iken bin kişi artışla 2021 yılında 7 bin olmuştur.

En önemli gelişme Batı Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kaydedilmiştir. Zira Batı Karadeniz Bölgesi'nde 2014 yılında 12 bin olan kadın girişimci sayısı 2021 yılında 26 bine ulaşmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde söz konusu sayı 2014 yılında 8 bin iken 2021 yılında 17 bine yükselmiştir. Bu iki bölgeyi sırasıyla Batı Marmara ve Batı Anadolu takip etmiştir. Zira Batı Marmara'da 17 binden 33 bine, Batı Anadolu'da 46 binden 80 bine yükselmiştir.

TABLO 10: TÜRKİYE'DE HİZMETLER SEKTÖRÜNDE BÖLGELER İTİBARIYLA KADIN GİRİŞİMCİ ORANI (2014-2021) (%)

Yıllar	Akdeniz - TR6	Batı Anadolu - TR5	Batı Karadeniz - TR8	Batı Marmara - TR2	Doğu Karadeniz - TR9	Doğu Marmara - TR4	Ege - TR3	Güneydoğu Anadolu - TRC	Kuzeydoğu Anadolu - TRA	Orta Anadolu - TR7	Ortadoğu Anadolu - TRB	İstanbul - TR1
2014	9,47	6,80	6,82	10,24	5,71	7,69	9,63	5,84	4,55	8,00	6,98	10,18
2015	8,08	8,01	7,18	8,42	5,31	6,81	10,23	5,21	3,92	6,41	4,04	10,03
2016	10,28	8,17	6,34	10,73	5,30	6,98	11,42	4,31	4,84	7,59	4,24	9,22
2017	9,57	7,61	8,22	9,91	4,86	8,99	11,22	6,33	4,76	8,48	6,96	10,53
2018	8,71	9,48	6,75	11,59	4,32	8,28	11,20	8,08	4,62	8,02	8,00	10,96
2019	10,07	9,29	7,36	10,61	5,34	8,65	10,80	5,62	4,29	6,44	6,82	10,83
2020	10,00	8,96	8,71	12,45	6,47	11,69	12,87	6,80	4,23	9,52	5,56	10,04
2021	11,28	10,00	10,48	13,20	6,85	10,09	12,39	6,12	3,70	9,95	5,22	10,50
Değişim*	19,21	47,14	53,76	28,89	19,86	31,19	28,75	4,72	-18,52	24,38	-25,12	3,20

Kaynak: TÜİK, hesaplamalar <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> den elde edilen verilere dayalı olarak oluşturulmuştur.

*2014 yılı oranına göre 2021 yılı oranında meydana gelen değişimdir.

2014 yılında hizmetler sektöründe kadın girişimci oranının en yüksek olduğu bölge %10,24 ile Batı Marmara'dır. Onu sırasıyla İstanbul (%10,18), Ege (%9,63) ve Akdeniz (%9,47) izlemiştir. 2021 yılına gelindiğinde söz konusu oranın en yüksek olduğu bölge yine Batı Marmara (%13,20) iken, onu sırasıyla Ege Bölgesi (%12,39), Akdeniz (%11,28) ve İstanbul (%10,50) izlemiştir. Batı Karadeniz Bölgesi'nde hizmetler sektöründe faaliyette bulunan kadın girişimci oranı İstanbul'a yakın olup %10,48'dir.

İnceleme döneminde kadın girişimci oranında en önemli artış Batı Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. 2014 yılında %6,82'den 2021 yılında %10,48'e, %53,76 oranında artış olmuştur. Batı Anadolu'da da %6,80'den %10'a, %47,14 artış olmuştur.

2021 yılı itibarıyla söz konusu oranın en düşük olduğu bölgeler sırasıyla, Kuzeydoğu Anadolu (%3,70) ve Ortadoğu Anadolu (%5,22) olup, bu iki bölgede 2014 yılına göre kadın girişimci oranında gerileme görülmüştür. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde %18,52 oranında, Ortadoğu Anadolu Bölgesi'nde %25,12 oranında gerileme olmuştur.

4

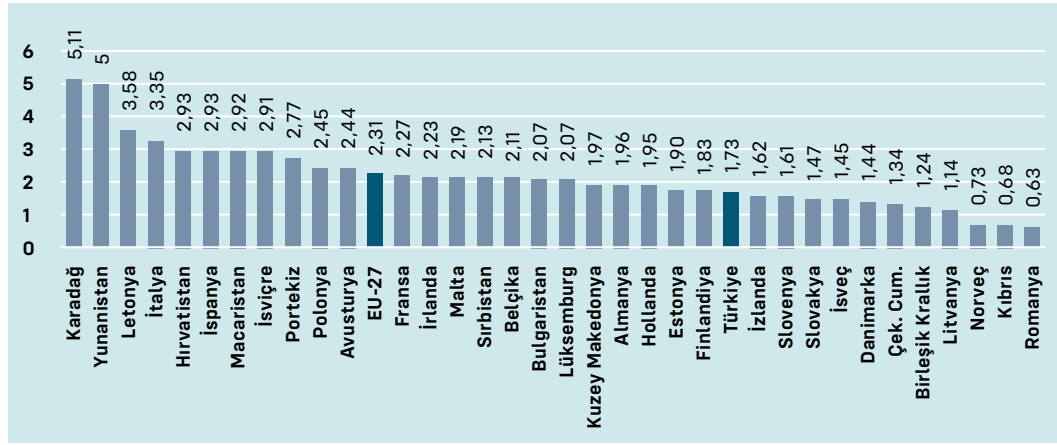
KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ: ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMA

BU kısımda Türkiye'deki kadın işveren oranı, kendi hesabına çalışan kadın oranı ve kadın girişimci oranı önce AB üyesi ülkelerle, daha sonra OECD ülkeleriyle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

AB ÜLKELERİNDE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ

AB ülkelerinde kadın işveren oranının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla, Karadağ (%5,11) ve Yunanistan'dır (%5). Bu ülkeleri Letonya (%3,6) ve İtalya (%3,4) takip etmektedir. Söz konusu oranın en düşük olduğu ülkeler ise sırasıyla, Romanya (%0,6), Kıbrıs (%0,7) ve Norveç'tir (%0,7).

GRAFİK 8: AB ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'DE KADIN İŞVEREN ORANI (2020) (%)

Kaynak: Eurostat (2022). Employment by Sex and Professional Status, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFST_R_LFE2ESTAT__custom_3099418/default/table?lang=en (Erişim Tarihi: 25.06.2022)

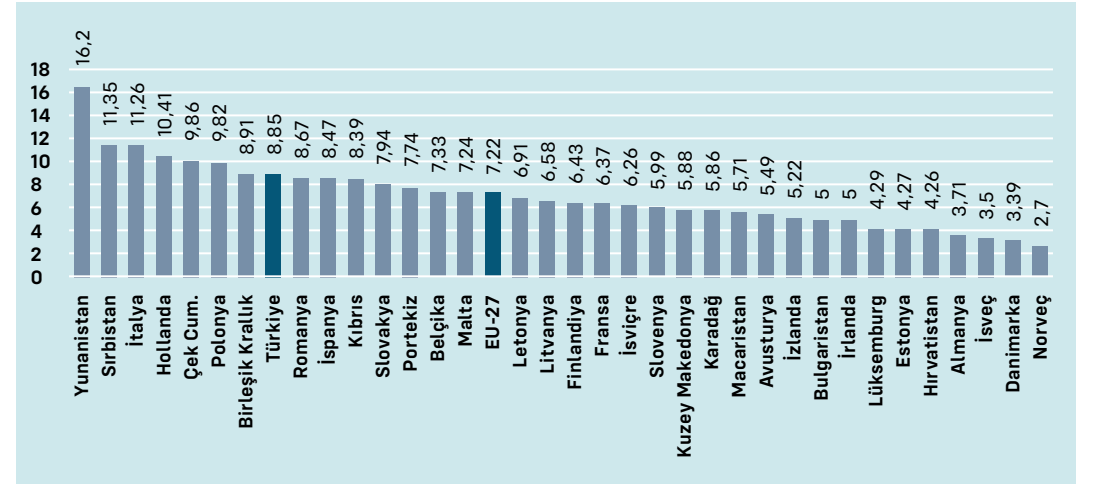
Not: Birleşik Krallık verisi 2019 yılına aittir.

AB ülkeleriyle kıyaslandığında 2020 yılında Türkiye'de kadın işveren oranı %1,73 düzeyiyle AB-27 ortalaması olan %2,31'in gerisindedir.

AB ülkelerinde kendi hesabına çalışan kadın oranının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla, Yunanistan (%16,2), Sırbistan (%11,4) ve İtalya'dır (%11,3). Kendi hesabına çalışan kadın oranının en düşük olduğu ülkeler ise Norveç (%2,7), Danimarka (%3,4) ve İsveç'tir (%3,5).

Türkiye'de söz konusu oran %8,8 olup, AB-27 ülkeleri ortalaması olan %7,2'den daha yüksektir.

GRAFİK 9: AB ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'DE KENDİ HESABINA ÇALIŞAN KADIN ORANI (2020) (%)

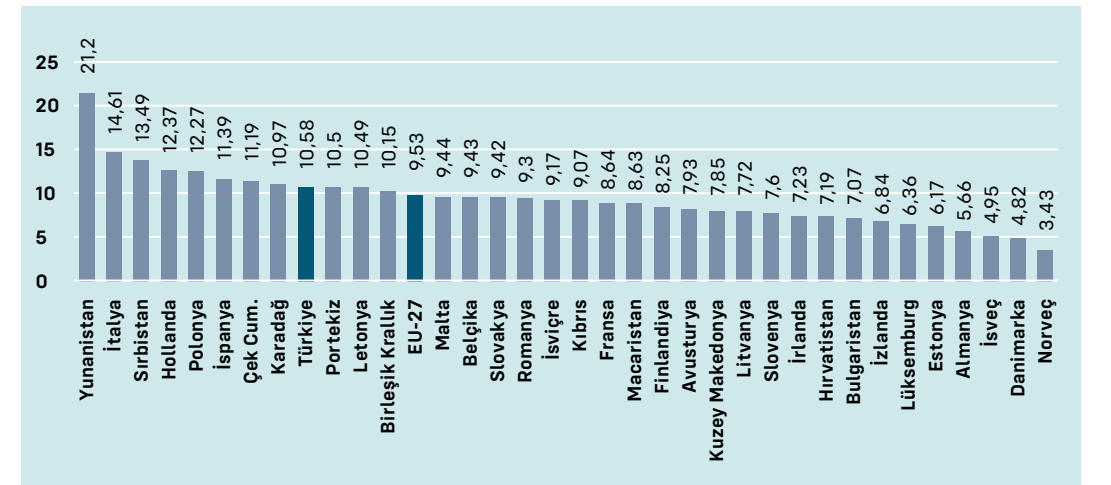

Kaynak: Eurostat (2022). Employment by Sex and Professional Status, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFST_R_LFE2ESTAT__custom_3099418/default/table?lang=en (Erişim Tarihi: 25.06.2022)

Not: Birleşik Krallık verisi 2019 yılına aittir.

AB ülkelerinde kadın girişimci oranının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla, Yunanistan (%21,2), İtalya (%14,6) ve Sırbistan'dır (%13,4). En düşük orana sahip ülkeler ise Norveç (%3,4), Danimarka (%4,8) ve İsveç'tir (%4,9).

GRAFİK 10: AB ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİ ORANI (2020) (%)

Kaynak: Eurostat (2022). Employment by Sex and Professional Status, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFST_R_LFE2ESTAT__custom_3099418/default/table?lang=en (Erişim Tarihi: 25.06.2022)

Not: Birleşik Krallık verisi 2019 yılına aittir.

Kadın girişimci oranı Türkiye’de %10,6 olup, AB-27 ülkeleri ortalaması olan %9,5’ten daha yüksektir.

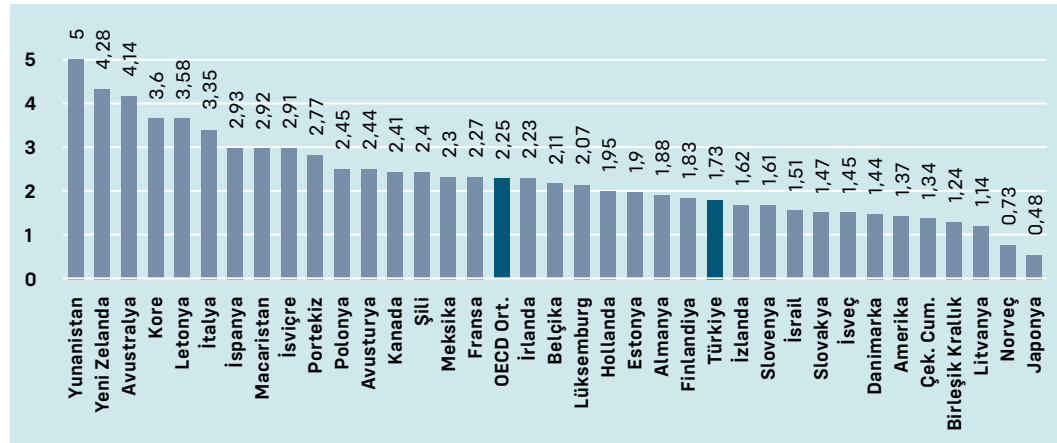
Özetle, Türkiye’de kadın işveren oranı AB-27 ortalamasının altında, kendi hesabına çalışanların oranı ile kadın girişimci oranı AB-27 ortalamasının üstündedir.

OECD ÜLKELERİNDE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ

OECD ülkeleri arasında kadın işveren oranının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla, Yunanistan (%5), Yeni Zelanda (%4,3) ve Avustralya’dır (%4,1). En düşük olduğu ülkeler ise Japonya (%0,5), Norveç (%0,7) ve Litvanya’dır (%1,1).

Türkiye’de söz konusu oran %1,73 ile OECD ortalaması olan %2,25’in altındadır. Türkiye kadın işveren oranı bakımından 36 OECD üyesi ülke arasında 24. sırada yer almaktadır.

GRAFİK 11: OECD ÜLKELERİNDE KADIN İŞVEREN ORANI (2020) (%)

Kaynak: OECD (2022). Indicators of Female Entrepreneurship, <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=83119#> (Erişim Tarihi: 25.06.2022)

Not: Avustralya, Şili, Kore ve Meksika verileri 2017, İsrail verisi 2016 yılına aittir.

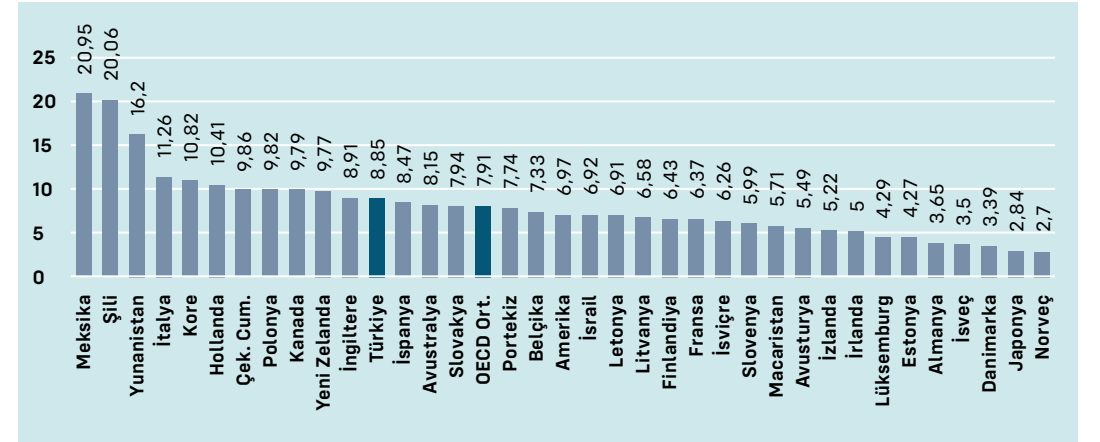
OECD ülkelerinde kendi hesabına çalışan kadın oranının en yüksek olduğu ülkeler, Meksika (%21), Şili (%20) ve Yunanistan’dır (%16,2). En düşük orana sahip ülkeler ise Norveç (%2,7), Japonya (%2,8) ve Danimarka’dır (%3,4).

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

042

GRAFİK 12: OECD ÜLKELERİNDE KENDİ HESABINA ÇALIŞAN KADIN ORANI (2020) (%)

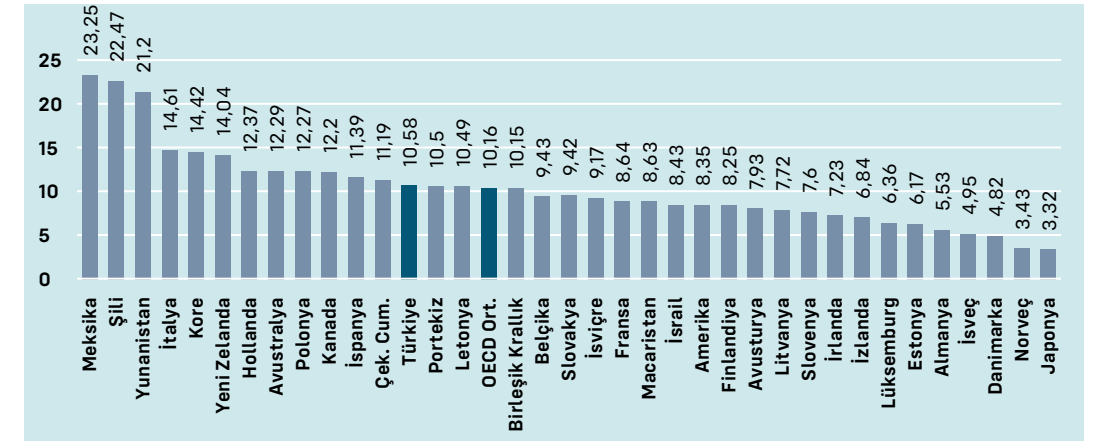

Kaynak: OECD (2022). Indicators of Female Entrepreneurship, <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=83119#> (Erişim Tarihi: 25.06.2022)

Not: Avustralya, Şili, Kore ve Meksika verileri 2017, İsrail verisi 2016 yılına aittir.

Türkiye’de kendi hesabına çalışan kadın oranı %8,8 ile OECD ortalaması olan %7,9’un üzerindedir. Türkiye kendi hesabına çalışan kadın oranı bakımından 36 OECD üyesi ülke arasında 12. sırada yer almaktadır.

GRAFİK 13: OECD ÜLKELERİNDE KADIN GİRİŞİMCİ ORANI (2020) (%)

Kaynak: OECD (2022). Indicators of Female Entrepreneurship, <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=83119#> (Erişim Tarihi: 25.06.2022)

Not: Avustralya, Şili, Kore ve Meksika verileri 2017, İsrail verisi 2016 yılına aittir.

OECD ülkelerinde kadın girişimci oranının en yüksek olduğu ülkeler ise sırasıyla, Meksika (%23,2), Şili (%22,5) ve Yunanistan (%21,2) iken; en düşük olduğu ülkeler Japonya (%3,3), Norveç (%3,4) ve Danimarka’dır (%4,8).

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

043

Türkiye’de kadın girişimci oranı %10,6 ile OECD ortalaması olan %10,2’nin bir miktar üzerindedir. Türkiye, kadın girişimci oranı bakımından 36 OECD üyesi ülke arasında 13. sırada yer almaktadır.

Özetle, Türkiye’de kadın işveren oranı OECD ortalamasının altında, kendi hesabına çalışan kadın oranı ile kadın girişimci oranı OECD ortalamasının üstündedir.

5

KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

DAHA önce de belirtildiği gibi, literatürde “Kadın Girişimciliği” kavramının “Girişimcilik” kavramının yanı sıra ayrıca yer alması, iş kurmak isteyen, kuran ya da işleten kadınların girişimciliğin mevcut sorunlarının yanı sıra cinsiyetlerinden ötürü ilave eşitsizlik ve güçlüklerle karşı karşıya olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kadın girişimciliğini etkileyen faktörler incelenirken, ekonomide girişimciliği etkileyen makro ve mikro faktörlerin yanı sıra her toplumda cinsiyet eşitsizliği tablosunun beraberinde getirdiği faktörlerin de ele alınması gereklidir.

Ekonomik faaliyetler, ülkede hâkim ekonomik sistem, ekonomik konjonktür (bir başka deyişle ekonominin genişleme, boom, daralma ya da deep dönemlerinden hangisinde olduğu), emek piyasasının yapısı ve dengesi, mal piyasası ve dengesi, dış ticaret dengesi, kamu bütçesi dengesi, para piyasasının yapısı ve işleyişi, finansal kurumlar ve işleyişleri, enflasyon oranı, işsizlik oranı, faiz oranı, döviz kuru, dışa açıklık oranı, tasarruf ve yatırım oranı, devletin ekonomiye müdahaleleri, vergi sistemi, kamu borçlanması gibi çok sayıda faktörün etkisi altındadır. Bunlar ekonomideki büyük ve küçük tüm üretici ve tüketicileri etkileyen ulusal, bir başka deyişle “içsel” ekonomik faktörlerdir.

Ekonominin dışa açıklık derecesi, yani mal ve hizmetler, sermaye, emek ve müteşebbis giriş çıkışlarının serbestliği, ekonomik ilişki içinde bulunan ülkelerde meydana gelen, ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarsızlıkları ülke ekonomisini etkileyen faktörler hâline getirir. Bu sebeple küreselleşen iktisadî yapılar içinde ilişkilerin yoğunlaştığı ekonomilerde görülen krizler ya da sorunlar, ülkeler için dış âlemlerden aktarılan ve ulusal ekonomiyi etkileyen faktörler hâline gelir.

Her toplumun tarihsel geçmişi, ulusal kültürün öğeleri olan gelenekler, âdetler, değerler ve toplumsal kabul ediliş/etmeyişleri şekillendirir. Küreselleşmenin etkisiyle ulusal kültür, küresel kültürün etkisi ve küreselleşmenin gerekleri ile uyumlu bir şekilde yeniden yapılanma sürecine girmişse de, her toplumda toplumsal cinsiyet rolleri farklıdır. Her toplumun belli bir tarihte ulusal kültürün etkisiyle kadın ve erkek cinslerine yüklediği görevler, haklar ve sorumluluklar farklıdır. Ataerkil toplum geçmişine sahip ve bu yapının varlık ve etkilerinin önemli ölçüde sürdüğü toplumlarda ev işleri, çocuk bakımı, yaşlı ya da hasta bakımı görev ve sorumlulukları kadına yüklenirken, iş sahibi olma, çalışma, ailenin ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duyulan geliri sağlama görev ve sorumluluğu erkeğe yüklenmiştir. Ataerkil toplum yapısı, kadının ev dışında varoluşuna sıcak bakmaz. İş kurmak, işyeri sahibi olmak, kendi başına çalışmak veya işveren olmak, yani ev dışında üretici faaliyetlerin sahipliğini ve yönetimini yapmak, kazanç elde etmek ve kazancını nasıl kullanacağına dair kararlar vermek erkeğe özgü görevler olarak görülür ve kadının bu haklarını kullanması hoş karşılanmaz. Kadınlar kanunların verdiği hakları kullanmak olanağına ancak eş/baba/kardeş konumundaki erkeklerin izin ve onayları çerçevesinde sahip olmaktadır. Kadın bu engelleri aşarak bir işyeri kursa dahi işle ilgili sermaye, hammadde temini, mal alım/satımı ve finansal işler bakımından muhatap olduğu kişi ya da kurum temsilcileri tarafından konulan görünmeyen engellerle

karşılaşabilmektedir. Dolayısıyla bir ülkede kadınların girişimci olarak ekonomik faaliyetlere dâhil olması, o ekonomideki tüm girişimcileri etkileyen makroekonomik durumun koşulları ile işin kurulması ve işletilmesi, sürdürülmesi ve geliştirilmesi bakımından işletme yönetimine ilişkin tüm hususların yanı sıra toplumun belirlediği cinsiyet rolleri ve bunun ortaya koyduğu eşitsizliğin sebep olduğu engellerle çevrelenmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte her ne kadar bazı kuruluşlar kadının güçlenmesi için toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönünde hedefler belirleyip, bu hedeflere ulaşmak için yerine getirilmesi gerekenler listeleri oluşturmuş ve bunların ülke liderlerinin onayıyla uygulamaya konmasını sağlamış olsalar da, toplumsal cinsiyet eşitliği kısa vadede ulaşılabilecek bir hedef değildir. Zira görünmeyen toplumsal engellerin, gizli önyargıların aşılması, kapsamlı bir zihniyet değişikliğini gerektirir. Kadının güçlenmesi ve bu bağlamda kadın girişimciliğinin önündeki sosyal engellerin aşılması, okul öncesi eğitimden başlayarak üniversite dâhil olmak üzere eğitim müfredatı ve ders materyallerinin kadın ile erkeğin eşit bireyler olduğu kabulü üzerine şekillendirilmesini gerektirir. Cinslerin eşit haklara sahip olması ve/veya sahip olduğu hakları kullanmak bakımından fırsat eşitliğine sahip olması, ancak eşitliği merkezine alan sağlıklı bir eğitim süreci ile inşa edilebilir.

Girişimin oluşması, belli aşamaların başarıyla tamamlanmasını gerektirir. Önkoşul “girişimci ruh”a sahip olmak, bir başka deyişle “risk alabilmek”tir. Riskten hoşlanmayan, güvenli ve istikrarlı gelir elde etmeyi tercih eden bireyler için girişimcilikten bahsedilemez. Risk alabilen kişi iş kurmak istediğinde, önce faaliyet alanını belirlemelidir. Kadın girişimciliğinde faaliyet alanı çoğunlukla toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi altında belirlenmektedir. Ataerkil bir yapıya sahip Türk toplumundaki girişimcilik kültürü, kadınların girişimci olmasını desteklememektedir.⁵ Eşler, kadınların iş kurmalarını erkek egemen bir alanda statü ve prestij kaybı olarak görmektedir. Toplumsal baskı, kadınların vasıfsız, düşük ücretli, emek-yoğun, rutin, sıkıcı, dikkat gerektiren ve hünere dayalı işlerde yoğunlaşmalarına sebep olmaktadır. Toplumun kendisine yüklediği rollerle uygun olarak, gülyüz ve el becerisi gerektiren işler, toplumsal konulara ilişkin işler yahut kadınların ev içi sorumluluklarının ev dışındaki bir uzantısı olarak görülen eğitim, bakım ve temizlik işleri genel anlamda “kadın işi” olarak toplumda yaygın kabul görmektedir.⁶ Bütün bunlar, kadın girişimci oranının düşük olmasının ve kadın girişimlerinin hizmet sektöründe daha yüksek oranda görülmesinin önemli sebepleridir.

Faaliyet alanından sonra işletmenin kuruluş yeri belirlenmelidir. İşyerinin nerede olması gerektiği sorusunun cevabı verimlilik bakımından “ya hammaddeye ya da pazara yakın olmalı” şeklinde verilir. Girişimci kadın olunca, kuruluş yeri kriteri çoğu

⁵ Öğüt, Adem (2006). “Türkiye’de Kadın Girişimciliğinin Durumu”, *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Çanakkale, s.73.

⁶ Korkmaz, Adem ve Korkut, Gülsüm (2012). “Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17 (2), Isparta, s. 52.

kez değişmekte, verimliliğin yerini evle ilgili işler ve çocuk bakımının da aksamadan sürdürülebileceği yer kriteri alabilmektedir. Zira girişimciliğin kadına sağladığı esnek çalışma imkânı, her ne kadar bakım sorumlulukları nedeniyle her gün belirli bir süre işverene tabi olarak bir işyerinde kesintisiz çalışma seçeneği olmayan kadının iş hayatına girmesine olanak sağlasa da, iş sahibi olmak suretiyle üstlendiği sorumlulukları evde devam eden bakım sorumluluklarıyla birlikte üstlenmesi mecburiyetini de beraberinde getirir.

Alan ve mekân kararları doğrultusunda işyerinin kurulabilmesi için sermaye olmalıdır. Sermaye temini en önemli konudur. Nitekim işyerinin kiralanması ya da satın alınması, döşeme ve eşyalarının tamamlanması, üretim makinelerinin alınması, hammadde/malzeme/mal temini, personel istihdamı gibi gider kalemleri, girişimcinin harcama yapmasını gerektirir. Bunlara kuruluş işlemleri ve işletme izinleri ile gerekli bildirimlerin yapılmasına ilişkin bürokratik işlemlerin maliyeti de eklenmelidir. Kadının işletme sermayesine sahipliği ya gelir getirici işte belli bir süre çalışması ve bu süre içinde tasarruf yapması veya birikime kavuşması (emekli ikramiyesi, bireysel emeklilik fonunda biriken para gibi) veya miras ya da bağış yoluyla olabilir. Çalışan kadının gelirene el konması veya aile ihtiyaçları doğrultusunda harcanması durumunda kadının sermaye biriktirme, girişim sermayesi oluşturma imkânı kalmaz. Gelişmekte olan ülkelerde gelir ve servet dağılımı eşit değildir. Miras müessesesi ataerkil düzende erkek lehine işler. Kanunlar miras hakkını cinsiyet ayrımı yapmadan tüm bireyler için eşitlik ilkesine uygun bir şekilde düzenlese dahi, bazı toplumlarda, ki Türkiye’de de çok yakın zamana kadar olduğu ve hâlâ bazı bölgelerde geçerli olduğu gibi, miras erkek çocuğun hakkı olarak görülür; varlıklar erkek çocuk/lara geçerken kız çocuk/ların miras hakkından feragat etmesi beklenir. Miras hakkından faydalanmada fırsat eşitliğinin olmaması da kadını güçsüzleştiren, iş kurmak bakımından ihtiyaç duyduğu sermayeye ulaşmasını engelleyen bir durumdur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bu tür mekanizmalarla kendini besler ve yeniden üretir. Bir başlangıç sermayesine sahip olmayan kadın, borçlanma yoluna gidebilir. Evli ise eşinden ve/veya ailesinden, akrabalarından, değilse arkadaşlardan, finansal kuruluşlardan ya da devletin kurum ve kuruluşlarından borç ve/veya hibe alabilir. Bir başka yol da ortak bulmaktır. Ancak kadın girişimciler ortak bulmak, erkek girişimcilerle birlikte iş yapmak konusunda sorun yaşamaktadırlar. Kadının bu alandaki deneyimsizliği yakın çevrelerinde “başarısız olacak” düşüncesini kuvvetlendiren ve başarısına ket vuran bir diğer önemli faktör olarak görülebilmektedir. Başlangıç sermayesinin finansal kuruluşlardan borç olarak temin edilmesi de kolay değildir, zira işyeri, gelir ve işin geleceğiyle ilgili belirsizlikler vardır. Ancak son dönemde kamu kurum ve kuruluşlarının, kadının güçlendirilmesi sosyal amacına ve/veya üretim, istihdam artışı ve kalkınmanın desteklenmesi hedefine ulaşmak için kadın girişimciye sundukları hibe ya da kredi gibi ürünler kadın girişimciler için bir seçenek olarak gündeme gelmiştir.

Başlangıç sermayesi temin edildikten sonra faaliyetin yönetimi önem arz etmektedir. Üretimin, personelin, mali işlerin ve satışın yönetimine ilişkin doğru kararların alınması ve başarı ile uygulanması gerekir. Mal/hizmetin üretim miktarına ilişkin karar doğru olmalı, fiyat doğru belirlenmeli ve üretilen mal ya da hizmetin satışı gerçekleştirilmelidir. Aksi takdirde maliyetler karşılanamaz, kâr elde edilemez. Kâr edilmezse amaca ulaşamamış olur; zira girişimcinin amacı kâr elde etmektir. Toplumda kadınlara atfedilen bazı özellikler sebebiyle (pasiflik, liderlik yeteneğinden yoksunluk, aşırı duygusallık, uysallık vb.) kadınların girişimcilikte ve yöneticilikte başarısız olmalarına dair yanlış bir inanış mevcuttur. Bu sebeple de bahsi geçen kararlara müdahale, kadının yerine karar verme, elde etmiş olduğu başarıyı da kadına mal etmeme, hatta gelire el koyma gibi aileden/eşten gelen dışsal müdahaleler olabilmektedir. Kadının girişimci olarak güçlenmesi, ancak işletmeyle ve elde ettiği gelirle ilgili kararları kendisi alabildiği durumda gerçekleşir. Girişimci kadının güçlenmesi ya da başka bir ifade ile girişimciliğin kadını güçlendirmesi, ekonomide üretim ve istihdamı artırıcı sonuç doğurması, faaliyetten kâr elde edilmesi durumunda söz konusu olur. Bu bakımdan pazar olanaklarının doğru belirlenmesi, satış kanalları oluşturulması ve malın satışının gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Erkek rakiplerin kadın girişimcilere mobbing, taciz ya da zorbalık uygulaması pazar payını, dolayısıyla gelirini kaybetme endişesi ile de yapılmakta, kadın zayıf, güçsüz, korkak görülerek piyasadan dışlanmaya çalışılabilmektedir.

İşletme yönetiminin yanı sıra müşterilerle ve diğer paydaşlarla ilişkiler de başarılı bir şekilde kurulmalı ve sürdürülmelidir. Ayrıca işin geliştirilmesi de yine sermaye gerektirmektedir. Kârın oluşmasıyla beraber işyerinin genişletilmesi, yeni işyerleri açılması, depo vs. kiralanması, daha fazla malzeme, hammadde, mal temini, gerekli nitelikteki eleman istihdamı, teknolojiden faydalanmak, yurt dışına açılmak gibi adımlar ilave gelişim sermayesi gerektirir. Bütün bu aşamaların başarılı bir şekilde tamamlanması da eğitimle edinilmiş bir bilgi birikimini gerektirir. Gerekli bilgi birikimi eğitim ve sertifika programlarıyla, seminerlere ve bilgilendirici toplantılara katılarak ya da bireysel okumalarla edinilebilir. Önceden çalışma hayatında bulunmuş olmak, sektörde başka işyerinde ücretli olarak çalışmış ya da başka bir işyerine ortak olmuş olmak, işin kurulması, yürütülmesi ve geliştirilmesi bakımından avantaj sağlar.

Yukarıda sıralanan faktörlerin yanında psikolojik faktörler de oldukça önemlidir. Kadına duyulan güvensizlik, kadının duyduğu başarısızlık korkusu, risk almaktan çekinmesi, geleneksel anne/ev hanımı rolü ile iş kadını rolünün çatışması, iş-aile dengesinin sağlanması, tecrübe ve bilgi düzeyi ve başarılı rol model kadınların yaratacağı olumlu ortam bunlar arasında sayılabilir.⁷

⁷ Dirik, Nuriye (2016). *Türkiye’de Kadın İstihdamının İşma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Önündeki Engellerin Aşılmasında Girişimciliğin Önemi* Genel Müdürlüğü, ss. 61-63. ve *Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü*. Ankara: T.C. Ça-

KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNE YÖNELİK KURUMSAL DESTEKLER

TÜRKİYE'DE kadın girişimciliğinin desteklenmesi hususu 1990'lı yıllarda kurumsal düzeyde dikkate alınmaya başlanmıştır. Günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde faaliyetini sürdüren Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), ilk olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı adıyla 1990 yılında kurulmuştur. KSGM'nin temel kuruluş amacı, kadının eğitim seviyesini yükselterek ekonomik hayata katılımını artırmak, böylelikle kadına sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanda eşitlik ekseninde hak ettiği statüyü kazandırmaktır.⁸

Kadın girişimciliğinin ulusal ölçekte teşvik edilmesine yönelik ilk adımlardan biri olan KSGM'nin yanında 1990 yılında kurulan Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), kadın girişimcilerin yatırımları için kredi desteği vermeye başlamıştır. Yine aynı dönemde Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) Kadın Girişimciliğini Teşvik Birimi aracılığıyla kadın girişimciliğinin desteklenmesi öne çıkan uygulamalardan biri olmuştur. 2000'li yıllarda kadın girişimciliğiyle ilgilenen kurumların sayısı ve bu alana aktarılan kaynaklar hızla artış göstermiştir. Bir yandan özel sektör kuruluşları, diğer yandan çeşitli sivil toplum örgütleri kadın girişimciliğini teşvik etmeye yönelik projeler ortaya koymaya başlamıştır.⁹

Günümüzde Türkiye'de ve dünyada kadın girişimciliğini destekleyici nitelikteki kurum ve kuruluşlar esas olarak dört başlık altında ele alınabilir:

- Devlet ve kamu kuruluşları
- Sivil toplum kuruluşları
- Uluslararası kuruluşlar
- Özel sektör kurum ve kuruluşları.

Türkiye'de kadın girişimcilere yönelik söz konusu kurumların destekleri, eğitim desteği, finansal destek, kurumsal destek, danışmanlık, işbirliği için ağ kurma gibi şekillerde gerçekleştirilmektedir.¹⁰ Söz konusu desteklerin kapsamı özetle aşağıdaki gibidir.

- **Eğitim desteği:** Kadını girişimciliğe teşvik etmeye yönelik olarak yetiştirme, beceri ve meslek kazandırma ve/veya girişimcilik eğitimleri, İŞKUR, belediyeler, halk eğitim merkezleri vb. kuruluşlar tarafından sunulmaktadır. İş kurma, fi-

⁸ Wikipedia, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, https://tr.wikipedia.org/wiki/Kad%C4%B1n%C4%B1n_Stat%C3%BCs%C3%BC_Genel_M%C3%BCd%C3%BCr%C3%BCl%C3%BCg%C4%9F%C3%BC (Erişim Tarihi: 28.06.2022)

Kadın Bakış Açılı Bir Değerlendirme". Güneydoğu Avrupa Bölgesel Kadın Girişimciliği Konferansı, İstanbul, 21-22 Eylül 2007. <https://www.rcc.int/admin/files/docs/Yldz%20Ecevit.ppt> (Erişim Tarihi: 28.06.2022)

¹⁰ Ecevit, a.g.e.

⁹ Ecevit, Yıldız (2007). "Türkiye'de Kadın Girişimciliği:

nans, pazarlama, iletişim becerileri kazanılmasına yönelik girişimcilik eğitimleri ise KOSGEB ve İŞKUR gibi kuruluşlar tarafından sunulmaktadır.

- **Finansal destek:** Hibe ve kredi desteği sağlamak (KOSGEB) ve mikro kredi sağlamak (KEDV-MAYA, TİSVA-TGMP vb.) şeklinde gerçekleşir.
- **Kurumsal destek, danışmanlık:** Başvurulabilecek kurumlar oluşturmak suretiyle kadınların bilgiye erişimlerini sağlamak ve girişimci kadınlara danışmanlık hizmeti sunmak (KOSGEB, ABİGEM'ler, TESK'in açtığı girişimcilik merkezleri, TOBB Kadın Girişimciler Kurulu, vb.) şeklinde gerçekleşir.
- **İşbirliği için ağ kurma, geliştirme (networking):** Kadın girişimciler arasındaki sosyal ağların geliştirilmesi (KAGİDER iletişim ağı, KEDV Kadın Kooperatifleri Birliği vb.) şeklinde gerçekleşir.

DEVLET VE KAMU KURULUŞLARI

Türkiye'de devletin temel politika metni niteliği taşıyan ve geleceğe yönelik makro ve mikro politikalara ilişkin yol haritasını ortaya koyan Kalkınma Planları incelendiğinde, Beşinci (1985-1989), Altıncı (1990-1994), Yedinci (1996-2000), Sekizinci (2001-2005) ve Dokuzuncu (2007-2013) Beş Yıllık Kalkınma Planlarında kadın istihdamının geliştirilmesi ve girişimciliğin desteklenmesi konularına ayrı ayrı değinilmiş olduğu ve bu konularla ilgili çeşitli politika önerilerinin sunulduğu görülmektedir.¹¹

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) ile birlikte, "kadın girişimciliği" konusuna özel olarak değinilmeye başlanmıştır. Plan kapsamında işgücü piyasasının geliştirilmesine yönelik hedefler başlığı altında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı koordinasyonu ile "Kadın girişimcilere özel bütüncül bir destek programının uygulanması" hedefi konmuştur. Girişimcilik ve KOBİ desteklerinin sağlanmasında yenilik, verimlilik ve istihdam artışı, büyüme, ortak iş yapma gibi ölçütlerin yanı sıra kadın, genç girişimcilik ve sosyal girişimcilğe öncelik verileceği belirtilmiştir.¹² Girişimciliğin Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyon Raporu'nda yıllık ortalama yeni kadın girişimci sayısının orta ve uzun vadede artırılması hedefleri yer almıştır.¹³

On Birinci Kalkınma Planı'nda (2019-2023) da kadınları ilgilendiren politikalar başlığı altında kadın girişimciliğine özel önem verildiği görülmektedir. Plan döneminde

- ¹¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kalkınma Planları, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (Erişim Tarihi: 28.06.2022).
- ¹² T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, s. 93, s. 164. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf (Erişim Tarihi: 29.06.2022).
- ¹³ T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Girişimciliğin Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s. 89. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/10_GirisimciliginGelistirilmesi.pdf (Erişim Tarihi: 29.06.2022).

kendi hesabına çalışanlar içindeki kadın oranının %17,8'den %20'ye, işverenler içindeki kadın oranının ise %8,7'den %10'a yükseltilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefleri gerçekleştirmek üzere kadın girişimcilere;

- İş geliştirme süreçlerinde danışmanlık ve rehberlik hizmeti verileceği,
- Girişimcilik desteklerinde kadınlara öncelik sağlanacağı,
- Kadın girişimcilerin e-ticarette güçlenmelerine yönelik eğitim programları ve seminerler düzenleneceği,
- Kırsal kesimde kadın girişimciliğini artırmaya yönelik destek mekanizmaları sağlanacağı belirtilmiştir.

Ayrıca kadın kooperatiflerinin kurulmasının hukuki düzenlemelerle kolaylaştırılacağı, kooperatiflere yönelik eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan desteklerin yaygınlaştırılacağı ifade edilmiştir.¹⁴ On Birinci Kalkınma Planı çerçevesinde "Kadının Kalkınmadaki Rolü" Üzerine Özel İhtisas Komisyon Raporu hazırlanmıştır. Türkiye'de kadın girişimciliğinin nitelik ve nicelik bakımından geliştirilmesi ve desteklenmesi için uygulanması gereken, pozitif ayrımcılığa dayalı politika önerileri ele alınmıştır.¹⁵

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinatörlüğünde hazırlanan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nda (2018-2023) kadınların güçlendirilmesine yönelik politika hedefleri beş temel eksenle ele alınmıştır: eğitim, sağlık, ekonomi, karar alma mekanizmalarına katılım ve medya. Ekonomi bölümü altında, "Kadın girişimciliğinin desteklenmesi ve ülkemizdeki kadın işveren ve kendi hesabına çalışanların sayısının artırılması" hedef olarak yer almıştır. Bu hedefi gerçekleştirmek üzere uygulanacak strateji, "Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi ve özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasını yaygınlaştırarak kadınların ekonomik konumlarının güçlenmesinin sağlanması" şeklinde belirlenmiştir. İlgili hedef ve stratejileri gerçekleştirmek üzere uygulanacak faaliyetler, sorumlu ve ilgili kurumlar, performans göstergeleri tanımlanmıştır. Bu çerçevede kadın girişimciliğini geliştirmek üzere uygulanacak faaliyetler şu şekilde belirlenmiştir:¹⁶

- ¹⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). 100. Yıl Türkiye Planı ss. 140-141. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf (Erişim Tarihi: 29.06.2023).
- ¹⁵ T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Komisyonu Raporu <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KadınınKalkinmada-kiRoluOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf> (Erişim Tarihi: 29.06.2022).
- ¹⁶ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2018). Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023, ss. 196-200. <https://www.aile.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadının-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-planı-2018-2023/> (Erişim Tarihi: 29.06.2022).

- Teknoloji geliştirme bölgelerinde başta kuluçka merkezleri olmak üzere kadın girişimciler özelinde çalışmalar yapılması,
- Bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki desteklerde kadınlara öncelik verilmesi,
- Kadın girişimcilerin e-ticarette güçlenmelerini sağlamak üzere eğitim programları ve seminerler düzenlenmesi,
- Kadın girişimcilere iş geliştirme süreçlerinde danışmanlık ve rehberlik hizmeti verecek etkin bir sistem kurulması,
- Kadınlar arasında girişimcilik kültürünün geliştirilmesi amacıyla bilinçlendirme çalışmaları yapılması,
- Kadın girişimcilerin devlet desteklerine ulaşmalarını kolaylaştıracak bir sistem oluşturulması,
- Bölgesel kalkınma ajanslarının kadın girişimciliğini destekleyen programlara ve projelere öncelik vermesinin sağlanması.

Kadın girişimciliğini artırmaya yönelik bahsi geçen politika önlemleri, çeşitli bakanlıklar altında yer alan kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve özel sektör ile eşgüdümlü bir biçimde hayata geçirilmeye çalışılmakta, ilgili taraflarla işbirliği içerisinde kadın girişimciliği destekleri, kredi olanakları, eğitimler, danışmanlıklar gibi birçok çalışma yürütülmektedir.

Ağırlıklı olarak küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin yaygın olduğu ülkemizde, girişimciliğin gelişmesini sağlamak üzere sunulan teşviklerin önemli bir kısmı KOSGEB tarafından sağlanmaktadır.

KOSGEB, "Girişimcilik Destekleri" başlığı altında üç farklı destek programı sunmaktadır. Bunlar Geleneksel Girişimci Destek Programı, İleri Girişimci Destek Programı ve İş Planı Ödülü Destek Programı'dır. Geleneksel ve İleri Girişimcilik Destek Programları ile yeni işletmelerin hayatta kalma oranının artırılması hedeflenmekte; İş Planı Ödülü Destek Programı'yla düzenlenen girişimcilik konulu yarışmaların hedefi ise başarılı bulunan iş fikirlerinin ödüllendirilerek gerçekleşmesini sağlamaktır. Geleneksel ve ileri girişimcilik programlarından yararlanabilmek için kadın girişimcilerin işletmelerini kurmadan önce KOSGEB Girişimcilik Eğitimi'ni tamamlamaları gerekmektedir. KOSGEB tarafından desteklenen sektörlerde kurulmuş; şahıs şirketi, anonim şirket, limited şirket ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler içinde kurucu ortak payı en az %50 olan kadın girişimciler desteklenmektedir. Geleneksel Girişimcilik Destek Programı kapsamında kuruluş desteği, performans desteği ve sertifika desteği verilirken; İleri Girişimcilik Programında bunların yanında makine-teçhizat ve yazılım desteği, mentörlük, danışmanlık ve işletme koçluğu desteği de sağlanmaktadır¹⁷.

¹⁷ KOSGEB. Girişimcilik Destekleri 2022, <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekler/6312/girisimcilik-destekleri> (Erişim Tarihi: 30.06.2022).

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş olarak aktif işgücü programları, mesleki eğitim programları ve işbaşı eğitim programlarının yanında kendi işini kurmak isteyenlere 2007 yılından itibaren Halk Eğitim Merkezleri, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kadınlara meslek edindirme kursları sağlamanın yanında Girişimcilik Eğitimleri de sunmaktadır.¹⁸

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kadın Girişimciler Kurulu (TOBB KGK), TOBB bünyesinde kadın girişimciliği konusunda genel politikalar geliştiren ve görüş oluşturulmasına katkıda bulunan istişari bir kuruldur. Kurul, 81 ilde kadın girişimcilere eğitimler sunmakta, kapasite geliştirme ile girişimci fikirlerinin hayata geçirilmesine destek sağlamaktadır.¹⁹

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Türkiye'de kadının toplum içindeki sosyal, politik ve ekonomik yerinin güçlenmesini sağlayacak çok sayıda sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşların bazıları kadının ekonomik olarak güçlenmesini sağlayacak eğitim, danışmanlık ve finansman hizmeti sunmakta, bazıları toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak üzere kreş, bakımevi destekleri sağlamakta, bazıları da kadına yönelik şiddetle mücadele etmek, kadının eğitim düzeyini yükseltmek gibi çeşitli misyonları gerçekleştirmektedir. Kadın girişimciliğini destekleyen sivil toplum kuruluşları da oldukça fazla sayıdadır. Bunlardan Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA), Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), Kadın Kooperatifleri Birliği (SİMURG) ve Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER) ön plana çıkan kuruluşlardır.

Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA), Prof. Muhammed Yunus'un girişimleriyle 1973'te kurulmuş olan ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yoksul kadınlara kendi gelir yaratıcı faaliyetlerini başlatmaları için mikro krediler veren Grameen Trust ile işbirliği yapmış ve 2003 yılında "Türkiye Grameen Mikrofinans Programı (TGMP)"ni hayata geçirmiştir. TGMP, Türkiye'nin bütün dar gelirli ailelerine, kadınlar vasıtasıyla uygun mikro krediler sunarak ve onları kendi kendilerine gelir getirici bir faaliyette bulunmaya teşvik ederek ekonomik ve sosyal durumlarını geliştirmelerini sağlamayı ve finansal anlamda sürdürülebilir bir ortam kurmayı amaçlamaktadır.²⁰

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), 1986 yılından bu yana, yoksulluk ve eşitsizliklerin var olmadığı güçlü bir toplum oluşturmaya katkıda bulunmak amacıyla

¹⁸ T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2022). Türkiye'de Kadın, https://www.aile.gov.tr/media/97652/tu-rkiye-de-kadin_20220214.pdf

Hakkımızda, <https://www.tobb.org.tr/TOBBKadinGirisimcilerKuru/Sayfalar/Hakkimizda.php> (Erişim Tarihi: 30.06.2022).

²⁰ TGMP (2022). *Biz Kimiz?*, <https://tgmp.net/tr/sayfa/biz-kimiz-/117/0> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).

¹⁹ TOBB Kadın Girişimciler Kurulu (2022).

fa/biz-kimiz-/117/0 (Erişim Tarihi: 01.07.2022).

la, kadınların yaşamlarını iyileştirme çabalarına destek olmak ve yerel kalkınmadaki liderliklerini güçlendirmek için çalışmaktadır. Bu doğrultuda bireysel ve kolektif kapasite geliştirme, kooperatifleşme, ekonomik güçlenme ve afet/göç alanlarında programlar yürütmektedir. KEDV, 2002 yılında kurduğu Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi ile kendi işini kurmak isteyen dar gelirli kadınlara mikro krediler vermektedir.²¹

Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), kadın girişimciliği dendiğinde akla ilk gelen kurumlardan biridir. 2002 yılında kurulmuş ve girişimcilik yoluyla kadının güçlenmesini hedefleyen bir sivil toplum kuruluşudur. Kadının sadece ekonomik olarak değil politik ve sosyal olarak da güçlenmesini hedefler. KAGİDER kadın girişimciliğini, kadınların eşitsiz ve dışlanan toplumsal konumlarının değişmesi ve bu sayede ekonomik güçlenme ile kadın güçlenmesini sağlayacağı için desteklediğini belirtmektedir. Kuruluşundan bu yana yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde kamu, özel sektör ve sivil topluma mensup pek çok paydaşla, bu amaca yönelik proje ve çalışmalar geliştirmiştir. Kadın girişimcilerin güçlenmesi için eğitim, rehberlik ve mentörlük desteği vermekte, kadının ekonomik konumunun güçlenmesi ve kadın-erkek fırsat eşitliği konusunda çeşitli çalışmalar yapmaktadır.²²

ULUSLARARASI KURULUŞLAR

Uluslararası kuruluşlar tarafından bazen doğrudan kadın girişimcileri desteklemeye, bazen de belli sektörleri desteklemeye yönelik projeler gerçekleştirilmekte ve bu projeler Türkiye'deki kurumlara ortaklık hâlinde uygulanabilmektedir.

Örneğin, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), IPARD programı çerçevesinde tarım sektöründe belli alanlarda faaliyet gösteren kadın girişimcilere hibe desteği sunmaktadır. IPARD, Avrupa Birliği (AB) tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla oluşturulan, Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA) Kırsal Kalkınma bileşenidir.²³

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve İŞKUR işbirliğinde II. Fazı yürütülmekte olan "Kadınlar İçin Daha Çok ve İyi İşler: Türkiye'de İnsana Yakışır İş için Kadınların Güçlendirilmesi Projesi" de söz konusu ortaklıklara başka bir örnektir.

Avrupa Birliği, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Kredi Garanti Fonu tarafından finanse edilen ve 2014 yılından beri uygulanan

²¹ KEDV (2022). *KEDV Hakkında*, <https://www.kedv.org.tr/kedv-hakkinda>, 01.07.2022).

²³ Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2022). *IPARD Programı Nedir?*, <https://tkdk.gov.tr/SikcaSorulanSorular> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).

²² KAGİDER (2022). *KAGİDER Hakkında*, <https://kagider.org/tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).

"Kadın İşletmelerine Finansman ve Danışmanlık Desteği Programı", Türkiye'de kadınlar tarafından yönetilen KOBİ'lerin finansman imkânlarına erişimlerini kolaylaştırmak ve daha rekabetçi olmalarını sağlayabilmek amacıyla finansal ve teknik destek sunmaktadır.²⁴

1997 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülen "Güneydoğu Anadolu Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Programı"nın alt projelerinden birisi olarak yürütülen Güneydoğu Anadolu Projesi Girişimciliği Destekleme ve Yönlendirme Merkezi (GAP-GİDEM) projesi kapsamında; kadın girişimciliğini geliştirmek amacıyla kamu ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde çalışılarak girişimcilik eğitim programları düzenlenmiş, bilgilendirme ve danışmanlık hizmetleri verilmiş ve çeşitli projeler hayata geçirilmiştir.²⁵

ÖZEL SEKTÖR

Özel sektörde kimi firmalar ve özellikle de finans kuruluşları, kadın girişimciliğini destekleyici projeleri ve uygulamaları hayata geçirmektedirler. Bir firmanın 100 kadına bayilik projesi bu bağlamda halen devam etmekte olan öncü projelerden biridir.

Kredi Garanti Fonu (KGF), bir iş fikrine dayalı olarak faaliyet gösteren ve faaliyet süresi en fazla 2 yıl olan işletmelerin kullanacakları kredilere kefalet sağlamaktadır. Kuruluş, TOBB, TESK, KOSGEB, kamu bankaları ve özel sermayeli bankalar ile işbirliği içerisinde olduğundan kadınların girişimcilik örneği sergilemesi için ihtiyaç duydukları kredi desteğini bankalardan almasını sağlayabilmektedir.²⁶

Çeşitli özel bankalar ve kamu bankaları, kadın girişimciliğine destek olmak üzere başlattıkları kampanya ve projeler kapsamında kadın girişimcilere özel düşük faizli kredi imkânı sağlama, kredi dosya masraflarında indirim uygulama, kredi vadesinde kolaylık sağlama gibi uygulamalar gerçekleştirebilmektedir. Günümüzde sözü geçen destekleri sunan banka örnekleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 11'de günümüzde Türkiye'de kadın girişimciliğini çeşitli eğitimler, danışmanlıklar, örgütlenme ve işbirliği destekleri, finansal destekler (hibe ve krediler) gibi çeşitli şekillerde destekleyen başlıca kuruluşlar özetlenmiştir.

²⁴ EBRD (2022). *Kadın Girişimci ve Yöneticiler Kadın İşletmelerine Finansman ve Danışmanlık Desteği Programı ile Gelişiyor*, <https://www.ebrd.com/news/2016/turkeys-business-women-thrive-with-support-of-finance-and-advice-for-women-in-business-programme-turkish.html> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).

²⁵ Dirik, a.g.e., s. 88.

²⁶ KGF (2022). *Kadın Girişimci Destekleri*, <https://www.kgf.com.tr/index.php/tr/21-urunlerimiz/banka-kredileri/kadin-girisimci-destekleri> (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

TABLO 11: KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİ DESTEKLEYEN BAŞLICA KURULUŞLAR (2022)

Kamu Kurum ve Kuruluşları	Sivil Toplum Kuruluşları (STK)	Uluslararası Kuruluşlar	Özel Sektör Kuruluşları
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM)	Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER)	Avrupa Birliği (AB)	Kredi Garanti Fonu (KGF)
Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	Akbank, Kadın KOBİ Paketi
TOBB Kadın Girişimciler Kurulu	Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA)	Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)	Alternatifbank, Yöneten Kadına Güç Katan Paket
Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)	Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV)	Dünya Bankası	Anadolubank, Kadın Girişimci Paketi
Kalkınma Ajansları	Kadın Merkezi Vakfı (KAMER)	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD)	Denizbank, Kadın İşletmelerine Finansman ve Danışmanlık Desteği Programı
Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)	Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Tesisi Vakfı (MEKSA)		QNB Finansbank, Kadın Girişimci İhracat Destek Kredisi
Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)	Avrupa Birliği Türkiye İş Geliştirme Merkezleri Ağı (ABİGEM)		Türk Eximbank, kadın girişimci ihracat kredisi destekleri
Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Halk Eğitim Merkezleri	Girişimci İş Kadınları Derneği (ANGİKAD)		Garanti BBVA, Kadın Girişimci Destek Programı ve Kadın Girişimci Kredisi
Ticaret Bakanlığı, Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü	Türkiye İş Kadınları Derneği (TİKAD)		Halk Bankası, Kadın Girişimci Kredisi, Kadın Kooperatifleri Destek Paketleri
Tarım ve Orman Bakanlığı	Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV)		Türkiye İş Bankası, Kadın Girişimci Kredisi, İhracat Destek Kredisi
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkezi Birliği (TESKOMB)		Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O., Kadın Girişimci Kredisi
İl Özel İdarelerinin Kadınlara Yönelik Mikro Kredi Uygulamaları	Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV)		Yapı Kredi, Kadın Girişimci Kredisi
İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV)		Kuveyt Türk, Kadın Girişimci Paketi
Belediye Meslek Edindirme Kursları			

Kaynak: İnternet taraması yapılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

KADIN KOOPERATİFLERİ

ULUSAL kooperatif birliklerini uluslararası düzeyde temsil eden Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) tarafından kooperatif, “müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme aracılığıyla, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve isteklerini karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin oluşturduğu özerk bir birlik” şeklinde tanımlanmaktadır. ICA'ya göre kooperatifler kendi kendine yetme, öz sorumluluk, demokrasi, eşitlik ve dayanışma değerlerine dayanmaktadır. Bu değerlerin uygulamaya geçirilebilmesi için ise kooperatiflerle ilgili yedi temel ilke belirlemiştir: gönüllü ve herkese açık ortaklık, ortakların demokratik denetimi, ortakların ekonomik katılımı, özerklik ve bağımsızlık, eğitim, öğretim ve bilgilendirme, kooperatifler arasında işbirliği ve toplumsal sorumluluk.²⁷

Türkiye’de kadınların kooperatifleşme sürecinde çeşitli kuruluşların desteği olmuştur. Bunlar arasında, GAP-GİDEM, Sanayi ve Ticaret Odaları, kadın emeğine yönelik Türkiye çapında çalışma yürüten Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), KA-GİDER gibi kimi kadın örgütleri sayılabilmektedir.²⁸

Türkiye’de kadın kooperatifleri ilk olarak 1999 yılında kurulmaya başlanmıştır.²⁹ KEDV 2001 yılında dar gelirli kadınlar için bir örgütlenme modeli olarak Kadın Kooperatifleri Hareketi’ni başlatmış, “Kadınlar için Kooperatifleşme El Kitabı ve Kooperatif Ana Sözleşmesi” hazırlayarak kadın kooperatiflerinin yaygınlaşmasına öncülük etmiştir. 2008 yılında KEDV’in girişimiyle “Kadın Kooperatifleri İletişim Ağı” kurulmuştur.³⁰ Kadın kooperatiflerinin birbirleriyle ve ilgili bakanlıkla ilişkileri KEDV’in çalışmaları sayesinde hayata geçirilmiştir. 2014 yılında SİMURG Kadın Kooperatifleri Birliği kurulmuş; bir yandan ulusal ve bölgesel kooperatif toplantıları gerçekleştirilirken bir yandan da 2018 yılında 3 bakanlık ile Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi Protokolü imzalanmıştır. KEDV, SİMURG çatısı altında bu alanda yürüttüğü programlar aracılığıyla kadın kooperatiflerine düzenli program desteği sağlamaktadır.³¹

Kadın kooperatifleri, düşük gelirli kadınlar için ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yeni fırsatların oluşmasını sağlamakta, aynı zamanda kadın girişimciliğinin gelişmesine de öncülük etmektedir.³² Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012-2016 yılı Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı çerçevesinde kadınların girişimcilik kabiliyet-

lerinin artırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması için kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yönünde çalışmalarda bulunmaya başlamıştır. Bu kapsamda Bakanlık, 2012 yılında “Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi” adı altında süresiz bir çalışma başlatmıştır. Projenin en önemli amaçlarından birisi kooperatifler aracılığıyla kadın istihdamının artırılması ve gizli kadın emeğinin değerlendirilerek ekonomiye katılımının sağlanması, kadınların kooperatifler aracılığıyla ekonomik özgürlüklerine kavuşması olarak belirtilmiştir. Bakanlık kadın kooperatifleri için “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesi”ni yayımlamıştır. Bu sözleşmede diğer kooperatiflerden farklı olarak “üretim becerisi”nin geliştirilmesine vurgu yapılmıştır.³³ Bu ana sözleşme kapsamında kooperatifler kurulurken, sektörün talepleri ve ticari hayatın değişen koşulları da dikkate alınarak 2013 yılından itibaren “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” unvanlı yeni kooperatifler kurulmaya başlanmıştır.³⁴

Kadın kooperatiflerinin, kadın istihdamı ve kadın girişimciliğini artırmak bakımından öneminin giderek daha fazla anlaşılmasıyla birlikte 2013 yılında yayınlanan Kooperatifçilik Destek Yönetmeliği’yle “Kooperatiflerin Desteklenmesi Programı (KOOP-DES)” hayata geçirilmiştir. Program kapsamında ilk uygulama olarak ortaklarının çoğunluğunu kadınların oluşturduğu ve kadın emeğini değerlendirme amacı güden kooperatiflerin üretim ve istihdama katkısı olacak projelerine ilişkin olarak;

1. Makine ve/veya ekipman ile ilgili mal alımlarına,
2. Ortaklarının en az %90’ını kadınların oluşturduğu kooperatiflerin işletecekleri yaşlı ve engelli bakım merkezleri ile çocuk kulüpleri, kreş ve gündüz bakımevlerinin demirbaş eşya niteliğindeki yatırım malı alımlarına,
3. Ürettikleri ürünlerin tanıtım ve pazarlanmasına ilişkin sergi ve fuar katılımlarına yönelik hizmet alımlarına,
4. Projelerine ilişkin nitelikli personel istihdamlarına destek verilmektedir.³⁵

Kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu tespit etmek üzere Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Dünya Bankası ortaklığında Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Artırılması Projesi (2015) kapsamında yapılan araştırmada, KEDV vasıtasıyla aktif olan 101 kadın kooperatifine erişim sağlanabildiği belirtilmiştir.³⁶

²⁷ International Cooperative Alliance (ICA) (2022). Cooperative Identity, Values & Principles, <https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity> (Erişim Tarihi: 03.07.2022).

²⁸ Toksöz, Gülay (2007). İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler. *Çalışma ve Toplum*, 2007/4, s. 75.

²⁹ Duguid, Fiona; Durutaş, Gökçen ve Wodzicki, Michael (2015). Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut

Durumu. The World Bank, KEDV ve Canadian Co-operative Association Ortak Raporu. <https://www.kedv.org.tr/public/uploads/files/112242-WP-TURKISH-PUBLIC-Rapor-TR.pdf> (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

³⁰ Dirik, a.g.e., s. 80.

³¹ Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği (2022). *Biz Kimiz?*, <https://simurg.org.tr/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 03.07.2022).

³² Dirik, a.g.e., s. 80.

³³ KEİG (2015). Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler, <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/koopweb.pdf> (Erişim Tarihi: 03.07.2022), s. 13.

³⁴ Emiroğlu, Mukadder (t.y.). Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri, <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e48b-13b87639ac9e02df/7458fc6b5805cfbbaf4a3f->

Od76ad0bf5.pdf (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

³⁵ T.C. Ticaret Bakanlığı, Esnaf Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2022). Kooperatiflerin Desteklenmesi Programı (KOOP-DES), <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/koop-des> (Erişim Tarihi: 05.07.2022)

³⁶ Duguid, Durutaş ve Wodzicki, a.g.e., s. 21.

Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Artırılması Projesi (2015) kapsamında gerçekleştirilen alan araştırması, Türkiye’de kadın kooperatiflerinin yapısına ilişkin birtakım detaylı bulgular sunmaktadır.³⁷

- Kadın kooperatiflerinin %63’ü işletme kooperatifi, %28’i ise tarımsal kalkınma kooperatiftir.
- Kooperatiflerin başlıca kuruluş amaçları, kadınlara iş sağlamak, kadınları sosyal açıdan güçlendirmek ve ortak sorunlarına çözüm bulmaktır.
- Türkiye’deki kadın kooperatifleri veya kadın kooperatifi modeliyle ilgili çok az sayıda deneysel araştırma veya veri bulunmaktadır.
- Kadınlar tarafından, kadınlar için kurulan kadın kooperatifleri büyük ölçüde özerktir ve sosyal ve ekonomik amaçlı yapılarıdır.
- Kadın kooperatifleri çoğunlukla geleneksel olarak “kadın işi” olarak nitelendirilen alanlarda mal ve hizmet üretmektedirler. Bunun nedeni, kurucuların ve ortakların hâlihazırda yapmayı bildikleri işlere yönelmeleridir.
- Çocuk bakımı gibi toplumsal hizmet sağlayan kadın kooperatiflerinin gelir elde etme potansiyeli daha yüksektir. Bu durum, bu hizmetlerin kadın kooperatiflerinin ekonomik açıdan kararlı hale gelmelerinde etkili olacağını göstermektedir.
- Kadın kooperatiflerinin en fazla eriştiği ve yararlandığı destekler, KEDV gibi kuruluşlar ve belediyeler tarafından sağlanmaktadır.
- Kadın kooperatiflerinin Türkiye’deki genel kooperatifçilik sektörü ve kamu kurumlarıyla ilişkileri kuvvetli değildir. Kooperatifler birçok iç ve dış güçle karşılaşmakta, bu da kapanmalarına neden olabilmektedir. Başlıca iki güçlük, özellikle sermaye oluşturma aşamasındaki mali engeller ve kadın kooperatiflerine yönelik bilgi eksikliğidir.

2019 yılında Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü’ne “Kooperatif bilgi ve denetim sistemini kurmak ve işletmek” görevi verilmiş, kooperatif ve üst kuruluşlarına ait işlemlerin elektronik ortama aktarılması, çevrimiçi ve sürdürülebilir hale getirilmesi, kooperatifçilik sektörüne ilişkin sağlıklı verilerin elde edilmesi, raporların oluşturulması ve çeşitli kamu kuruluşları ile bilgi paylaşımının sağlanması amaçlanmıştır.³⁸ Müdürlük bu amaçları gerçekleştirmek üzere Kooperatif Bilgi Sistemi’ni (KOOPBİS) hayata geçirmiştir. KOOPBİS’ten elde edilen bilgilere göre, kadın kooperatiflerine verilen desteğin ve önemin artmasıyla birlikte Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatiflerinin günümüzdeki sayısı 594’e ulaşmış olup 6743 ortakla faaliyetlerini sürdürmektedirler.³⁹

³⁷ Duguid, Durutaş ve Wodzicki, a.g.e., ss. 127-133. ³⁸ T.C. Ticaret Bakanlığı (2022). Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOP-BİS), <https://www.ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kooperatif-bilgi-sistemi-koop-bis> (Erişim Tarihi: 07.07.2022). ³⁹ T.C. Ticaret Bakanlığı (2022). Türkiye Geneli Koope-

KEDV de Kasım 2020’den itibaren destekçi ve bağışçıların çabalarıyla oluşturulan “KEDV Kadın Kooperatifleri Kapasite Geliştirme Destek Fonu” aracılığıyla kadın kooperatiflerine hibe finansal destekler sunmaktadır.⁴⁰

Türkiye’de sayısı giderek artan kadın kooperatifleri, ortak sorunlara yerelden çözümler üretmekte, sosyal ve ekonomik değer yaratarak kalkınmada önemli bir rol üstlenmektedir. Kadın kooperatifleri, erken çocukluk eğitim hizmetlerinden kadınlara yönelik eğitim çalışmalarına, ortaklaşa ekonomik girişimlerden müşterek sorunların çözümü için platformlar oluşturmaya kadar çok çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir.⁴¹ Kadın kooperatifleri, dar gelirli kadınlar arasında birlikte hareket etme kültürünü oluştururken bir yandan da kadın girişimciliğini desteklediği için önemli araçlardır.⁴² Genellikle dar gelirli ev hanımları tarafından kurulmuş olup, gıda ve el sanatları gibi alanlarda üretim yapan kadın kooperatifleri, kadınlara iş sahası sağlayarak ürettikleri ürünlerin değerlendirilmesini ve ekonomik gelir elde edilmesini sağlamakta, demokratik kurallar çerçevesinde kadın ortaklara kendi kendilerini yönetme yeteneği de kazandırmaktadır.⁴³

Ticaret Bakanlığı 2022 yılında KOOP-DES kapsamında 64 ilden 190 kadın kooperatifine hibe desteği verileceğini duyurmuştur.⁴⁴

ratif ve Birlik Dağılımı Raporu, <https://ticaret.gov.tr/data/5d43d82d13b876433065528e/TÜRKİYE%20GENELİ%20KOOPERATİF%20VE%20BİRLİK%20RAPORU.pdf> (Erişim Tarihi: 07.07.2022).

⁴⁰ KEDV (2022). KEDV Kadın Kooperatifleri Kapasite Geliştirme Destek Fonu 2. Dönem Başvuruları Başladı, <https://www.kedv.org.tr/icerik/kedv-kadin-kooperatifleri-kapasite-gelistirme-destek-fonu-2-donem-basvurulari-basladi>

⁴¹ Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği, a.g.e.

⁴² Duguid, Durutaş ve Wodzicki, a.g.e., s. 120.

⁴³ Serinlikli, Nilüfer (2016). Kadın Yoksulluğunu Ön-

lemede Girişimciliğin Önemi: Kadın Kooperatifleri ve Mikro Kredi Uygulamaları. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2016, s. 602.

⁴⁴ T.C. Ticaret Bakanlığı, Esnaf Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. 2022 Yılı Kooperatiflerin Desteklenmesi (KOOP-DES) Programı’na İlişkin Merkez Proje Komisyonu Onayları Ticaret İl Müdürlüklerine İletilmiştir, 5 Temmuz 2022, <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/haberler/2022-yili-kooperatiflerin-desteklenmesi-koop-des-programina-iliskin-merkez-proje-komisyonu-onaylari-ticaret-il-mudurluklerine-iletilmistir>

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN DURUMU, İHTİYAÇLARI VE SORUNLARI ARAŞTIRMASI

ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Türkiye'de kadın girişimciliğinin güncel durumunu ve ihtiyaçlarını tespit etmek, böylece çok düşük düzeyde olan kadın girişimci oranını yükseltmeye yönelik politikalara ışık tutacak bulguları ortaya koymak amacıyla kadın girişimcilerle bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Öncelikle hazırlanan anket formu ile çeşitli bölge ve sektörlerden kadın girişimcilere ulaşılarak test anketleri uygulanmış ve sonrasında yapılan görüşmelerde alınan geri dönüşlerle anket formuna son hali verilmiştir. 11 Mayıs-23 Haziran 2022 tarihleri arasında esas itibarıyla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın (KOSGEB) verdiği destekle anket formu Türkiye genelinde 1535 kadın girişimciye ulaştırılmış ve çevrimiçi olarak doldurulmuştur.

Ankette kadın girişimcilere demografik sorular ile işletme yapısına ilişkin temel sorular yöneltilerek değerlendirme kıstaslarının oluşumu sağlanmış; işin kurulması ve sürdürülmesindeki sorun ve ihtiyaçları tespitiye yönelik sorularda ve şıklarında gerekli düzenlemeler yapılarak kadın girişimciliği ekonomi ve işletmecilik ilkelerine göre değerlendirilirken sosyokültürel koşulların ortaya koyduğu toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin etkilerine ilişkin tespitler de yapılmıştır.

Bu bağlamda faaliyet alanı ve işyeri kuruluş yeri kararının verilmesinde etkili faktörler, daha önce bir iş tecrübesinin olup olmadığı, ailede girişimci olup olmadığı, girişimcinin sermayeyi nasıl temin ettiği, kuruluş aşamasında ve iş devam ederken hangi güçlüklerle karşılaştığı, işi sürdürürken en çok neye ihtiyaç duyduğu, hangi ödemelerde zorlandığı, vergi karşısındaki durumu, istihdama katkısı, işletmenin yaşı, işletmenin hukuki yapısı, işletmenin kurumsal unsurları ne ölçüde taşıdığı, kullandığı satış kanalları, dışa açıklığı, işletmenin tanıtımı ve sektöre hâkimiyetine ilişkin tespitler yapmaya yönelik sorular yöneltilmiştir.

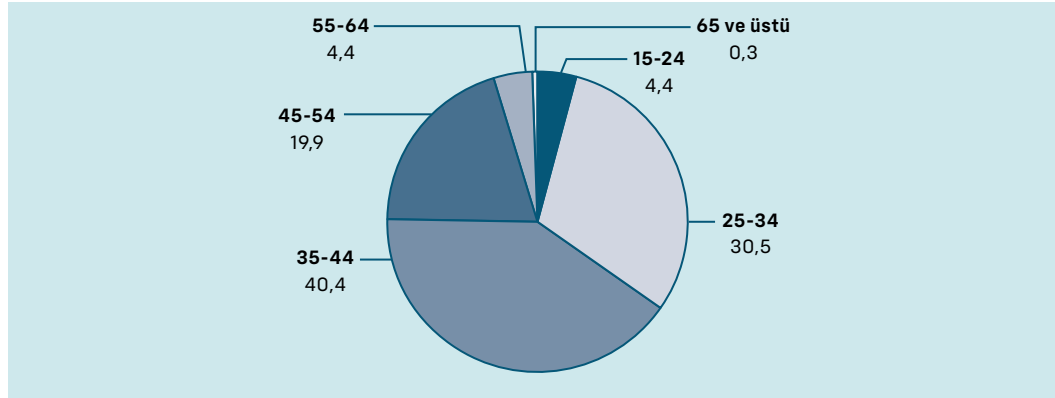
Ayrıca katılımcılara sosyal güvencelerinin olup olmadığı, bunu nasıl sağladıkları, işyeri şiddetine maruz kalıp kalmadıkları ve aile-iş dengesini nasıl sağladıklarını belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Sorularının birçoğunda "Diğer" seçeneği verilerek katılımcılara kendi yanıtlarını ifade etme fırsatı sunulmuştur. Anketin sonunda kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik önerilerinin neler olduğu ucu açık bir soru olarak isteyenlerce cevaplandırılmak üzere yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcıların büyük çoğunluğu ilgi göstermiştir. 17 farklı başlık altında tasnif edilen önerilere, olduğu şekli ile, değiştirmeksizin, çalışmada yer verilmiştir. Anket formu da bu raporun Ekler bölümünde yer almaktadır. Ankete katılan kadın girişimcilerin cevapları analiz edilip bulgular aşağıda kısaca özetlenmiştir.

KADIN GİRİŞİMCİLERİN ÖZELLİKLERİ

YAŞ

Ankete katılan 1535 kadının yaş aralığına göre dağılımı incelendiğinde, katılım gösteren kadın girişimcilerin büyük bölümünün 35-44 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla 25-34 yaş aralığındaki ve 45-54 yaş aralığındaki kadın girişimciler takip etmiştir.

GRAFİK 14: KATILIMCILARIN YAŞ ARALIĞI (%)

TABLO 12: ANKETE KATILANLARIN YAŞA GÖRE DAĞILIMI

Yaş	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 ve üstü	Toplam
Kişi Sayısı	68	468	620	306	68	5	1535

Ankete katılan kadın girişimcilerin %40,4'ü 35-44 yaş, %30,5'i 25-34 yaş, %19,9'u ise 45-54 yaş aralığında olduklarını belirtmiştir. Başka bir deyişle, ankete katılan kadın girişimcilerin %90,8'i 25-54 yaş aralığında iken, 24 yaş ve altı ile 55 yaş ve üstünde olan kadın girişimci oranı %9,2 düzeyindedir.

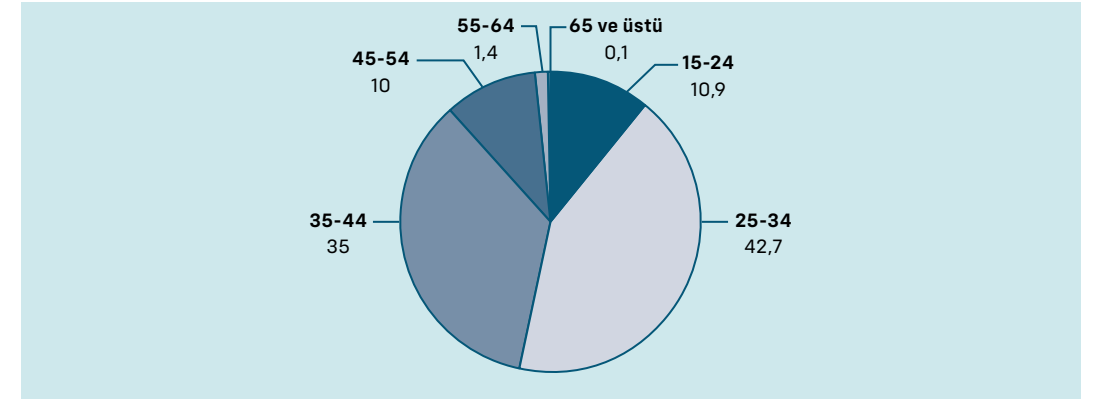
Türkiye'de kadın girişimcilerin iş kurma kararı aldıkları yaşın belirlenebilmesi amacıyla ankete katılanlara ayrıca "İşinizi kurduğunuzda kaç yaşındaydınız?" sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

TABLO 13: ANKETE KATILANLARIN İŞ KURMA YAŞINA GÖRE DAĞILIMI

Yaş	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 ve üstü	Toplam
Kişi Sayısı	167	655	538	153	21	1	1535

İş kurma yaşı itibarıyla değerlendirildiğinde, kadınların en çok 25-34 yaş arasında iken girişimlerini hayata geçirdikleri görülmektedir. Bunu 35-44 yaşındaki kadınlar takip etmektedir.

GRAFİK 15: KATILIMCILARIN İŞ KURMA YAŞI (%)

Grafik 15'e göre ankete katılan kadın girişimcilerin %42,7'si işi kurduklarında 25-34 yaş aralığında, %35'i ise 35-44 yaş aralığında olduklarını belirtmişlerdir. 15-24 yaş aralığında girişimlerini hayata geçiren kadınların oranı %10,9 iken, 45-54 yaş aralığında bu oran %10'dur. 55 yaş ve üstünde iş kurduğunu belirten kadınların oranı ise %1,4 ile oldukça düşük düzeydedir.

EĞİTİM DÜZEYİ

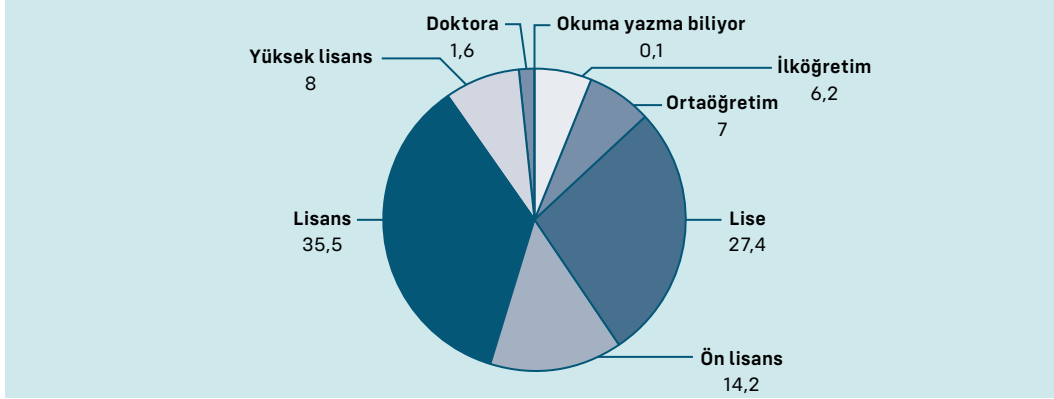
Kadın girişimcilerin eğitim düzeyine göre dağılımı şu şekildedir:

TABLO 14: ANKETE KATILANLARIN EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE DAĞILIMI

Eğitim	Okuma yazma biliyor	İlköğretim	Ortaöğretim	Lise	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Kişi Sayısı	1	95	107	421	218	545	123	25	1535

Ankete katılan kadın girişimcilerin eğitim düzeyleri incelendiğinde çoğunluğunun yükseköğrenim görmüş oldukları görülmektedir. 1535 katılımcının 545'i lisans derecesine sahiptir. 421 katılımcı lise mezunu iken, lise altı eğitim almış katılımcı sayısı 203'tür.

GRAFİK 16: KATILIMCILARIN EĞİTİM DÜZEYİ (%)

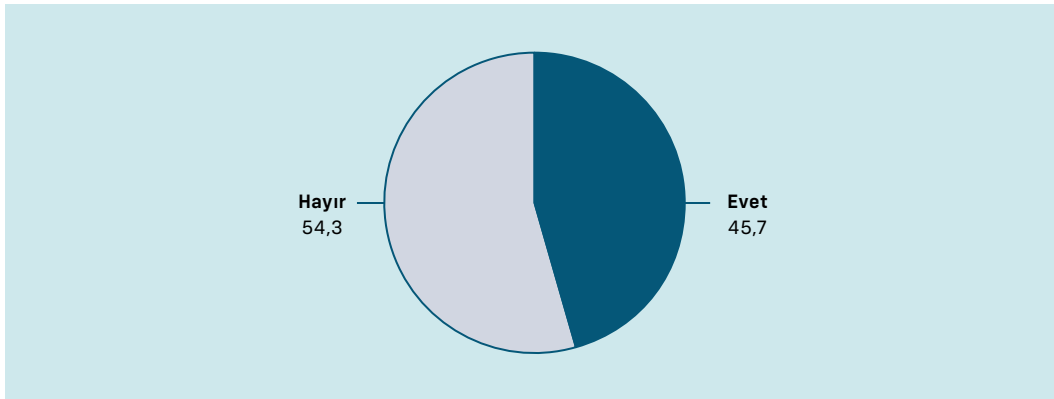
Ankete katılan kadın girişimcilerin %59,3'ü yükseköğrenim görmüş kadınlardan oluşmaktadır. %27,4'ü lise mezunu iken lise altı eğitim görenlerin oranı %13,2'dir.

Türkiye'de 2021 yılında istihdamdaki kadınların %56,3'ü yükseköğretim mezunu iken katılımcı girişimci kadınların %59,3'ünün yükseköğretim görmüş olması girişimci kadınların eğitim seviyesinin ortalama olarak çalışan kadınların eğitim seviyesinden yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

DİL BECERİLERİ

Kadın girişimcilere yabancı dil bilip bilmedikleri sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan 701'i evet, 834'ü hayır cevabını vermiştir. Ankete katılanların %45,7'si yabancı dil bildiğini belirtmiştir.

GRAFİK 17: KATILIMCILARIN YABANCI DİL BİLGİSİ (%)

Yabancı dil bildiğini belirten kadın girişimcilere hangi yabancı dilleri bildikleri sorusu yöneltilmiştir. Tablo 15'te de görüleceği üzere kadın girişimciler arasında en yaygın olarak bilinen yabancı dil İngilizcedir. Yabancı dil bildiğini belirten kadınların %96'sı bildiği diller arasında ilk olarak İngilizce seçeneğini işaretlemiştir.

TABLO 15: ANKETE KATILANLARIN BİLDİĞİ YABANCI DİLE GÖRE DAĞILIMI

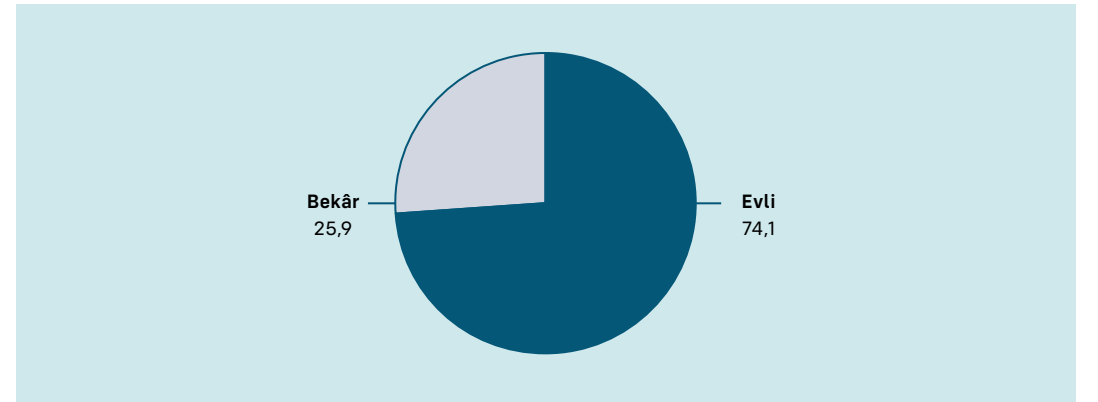
Diller	İngilizce	Almanca	Arapça	Fransızca	Rusça	İtalyanca	İspanyolca	Diğer
Kişi Sayısı	674	65	35	29	26	18	12	33

Not: "Diğer" seçeneğini işaretleyenler: 8 Farsça, 5 Kürtçe, 3 Bulgarca, 3 Gürcüce, 2 Yunanca, 1 olanlar ise: Boşnakça, Çerkesçe, Arnavutça, Moldovaca, Romence, Azerice, Hollandaca, İsveççe, Korece, Japonca, Lehçe, Özbekçe)

MEDENİ HAL

Ankete katılan kadın girişimcilerin 1138'i evli, 397'si ise bekâr olduklarını belirtmiştir. Başka bir deyişle, katılımcıların %74,1'i evli iken %25,9'u bekârdır.

GRAFİK 18: KATILIMCILARIN MEDENİ DURUMU (%)

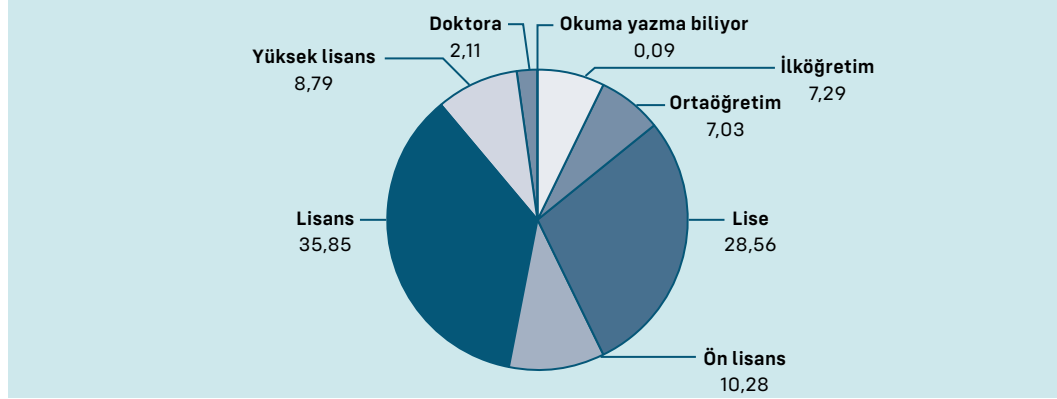

Evli olduğunu belirten katılımcılara eşlerinin eğitim durumunun ne olduğu sorulmuştur. Kadın girişimcilerin eşlerinin eğitim düzeyi incelendiğinde en yüksek payı 408 kişi ile lisans mezunlarının oluşturduğu görülmüştür.

TABLO 16: ANKETE KATILAN EVLİ KADINLARIN EŞLERİNİN EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE DAĞILIMI

Eğitim	Okuma yazma biliyor	İlköğretim	Ortaöğretim	Lise	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Kişi Sayısı	1	83	80	325	117	408	100	24	1138

GRAFİK 19: KATILIMCILARIN EŞLERİNİN EĞİTİM DÜZEYİ (%)

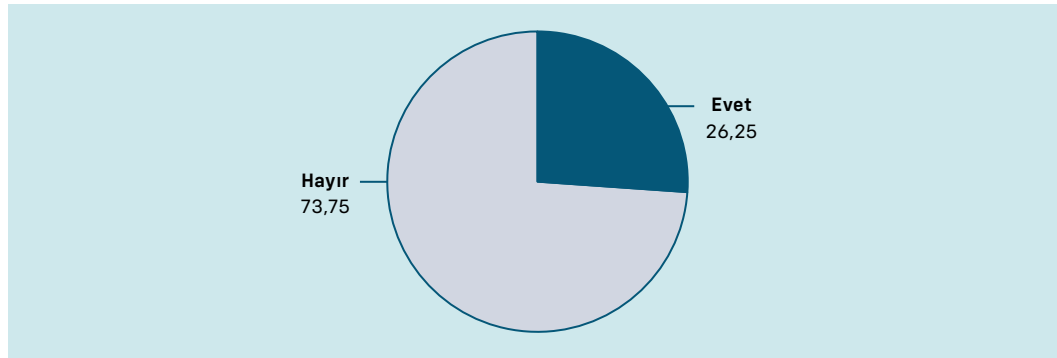

Ankete katılan kadın girişimcilerin eşlerinin %57'si yükseköğrenim görmüş kişilerden oluşmaktadır. Eşi lise ve altı eğitime sahip olanların oranı %43 iken, %14,4 gibi düşük bir orandaki katılımcı kadın girişimcinin eşi lise mezunu değildir. Evli olan kadın girişimcilerin eşlerinin de yüksek eğitim düzeyine sahip oldukları görülmüştür.

AİLEDE GİRİŞİMCİ VAR MI?

Girişimciliğin gelişmesi ve yaygınlaşmasında girişimcilik kültürünün önemli bir rolü bulunmaktadır. Girişimcilik kültürü girişimciye ailesi, yakın çevresi ve iş hayatında geçen iş, işletme ve girişimcilikle ilgili davranış kuralları, iş yapma şekli ve becerisi kazandıran, meslekî kurallar ve gelenekler bütünü olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵ Bu bağlamda ankete katılım sağlayan kadınlara ailelerinde kendilerinden başka girişimci olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. 403 katılımcı bu soruya evet cevabını verirken, 1132 katılımcı ise hayır demiştir. Buna göre katılımcı kadın girişimcilerin %26,3'ünün ailesinde girişimci bulunmakta iken, %73,7'sinde ise bulunmamaktadır.

GRAFİK 20: AİLEDE GİRİŞİMCİLİK DURUMU (%)

45 Dirik, a.g.e., s. 17.

İŞYERİNİN BULUNDUĞU İL VE BÖLGE

Türkiye genelinde kadın girişimciler tarafından yanıtlanan ankete Tunceli ili dışında her ilden katılım sağlanmıştır. En yüksek katılımın sağlandığı iller İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya ve Kocaeli gibi büyükşehirlerdir.

TABLO 17: ANKETE KATILANLARIN İŞYERLERİNİN BULUNDUĞU İLLER BAKIMINDAN DAĞILIMI

İl	Kişi Sayısı	İl	Kişi Sayısı	İl	Kişi Sayısı	İl	Sayı	İl	Kişi Sayısı
İstanbul	299	Şanlıurfa	24	Erzurum	13	Burdur	7	Aksaray	4
Ankara	102	Balıkesir	22	Çorum	12	Rize	7	Karaman	4
İzmir	88	Uşak	19	Edirne	12	Bilecik	6	Bingöl	3
Bursa	76	Ordu	18	Kırklareli	12	Erzincan	6	Yozgat	3
Antalya	58	Trabzon	17	Kahramanmaraş	12	Kastamonu	6	Bayburt	3
Kocaeli	43	Giresun	16	Yalova	12	Kırşehir	6	Kırıkkale	3
Samsun	41	Düzce	16	Kütahya	11	Sinop	6	Şırnak	3
Denizli	36	Afyonkarahisar	15	Tokat	10	Karabük	6	Adıyaman	2
Kayseri	34	Çanakkale	15	Van	10	Bitlis	5	Ağrı	2
Muğla	34	Gaziantep	15	Zonguldak	10	Çankırı	5	Hakkâri	2
Adana	33	Tekirdağ	15	Artvin	9	Elazığ	5	Ardahan	2
Aydın	31	Amasya	14	Diyarbakır	9	Kars	5	Iğdır	2
Konya	30	Hatay	14	Bartın	9	Nevşehir	5	Gümüşhane	1
Eskişehir	28	Isparta	14	Osmaniye	9	Niğde	5	Muş	1
Mersin	24	Malatya	14	Mardin	8	Siirt	5	Sivas	1
Manisa	24	Sakarya	14	Bolu	7	Batman	5	Kilis	1

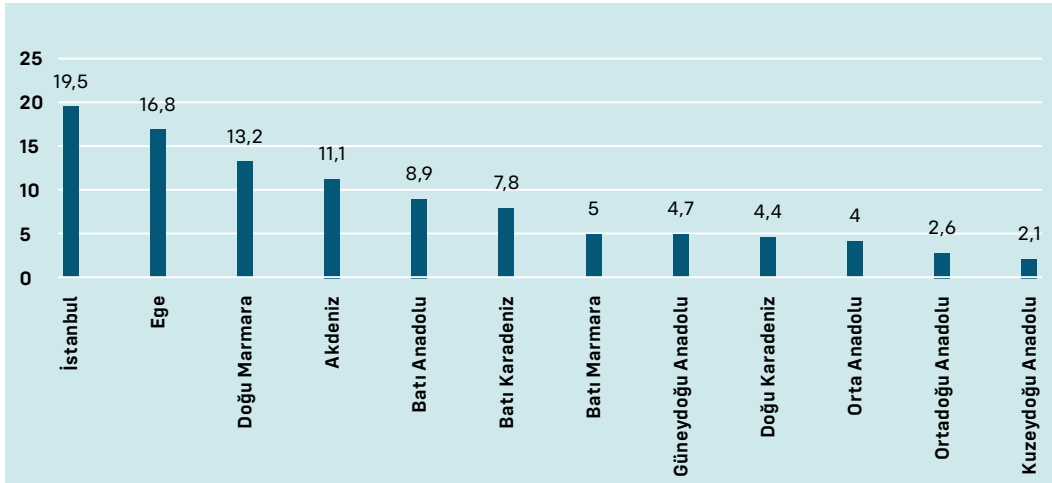
Kadın girişimcilerin işyerlerinin bulunduğu illerin TÜİK İBBS Düzey-1 tasnifine uygun 12 bölge itibarıyla dağılımı Tablo 18'de yer almaktadır.

TABLO 18: ANKETE KATILANLARIN İŞYERLERİNİN BULUNDUĞU BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI

Bölge	Kişi Sayısı	Bölge	Kişi Sayı
Akdeniz - TR6	171	Ege - TR3	258
Batı Anadolu - TR5	136	Güneydoğu Anadolu - TRC	72
Batı Karadeniz - TR8	119	Kuzeydoğu Anadolu - TRA	33
Batı Marmara - TR2	76	Orta Anadolu - TR7	61
Doğu Karadeniz - TR9	68	Ortadoğu Anadolu - TRB	40
Doğu Marmara - TR4	202	İstanbul - TR1	299

Ankete katılan kadın girişimcilerin %19,5'inin işyeri İstanbul'da bulunmaktadır. Bunu %16,8 ile Ege Bölgesi, %13,2 ile Doğu Marmara ve %11,1 ile Akdeniz bölgesi izlemektedir. Katılımın en düşük olduğu bölgeler ise %2,1 oranla Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ve %2,6 oranla Ortadoğu Anadolu Bölgesi'dir.

GRAFİK 21: KATILIMCILARIN BÖLGESEL DAĞILIMI (%)

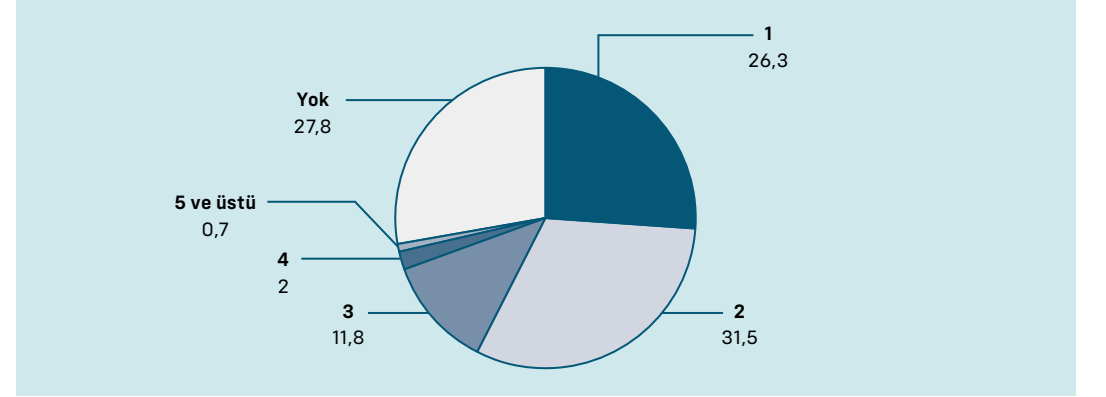
ÇOCUK DURUMU

Ankete katılan kadın girişimcilere çocuklarının olup olmadığı, varsa çocuk sayısı sorulmuştur. 1535 kadın girişimcinin 1109'u çocuk sahibi olduğunu, 426'sı ise çocuğunun olmadığını belirtmiştir. Bu durum, katılımcı kadın girişimcilerin %72,24'ü çocuk sahibi iken %27,75'inin çocuk sahibi olmadığını göstermektedir. Çocuk sahibi olan kadınlar arasında iki veya daha az çocuk sahibi olan kadın sayısı çoğunluktadır.

TABLO 19: ANKETE KATILANLARIN ÇOCUK SAYISINA GÖRE DAĞILIMI

Çocuk var mı?	Yok	1 çocuk	2 çocuk	3 çocuk	4 çocuk	5 ve üzeri çocuk	Toplam
Kişi Sayısı	426	403	483	181	31	11	1535

GRAFİK 22: KATILIMCILARIN ÇOCUK DURUMU (%)

Kadın girişimcilerin %26,3'ünün bir çocuğu, %31,5'inin ise iki çocuğu bulunmaktadır. Üç çocuk sahibi olanların oranı %11,8, dört çocuk sahibi olanların oranı %2 iken, %0,7'si ise 5 ve üstü çocuk sahibidir.

ÖNCEKİ İŞ DENEYİMLERİ

Kadınların iş kurmadan önceki çalışma deneyimleri, kadın girişimciliği literatüründe önem verilen konulardan biridir. Kendi adına bir ekonomik faaliyete başlamadan önce başka işlerde çalışmış olmak, hem finansal hem de beşeri sermayenin birikimi açısından oldukça önemlidir.⁴⁶ Bu sebeple ankete katılan kadın girişimcilere faaliyete başlamadan önce hangi işle meşgul oldukları sorusu yöneltilmiştir.

TABLO 20: ANKETE KATILANLARIN ÖNCEKİ İŞ DENEYİMLERİNE GÖRE DAĞILIMI

Bu işe başlamadan önce ne işle meşguldünüz?	Kişi Sayısı
Çalışmıyordum	475
Aynı sektörde işverene tabi ücret karşılığı çalışıyordum	445
Farklı sektörde işverene tabi ücret karşılığı çalışıyordum	473
Aynı sektörde aile işletmesinde çalışıyordum	46

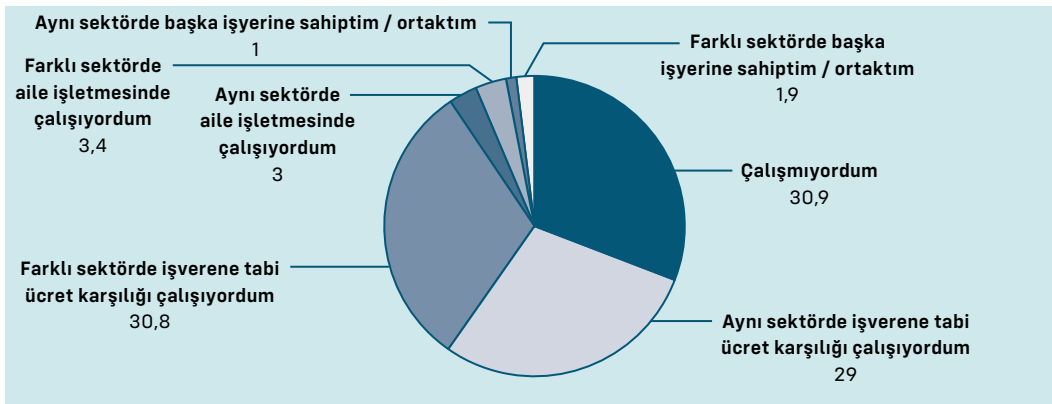
⁴⁶ Ecevit, Yıldız ve Kaptanoğlu, İlnur Yüksel (2015). ranti_kadin_girisimciler_rapor_20150625.pdf (Erişim Tarihi: 5.07.2022), s. 14. https://assetsgaranti.com/assets/pdf/tr/diger/us201_ga-

TABLO 20'NİN DEVAMI

Bu işe başlamadan önce ne işle meşguldünüz?	Kişi Sayısı
Farklı sektörde aile işletmesinde çalışıyordum	52
Aynı sektörde başka işyerine sahiptim/ortaktım	15
Farklı sektörde başka işyerine sahiptim/ortaktım	29
Toplam	1535

Katılımcıların 475'i daha önce çalışmadıklarını, 445'i aynı sektörde, 473'ü farklı sektörde ücretli olarak istihdamda olduklarını belirtmiştir. 46 katılımcı aynı sektörde, 52 katılımcı farklı sektörde olmak üzere aile işletmesinde çalıştıklarını ifade etmiştir. Kadın girişimcilerden 15'i aynı sektörde başka bir işyerine, 29'u ise farklı sektörde başka bir işyerine sahip ya da ortak olduğunu belirtmiştir.

GRAFİK 23: ÖNCEKİ İŞ DENEYİMİ (%)

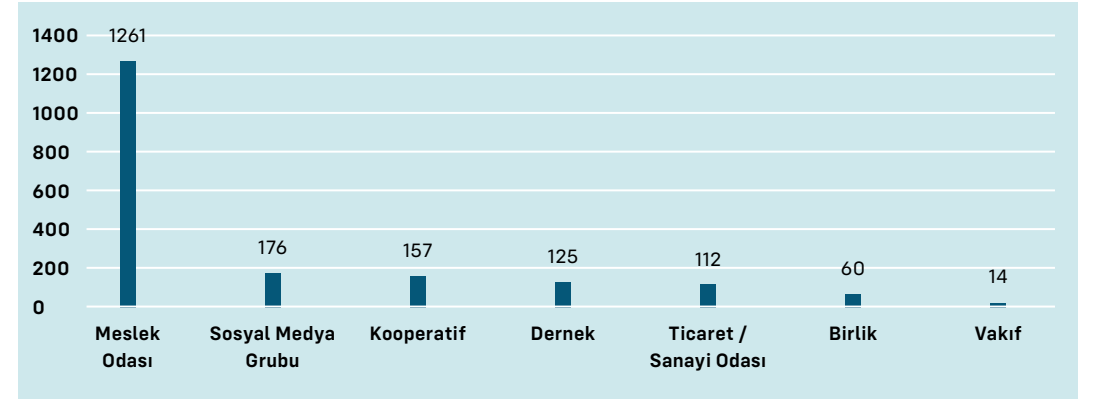

Grafik 23'te kadın girişimcilerin önceki iş deneyimlerine ilişkin cevaplarının oransal dağılımı yer almaktadır. Katılımcıların %30,9'u daha önce çalışmayan kadın girişimcilerden oluşmaktadır. Geriye kalan %69,1 oranında kadın girişimcinin ise faaliyete başlamadan önce çeşitli şekillerde işgücü piyasasında yer aldıkları görülmektedir. Kadın girişimcilerin %59,8'i daha önce ücretli olarak istihdamda yer almış, %6,4'ü aile işletmesinde çalışmış, %2,9'u ise daha önce başka işyerinde sahip ya da ortak olarak girişimcilik tecrübesi edinmiştir.

ÜYELİKLER

Kadın girişimcilere işleriyle ilgili olarak oda, vakıf, dernek ve benzerlerinden hangisi ya da hangilerine üye oldukları sorulmuştur. Anket katılımcılarına önemli ölçüde KOSGEB Başkanlığı, TOBB Kadın Girişimciler Kurulu, İstanbul Sanayi Odası gibi kuruluşlar aracılığı ile ulaşıldığı için sonuçlar beklendiği gibidir. Ankete katılan girişimciler meslek odalarının yanı sıra, kooperatif, dernek, birlik ve sosyal medya grubu gibi grupların üyesi olarak iş kanallarını genişletme imkânı sağlamaya çalışmaktadırlar.

GRAFİK 24: KATILIMCILARIN KURUMSAL ÜYELİKLER BAKIMINDAN DAĞILIMI (%)

Katılımcıların 1261'i meslek odasına üye olduklarını belirtmiştir. 157 kişi kooperatif üyesi, 125 kişi bir dernek üyesi iken 112 kişi ticaret ya da sanayi odasına üye olduğunu ifade etmiştir. Sosyal medya gruplarına üye olan katılımcı sayısı ise 176'dır.

İŞLETME ÖZELLİKLERİ

FAALİYETİN GERÇEKLEŞTİĞİ SEKTÖR

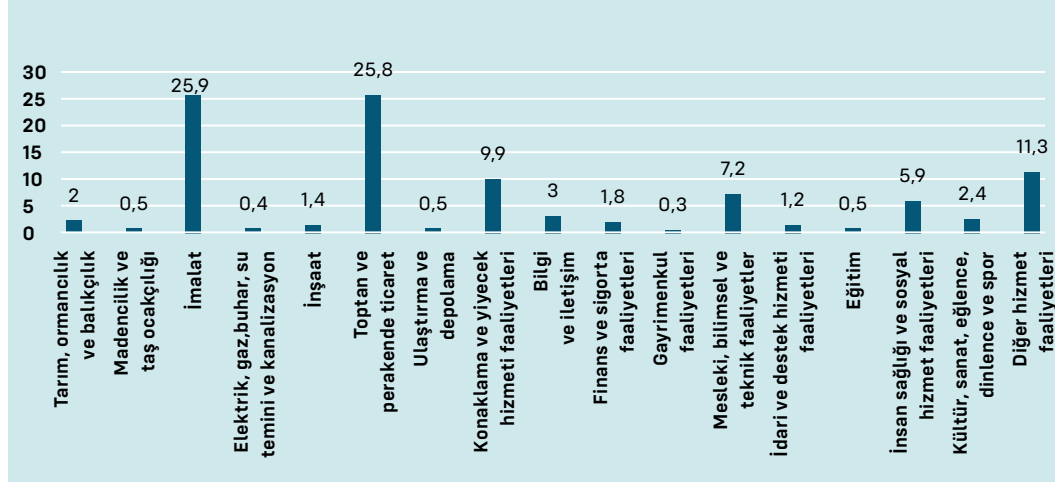
Ankete katılan kadın girişimcilerin faaliyette buldukları alanlara göre dağılımı Tablo 21'de yer almaktadır. Katılımcı kadın girişimcilerden 30'u tarım sektöründe, 410'u sanayi sektöründe, 22'si inşaat sektöründe ve 1073'ü hizmetler sektöründe faaliyet gösterdiklerini belirtmişlerdir.

TABLO 21: ANKETE KATILANLARIN EKONOMİK FAALİYET ALANLARI İTİBARIYLA DAĞILIMI

Faaliyet Alanı	Kişi Sayısı	Faaliyet Alanı	Kişi Sayısı	Faaliyet Alanı	Kişi Sayısı
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	30	Toptan ve perakende ticaret	396	Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	111
TARIM	30	Ulaştırma ve depolama	8	İdari ve destek hizmeti faaliyetleri	19
Madencilik ve taş ocakçılığı	7	Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	152	Eğitim	8
İmalat	397	Bilgi ve iletişim	46	İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	91
Elektrik, gaz, buhar, su temini ve kanalizasyon	6	Finans ve sigorta faaliyetleri	27	Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	37
SANAYİ	410	Gayrimenkul faaliyetleri	4	Diğer hizmet faaliyetleri	174
İNŞAAT	22	HİZMETLER			1073

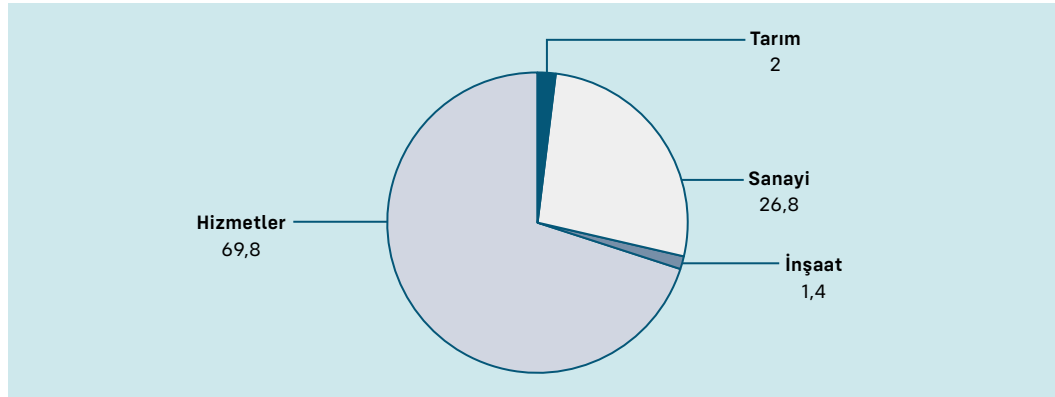
Ankete cevap veren kadın girişimcilerin TÜİK ekonomik faaliyet alanı sınıflandırmasına göre dağılımı ise Grafik 25'te yer almaktadır. Buna göre kadın girişimciler %25,9 oranıyla en çok imalat alanında ve %25,8 oranında toptan ve perakende ticaret alanında faaliyette bulunmaktadır. Belirtilen kategorilerin dışındaki alanlarda faaliyette bulunanlar %11,3 oranındadır. Dikkat çeken bir başka alan, %9,9 oranı ile konaklama, yiyecek hizmetleri faaliyetleri ile %7,2 oranında mesleki, bilimsel ve teknik hizmetlerdir.

GRAFİK 25: KATILIMCILARIN EKONOMİK FAALİYET ALANI (%)

Ekonomik faaliyet alanlarından yola çıkılarak hazırlanan Grafik 26'da, ankete katılan kadın girişimcilerin dört ana sektör itibarıyla dağılımı gösterilmiştir.

GRAFİK 26: FAALİYETİN GERÇEKLEŞTİĞİ SEKTÖR (%)

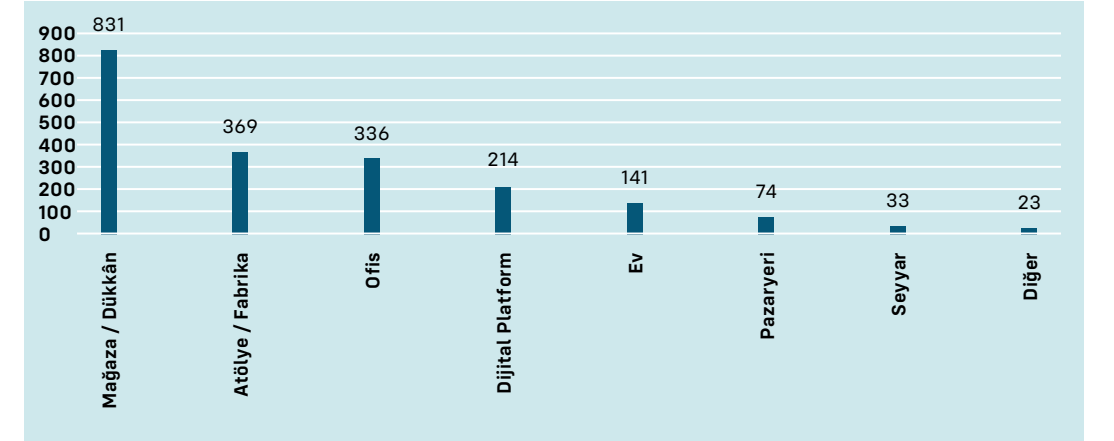

Ankete katılan kadın girişimcilerin %69,8'i hizmet, %26,8'i sanayi, %2'si tarım ve %1,4'ü inşaat sektöründe faaliyet göstermektedir. Söz konusu dağılım istihdamdaki kadınların ana sektörler itibarıyla gösterdikleri dağılım sırasına uygun bir tablo ortaya koymuştur.

FAALİYETİN GERÇEKLEŞTİĞİ MEKÂN

Kadın girişimcilere ekonomik faaliyetlerini hangi yerde gerçekleştirdikleri sorulmuştur. İşin niteliği itibarıyla birden fazla mekânda faaliyetin gerçekleştirilebilecek olması nedeniyle birden fazla seçeneği işaretleyebilmelerine imkân tanınmıştır. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

GRAFİK 27: FAALİYETİN GERÇEKLEŞTİĞİ MEKÂN İTİBARIYLA KATILIMCILARIN DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Not: "Diğer" cevabını verenlerin dağılımı şu şekildedir: 6 kişi home-ofis, 4 kişi otel, 4 kişi pansiyon, 3 kişi laboratuvar, 3 kişi şantiye, 3 kişi teknoloji merkezi

Katılımcıların 831'i faaliyetlerini bir mağaza ya da dükkânda, 369'u atölye ya da fabrikada, 336'sı ise ofiste sürdürdüğünü belirtmiştir. Kadın girişimcilerin önemli bir kısmının toptan ve perakende ticaret ve imalat işinde buldukları, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetlerin de önemli bir payı olduğu düşünüldüğünde, bu durumun anlamlı, tutarlı olduğu görülmektedir. Dijital platformlarda satış ve hizmet sunumu elektronik ticaretin son yıllarda gösterdiği gelişime paralel olarak artış göstermektedir. Bu sebeple katılımcıların 214'ünün dijital platform ile geniş kitlelere ulaşmaya çalıştıkları görülmüştür.

İŞLETME YAŞI

Kadın girişimcilerin kurdukları işletmelerin yaşı, ne kadar zamandır bu işi yaptıkları ve bir anlamda kadın girişimcilerin kurdukları işi sürdürme başarıları konusunda değerlendirme yapılmak amacıyla araştırılmıştır.

Ankete katılan kadın girişimcilerin işletmelerin yaşına göre dağılımları şu şekildedir:

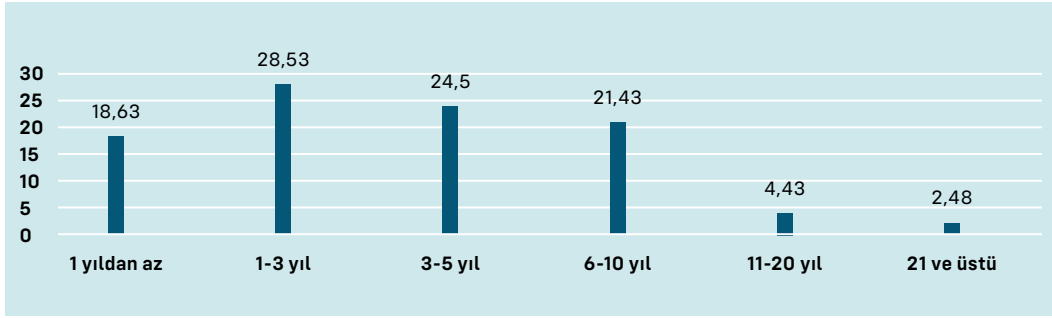

TABLO 22: İŞLETMELERİNİN YAŞI BAKIMINDAN KATILIMCILARIN DAĞILIMI

İşletmenin Yaşı	1 yıldan az	1-3 yıl	3-5 yıl	6-10 yıl	11-20 yıl	21 ve üstü	Toplam
Kişi Sayısı	286	438	376	329	68	38	1535

1535 katılımcıdan 286'sının işletmesi 1 yıldan az geçmişe sahipken 438'inin 1-3 yıllık işletme sahibi olduğu görülmüştür. Bu işletmelerin Türkiye'de Mart 2020 tarihi itibarıyla salgın dolayısıyla evde karantina sürecine girildiği, bu bağlamda iş hacminin önemli ölçüde düştüğü, pek çok işyerinin kapandığı ve işsizlik oranının arttığı bir ortamda kurulmuş olduğu görülmüştür. Bu durum ankete katılan kadınların %46,9'unu oluşturan 724 kadının risk alma kabiliyetinin yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan salgın sürecinde kadın işsizlik oranındaki artış ve genç işsizlik oranının yükselişi, ankete katılan kadınların yaklaşık %60'ünün bu işi kurmadan önce aynı veya farklı sektörde ücretli olarak çalışmış oldukları bilgisiyle birlikte değerlendirildiğinde, kadınların ekonomide kendilerine kazanç kaynağı yaratma çabasıyla yüksek risk alarak iş kurmuş olduklarını düşündürmektedir.

GRAFİK 28: İŞLETME YAŞI (%)

Katılımcıların %24,50'sinin, yani yaklaşık dörtte birinin işletmesi 3-5 yıllıktır. Bunlar, salgın öncesi dönemde yeni kurulmuş, salgın koşullarına rağmen faaliyetlerini sürdürmeyi başarmış işletmelerdir.

Katılımcıların %21,4'ü ise 6-10 yıllık işletme sahibidir. %6,9 gibi nispeten düşük orandaki kadın girişimci ise 11 yıl ve üzeri işletme sahibidir. Bunlar artık piyasadan belli bir pay almış, nispeten oturmuş işletmelerdir.

ÇALIŞAN SAYISI

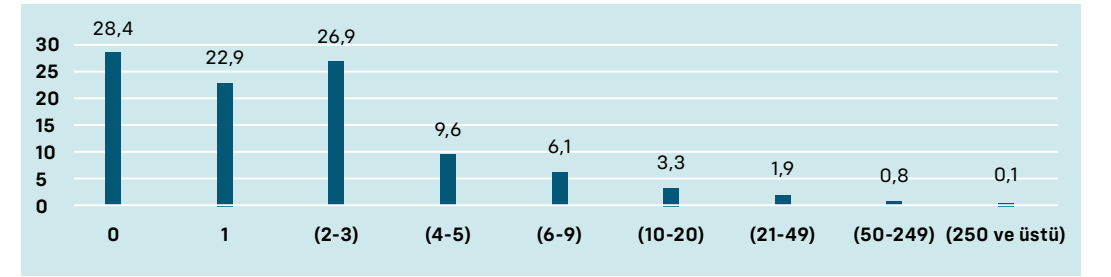
Ankete katılan kadın girişimcilerin istihdama ilave katkılarını anlamak ve işletme büyüklüğü hakkında değerlendirme yapabilmek için çalıştırdıkları kişi sayıları sorulmuştur. Katılımcı girişimci kadınların çalıştırdıkları kişi sayısı itibarıyla dağılımı Tablo 23'te yer almaktadır.

TABLO 23: ANKETE KATILANLARIN ÇALIŞTIRDIKLARI KİŞİ SAYISINA GÖRE DAĞILIMI

İşletmede Çalışan Sayısı	0	1	2-3	4-5	6-9	10-20	21-49	50-249	250 ve üstü	Toplam
Katılımcı Kadın Girişimci Sayısı	436	352	413	147	93	50	29	13	2	1535

Ankete katılan toplam 1535 kadın girişimciden 436'sı, yani katılımcıların %28,4'ü faaliyetlerini tek başına sürdürmektedir. %22,9'u sadece tek bir kişi çalıştırmakta, %26,9'u 2-3 kişi, %9,6'sı 4-5 kişi, %6,1'i ise 6-9 kişi çalıştırmaktadır. Katılımcılardan istihdam sağlayanların %65,5'i kurdukları işyerlerinde 10 kişinin altında istihdam sağlamaktadır.

GRAFİK 29: ÇALIŞAN SAYISI (%)

Grafik 29 üzerinde de görüldüğü üzere kadın girişimcilerin işletmelerinde istihdam ettikleri kişi sayısı 1-3 aralığında bir yığılma göstermektedir. Bu aralıkta istihdam sağlayanların oranı katılımcıların %49,8'idir. Bir başka deyişle, katılımcıların neredeyse yarısı 1-3 kişi çalıştırmakta; bu oran ilave istihdam sağlamayanlar ile birlikte düşünüldüğünde katılımcıların %77,3'üne tekabül etmektedir.

TÜİK, istihdam edilenlerin işteki durumuna göre sınıflandırılmasında, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 1993 yılında geliştirilen ve 15. Uluslararası Çalışma İstatistikçileri Konferansı'nda karara varılan Uluslararası İstihdam Durum Sınıflandırması'nı (ICSE, 1993) baz almaktadır.⁴⁷ Bu sınıflandırma içerisinde istihdam durumları "ücretli çalışma" (*paid employment*) ve "kendi hesabına çalışma" (*self-employment*) şeklinde iki temel kategori etrafında ayrıştırılmaktadır. Kendi hesabına çalışma grubunda ise "işveren" (*employer*) ve "kendi hesabına çalışan" (*own-account worker*) şeklinde bir sınıflandırmaya gidilmektedir.

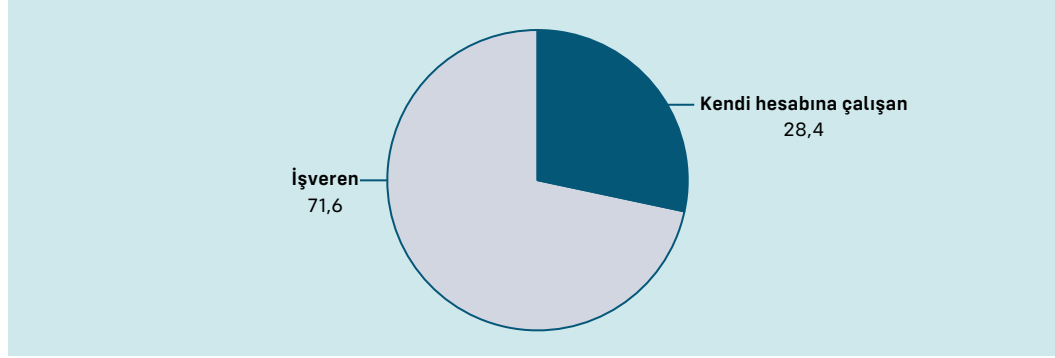
İşverenler, kendine ait bir iş/işyeri olan ve bu işyerinde en az 1 ücretli veya yev-

⁴⁷ International Labour Office (ILO). "Resolution Concerning the International Classification of Status in Employment (ICSE)", 15th International Conference of Labour Statisticians, January 1993, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_087562.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2022)

ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_087562.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2022)

miyeli eleman çalıştıran kişilerdir. Kendi hesabına çalışanlar ise işinde, tarlasında, bahçesinde, dükkânında, yazıhanesinde, imalathanesinde, tamirhanesinde vb. yerlerde tek başına veya ücretsiz aile fertleri ile birlikte (yanında ücretli veya yevmiyeli kişi çalıştırmaksızın) aynı (mal) ya da nakdi (para) olarak gelir elde etmek için çalışanlar şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁸

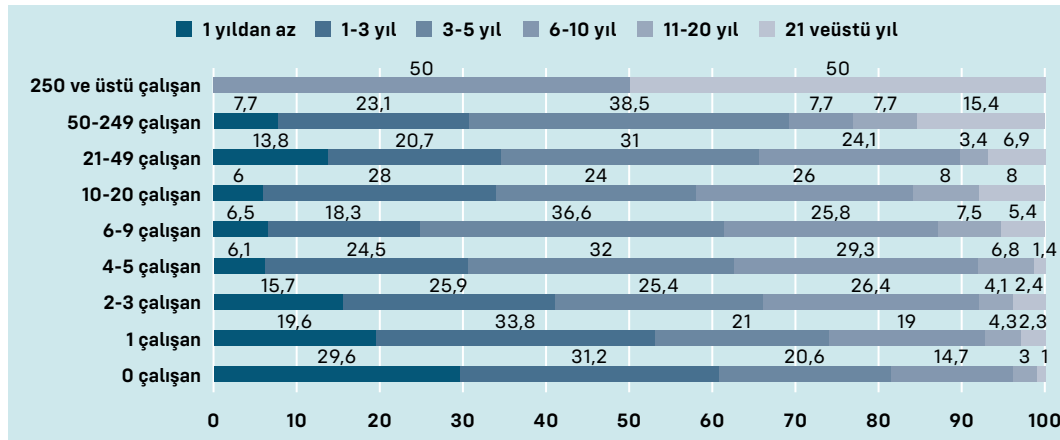
GRAFİK 30: KATILIMCILARIN İŞVEREN VE KENDİ HESABINA ÇALIŞAN OLARAK DAĞILIMI (%)

TÜİK'in de kabul ettiği ILO sınıflandırmasına göre ankete katılan kadın girişimcilerin %28,4'ü kendi hesabına çalışan sınıflandırmasına girmektedir. En az 1 kişi çalıştıran, bir başka deyişle işveren sınıflandırmasına giren kadın girişimcilerin oranı ise %71,6 düzeyindedir.

İşletmelerin yaşı arttıkça, çalıştırdıkları kişi sayısının artış gösterdiği görülmüştür. Bu durum Grafik 31'den gözlemlenebilmektedir.

GRAFİK 31: İŞLETME YAŞINA GÖRE ÇALIŞAN SAYISI (%)

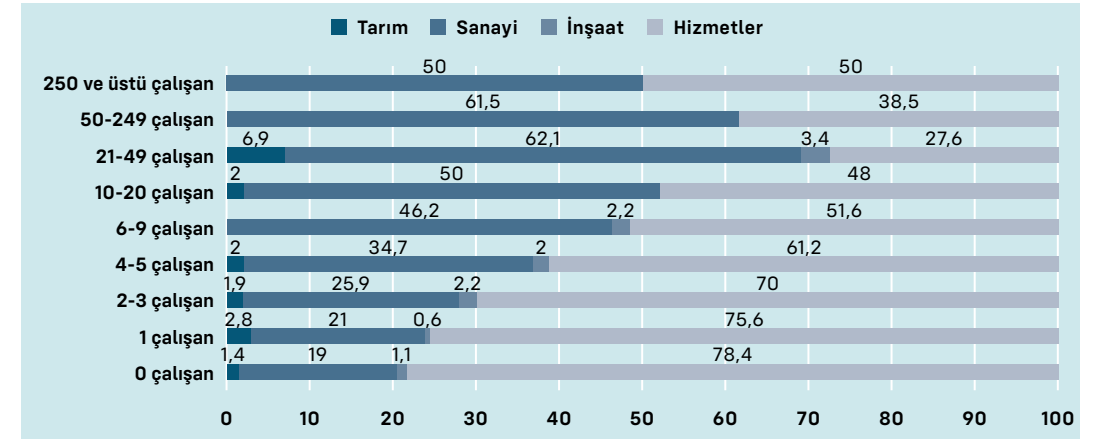

⁴⁸ TÜİK. Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama, <https://y6yXeQuC9L8lXoNyuLMUst43Av/2/qQqhnVBmXw46d-data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadIstatistikselTablo?p=/8nyEh3FMvvhHzFz/52G6> (Erişim Tarihi: 10.07.2022)

Hiç çalışanı olmadığını belirten kadın girişimcilerin %29,6'sının işletmeleri 1 yıldan kısa süre önce kurulmuştur. %31,2'si ise 1-3 yıllık işletmelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla işyeri kurmuş, kendi hesabına çalışan, ancak henüz işveren statüsüne kavuşmamış bu kadın girişimcilerin işletmeleri de ilerleyen yıllarda istihdam yaratma potansiyeline sahip görünmektedir.

Kadın girişimcilerin çalışan sayıları, faaliyette buldukları sektör itibarıyla da değişiklik göstermektedir.

GRAFİK 32: SEKTÖRE GÖRE ÇALIŞAN SAYISI (%)

Grafik 32'de de görülebileceği üzere hiç çalışanı olmayan kadın girişimcilerin %78,4'ü hizmet sektöründe faaliyet gösterirken, %19'u sanayi, %1,4'ü tarım ve %1,1'i inşaat sektöründe faaliyette bulunmaktadır. 10-20 çalışan istihdam eden kadın girişimcilerin ise %50'si sanayi, %48'i hizmet, %2'si tarım sektöründe faaliyet göstermektedir.

Bu konuda bir başka tespit, kadın girişimcilerin çalışan istihdam etme potansiyelini faaliyette buldukları sektörün etkilediğine ilişkindir. Hizmetler sektöründe faaliyette bulunan girişimcilerin istihdama katkısı daha düşükken, sanayi sektöründe faaliyet gösteren kadın girişimciler daha yüksek istihdam yaratmaktadırlar. Bu sebeple sanayi alanındaki kadın girişimlerinin desteklenmesi ile ekonomide ilave istihdam yaratma potansiyeli geliştirilmiş olacaktır.

KADIN ÇALIŞAN SAYISI

Ankete katılan kadın girişimcilerin kadın çalışan sayıları itibarıyla dağılımı şu şekildedir:

TABLO 24: ANKETE KATILANLARIN ÇALIŞTIRDIKLARI KADIN SAYISINA GÖRE DAĞILIMI

Çalışan Sayısı	0	1	2-3	4-5	6-9	10-20	21-49	50-249	250 ve üstü	Toplam
Kişi Sayısı	541	460	388	66	45	16	14	4	1	1535

1535 katılımcı kadın girişimciden 541'i bir kadın çalışan istihdam etmemektedir. Katılımcıların 436'sının istihdam sağlamadığı hatırlanacak olursa, hiç kadın istihdamı olmayan kadın girişimci sayısının 105 olduğu görülmektedir. 460 kişi bir kadın çalışan, 388 kişi 2-3, 66 kişi 4-5, 45 kişi 6-9 kadın çalışan istihdam etmektedir. 10 ve üstü kadın istihdam eden katılımcı sayısı ise 35'tir. Katılımcı kadınların %64,8'i kadın istihdamına katkıda bulunmaktadır. Görüldüğü üzere kadın girişimciliğinin artması, kadın istihdamının artmasına da dolaylı yoldan katkı sağlamaktadır.

İŞLETMENİN TÜRÜ VE YAPISI

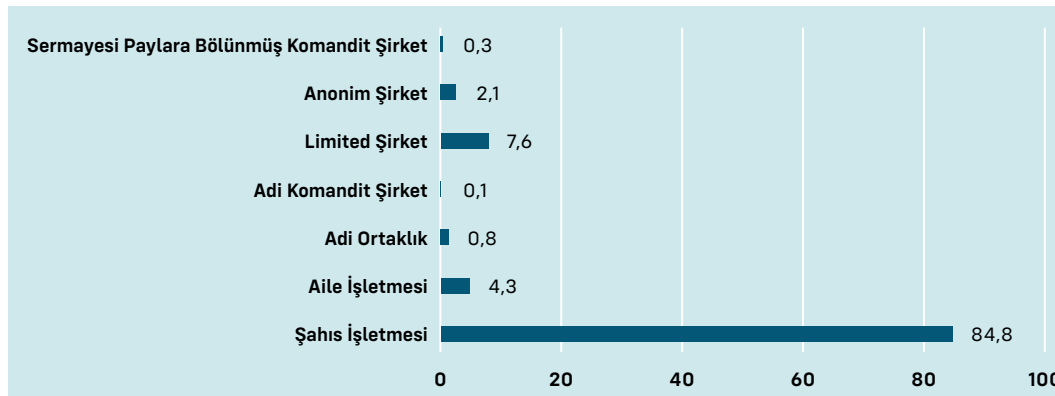
Ankete katılan kadın girişimcilere işletmenin kendilerine mi ait yoksa ortaklık hâlinde mi olduğu sorusu yöneltilmiş ve hangi tür işletme sahibi olduklarına ilişkin tespit yapmak üzere, adi ortaklık, şahıs işletmesi ve sermaye şirketi türlerinden hangisi olduğunu belirtmeleri istenmiştir. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

TABLO 25: ANKETE KATILANLARIN İŞLETMELERİNİN TÜRÜ/YAPISI BAKIMINDAN DAĞILIMI

İşletme Sahipliği	Tamamen kendime ait	Aile İşletmesi	Adi Ortaklık	Adi Komandit Şirket	Limited Şirket	Anonim Şirket	Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit Şirket	Toplam
Kişi Sayısı	1302	66	12	1	117	33	4	1535

Katılımcıların 1302'si işletmesinin tamamen kendisine ait olduğunu, başka bir deyişle şahıs işletmesi olduğunu belirtmiştir. 66 kişi, işletmesinin aile işletmesi olduğunu, geri kalan 167 kişi ise aile dışındaki ortaklar ile birlikte faaliyetini sürdürdüğünü ifade etmiştir. Katılımcıların sahip oldukları işletmenin türü itibarıyla oransal dağılımı aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

GRAFİK 33: KATILIMCILARIN SAHİP OLDUKLARI İŞLETMENİN TÜRÜ/YAPISI (%)

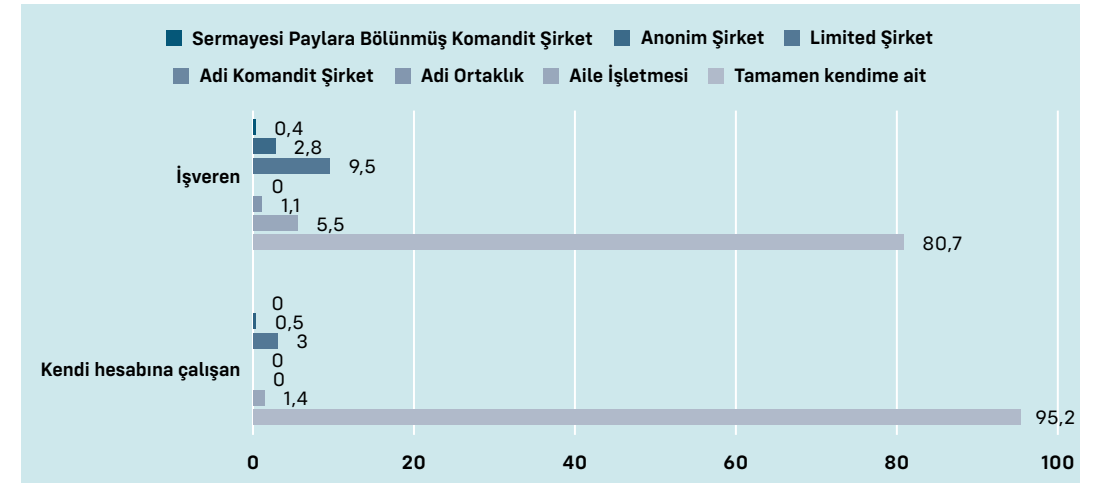
Katılımcıların %84,8'i işletmelerini "şahıs işletmesi" şeklinde kurmuşlardır.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Aile işletmesi şeklinde olanların oranı %4,3'tür. Katılımcıların %10'unun işletmesi ise sermaye şirkettir.

GRAFİK 34: İŞVEREN/KENDİ HESABINA ÇALIŞAN AYRIMINA GÖRE İŞLETMENİN TÜRÜ/YAPISI (%)

Kadın girişimcilere tercih edilen işletme türünün işverenler ve kendi hesabına çalışanlarda farklılık gösterdiği görülmüştür. Kendi hesabına çalışan, bir başka deyişle yanında kimseyi çalıştırmayan katılımcılar arasında işletmenin tamamen kendisine ait olduğunu belirtenlerin oranı %95,2 iken bu oran işverenlerde, yani en az 1 kişi istihdam edenlerde %80,7'dir. Kendi hesabına çalışanların %3'ü işletmesini limited şirket olarak kurmuşken, işverenlerin %9,5'i limited şirket kurmayı tercih etmişlerdir. Aile işletmesi olarak faaliyette bulunan girişimler işverenler arasında %5,5 oranına sahipken, kendi hesabına çalışanlar arasında %1,4'tür. Anonim şirket olarak kurulma kendi hesabına çalışanlar açısından tercih edilmemişken, işverenlerin %2,8'i işletmesinin anonim şirket olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde işverenlerin %1,1'inin işletmesi adi ortaklık şeklindedir.

İŞ KURMA AŞAMASINA İLİŞKİN TESPİTLER

İŞE BAŞLAMA SEBEPLERİ

Kadın girişimcilerin kendi işletmelerini kurma yönündeki motivasyonlarının neler olabileceğini ortaya koymak amacıyla işe başlama nedenlerinin ne olduğu sorusu yöneltilmiş ve kendileri için en önemli olan üç seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Varsa diğer sebepleri belirtmeleri için ise açık uçlu seçenek sunulmuştur. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

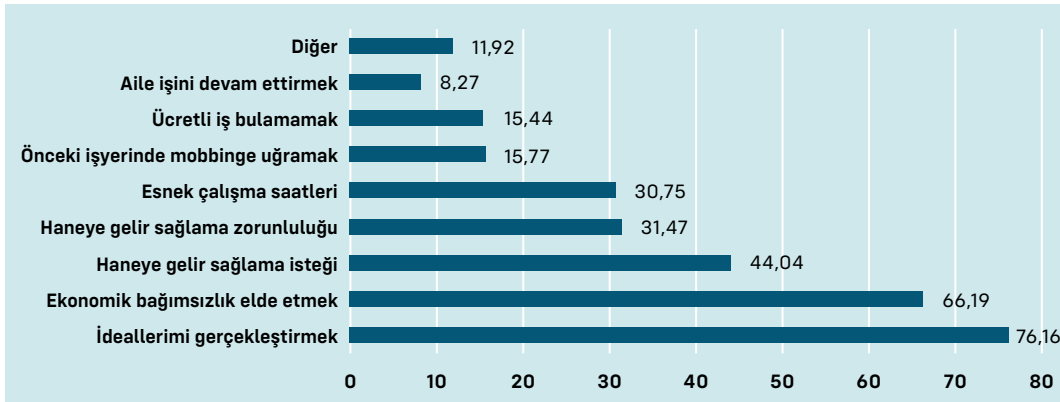
TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

TABLO 26: ANKETE KATILANLARIN İŞE BAŞLAMA SEBEPLERİNE GÖRE DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Ücretli iş bulamamak	237
Önceki işyerinde mobbinge uğramak	242
Haneye gelir sağlama zorunluluğu	483
İdeallerimi gerçekleştirmek	1169
Ekonomik bağımsızlık elde etmek	1016
Esnek çalışma saatleri	472
Aile işini devam ettirmek	127
Haneye gelir sağlama isteği	676
Diğer	183
Toplam	4605 (1535*3)

İşe başlama sebebiyle ilgili soruda kadın girişimcilerin en fazla işaretledikleri seçenek "İdeallerimi gerçekleştirmek" olmuştur. Bunu "Ekonomik bağımsızlık elde etmek" seçeneği takip etmiştir. Grafik 35'te her bir seçeneğin katılımcıların yüzde kaç tarafından işaretlendiği yer almaktadır.

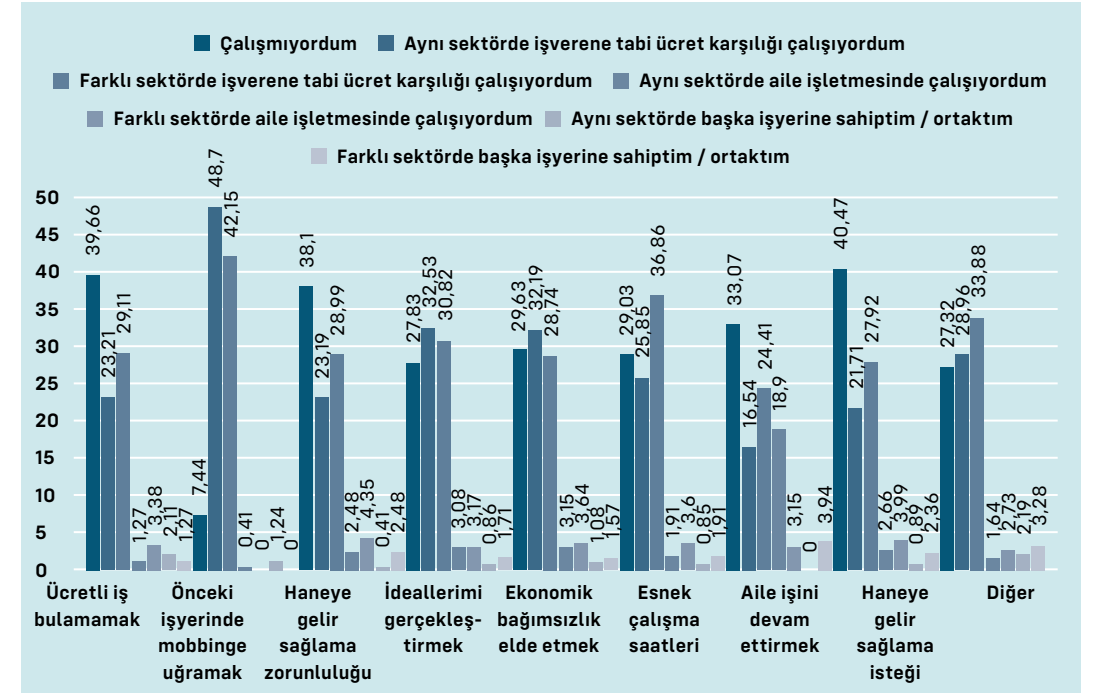
GRAFİK 35: İŞE BAŞLAMA SEBEBİ (%)

Katılımcıların %76,2'si en önemli işe başlama sebepleri arasında ideallerini gerçekleştirmeyi, %66,2'si ise ekonomik bağımsızlık elde etmeyi göstermiştir. Bu durum girişimciliği tercih eden kadınların işe başlama sebeplerinin tesadüfi olmadığını, kendi işyerine sahip olma düşüncesinin önceden de akıllarında var olduğunu ve temel motivasyonun ekonomik bağımsızlık olduğunu göstermektedir. Haneye gelir sağlama isteğiyle iş kurduğunu belirten katılımcı oranı %44 iken, haneye gelir sağlamak zorunda olduğu için işe başladığını belirtenler katılımcıların %31,5'ini oluşturmaktadır. Katılımcıların %30,8'i esnek çalışma saatlerini en önemli sebepler arasında saymaktadır. Kadının kendi işinin sahibi olması çalışmada esneklik sağlayarak iş-yaşam dengesini daha rahat kurabilmesine olanak sağladığından esnek çalışma saatlerinin de önemli bir işe başlama sebebi olduğu görülmektedir. Katılımcıların %15,8'i önceki işyerlerinde mobbinge uğradıkları için kendi işyerlerini kurma kararı almış, %15,4'ü ise ücretli iş

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

bulamadığı için kendi işini kurduğunu belirtmiştir. Aile işini devam ettirme seçeneğini en önemli sebepler arasında gösteren kadınların toplam katılımcılar içindeki oranı %8,3'tür. "Diğer" seçeneğini işaretleyerek kendi gerekçelerini belirten katılımcıların cevapları EK 2.1'de yer almaktadır. Katılımcıların girişimde bulunmalarının diğer sebepleri arasında mesleğini yapmak, sevdiği işi yapmak, çocuklarına zaman ayırmak, üretime ve istihdama katkı sağlamak, işlerinde bağımsız olmak, kendilerini ispatlamak, denemek, daha fazla kazanmak vb. yer almıştır.

GRAFİK 36: GİRİŞİMDE BULUNMA SEBEBİNE GÖRE ÖNCEKİ İŞTEKİ DURUMU (%)

En önemli işe başlama sebepleri arasında ücretli iş bulamadığını belirtenlerin önceki iş deneyimleri incelendiğinde, %39,7'sinin daha önce çalışmayan, %29,1'inin farklı sektörde işverene tabi ücret karşılığı çalışan, %23,2'sinin ise aynı sektörde işverene tabi ücret karşılığı çalışan kişilerden oluştuğu görülmüştür. Bu grupta bulunanların %52,3'ü daha önce ücretli çalışmış olanlardan oluşmaktadır.

En önemli işe başlama sebebi olarak ideallerini gerçekleştirmek istediğini belirtenlerin önceki iş deneyimleri incelendiğinde, %32,5'inin önceden aynı sektörde ücretli olarak çalışanlar, %30,8'inin başka sektörde ücretli olarak çalışanlar, %27,8'inin ise daha önce çalışmayanlardan oluştuğu görülmektedir. Bu grupta yer alanların %63,3'ü daha önce ücretli çalışandır.

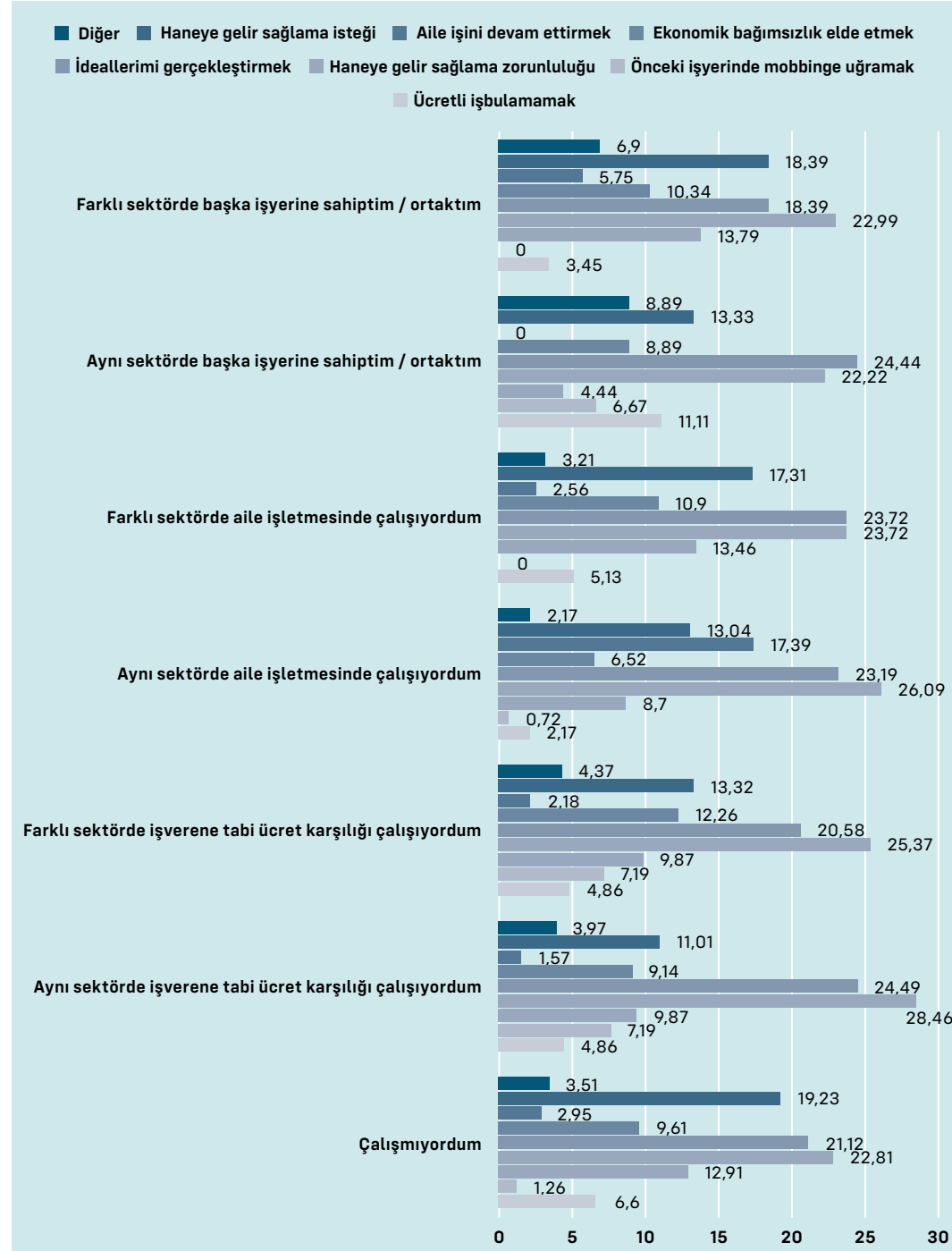
En önemli işe başlama sebepleri arasında haneye gelir sağlama zorunluluğu ya da gelir sağlama isteğini işaretlemiş olanların çoğu daha önce çalışmayan katılımcılardan (%38,1) oluşmaktadır.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Daha önce çalışmadığını belirten katılımcıların en önemli işe başlama sebepleri sırasıyla, ideallerimi gerçekleştirmek (%22,81), ekonomik bağımsızlık elde etmek (%21,1) ve haneye gelir sağlama isteğidir (%19,2).

GRAFİK 37: ÖNCEKİ İŞTEKİ DURUMUNA GÖRE GİRİŞİMDE BULUNMA SEBEBİ (%)

SEKTÖRÜ TERCİH ETME SEBEBİ

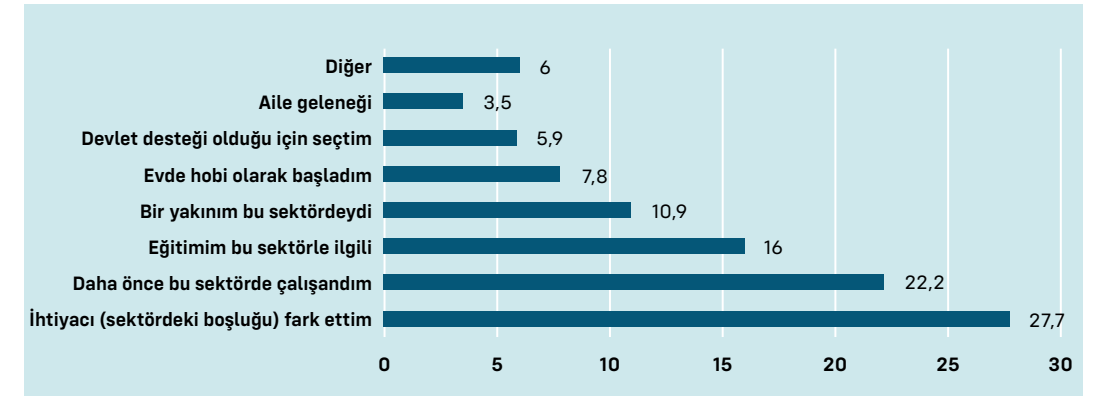
Kadın girişimcilerin sektör tercihlerini belirleyen faktörlerin neler olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla faaliyette buldukları sektörü tercih etme sebepleri sorulmuştur. Varsa diğer sebepleri belirtmeleri için ise açık uçlu seçenek sunulmuştur. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

TABLO 27: ANKETE KATILANLARIN SEKTÖR TERCİHİ SEBEBİNE GÖRE DAĞILIMI

Sektörü Seçme Sebebi	Daha önce bu sektörde çalıştım	Bir yakınım bu sektördeydi	Aile geleneği	Eğitimim bu sektöre ilgili	İhtiyacı (sektördeki boşluğu) fark ettim	Devlet desteği olduğu için seçtim	Evde hobi olarak başladım	Diğer	Toplam
Kişi Sayısı	341	168	54	246	425	90	119	92	1535

Katılımcıların 425'i sektördeki ihtiyacı tespit etmiş olduğu için bu alanda faaliyette bulunduğunu belirtmiştir. 341 katılımcı daha önce bu sektörde çalışan olarak yer aldığını, 246 katılımcı ise eğitiminin ilgili olduğu sektörü tercih ettiğini belirtmiştir. Katılımcı kadın girişimcilerin sektör seçme sebeplerine göre dağılımı Grafik 38'de yer almaktadır.

GRAFİK 38: SEKTÖRE GİRME SEBEBİ (%)

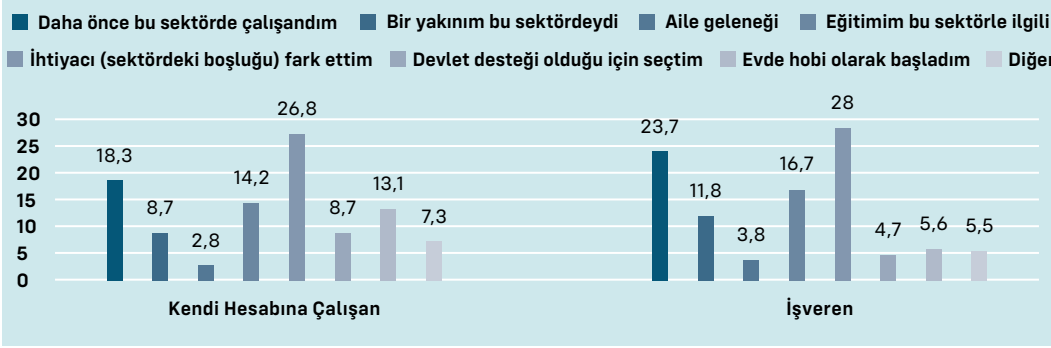

Katılımcıların %27,7'si için sektördeki boşluğu fark etmek, %22,2'si için sektörde daha önce çalışan olup sektöre ilgili bilgi birikimine sahip olmak temel sebep olmuştur. Katılımcıların %16'sının tercihi eğitiminin söz konusu sektörle ilgili olmasına dayalıyken %10,9'u için bir yakınımın o sektörde faaliyet gösteriyor olması çekim kuvveti oluşturmuştur. %5,9'unun temel motivasyonu ise devlet desteğinden yararlanabilmek olmuştur. Kadın girişimcilerin %7,8'i evde hobi olarak başladıkları faaliyetlerle ilgili bir girişimde bulunmuş ve işyeri kurmuştur. %3,5'i için ise sektör tercihini belirleyen temel sebep, aile geleneğini sürdürmek olmuştur. "Diğer" seçeneğini işaretleyerek kendi gerekçelerini belirten katılımcıların cevapları EK 2.2'de yer almaktadır. Katılımcıların

belirttikleri diğer sebepler arasında özetle mesleğini yapmak, maddi geçim kaynağı sağlamak, önceden çalıştığı sektörden memnun olmamak, eşinin sektördeki deneyimi ya da sektöre teşviki, bilgi ve birikimini fırsata dönüştürmek, iş tatmini vb. yer almıştır.

Kadın girişimcilerin kendi hesabına çalışan ya da işveren olma durumuna göre sektöre girme sebeplerinin farklılaştığı görülmüştür.

GRAFİK 39: İŞVEREN VE KENDİ HESABINA ÇALIŞANLAR BAKIMINDAN SEKTÖRE GİRME SEBEBİ (%)

Gerek kendi hesabına çalışan gerekse işveren kadın girişimcilerin sektör seçiminde en önemli sebep "sektördeki ihtiyacı fark etmek" olmuştur. Bu sebep, kendi hesabına çalışan katılımcıların %26,8'inin, işverenlerin ise %28'inin tercihini belirlemiştir. İşverenlerin %23,7'si, kendi hesabına çalışanların %18,7'si daha önce çalıştıkları, dolayısıyla bildikleri sektörü tercih etmişlerdir. İşverenlerin %16,7'si, kendi hesabına çalışanların ise %14,2'si eğitimleri ile ilgili sektörde girişimde bulunmuşlardır. Yine işverenlerin %11,8'i, kendi hesabına çalışanların ise %8,7'si bir yakınlarının bulunduğu sektörü tercih etmiştir.

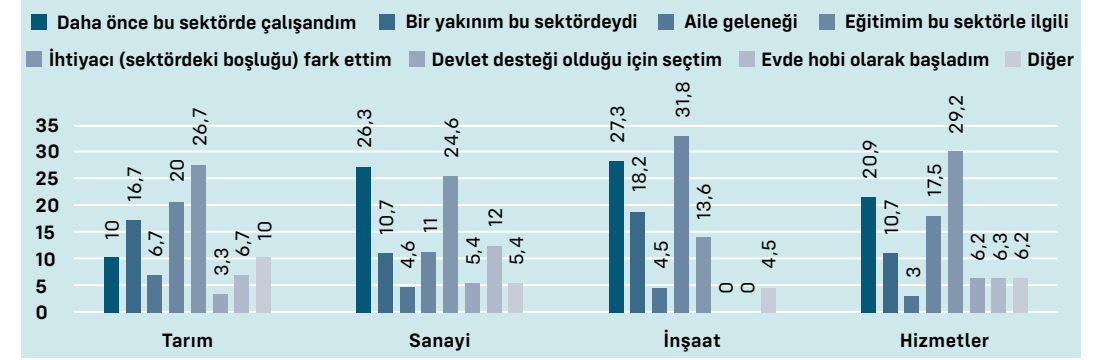
Evde hobi olarak başladığı işi bir girişime çevirenlerin oranı işverenler arasında %5,6 iken, kendi hesabına çalışanlar arasında bu oran %13,1'dir. İşverenlerin %4,7'si devlet desteği olan sektörü seçerken, kendi hesabına çalışanlarda bu oran %8,7 ile daha yüksektir. Buradan hareketle devlet desteğinden başlangıçta faydalandığı, küçük şahıs işletmeleri kurulduğu ve bu işletmeler ile en azından kısa vadede ilave istihdam sağlanmadığı anlaşılmaktadır.

Kadın girişimcilerin sektöre girme sebepleri faaliyette buldukları sektöre göre de farklılaşabilmektedir. Sektörlere göre belirtilen sebeplerin oransal dağılımı Grafik 40'ta yer almaktadır.

Tarım sektöründe faaliyet gösteren kadın girişimcilerin bu sektörü seçmelerinde en önemli sebepler sektördeki ihtiyacı fark etmeleri ve eğitimlerinin bu alanla ilgili olmasıdır. Nitekim tarım sektöründe faaliyette bulunan katılımcıların %26,7'si sektördeki ihtiyacı fark ettikleri, %20'si eğitimleri ile ilgili olduğu için bu sektörü tercih ettiklerini belirtmiştir. Sanayi sektöründe ön plana çıkan sebepler sektörü bilmek ile sektördeki ihtiyacı fark etmiş olmaktır. Sanayi sektöründe faaliyet gösterenlerin %26,3'ü daha önce sektörde çalışan oldukları, %24,6'sı sektördeki ihtiyacı fark ettikleri için bu sektörü tercih ettiklerini

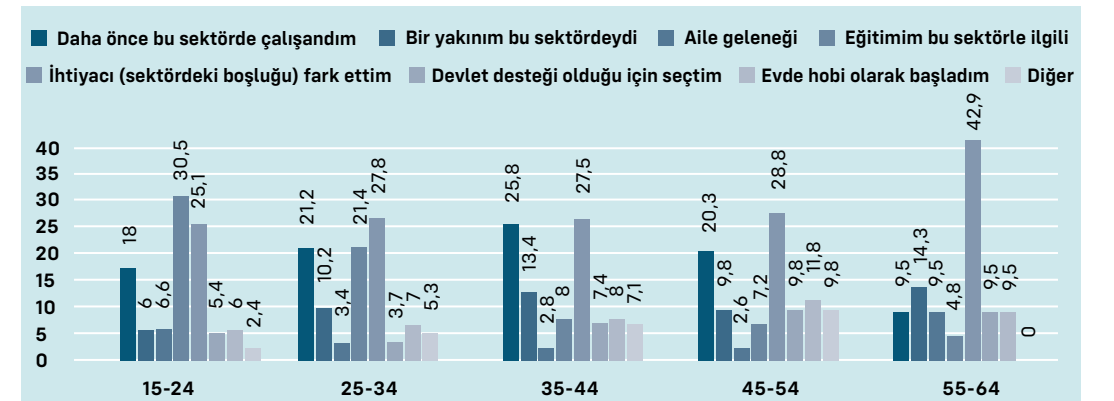
belirtmişlerdir. İnşaat sektöründe ön plana çıkan sebepler eğitimin bu alanla ilgili alınmış olması ile sektörü bilmektir. İnşaat sektöründe faaliyet gösterenlerin %31,8'i eğitimleri ile ilgili olduğu, %27,3'ü daha önce sektörde çalışan oldukları için bu sektörü tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Hizmet sektöründe ön plana çıkan sebepler ise ihtiyacı fark etmek ile sektörü bilmektir. Hizmet sektöründe faaliyet gösteren katılımcıların %29,2'si ihtiyacı fark ettikleri, %20,9'u daha önce sektörde çalışan oldukları için söz konusu sektörü tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

GRAFİK 40: FAALİYETTE BULUNULAN ANA SEKTÖRE GÖRE SEKTÖRE GİRME SEBEPLERİ (%)

Katılımcı kadın girişimcilerin iş kurdukları zamandaki yaşları ile faaliyette bulunacakları sektörü tercih etme sebeplerinin de farklılaştığı görülmüştür.

GRAFİK 41: İŞ KURMA YAŞI VE SEKTÖRE GİRME SEBEPLERİ (%)

İşini 15-24 yaş arasında kurmuş olan kadın girişimciler dışında sektörü tercih etme sebebi olarak en çok "ihtiyacı fark etme" seçeneği işaretlenmiştir. 15-24 yaş arasında işini kuranlar arasında ise "eğitimin sektörle ilgili olması" seçeneği öne çıkmıştır. İhtiyacı fark etmenin dışında verilen cevapların dağılımı da yaş grupları bakımından farklılıklar göstermektedir. 25-34 yaş aralığındakilerden iş kuranlar arasında en önemli ikinci sebep eğitimin sektörle ilgili olması iken, 35-44 ve 45-54 yaş arasında iş kuran kadın girişimcilerin gösterdiği ikinci en önemli sebep daha önce sektörde çalışan olmaktır.

Kadın girişimcilerin iş kurma yaşı yükseldikçe, eğitimin sektörle ilgili olması sebebiyle sektör tercihinde bulunanların oranı azalmış, devlet desteği olduğu ve evde hobi olarak başladıkları için sektör tercihinde bulunanların oranı artış göstermiştir.

BAŞLANGIÇ SERMAYESİ

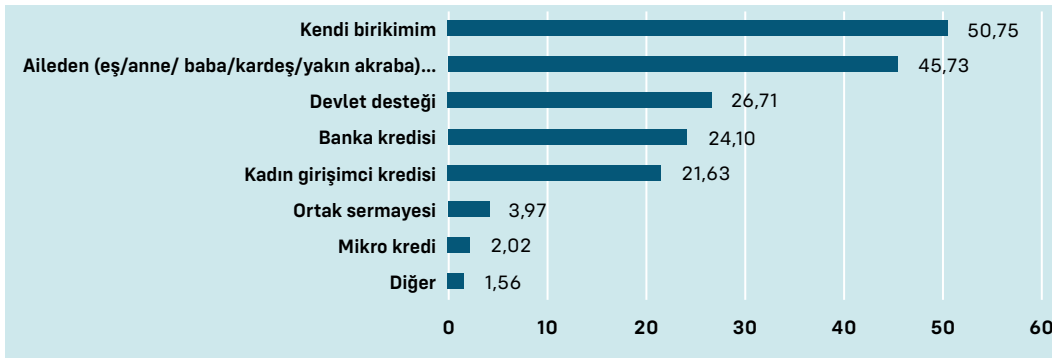
Kadın girişimcilerin işyerini kurma aşamasında karşılaştıkları en önemli güçlüklerden biri, kurulum için gereken başlangıç sermayesinin temin edilmesidir. Bu sebeple katılımcılara başlangıç sermayesini nasıl sağladıkları sorulmuş, verilen seçenekler arasından birden fazla seçeneği işaretlemelerine imkân sağlanmış ve varsa diğer sermaye bulma yöntemlerini belirtmeleri için açık uçlu cevap seçeneği sunulmuştur. Verilen cevapların dağılımı Tablo 28’de yer almaktadır:

TABLO 28: ANKETE KATILANLARIN İŞ KURMA AŞAMASINDA SERMAYE TEMİNİ KANALLARI BAKIMINDAN DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Kendi birikimim	779
Aileden (eş/anne/ baba/kardeş/yakın akraba) borç aldım	702
Ortak sermayesi	61
Banka kredisi	370
Mikro kredi	31
Kadın girişimci kredisi	332
Devlet desteği	410
Diğer	24

Katılımcıların 779’u iş kurma aşamasında kendi birikimlerini kullandıklarını, 702’si aileden borçlanarak girişimde bulduklarını belirtmiştir. 410 katılımcı devlet desteği aldığını, 370 katılımcı banka kredisi çektiğini, 331 katılımcı ise kadın girişimci kredisi çektiğini belirtmiştir. Buradan hareketle katılımcıların %68,9’unun başlangıç sermayesini birden fazla kaynaktan sağladıkları anlaşılmaktadır. Grafik 42’de her bir seçeneğin katılımcıların yüzde kaç tarafından işaretlendiği yer almaktadır.

GRAFİK 42: BAŞLANGIÇ SERMAYESİNİN KAYNAĞI (%)

Kadın girişimcilerin %50,8’i, yani yaklaşık yarısı, başlangıç sermayesi olarak kendi birikimlerini kullanmıştır. %45,7’si ise ailesinden borç almıştır. %26,7’si devlet desteği kullanmıştır. Banka kredisi kullanan kadınların oranı %24,1 iken, kadın girişimcilere özel kredi kullanan katılımcıların oranı ise %21,6’dır. Ortağının sermayesinden faydalanan kadın girişimci oranı %3,97 düzeyindedir. Mikro krediye başvuran kadınların oranı %2 ile çok düşük seviyededir. “Diğer” seçeneğini işaretleyerek kendi finansman yöntemlerini belirten katılımcıların cevapları EK 2.3’te yer almaktadır. Belirtilen diğer yöntemler arasında aile birikimini kullanmak, arkadaştan borçlanmak, senetle ya da mal alımı yapılan esnafa borçlanarak işyerini kurmak yer almaktadır.

KURULUŞ YERİ KARARI

Kadın girişimcilerin işyerinin kuruluş yerini seçerken hangi hususları dikkate aldıklarını ortaya koymak amacıyla bu kararı belirleyen faktörlerin neler olduğu sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan kendileri için en önemli olan iki seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Varsa diğer faktörleri belirtmeleri için ise açık uçlu seçenek sunulmuştur. Verilen cevapların dağılımı Tablo 29’da yer almaktadır:

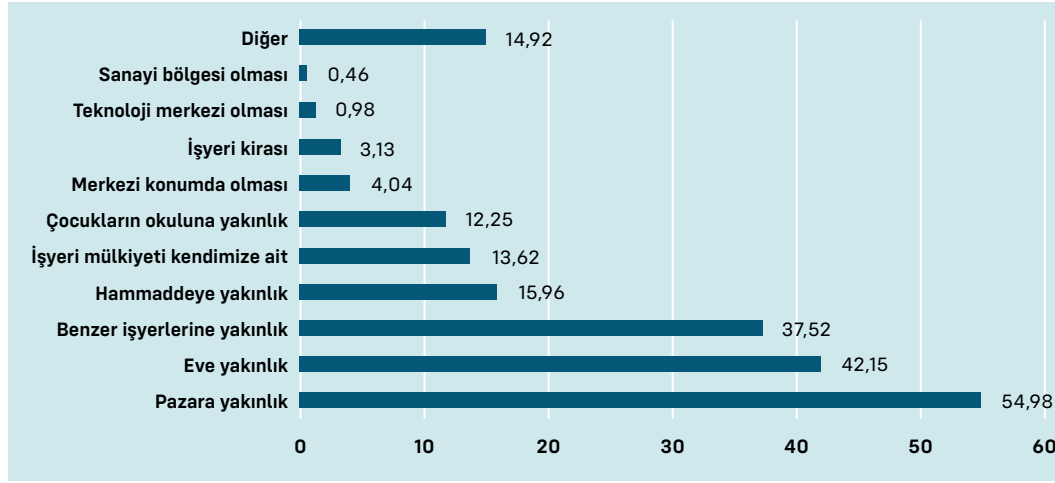
TABLO 29: ANKETE KATILANLARIN İŞYERİNİN KURULUŞ YERİ KARARINI BELİRLEYEN FAKTÖR BAKIMINDAN DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Pazara yakınlık	844
Eve yakınlık	647
Benzer işyerlerine yakınlık	576
Hammaddeye yakınlık	245
İşyeri mülkiyeti kendimize ait	209
Çocukların okuluna yakınlık	188
Merkezi konumda olması	62
İşyeri kirası	48
Teknoloji merkezi olması	15
Sanayi bölgesi olması	7
Diğer	229
Toplam	3070 (1535*2)

İşyerinin kuruluş yerine nasıl karar verildiğiyle ilgili soruda kadın girişimcilerin işaretledikleri iki seçenekten biri olarak en ön plana çıkan “Pazara yakınlık” olmuştur. Kadın girişimcilerin büyük bölümünün hizmet sektöründe faaliyet gösterdiği düşünülürse müşteri potansiyeli gördükleri yerlerde işyeri açma tercihinde buldukları ortaya çıkmaktadır. Sonraki en çok işaretlenen seçenek ise “Eve yakınlık” olmuştur. Üçüncü sırada en çok

işaretlenen seçenek ise “benzer işyerlerine yakınlık” olmuştur. Grafik 43’te her bir seçeneğin katılımcıların yüzde kaçı tarafından işaretlendiği oransal olarak yer almaktadır.

GRAFİK 43: İŞYERİNİN KURULUŞ YERİ KARARINI ETKİLEYEN FAKTÖR (%)

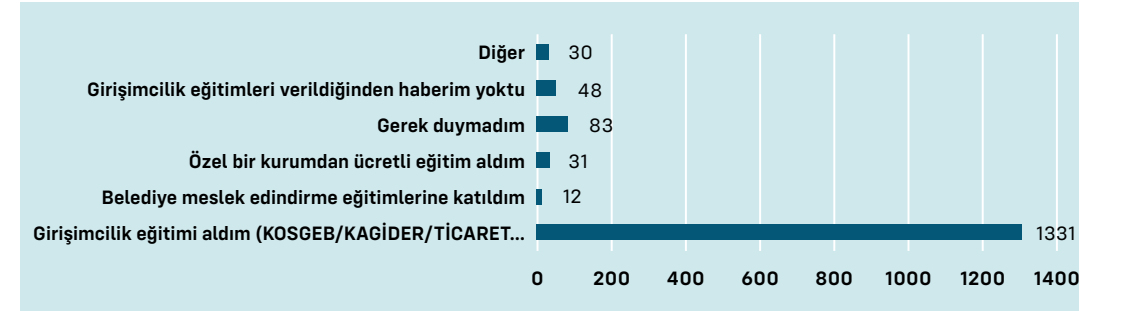
Katılımcıların %55’i pazara yakınlığı işyeri kuruluş yeri kararını belirleyen en önemli faktörler arasında belirtmişlerdir. %42,1’i ise eve yakınlık kriterinin yer seçiminde belirleyici olduğunu belirtmiştir. Bu veriler, toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitsizliğin kuruluş yeri kararındaki önemli rolünü ortaya koymak bakımından anlamlıdır. Bu hususu belirleyici bir faktör olarak belirten kadın girişimcilerin iş-aile dengesini kurmayı bir öncelik olarak tanımladıkları açıktır. Toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadının anne ve eş olarak kendisine yüklenen sorumlulukları yerine getirme baskısı, işyerinin kuruluş yeri kararını ilk sırada etkilemektedir. Katılımcıların %37,5’i ise benzer işyerlerine yakınlığı dikkate aldıklarını belirtmiştir. Katılımcıların %16’sı hammaddeye yakın olmasını, %12,3’ü ise çocuklarının okuluna yakın olmasını ön planda tutmuştur. Hammaddeye yakınlık verimlilik açısından dikkate alınabilecek bir husus iken çocukların okullarına yakınlık kriteri, çocukların bakımını sağlama görev ve sorumluluğunun kadının üstünde olmasından kaynaklanmaktadır. İşyerinin merkezi bir konumda olmasını dikkate aldıklarını belirtenlerin oranı %4 iken, işyeri kirasının uygunluğu nedeniyle mekân tercihi yapanların oranı %3,1’dir. “Diğer” seçeneğini işaretleyerek kendi gerekçelerini belirten katılımcıların cevapları ise EK 2.4’te yer almaktadır. Katılımcıların belirttiği diğer seçenekler arasında tesadüfler, belli prosedürler (ruhsat, izin vb.), başka yer bulamamak, araç park kolaylığı, tanınan bölge olması, işyerinin teknik altyapısı, eşin işyeri vb. yer almıştır.

GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİ

Kadın girişimciliğinin sağlıklı bir şekilde kurulması ve faaliyetin başarılı bir şekilde sürdürülmesinde üretim yönetimi, personel yönetimi, finansal yönetim, muhasebe-vergi,

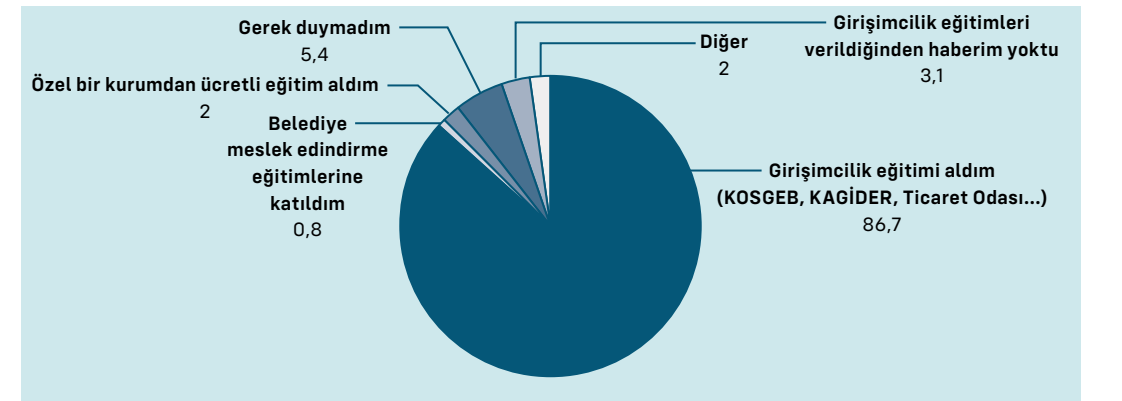
müşteri ilişkileri, pazarlama konularında asgari bilgilere sahip olmak önemlidir. Bu sebeple anket katılımcılarına işe başlamadan önce girişimcilikle ilgili eğitim alıp almamaları sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

GRAFİK 44: ANKETE KATILANLARIN GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİ ALMA DURUMUNA GÖRE DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Katılımcıların 1331’i işe başlamadan önce girişimcilikle ilgili eğitim aldıklarını, 83’ü buna gerek duymadığını, 48’i ise girişimcilik eğitimlerinden haberdar olmadığını belirtmiştir. Eğitim almış kişilerin %86,7 gibi yüksek bir oranda oluşu, ankete katılan kadın girişimcilere büyük ölçüde KOSGEB aracılığıyla ulaşılmış olması ve KOSGEB’in girişim desteği sunmak için bir ön şart olarak girişimcilik eğitimi vermesiyle bağlantılıdır. Girişimcilik eğitimiyle ilgili soruya verilen cevapların oransal dağılımı ise şu şekildedir:

GRAFİK 45: GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİ ALMA DURUMU (%)

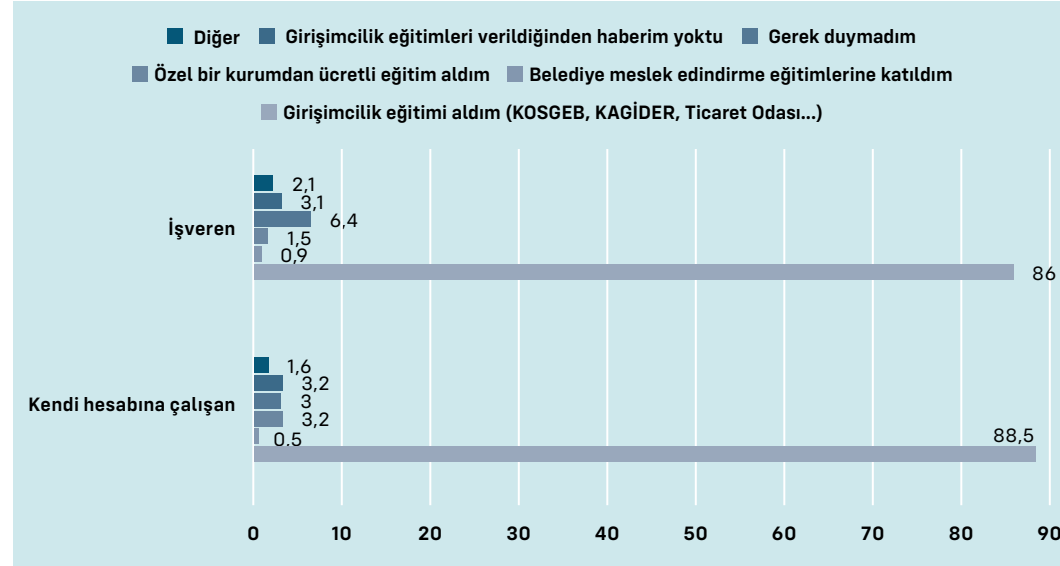

Katılımcıların %86,7’si işe başlamadan önce girişimcilik eğitimi almış kadın girişimcilerden oluşmaktadır. %0,8’i belediye meslek edindirme eğitimlerine katıldığını, %2’si özel bir kurumdan ücret karşılığı eğitim aldığını, %5,4’ü gerek duymadığını, %3,1’i girişimcilik eğitimlerinden haberdar olmadığını belirtmiştir. Diğer cevabını işaretleyen kadın girişimcilerin cevapları ise Ek 2.5’te yer almaktadır. Katılımcıların diğer cevapları arasında, “girişimcilik eğitimi alacağım”, “üniversitede ders olarak gördüm”, “eşimden/yakınımdan öğrendim” vb. yer almıştır.

Kendi hesabına çalışanlar ve işverenler arasında girişimcilik eğitimi sorusuna verilen cevapların dağılımı ise şu şekildedir:

GRAFİK 46: KENDİ HESABINA ÇALIŞAN/İŞVEREN AYRIMINA GÖRE GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİ ALMA DURUMU (%)

Girişimcilik eğitimi aldığını belirtenlerin oranı hem kendi hesabına çalışan hem de işverenler arasında oldukça yüksek olup, ilkinde %88,5 iken ikincisinde %86'dır. Girişimcilik eğitimine gerek duymadığını belirtenlerin oranı işverenlerde (%6,4) kendi hesabına çalışanlardan (%3) daha yüksektir. Özel bir kurumdan ücretli eğitim alanların oranı ise kendi hesabına çalışanlarda (%3,2) işverenlerden (%1,5) daha yüksektir.

KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Kadın girişimcilerin işin kuruluş aşamasında karşılaştıkları güçlükleri tespit edebilmek amacıyla katılımcılara işe başlama fikrinin ortaya çıkışı ile iş kurma arasında geçen sürede hangi sorunları yaşadıkları sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların birden fazla seçeneği işaretlemesine imkân sağlanmış ve varsa karşılaştıkları diğer sorunları belirtmeleri için açık uçlu cevap seçeneği sunulmuştur. Cevapların dağılımı Tablo 30'da yer almaktadır.

TABLO 30: ANKETE KATILANLARIN İŞ KURMA AŞAMASINDA KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER BAKIMINDAN DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

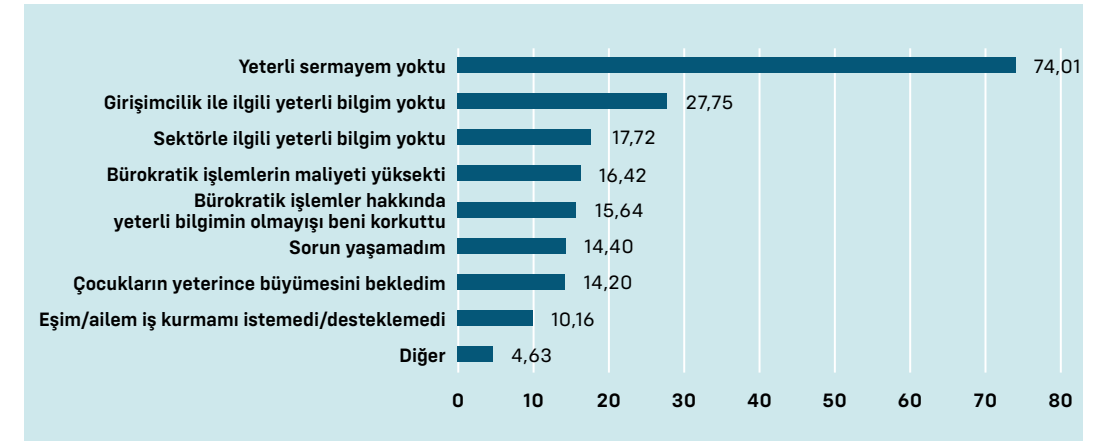
Eşim/ailem iş kurmamı istemedi/desteklemedi	156
Yeterli sermayem yoktu	1136
Girişimcilik ile ilgili yeterli bilgim yoktu	426

TABLO 30'UN DEVAMI

Sektörle ilgili yeterli bilgim yoktu	272
Çocukların yeterince büyümesini bekledim	218
Bürokratik işlemler hakkında yeterli bilgimin olmayışı beni korkuttu	240
Bürokratik işlemlerin maliyeti yüksekti	252
Sorun yaşamadım	221
Diğer	71

Katılımcıların 1136'sı iş kurma aşamasında karşılaştığı güçlüklerden biri olarak yeterli sermayesinin olmayışını belirtmiştir. 426 katılımcı girişimcilikle ilgili yeterli bilgisinin olmayışını bir güçlük olarak belirtmiştir. Katılımcı kadın girişimcilerin kendilerine yöneltilen seçenekleri yüzde kaç oranında işaretledikleri Grafik 47'de görülmektedir.

GRAFİK 47: İŞ KURMA AŞAMASINDA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER (%)

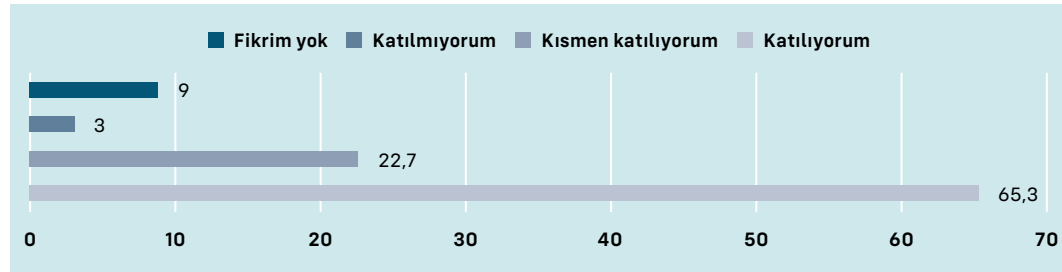

Kadın girişimcilerin %74 gibi büyük bir kısmı iş kurma aşamasında karşılaştıkları güçlükler arasında yeterli sermayesinin olmamasını belirtmiştir. Diğer seçeneklerle kıyaslandığında iş kurmaya yönelik bir fikri olan kadın girişimcilerin karşı karşıya kaldıkları en önemli sorunun sermaye olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların %27,8'i girişimcilik ile ilgili yeterli bilgisinin olmayışını, %17,7'si sektörle ilgili yeterli bilgisinin olmayışını bir güçlük olarak ifade etmiştir. Bürokratik işlemlerin maliyetini bir sorun olarak gören katılımcıların oranı %16,4 iken, bürokratik işlemlerle ilgili bilgisinin olmayışını bir sorun olarak ifade eden katılımcı oranı ise %15,6'dır. Katılımcıların %14,2'si iş kurma fikri varken bunu hayata geçirmek için çocuklarının yeterince büyümesini beklediğini belirtmiştir. %10,2 oranında katılımcı ise eşinden/ailesinden gerekli desteği göremediğini ifade etmiştir. Katılımcıların ancak %14,4'ü iş kurma aşamasında sorun yaşamadığını belirtmiştir. "Diğer" cevabını işaretleyen kadın girişimcilerin karşılaştıkları güçlükler ise Ek 2.6'da yer almaktadır. Katılımcıların karşılaştıklarını belirttikleri

diğer engeller arasında; bürokratik işlemler, maliyetler, rekabet, eşin/ailenin destek olmaması, teşviklerin yetersizliği, finansman sorunları, salgın koşulları, nitelikli eleman eksikliği, fiyat dalgalanmaları vb. yer almıştır. Bu soru çerçevesinde bürokratik işlemler, finansman sorunları, eşin/ailenin desteklememesine ilişkin şıklar sunulduğu halde “diğer” kısmında bu hususların ayrıca belirtilmiş olması, belirten katılımcılar bakımından söz konusu faktörlerin daha bariz bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Gerek kuruluş gerekse işletme faaliyetlerinin devamı süresince çeşitli ihtiyaçlar ya da işletmelerin evreleri girişimciyi birtakım bürokratik işlemlerle uğraşmak durumunda bırakmaktadır. Özellikle kuruluş aşamasında yerine getirilmesi gerekli bürokratik işlemlerin neler olduğu, hangi prosedüre uygun hareket etmek gerektiği konusundaki bilgisizlik kadınları girişimde bulunmak konusunda çekimser kılabilir. Bu engelin aşılması, girişimde bulunmak isteyen kadınların işletme kurulmasında yerine getirilmesi gerekli yasal işlemler, bunların sırası, muhatap olunacak kurumlar gibi hususlarda yeterince bilgilendirilmelerini sağlayacak eğitimlerle mümkündür. Bu konuda girişimci kadınların ihtiyaçlarını tespit ederek katılımcılara “Bürokratik işlemler ve vergi işlemleri bakımından kamusal mentörlük sisteminin yaygınlaştırılması faydalı olacaktır” ifadesi yönetilerek görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların %65,3’ü buna katıldıklarını belirtirken %22,7’si kısmen katıldığını belirterek çekimser bir tutum içinde olmuş, %9’u fikri olmadığını, %3’ü ise katılmadığını belirtmiştir.

GRAFİK 48: “BÜROKRATİK İŞLEMLER VE VERGİ İŞLEMLERİ BAKIMINDAN KAMUSAL MENTÖRLÜK SİSTEMİNİN YAYGINLAŞTIRILMASI FAYDALI OLACAKTIR” (%)

İŞİ SÜRDÜRME AŞAMASINA İLİŞKİN TESPİTLER

İŞLETME KARARLARININ ALINMASI

Kadın girişimcilere işletmeleriyle ilgili kararları nasıl aldıkları sorulmuştur. Tablo 31’de görüldüğü üzere katılımcıların 792’si bu kararları kendisinin aldığını belirtmiştir. 418 katılımcı eşi ya da ailesiyle birlikte karar aldıklarını belirtirken, 106 katılımcı ise kararları eşinin aldığını ifade etmiştir.

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

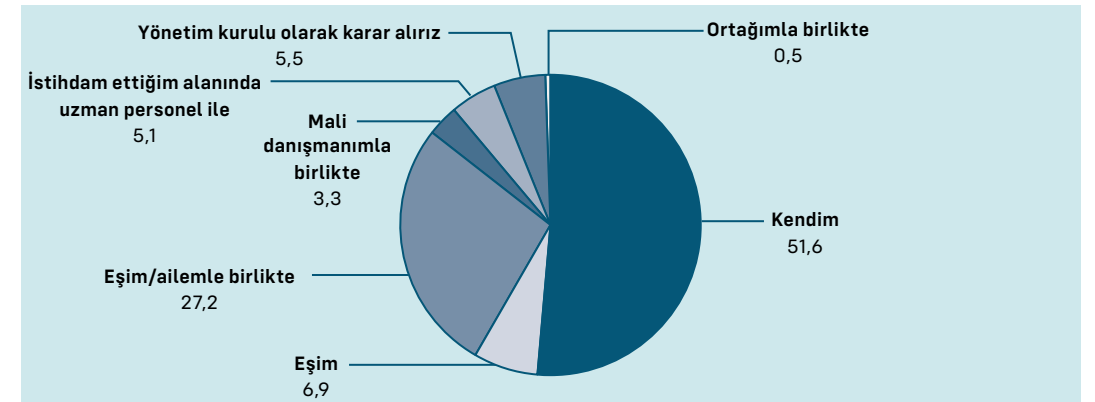
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

TABLO 31: ANKETE KATILANLARIN İŞLETME KARARLARINI ALMA YÖNTEMİNE GÖRE DAĞILIMI

	Kendim	Eşim	Eşim/ailemle birlikte	Mali danışmanım ile birlikte	İstihdam ettiğim alanda uzman personel ile	Yönetim kurulu olarak karar alırsız	Ortağım ile birlikte	Toplam
Kişi Sayısı	792	106	418	50	78	84	7	1535

Cevapların oransal dağılımı Grafik 49 yardımıyla incelendiğinde katılımcıların %51,6’sı, başka bir deyişle yarısından çoğu, işletme kararlarını kendisinin aldığını belirtmiştir. Karar alma aşamasında eşinden/ailenden yardım alan kadın girişimcilerin oranı %27,2 ile ikinci sırada gelmektedir. İşletme kararlarını eşinin aldığını belirten katılımcı oranı ise %6,9 ile üçüncü sırada yer almaktadır.

GRAFİK 49: İŞLETME KARARLARININ ALINMASI YÖNTEMİ (%)

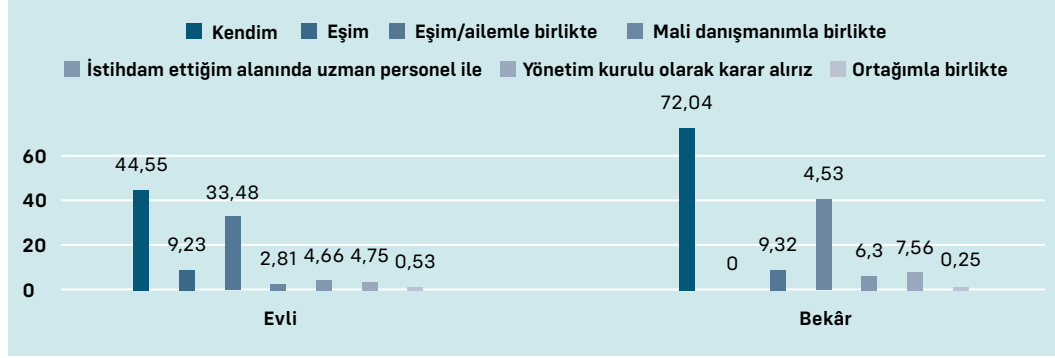
Cevapların dağılımı incelendiğinde, özellikle evli kadınların işletmeyle ilgili kararlarında eşlerinin bazen doğrudan söz sahibi olarak, bazen de yardımcı nitelikte rol oynadığı görülmüştür. Bu sebeple işletme kararlarının alınması ile ilgili cevapların, kadınların medeni hâline göre dağılımı incelenmiştir.

Evli katılımcıların %44,6’sı işletmeleriyle ilgili kararları kendilerinin aldığını belirtirken, bekâr katılımcılarda bu oran %72’dir. Evli katılımcıların %33,5’i karar alırken eşine/ailesine danışmakta, bekâr kadınların ise ancak %9,3’ü ailesine danışarak karar almaktadır. Evli kadınların %9,2’si ise işletme kararlarının doğrudan eşleri tarafından alındığını ifade etmişlerdir.

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

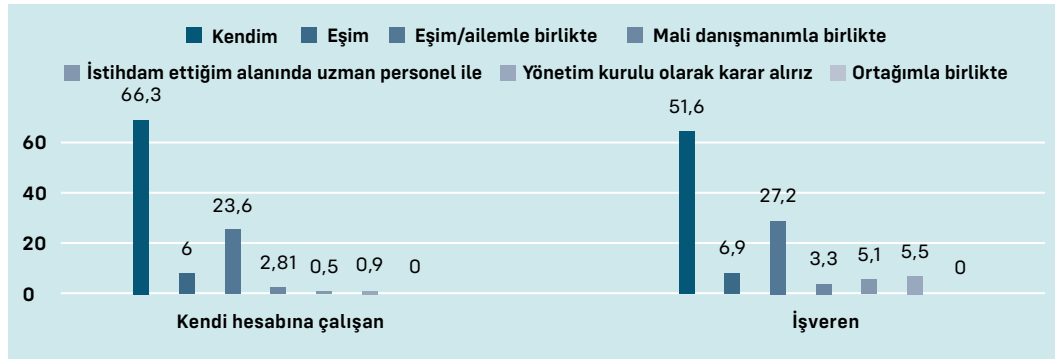
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

GRAFİK 50: MEDENİ HALE GÖRE İŞLETME KARARLARININ ALINMA YÖNTEMİ (%)

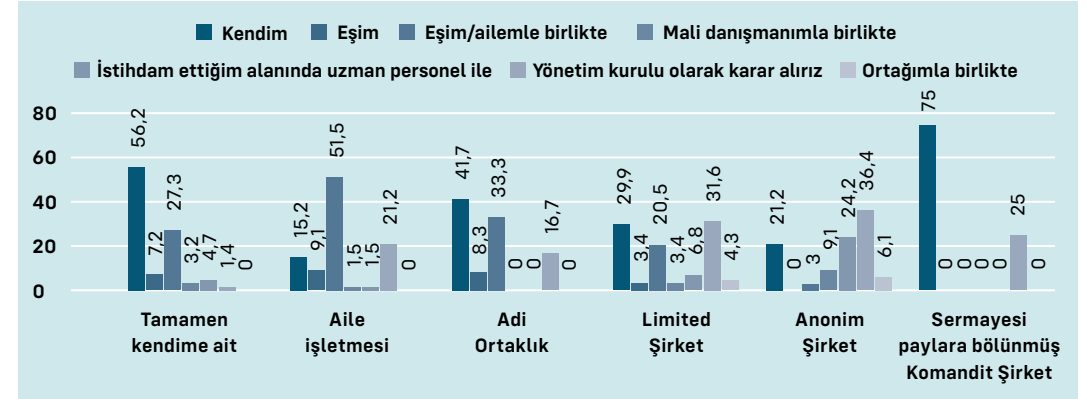
İşletme ile ilgili karar alma yöntemi, kendi hesabına çalışanlar ve işverenler arasında da farklı dağılım göstermektedir. Kendi hesabına çalışanların %66,3'ü kararları kendisinin aldığını belirtirken, işveren konumundaki kadın girişimcilerin %51,6'sı bu cevabı vermiştir. İşverenlerin mali danışmanla birlikte, yönetim kurulu olarak ya da ortaklarıyla birlikte karar alma oranları kendi hesabına çalışanlara kıyasla daha yüksektir.

GRAFİK 51: KENDİ HESABINA ÇALIŞAN/İŞVEREN AYRIMINA GÖRE İŞLETME KARARLARININ ALINMASI YÖNTEMİ (%)

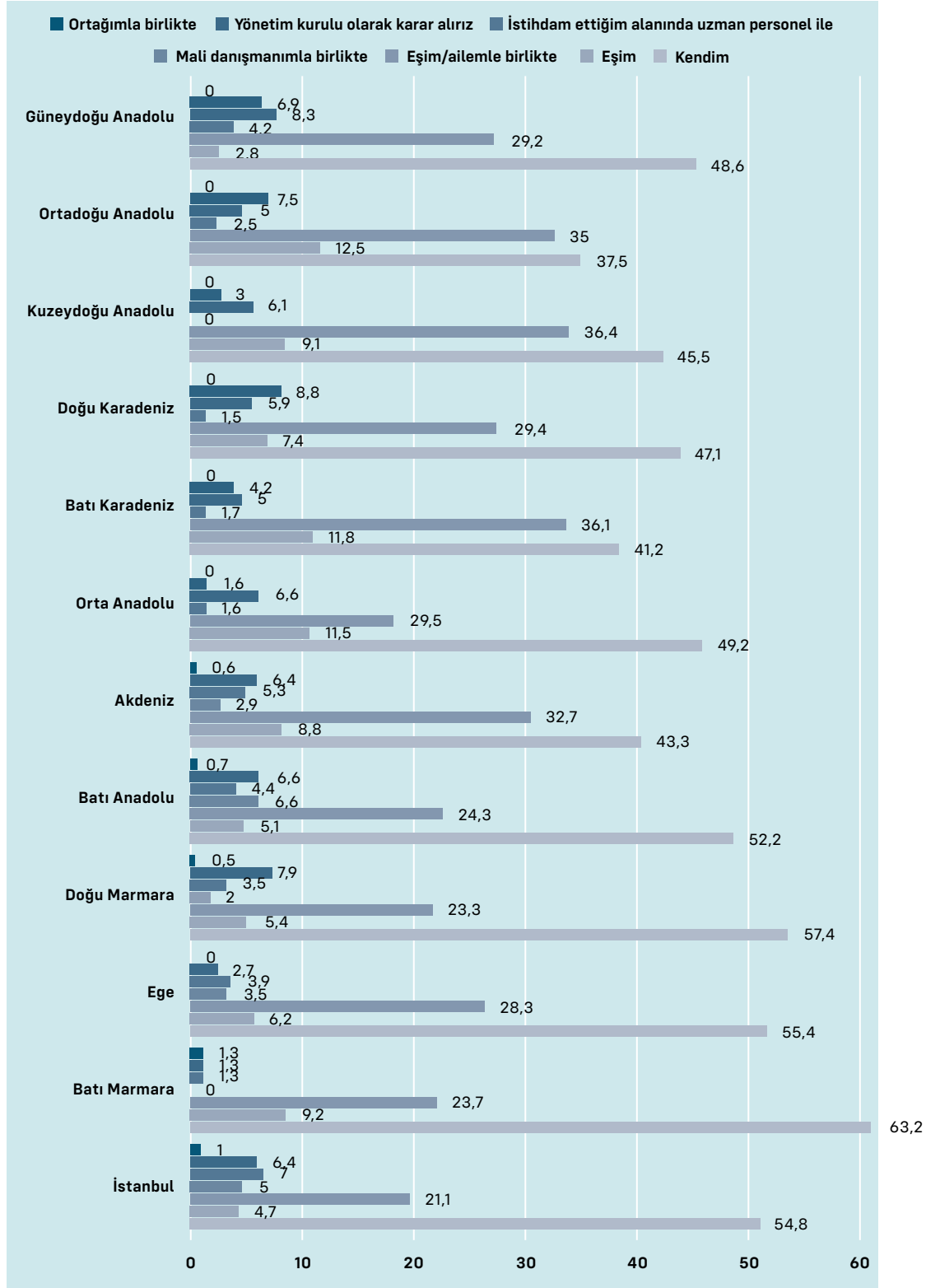
İşletmenin türü de kararların alınış şeklinde belirleyici olmaktadır. İşletmesi tamamen kendisine ait olan kadın girişimciler işletmeleriyle ilgili kararları da (%56,2) çoğunlukla kendileri almaktadır. Aile işletmesine sahip kadın girişimciler kararların alınmasında en çok (%51,5) eş/ailelerine danışmaktadır. Limited (%31,6) ve anonim şirket (36,4) şeklinde kurulmuş işletmelerde ise kararlar çoğunlukla yönetim kurulu ile birlikte alınmaktadır.

GRAFİK 52: İŞLETMENİN HUKUKİ STATÜSÜ VE YAPISINA GÖRE İŞLETME KARARLARININ ALINMA YÖNTEMİ (%)

Türkiye'de TÜİK Düzey-1 sınıflandırmasına uygun şekilde oluşturulmuş bölgeler itibarıyla işletmeye ilişkin kararların alınma yöntemi incelenmiş, tespitlere Grafik 53'te yer verilmiştir.

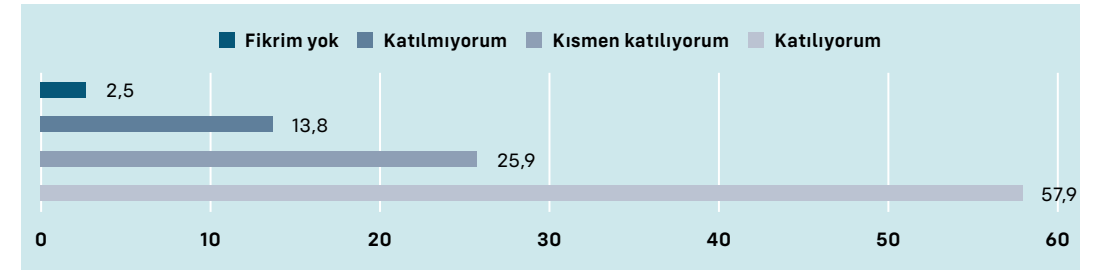
GRAFİK 53: BÖLGELERE GÖRE İŞLETME KARARLARININ ALINMA YÖNTEMİ (%)

Batı bölgelerinden doğuya doğru gidildikçe, genel olarak işletme kararlarını kendilerinin aldığını belirtenlerin oranı azalırken, eşine/ailesine danışanların oranı ise artış göstermektedir. Kararları kendileri alan kadın girişimcilerin en yüksek oranda olduğu bölgeler Batı Marmara (%63,2), Doğu Marmara (%57,4), Ege (%55,4) ve İstanbul'dur (%54,8). Kararları eşi/ailesiyle birlikte aldığını belirten kadın girişimcilerin en yüksek oranda olduğu bölgeler ise Kuzeydoğu Anadolu (%36,4), Batı Karadeniz (%36,1), Ortadoğu Anadolu (%35) ve Akdeniz'dir (%32,7). İşletme kararlarını eşlerinin aldığını belirten kadın girişimcilerin en yüksek oranda olduğu bölgeler Ortadoğu Anadolu (%12,5), Batı Karadeniz (%11,8), Orta Anadolu (%11,5), Batı Marmara (%9,2) ve Kuzeydoğu Anadolu'dur (%9,1).

Kadın girişimcilerin işletmelerine ilişkin kararları kendilerinin almasını belirlemek bakımından önemli olan kendine güven faktörünün yanı sıra aile/sosyal dayanışmanın kadın girişimciliğindeki rolüne ilişkin değerlendirme yapılabilmesine yönelik ipuçları vereceği düşünülerek katılımcılara "Ailemin/eşimin desteği olmasaydı asla iş kuramazdım" ifadesi yöneltilmiş ve buna ilişkin görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların %57,9'u bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların yarısından biraz fazlasının aile ve eşlerinin desteğini çok önemli bir yerde gördükleri anlaşılmaktadır. Kısmen katılanların oranı %25,9'dur. Katılımcıların %13,8 oranındaki kısmı buna katılmadığını, %2,5'i fikrinin olmadığını belirtmiştir. Kısmen katılanlar ile katılmayanlar birlikte değerlendirildiğinde katılımcıların yaklaşık %40'ının bu ifadeye tam olarak katılmadığı görülmektedir.

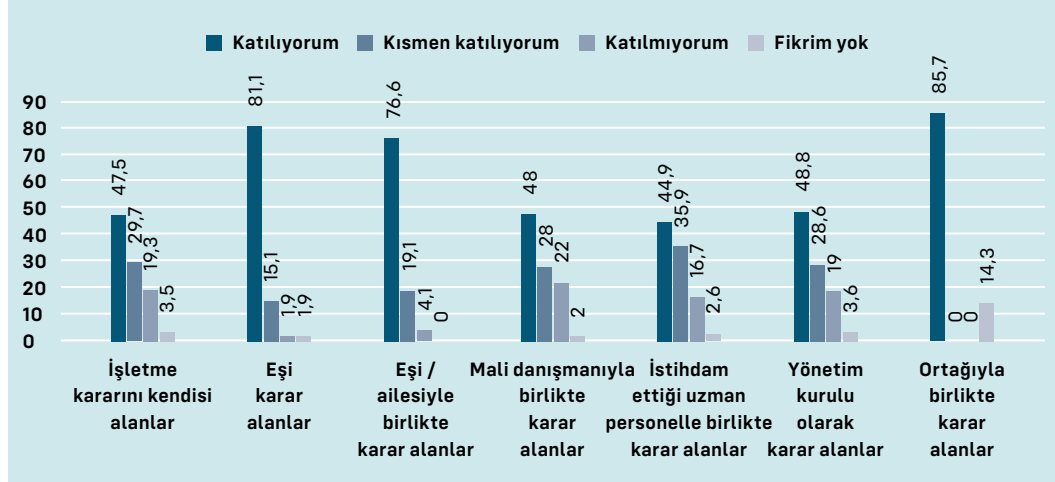
GRAFİK 54: "AİLEMİN/EŞİMİN DESTEĞİ OLMASAYDI ASLA İŞ KURAMAZDIM" (%)

Söz konusu ifadeye yönelik olarak belirtilen görüşler, katılımcıların işletmelerine ilişkin kararları hangi yöntemlerle/nasıl aldıklarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Söz konusu ifadeye katıldığını belirtenlerin en önemli bölümünün, %85,7 oranıyla, kararları ortakları ile birlikte aldığını belirtenler olduğu görülmüştür. İşletmeye ilişkin kararların eşi tarafından alındığını belirtenler arasında bu seçeneği işaretleyenlerin oranı %81,1, işle ilgili kararları eşi ve ailesi ile birlikte aldığını belirtenler arasında %76,6 oranındadır. Yönetim kurulu ile birlikte karar alanlar arasında "katılıyorum" seçeneğini işaretleyenlerin oranı %48,8 iken, mali danışmanı ile birlikte karar aldığını belirtenler arasında ise %48, işletme kararlarını kendisi aldığını belirtenler arasında ise %47,5 oranındadır.

“Katılıyorum” seçeneğini %44,9 ile nispeten en düşük oranda işaretleyen katılımcıların istihdam ettiği uzman personel ile birlikte karar alanlar olduğu görülmüştür. “Katılmıyorum” seçeneğini işaretleyenler en yüksek oranda (%22) mali danışmanı ile karar alanlar, %19,3 ile kararları kendisi alanlar ve %19 ile yönetim kurulu olarak alanlardır. Bu gruptakilerin daha bağımsız olanlar ile kurumsal yapıya sahip işletmelerin sahipleri olduğu düşünülebilir.

**GRAFİK 55: İŞLETMEDE KARAR ALMA YÖNTEMİNE GÖRE
“AİLEMİN/EŞİMİN DESTEĞİ OLMASAYDI ASLA İŞ KURAMAZDIM” (%)**

KARŞILAŞILAN MALİ GÜÇLÜKLER

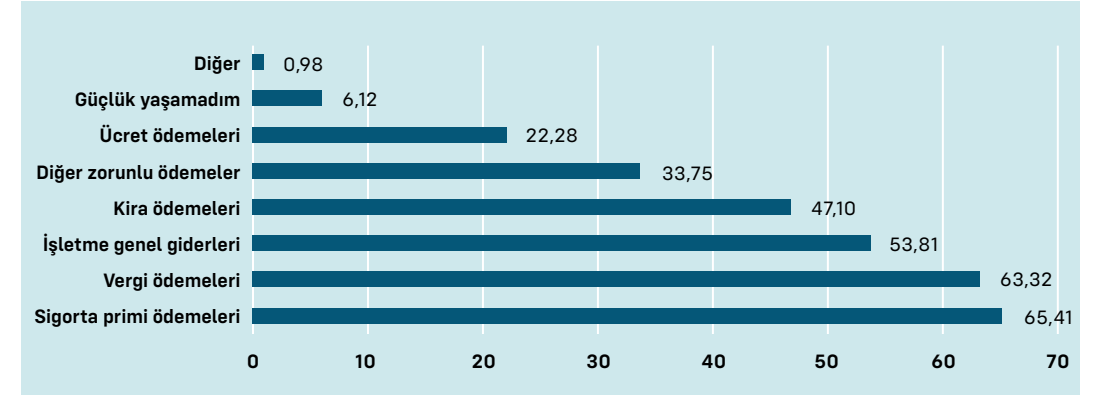
Ankete katılan kadın girişimcilere işin sürdürülmesi aşamasında karşılaştıkları mali güçlüklerin neler olduğu sorusu yöneltilmiştir. Birden fazla seçeneği işaretlemelerine imkân sağlanmış ve varsa karşılaştıkları diğer sorunları belirtmeleri için açık uçlu cevap seçeneği sunulmuştur. Cevapların dağılımı şu şekildedir:

**TABLO 32: ANKETE KATILANLARIN KARŞILAŞTIKLARI
MALİ GÜÇLÜKLER BAKIMINDAN DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)**

Sigorta primi ödemeleri	1004
Vergi ödemeleri	972
İşletme genel giderleri	826
Kira ödemeleri	723
Diğer zorunlu ödemeler	518
Ücret ödemeleri	342
Güçlük yaşamadım	94
Diğer	15

Katılımcılardan 1004'ü karşılaştıkları mali güçlükler arasında sigorta primi ödemelerini, 972'si vergi ödemelerini, 826'sı işletme genel giderlerini işaretlemiştir. Grafik 56'da her bir seçeneğin katılımcıların yüzde kaç tarafından işaretlendiği yer almaktadır.

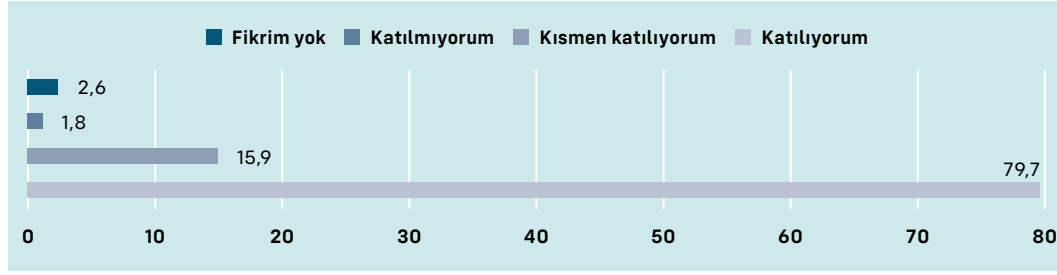
GRAFİK 56: KARŞILAŞILAN MALİ GÜÇLÜKLER (%)

Kadın girişimcilerin üçte ikisi sigorta primi ödemeleri ile vergi ödemeleri bakımından zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bu oldukça yüksek bir orandır. Katılımcıların neredeyse yarısı ise işletme genel giderleri ile kira ödemelerini yaşadıkları mali güçlükler arasında saymıştır. Katılımcıların %33,7'si diğer zorunlu ödemelerin kendileri açısından mali güçlük doğurduğunu belirtmiştir. Ücret ödemelerinde mali güçlük yaşadığını belirten katılımcıların oranı ise %22,3'tür. Kadın girişimcilerin yalnızca %6,1'i herhangi bir mali güçlük yaşamadığını belirtmiştir. “Diğer” cevabını işaretleyen kadın girişimcilerin karşılaştıklarını belirttikleri mali güçlükler ise Ek 2.7'de yer almaktadır. Katılımcıların karşılaştıklarını belirttikleri diğer mali güçlükler arasında fiyat ve kur dalgalanmaları nedeniyle hammadde ve makine temini, meslek odalarının aidatları, alacakların tahsil edilememesi, araç sigorta ve kaskolarının yüksekliği vb. yer almıştır.

Katılımcı kadınların finansal yönetim konusunda eğitime ihtiyaç duyup duymadıklarına ilişkin tespit, bu konuda zorluk çekip çekmediklerine ilişkin yargıya varmayı kolaylaştıracaktır. Bu sebeple katılımcılardan “Finansal yönetime ilişkin eğitimler faydalıdır” düşüncesine ne ölçüde katıldıklarını belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların %79,7 gibi büyük bir çoğunluğu bu düşünceye katıldığını belirtmiştir. Kısmen katıldığını belirtenler %15,9 gibi yine yüksek bir orandadır. Katılmadığını belirtenlerin oranı ise %1,8 ile oldukça düşüktür.

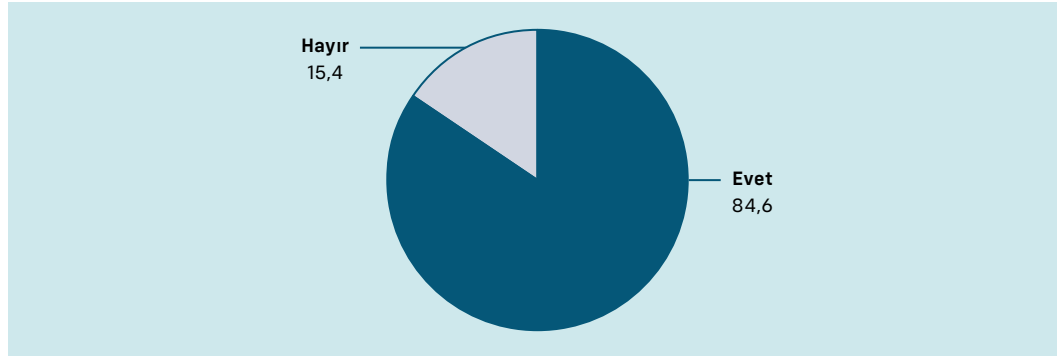
GRAFİK 57: "FİNANSAL YÖNETİME İLİŞKİN EĞİTİMLER FAYDALIDIR" (%)

ALINAN DESTEKLER

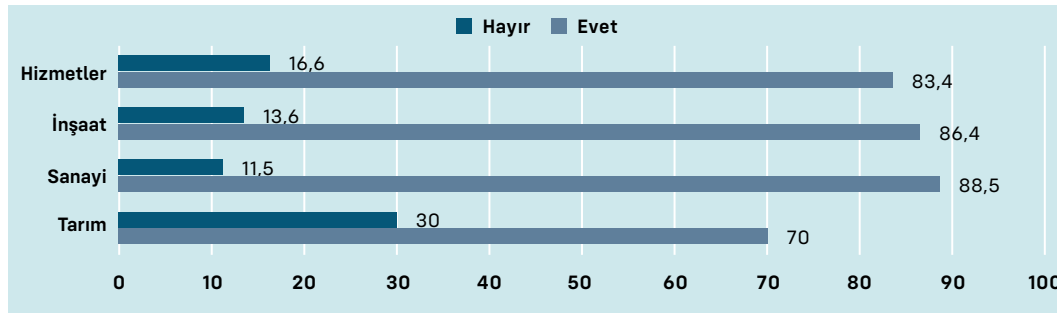
Kadın girişimcilere işleriyle ilgili herhangi bir kurumdan destek alıp almadıkları sorulduğunda 1238 katılımcı "evet", 237 katılımcı ise "hayır" cevabını vermiştir. Cevapların oransal dağılımına bakıldığında katılımcıların %84,6'sının destek aldığı, %15,4'ünün ise işle ilgili bir kurumdan destek almağı görülmüştür.

GRAFİK 58: KURUM DESTEĞİ ALANLAR (%)

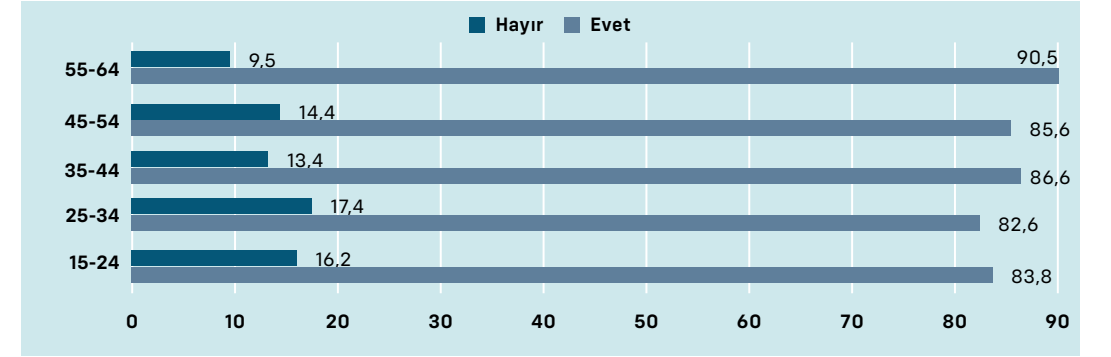
Kurum desteğı alanların sektör bazında dağılımı incelendiğinde, destek aldığını belirtenlerin en fazla oranda olduğu sektör sanayi sektörü (%88,5) iken, bunu inşaat (%86,4) ve hizmetler sektörünün (%83,4) takip ettiği görülmüştür. Kurum desteğı almadığını belirtenlerin en yüksek oranda olduğu sektör ise tarımdır.

GRAFİK 59: SEKTÖRE GÖRE KURUM DESTEĞİ ALANLAR (%)

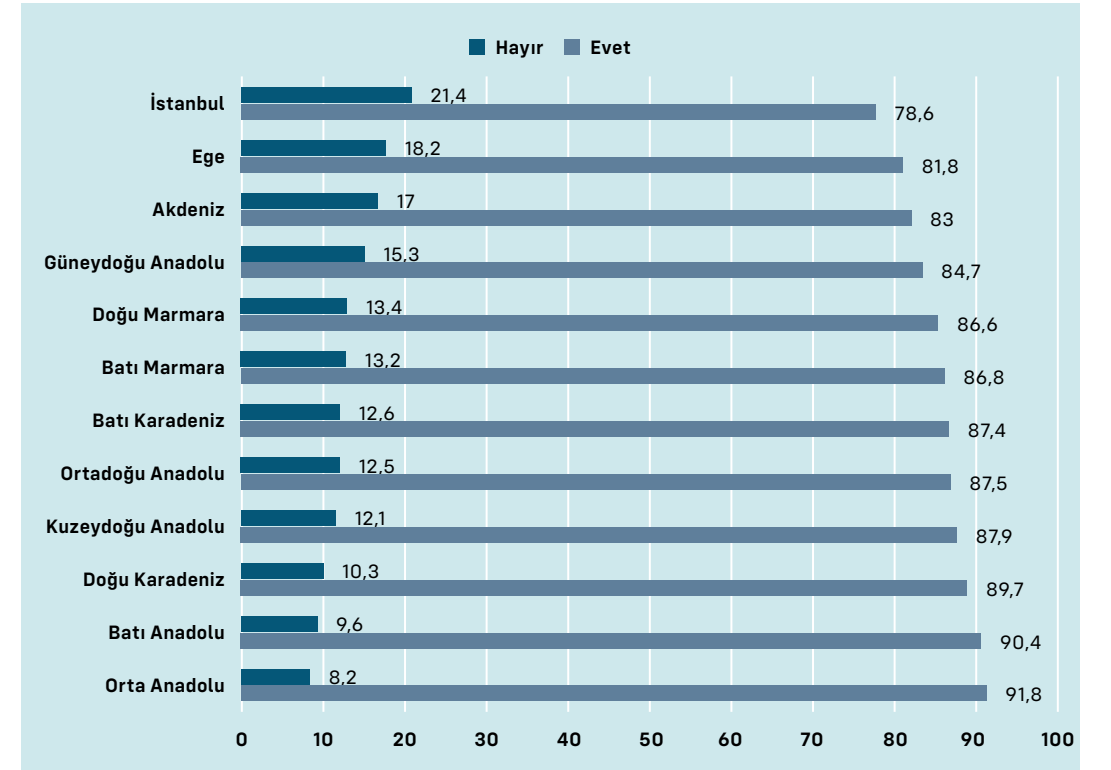
Kadın girişimcilerin iş kurma yaşı yükseldikçe kurum desteklerinden faydalanma oranının da artış gösterdiği tespit edilmiştir.

GRAFİK 60: İŞ KURMA YAŞINA GÖRE KURUM DESTEĞİ ALANLAR (%)

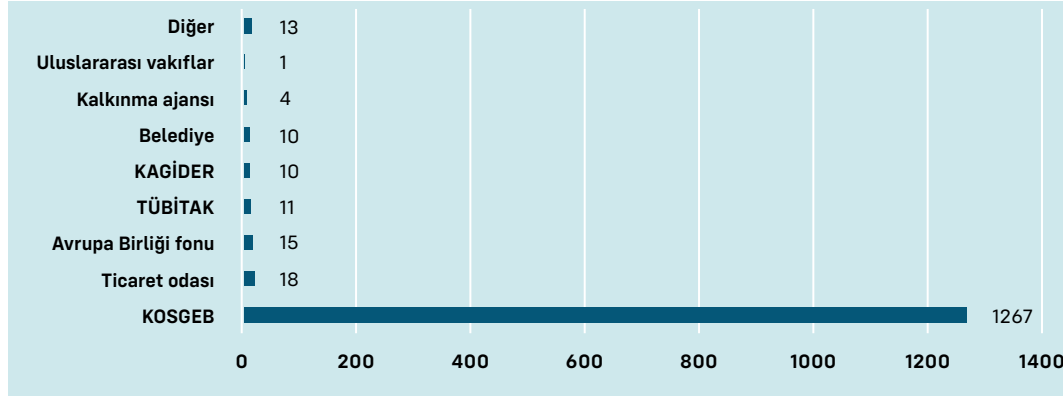

Kurum desteğı alan katılımcıların bölgeler itibarıyla dağılımı incelenmiş ve bulgulara Grafik 61'de yer verilmiştir. İşiyile ilgili herhangi bir kurumdan destek aldığını belirtenlerin en yüksek oranda bulunduğu bölgeler Orta Anadolu (%91,8), Batı Anadolu (%90,4) ve Doğu Karadeniz'dir (%89,7). En düşük olduğu bölgeler ise İstanbul (%78,6), Ege (%81,8) ve Akdeniz'dir (%83).

GRAFİK 61: BÖLGELERE GÖRE KURUM DESTEĞİ ALANLAR (%)

GRAFİK 62: ANKETE KATILANLARIN DESTEK ALDIKLARI KURUMA GÖRE DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Katılımcılardan 1267'si KOSGEB'den destek aldığını belirtmiştir. Katılımcıların önemli ölçüde KOSGEB aracılığıyla ulaşılan girişimcilerden oluşması bu sonucun ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Bununla birlikte 18 katılımcı (%1,17) ticaret odasından, 15 katılımcı (%0,97) Avrupa Birliği fonlarından, 11 katılımcı (%0,71) TÜBİTAK'tan, 10 katılımcı (%0,65) KAGİDER'den, 10 katılımcı (%0,65) belediyelerden, 4 katılımcı (%0,26) kalkınma ajansından, 1 katılımcı ise uluslararası vakıftan destek almıştır.

Katılımcıların destek aldıklarını belirttikleri diğer kurumlar Ek 2.8'de yer almaktadır. Katılımcılar bu kapsamda Tarım Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı, İŞKUR, Habitat Derneği, Esnaf Odası, SGK ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan destek aldıklarını belirtmişlerdir.

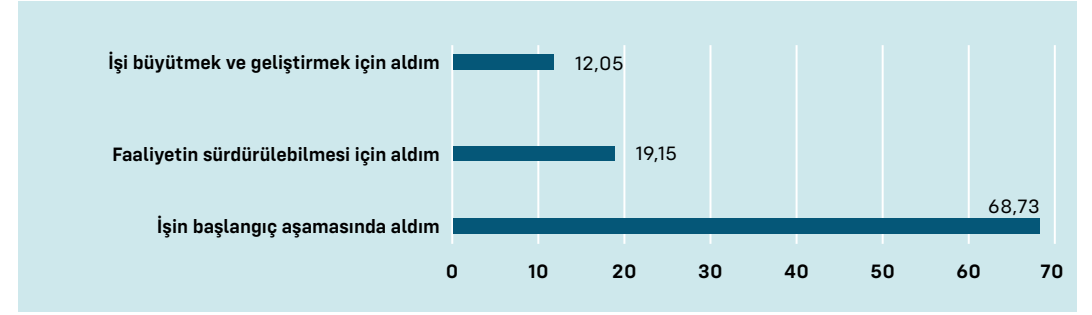
Katılımcıların mali desteğe daha çok hangi aşamada ihtiyaç duyduklarına ilişkin tespit yapabilmek için desteği hangi aşamada aldıkları sorulmuştur. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

TABLO 33: ANKETE KATILANLARIN KURUMSAL DESTEK ALDIĞI AŞAMA İTİBARIYLA DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Aşama	Kişi Sayısı
İşin başlangıç aşamasında aldım	1055
Faaliyetin sürdürülebilmesi için aldım	294
İşin büyümek ve geliştirmek için aldım	185

Katılımcı kadın girişimcilerin %68,7'si işin başlangıç aşamasında, bir başka deyişle işin kurulma aşamasında kurum desteklerinden faydalanmıştır. Katılımcıların %19,2'si desteği faaliyetini sürdürebilmek için aldığını belirtirken, %12'si ise işini büyümek ve geliştirmek için desteklerden faydalandığını ifade etmiştir. Daha önceki bölümde de ortaya çıktığı üzere kadın girişimciler sermaye desteğine en çok iş kurma aşamasında ihtiyaç duymakta ve desteklere de bu aşamada başvurmaktadır.

GRAFİK 63: KURUMSAL DESTEĞİN ALINMA AŞAMASI (%)

DIŞA AÇIKLIK

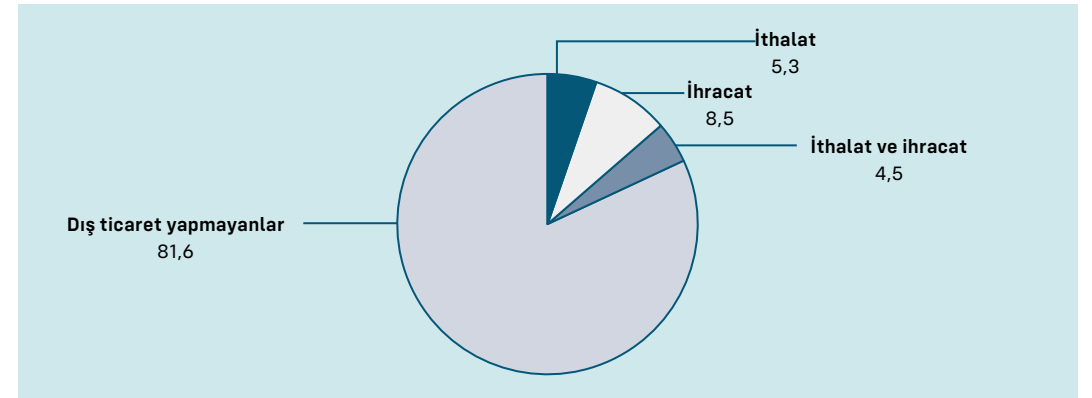
İşletmenin dışa açıklığı kadın girişimcinin vizyonunu, işletmenin kapasitesini, büyüme potansiyelini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, kadın girişimcilerin ekonomik faaliyetleri dolayısıyla dış ticarete katkıda bulunup bulunmadıklarını da ortaya koyabilmek adına ankete katılanlara dış ticaret yapıp yapmadıklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevapların dağılımı Tablo 34'te yer almaktadır:

TABLO 34: ANKETE KATILANLARIN DIŞ TİCARETE KATKISI BAKIMINDAN DAĞILIMI

Kategori	Sadece ithalat yapıyorum	Sadece ihracat yapıyorum	Hem ithalat hem ihracat yapıyorum	Hiçbirini yapmıyorum	Toplam
Kişi Sayısı	82	131	69	1253	1535

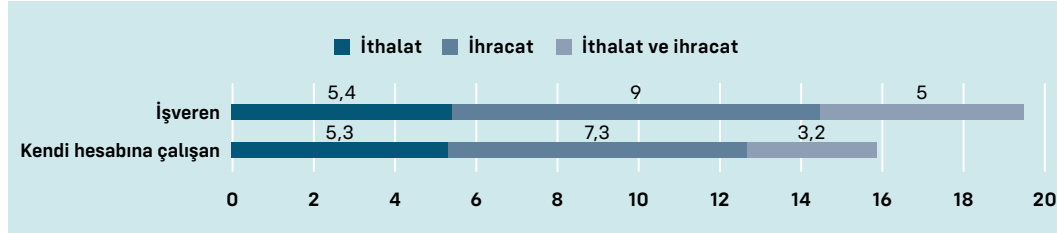
Katılımcıların 1253'ü ithalat ya da ihracat yapmadıklarını belirtirken, 131 katılımcı sadece ihracat, 82 katılımcı sadece ithalat yaptığını, 69 katılımcı ise hem ithalat hem de ihracat yaptığını belirtmiştir. Dış ticaret yapmayan katılımcıların oranı %81,6 iken %18,37'si dış ticaret yapmaktadır. Verilen cevaplara göre katılımcıların oransal dağılımı Grafik 64'te yer almaktadır. Görüldüğü üzere, kadın girişimcilerin %8,5'i ihracata katkı sağlamakta, %5,3'ü yalnızca ithalat yapmakta, %4,5'i ise hem ihracat hem de ithalat yapmaktadır.

GRAFİK 64: İŞLETMENİN DIŞA AÇIKLIĞI (%)

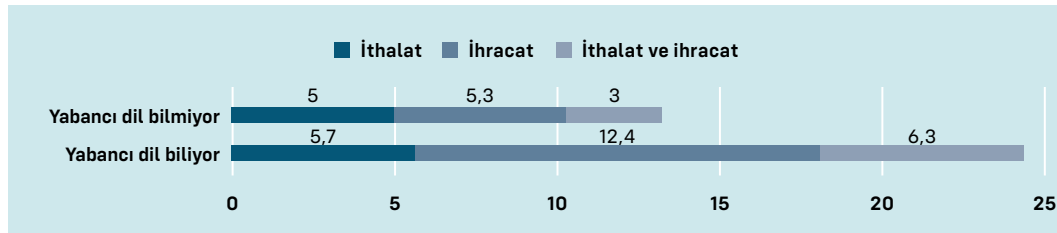
Kendi hesabına çalışanlar ve işveren durumundaki kadın girişimcilerin işletmelerinin dışa açıklığı ele alındığında ortaya çıkan durum Grafik 65'te yer almaktadır. Sadece ihracat yapanlar ile hem ithalat hem de ihracat yapanların oranı işverenlerde kendi hesabına çalışanlara göre daha yüksektir. Nitekim işverenlerin %9'u sadece ihracat yaparken kendi hesabına çalışanların %7,3'ü sadece ihracat yapmaktadır. Katılımcılar arasında hem ithalat hem ihracat yapan işverenlerin oranı %5 iken kendi hesabına çalışanlarda bu oran %3,2'dir. Sadece ithalat yapan girişimci kadınların işverenler ile kendi hesabına çalışanlarda birbirine çok yakın oranlarda olduğu görülmüştür. Nitekim söz konusu oran işverenlerde %5,4 iken kendi hesabına çalışanlarda %5,3'tür.

GRAFİK 65: KENDİ HESABINA ÇALIŞAN/İŞVEREN AYRIMINA GÖRE DIŞA AÇIKLIK (%)

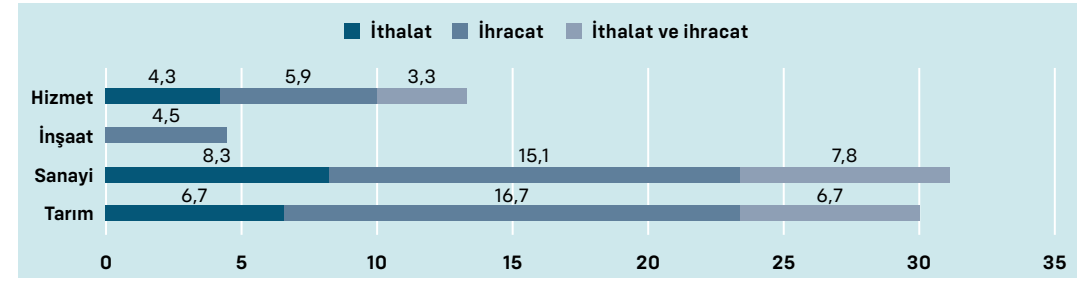
Katılımcıların yabancı dil bilmeleri ile ihracat yapma oranı arasında doğru yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bu durum Grafik 66 yardımıyla incelendiğinde yabancı dil bilmeyenlerin %5,3'ünün ihracat yaptığı, yabancı dil bilenlerde bu oranın %12,4'e yükseldiği görülmektedir. Arada önemli bir fark vardır. Yurt dışı piyasalarda ürünün tanıtımı, müşteri bulunması, satışın gerçekleştirilmesi aşamalarında dil bilgisi ön plana çıkmaktadır. Yabancı dil bilen katılımcılar arasında hem ithalat hem ihracat yapma oranı %6,3 iken bilmeyenlerde %3'tür. İthalat yapma oranı bakımından dil bilen ile bilmeyen arasında önemli bir fark olmadığı görülmüştür. Zira ithalat yapma oranı yabancı dil bilen katılımcılar arasında %5,7 iken bilmeyenlerde %5'tir.

GRAFİK 66: GİRİŞİMCİNİN YABANCI DİL BİLME DURUMUNA GÖRE DIŞA AÇIKLIK (%)

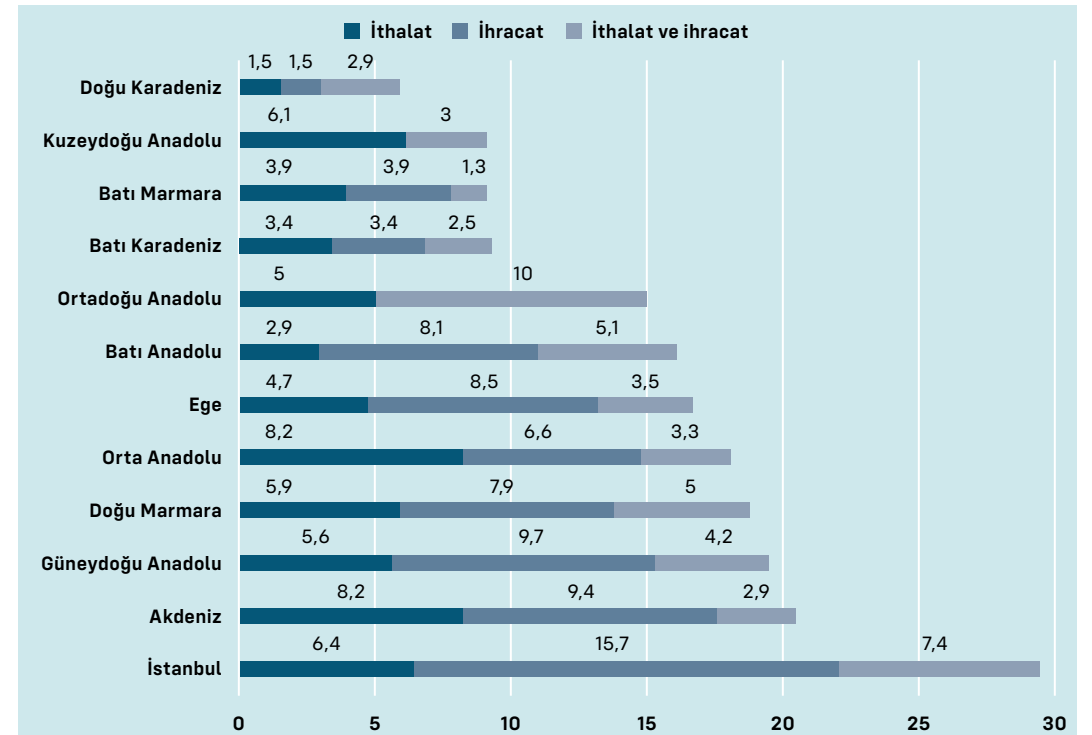
Faaliyette bulunulan sektör itibarıyla işletmelerin dışa açıklığı incelendiğinde, tarım ve sanayi sektörlerinde dışa açık işletme oranı daha yüksek iken hizmetler sektörü ve inşaat sektöründe bu oranın daha düşük olduğu görülmüştür. Bu durum sektörlerin özellikleri ile yakından ilişkilidir.

GRAFİK 67: İŞLETMENİN FAALİYETTE BULUNDUĞU SEKTÖRE GÖRE DIŞA AÇIKLIK (%)

Dış ticaret yapan katılımcıların işletmelerinin bulunduğu bölgeler itibarıyla dağılımı ele alındığında, İstanbul'da faaliyet gösterenlerin dışa açıklığının en yüksek oranda olduğu görülmüştür. İstanbul'da sadece ihracat yapan oranı %15,7, hem ithalat hem ihracat yapan oranı %7,4 iken, sadece ithalat yapan oranı %6,4'tür. Sadece ihracat yapan katılımcıların İstanbul'dan sonra en yüksek oranda buldukları bölgeler, Güneydoğu Anadolu (%9,7), Akdeniz (%9,4), Ege (%8,5) ve Batı Anadolu'dur (%8,1). Sadece ithalat yapanların en yüksek olduğu bölgeler, Akdeniz (%8,2), Orta Anadolu (%8,2), İstanbul (%6,4), Kuzeydoğu Anadolu (%6,1) ve Doğu Marmara'dır (%5,9). Hem ithalat hem ihracatı en yüksek oranda gerçekleştiren işletmelerin sırasıyla, Ortadoğu Anadolu (%10), İstanbul (%7,4), Batı Anadolu (%5,1) ve Doğu Marmara'da (%5) oldukları görülmüştür. Kuzeydoğu Anadolu ve Orta Anadolu'da faaliyet gösteren katılımcı kadın girişimciler arasında ise ihracat yapan yoktur.

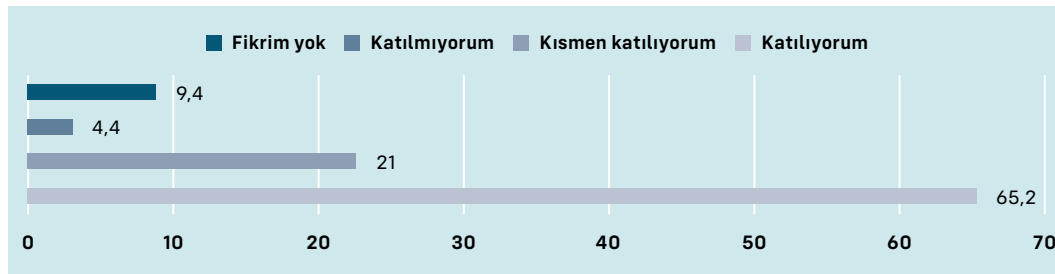
GRAFİK 68: İŞLETMENİN FAALİYETTE BULUNDUĞU BÖLGEYE GÖRE DIŞA AÇIKLIK (%)

Katılımcılara yurt dışına açılmak, ihracat yapmak konusunda sorun yaşayıp yaşamadıklarına ilişkin tespit yapmak üzere “Yurt dışına satış konusunda mentörlüğe ihtiyaç duyulmaktadır” ifadesi yöneltilerek bu ifadeye katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %65,2 gibi önemli bir çoğunluğu bu görüşe katıldığını belirtmiştir. Kısmen katılanların oranı %21 iken katılımcıların %4,4’ü ise katılmadığını belirtmiştir. Katılmayanlar önemli ölçüde dış ticaret yapmayan ve gelecekte de yapma potansiyeli olmayan katılımcılardır. Katılımcıların %9,4’ü ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu da yine dış ticaret yapmayan, yapma potansiyeli veya hedefi olmayan katılımcılar tarafından verilen bir cevap olarak yüksek orandadır. Katılmadığını belirtenler ile fikri olmadığını belirtenler katılımcıların %13,8’idir.

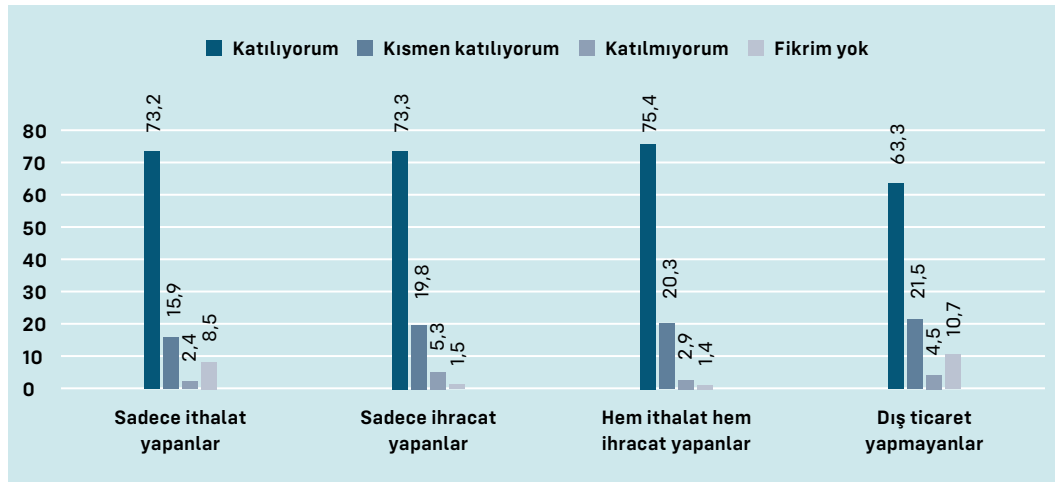
GRAFİK 69: “YURT DIŞINA SATIŞ KONUSUNDA MENTÖRLÜĞE İHTİYAÇ DUYULMAKTADIR” (%)

Katılımcılara “Yurt dışına satış konusunda mentörlüğe ihtiyaç duyulmaktadır” ifadesi yöneltilerek bu ifadeye ilişkin görüşleri sorulmuş, verilen cevaplar sadece ihracat yapanlar, sadece ithalat yapanlar, her ikisini de yapanlar ve dış ticaret yapmayanlar bakımından tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

GRAFİK 70: DIŞ TİCARET YAPMA BİÇİMİNE GÖRE

“YURT DIŞINA SATIŞ KONUSUNDA MENTÖRLÜĞE İHTİYAÇ DUYULMAKTADIR” (%)

Dış ticaret yapan tüm gruplarda bulunan katılımcıların %73-75 oranındaki bölümü söz konusu ifadeye katıldığını belirtmiştir. Dış ticaret yapmayanların da %63,3’ü katıldığını belirtmiştir. Kısmen katılanların dış ticaret yapmayanlar arasında en yüksek oranda olduğu (%21,5), ithalat ve ihracatın ikisini de yapanlarda %20,3 iken, sadece ihracat yapanlarda %19,8, sadece ithalat yapanlarda ise %15,9 oranında olduğu görülmüştür. Katılmadığını belirtenler %5,3 ile en yüksek oranda sadece ihracat yapanlar arasında iken dış ticaret yapmayanlar arasında %4,5 oranındadır. Fikri olmayanların oranı dış ticaret yapmayanlar (%10,7) ile sadece ithalat yapanlar arasında (%8,5) daha yüksektir.

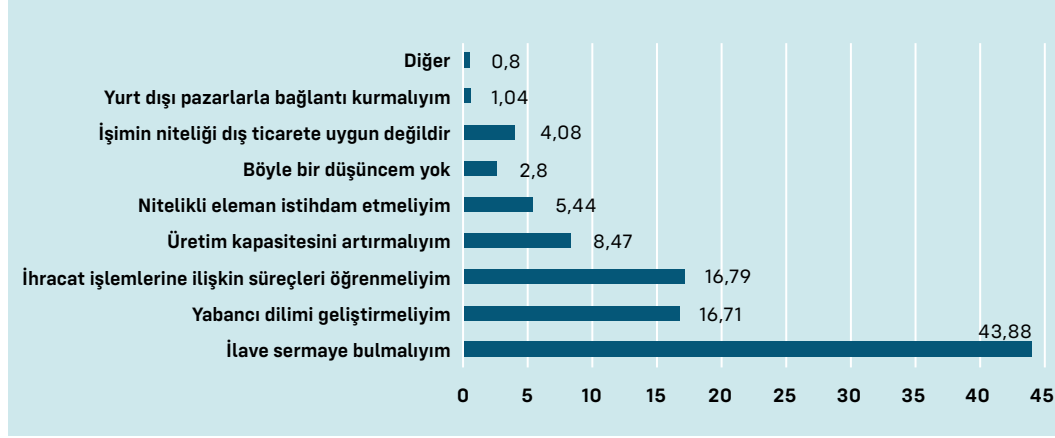
İthalat ya da ihracat yapmadığını belirten kadın girişimcilerin dış ticarete yönelmelerinin önündeki engellerin neler olduğunu tespit ederek dışa açıklığı geliştirecek politikalara ışık tutacak tespitler yapabilmek amacıyla katılımcılara yurt dışına açılmak için en çok neye ihtiyaç duydukları sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

TABLO 35: DIŞ TİCARET YAPMAYANLARIN DIŞA AÇILMAK İÇİN DUYDUKLARI İHTİYAÇLAR BAKIMINDAN DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Yabancı dilini geliştirmeliyim	209
İhracat işlemlerine ilişkin süreçleri öğrenmeliyim	210
Nitelikli eleman istihdam etmeliyim	68
Üretim kapasitesini artırmalıyım	106
İlave sermaye bulmalıyım	549
Böyle bir düşüncem yok	35
İşimin niteliği dış ticarete uygun değildir	51
Yurt dışı pazarlarla bağlantı kurmalıyım	13
Diğer	12
Toplam	1253

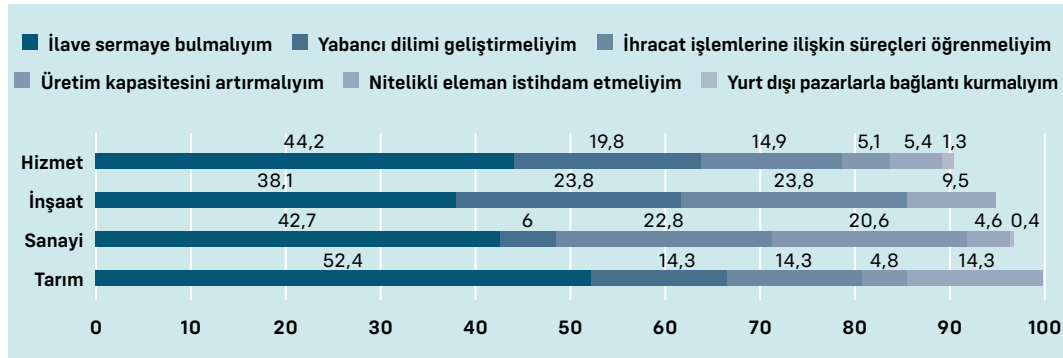
Dış ticaret yapmayan katılımcıların dışa açılmak için en çok ihtiyaç duyduklarını belirttikleri şey ilave sermayedir. 549 katılımcı bu seçeneği işaretlemiştir. İhracat işlemlerine ilişkin süreçleri öğrenme ile yabancı dil bilgisini geliştirme ihtiyaçları ikinci ve üçüncü sırada yer almıştır. Nitekim ihracat işlemlerine ilişkin süreçleri öğrenmeye ihtiyaç duyduğunu belirten sayısı 210, yabancı dilini geliştirme ihtiyacı olduğunu belirten sayısı ise 209’dur. 51 katılımcı yaptığı işin nitelik itibarıyla dış ticarete uygun olmadığını, 35 katılımcı ise böyle bir düşüncesinin olmadığını belirtmiştir.

GRAFİK 71: DIŞA AÇILMAK İÇİN DUYULAN İHTİYAÇLAR (%)

Katılımcıların %43,9 gibi yüksek bir oranı dışa açılmak için duydukları en önemli ihtiyacın ilave sermaye bulmak olduğunu belirtmiştir. %16,8'i ihracat işlemlerine ilişkin süreçleri öğrenme, %16,7'si yabancı dilini geliştirme, %8,5'i üretim kapasitesini artırma, %5,4'ü nitelikli eleman, %1'i ise yurt dışı pazarlarla bağlantı kurma ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların diğer kısmında verdikleri cevaplara Ek 2.9'da yer verilmiştir. Bu kısımda belirtilen ihtiyaçlar arasında kargo ücretlerinde indirim, lisans, yazılım ve denklik belgesi temini ve eğitim yer almıştır.

GRAFİK 72: ANKETE KATILANLARIN BULDUKLARI SEKTÖRLER İTİBARIYLA DIŞA AÇILMAK İÇİN DUYDUKLARI İHTİYAÇLAR (%)

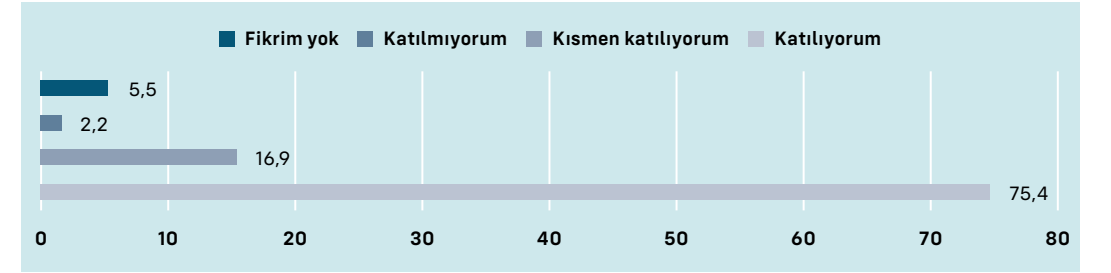
Katılımcıların dışa açılmak için duydukları ihtiyaçların faaliyette buldukları sektöre göre farklılık gösterdiği görülmüştür. İlave sermaye bulması gerektiğini belirtenlerin en yüksek oranda olduğu sektör tarımdır. Yabancı dilini geliştirme gerekliliği inşaat ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren kadın girişimciler tarafından daha yüksek oranda bir ihtiyaç olarak belirtilmiştir. Dış ticaret eğitimlerine ihtiyaç duyanların oranı inşaat sektöründe %23,8 ile en yüksek düzeyde iken, sanayi sektöründe faaliyette bulunanlarda %22,8 ile ikinci sıradadır. Üretim kapasitesini artırması gerektiğini belirtenlerin en yüksek oranda olduğu sektör sanayi sektörüdür. Dışa açılmak için ni-

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

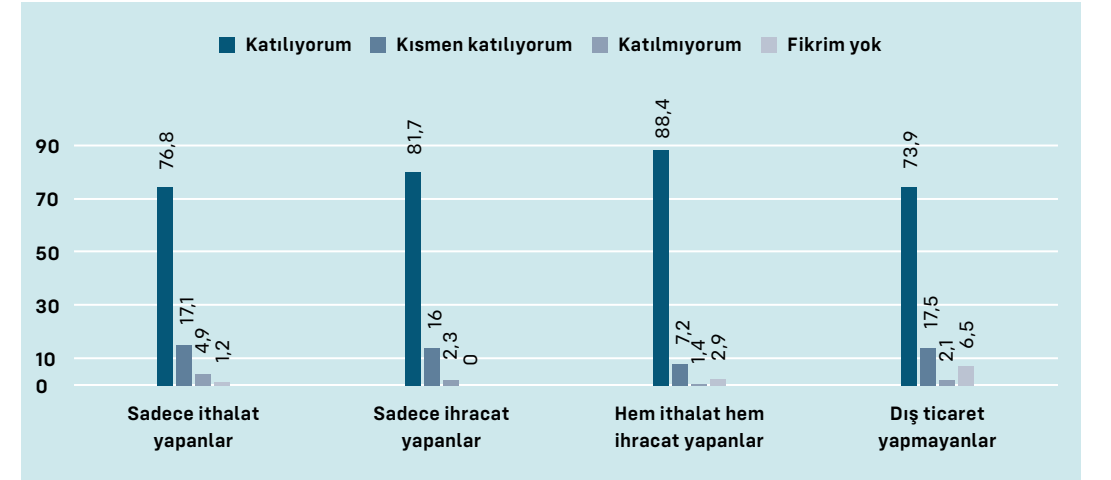
telikli eleman istihdam etmesi gerektiğini belirten kadın girişimcilerin en fazla oranda olduğu sektör ise tarım sektörüdür.

GRAFİK 73: "DIŞ TİCARET İŞLEMLERİNE İLİŞKİN EĞİTİMLER YAYGINLAŞTIRILMALIDIR" (%)

Girişimci kadınların dış ticareti geliştirmeye yönelik eğitimlere ne ölçüde ihtiyaç duyduklarına ilişkin değerlendirme yapmak amacıyla katılımcılara, "Dış ticaret işlemlerine ilişkin eğitimler yaygınlaştırılmalıdır" ifadesi yöneltilmiş ve buna ne ölçüde katıldıklarını belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların %75,4'ü "katılıyorum" seçeneğini işaretleyerek bu yöndeki ihtiyaç ve taleplerini belirtmişlerdir. %16,9'u kısmen katıldığını ifade etmiştir. "Katılmıyorum" seçeneğini işaretleyen katılımcı oranı %2,2 gibi çok düşük düzeyde olup bu konuda fikri olmadığını belirten katılımcı oranı %5,5'tir.

GRAFİK 74: DIŞ TİCARETİ YAPMA BİÇİMİNE GÖRE "DIŞ TİCARET İŞLEMLERİNE İLİŞKİN EĞİTİMLER YAYGINLAŞTIRILMALIDIR" (%)

Dış ticareti yapma biçimine göre verilen cevapların dağılımı incelendiğinde "dış ticaret işlemlerine ilişkin eğitimler yaygınlaştırılmalıdır" ifadesine "katılıyorum" cevabını verenlerin; ithalat ve ihracatı birlikte yapan girişimciler arasında %88,4, sadece ihracat yapanlar arasında %81,7, sadece ithalat yapanlar arasında %76,8 oranında olduğu görülmüştür. Dış ticaret yapmayanların da %73,9 gibi önemli bir kısmı söz konusu eğitimlerin yaygınlaştırılması gerektiğine katıldıklarını belirtmiştir. Kısmen katı-

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

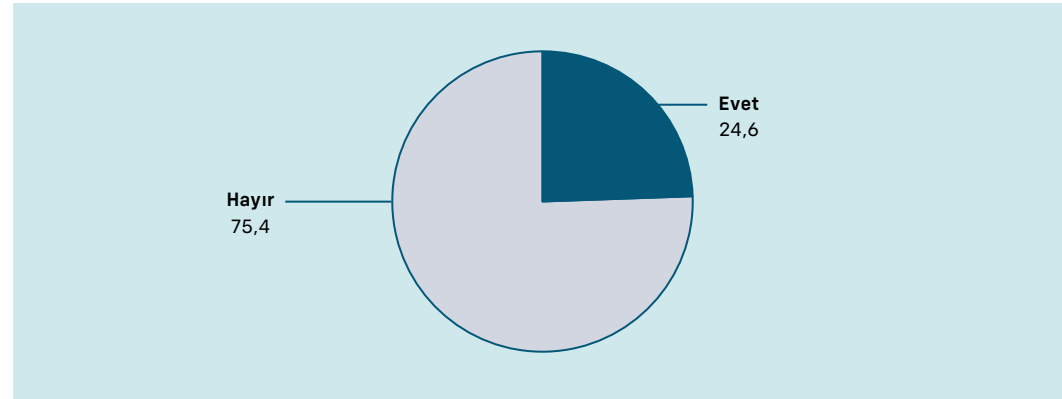
lanların oranı %17,5 ile yine dış ticaret yapmayanlar arasında en yüksek düzeyde iken sadece ithalat yapanların %17,1'i, sadece ihracat yapanların %16'sı kısmen katıldığını belirtmiş, her ikisini birlikte gerçekleştirenler arasında kısmen katıldığını belirtenlerin oranı %7,2 ile en düşük düzeyde kalmıştır. "Fikrim yok" seçeneği en yüksek oranda (%6,5) dış ticaret yapmayanlar tarafından işaretlenmiştir.

FUARLARA KATILIM

Dışa açılma ve büyüme bakımından sektörde ulusal ve uluslararası alanda tanınmak, iş ilişkileri geliştirmek, diğer firmalar ve faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmak için yurt içi ve dışı fuarlara katılmak önemlidir. Bu sebeple kadın girişimcilerin fuarlara katılım durumu ve varsa bu alandaki engelleri tespit etmenin kadın girişimciliğini geliştirici politikalara yön vermek bakımından önemli bulguları ortaya koyacağı düşünülerek bu konuda katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiştir.

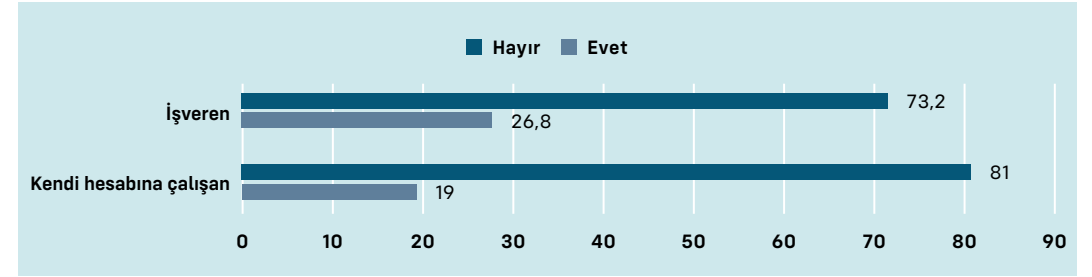
Öncelikle kadın girişimcilere yurt içi ve yurt dışı fuarlara katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların 378'i evet cevabını verirken, 1157'si ise hayır cevabını vermiştir. Buna göre katılımcıların %24,6'sı fuarlara katıldığını, %75,4'ü ise katılmadığını belirtmiştir.

GRAFİK 75: YURT İÇİ/YURT DIŞI FUARLARA KATILMA ORANI (%)

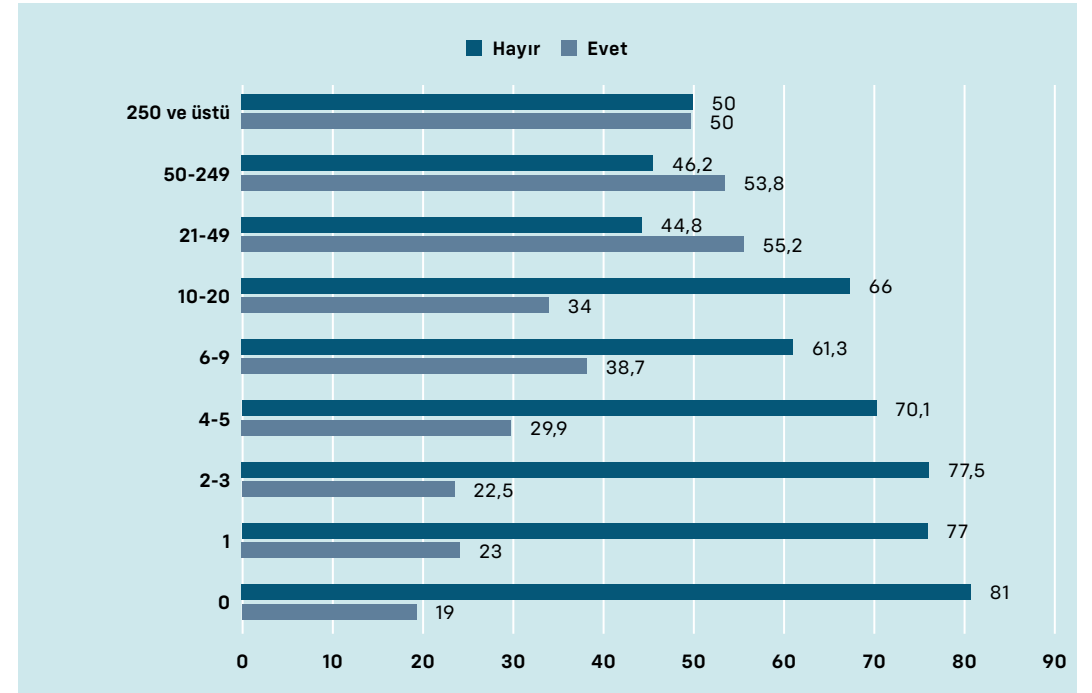
Fuarlara katılma sorusuna verilen cevapların, kendi hesabına çalışanlar ile işverenler açısından dağılımı incelendiğinde, işveren konumundaki kadın girişimcilerin fuarlara katılma oranının kendi hesabına çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Nitekim işveren katılımcıların %26,8'i, kendi hesabına çalışanların ise %19'u fuarlara katıldığını belirtmiştir.

GRAFİK 76: KENDİ HESABINA ÇALIŞAN/İŞVEREN AYRIMINA GÖRE FUARLARA KATILMA ORANI (%)

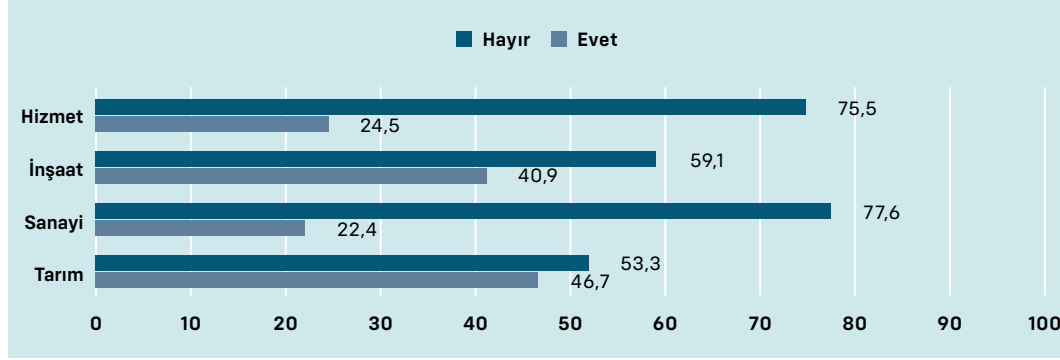
Çalışan sayısına, yani işletme büyüklüğüne göre kadın girişimcilerin fuarlara katılma durumu incelendiğinde, işletme büyüklüğü ile fuarlara katılım arasında doğru yönlü ilişki olduğu, işletme büyüklüğü arttıkça fuarlara katılma oranının artış gösterdiği tespit edilmiştir.

GRAFİK 77: ÇALIŞAN SAYISINA GÖRE FUARLARA KATILMA ORANI (%)

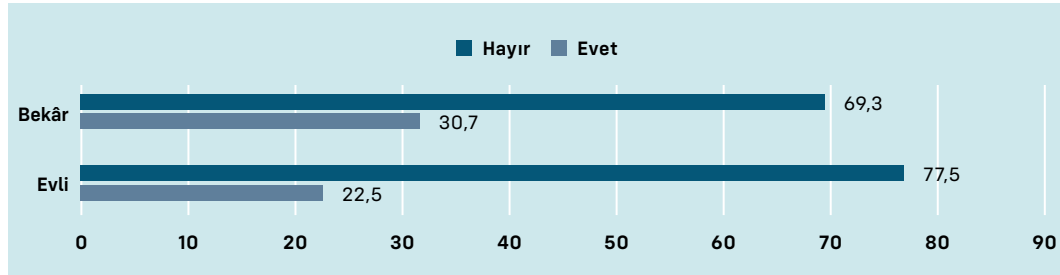
Faaliyette bulunan sektör itibarıyla girişimci kadınların fuarlara katılma oranı incelendiğinde söz konusu oranın tarım ve inşaat sektörlerinde daha yüksek olduğu görülmüştür. Nitekim tarım sektöründe faaliyette bulunan katılımcıların %46,7'si, inşaat sektöründe faaliyette bulunanların ise %40,9'u fuarlara katıldığını belirtirken bu oran hizmetler sektöründe %24,5, sanayi sektöründe ise %22,4'tür.

GRAFİK 78: SEKTÖRLER İTİBARIYLA FUARLARA KATILMA ORANI (%)

Kadınların medeni hâllerine göre fuarlara katılıp katılmadıkları incelendiğinde, bekâr olanların daha yüksek oranda katılım sağladıkları görülmüştür. Nitekim evli olanların %22,5'i, bekâr olanların ise %30,7'si fuarlara katıldığını belirtmiştir.

GRAFİK 79: MEDENİ HALE GÖRE FUARLARA KATILMA ORANI (%)

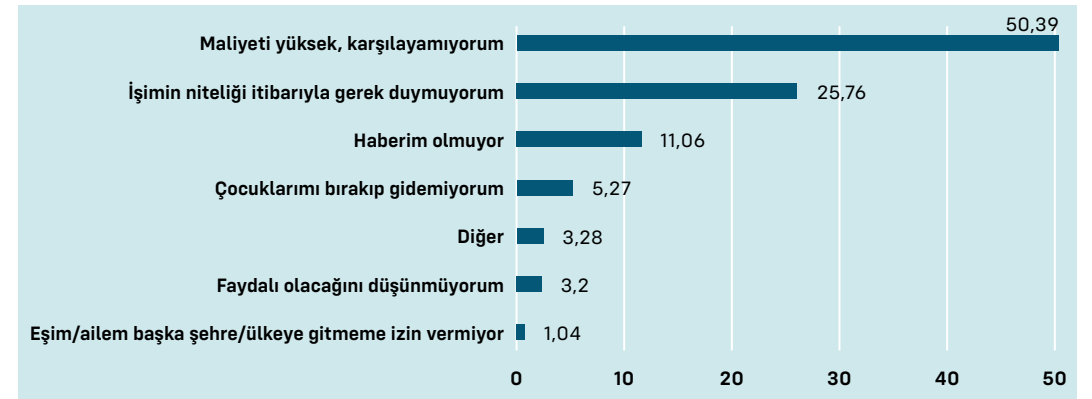
Yurt içi/yurt dışı fuarlara katılmadığını belirten kadın girişimcilerin fuarlara katılmama sebepleri sorulmuş; fuarlara katılmamış olan 1157 kadın girişimcinin %50,4'ü bunun sebebinin fuarlara katılım maliyetinin yüksek olması ve bu maliyeti karşılayamaması olduğunu belirtmiştir. Bu bulgudan kadın girişimci için fuar katılım ücretlerinin yüksek olduğu ve bu durumdaki kadınların mali bir engelle karşı karşıya kaldıkları anlaşılmaktadır. %25,8 oranındaki katılımcı işinin niteliği itibarıyla fuarlara katılmaya gerek duymadığını, %11,1'i haberinin olmadığını, %3,2'si ise faydalı olacağını düşünmediğini belirtmiştir. Haberi olmadığını belirtenlerin oranı da azımsanmayacak boyuttadır. Bu durum kadın girişimciler arasında etkin çalışan iletişim kanallarının olmadığını göstermektedir.

Fuarlara katılım göstermeyen kadın girişimcilerin %5,3'ü çocuklarını bırakıp gidemediğini belirtirken, %1'i ise eşinin/ailesinin başka şehir/ülkeye gitmesine izin vermediğini belirtmiştir. Bu iki gruptaki kadın girişimcinin engeli toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Katılımcıların %3,3'ü bunların dışındaki sebepleri "diğer" kısmında belirtmiştir. Bu kısımda belirtilen sebepler Ek 2.10'da yer almakta olup belirtilen sebepler arasında zaman yetersizliği, fırsat bulamamak, henüz yeni bir işletme olmak, yatırımları tamamlamamış olmak, salgın süreci, araç yetersizliği vb. yer almıştır.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

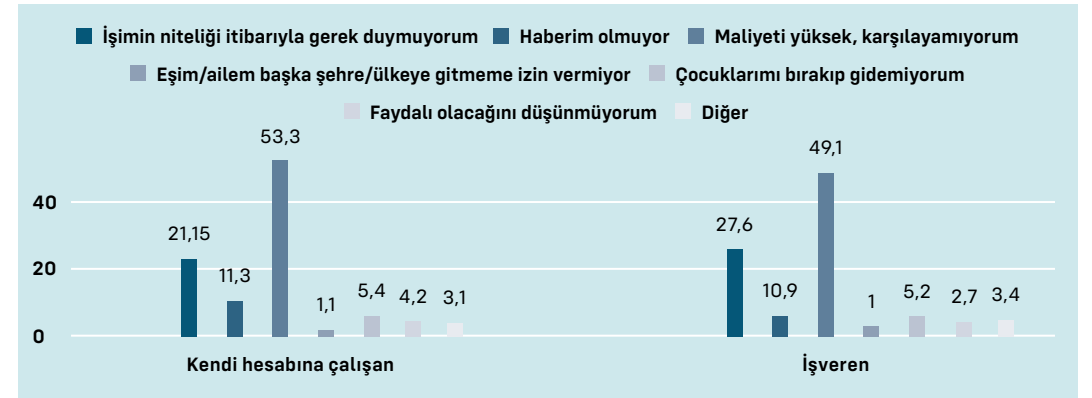
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

GRAFİK 80: FUARLARA KATILMAMA SEBEBİ (%)

Fuarlara katılmama sebepleri kendi hesabına çalışan ve işveren kadın girişimciler bakımından ayrıca incelendiğinde, "maliyeti yüksek, karşılayamıyorum" seçeneğini işaretleyenlerin oranının kendi hesabına çalışanlar arasında %53,3 iken, işverenler arasında %49,1 olduğu görülmüştür. "İşimin niteliği itibarıyla gerek duymuyorum" cevabını verenlerin işverenler içindeki oranı %27,6 iken kendi hesabına çalışanlar arasında %21,5'tir. Fuarlara katılmamanın faydalı olmayacağını düşünen katılımcıların işverenler içindeki oranı %2,7 iken, kendi hesabına çalışanlar arasında bu oran %4,2'dir.

GRAFİK 81: KENDİ HESABINA ÇALIŞAN/İŞVEREN AYRIMINA GÖRE FUARLARA KATILMAMA SEBEBİ (%)

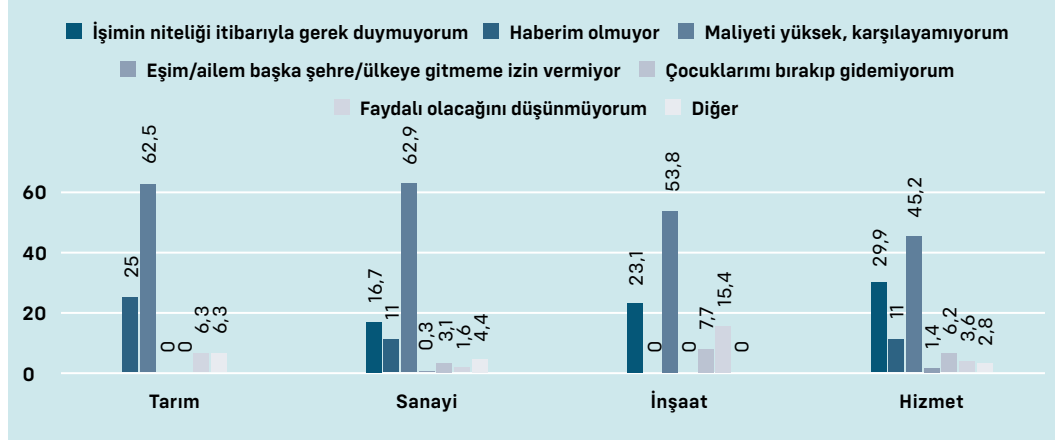

Sektörlere göre fuarlara katılmama sebebinin dağılımı değerlendirildiğinde, maliyetin yüksekliği nedeniyle katılmadığını belirten katılımcıların oranının tarım ve sanayi sektörlerinde daha yüksek olduğu görülmüştür. İşinin niteliği itibarıyla fuarlara katılmadığını belirtenlerin en yüksek oranda olduğu sektör hizmet sektörüdür. Haberi olmadığı için katılmadığını ifade eden katılımcıların en yüksek oranda olduğu sektör tarım sektörüdür. Faydalı olacağını düşünmediğini belirtenlerin en yüksek oranda olduğu sektör ise inşaat sektörüdür.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

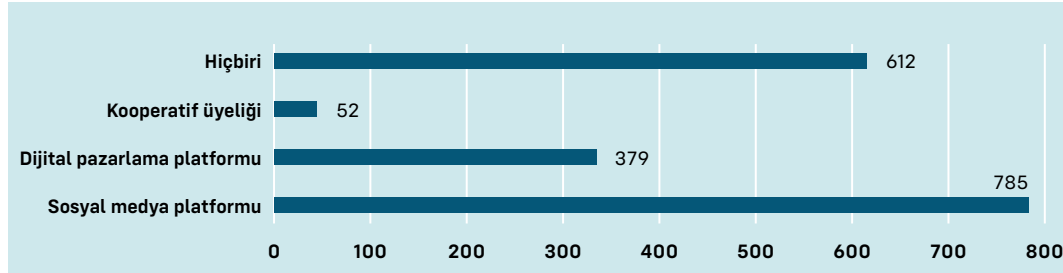
GRAFİK 82: SEKTÖRLER İTİBARIYLA FUARLARA KATILMAMA SEBEBİ (%)

FAYDALANILAN SATIŞ KANALLARI

Katılımcıların satışla ilgili olarak sosyal medya, dijital pazarlama platformu ya da kooperatiflerden yararlanıp yararlanmadıkları sorusuna verdikleri cevapların dağılımı şu şekildedir:

GRAFİK 83: ANKETE KATILANLARIN FAYDALANDIKLARI SATIŞ KANALLARI BAKIMINDAN DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Katılımcıların 612'si satış için sosyal medya, dijital pazarlama platformları yahut kooperatiflerden faydalanmadığını belirtmiştir. Satış için sosyal medya platformlarından faydalandığını belirten kadın girişimci sayısı 785 olup oldukça yüksektir. Dijital pazarlama platformlarından faydalandığını belirten katılımcı sayısı 379 iken, 52 katılımcı kooperatif üyesi olduğunu belirtmiştir. Hiçbir satış kanalından faydalanmadığını belirten kadın girişimci oranı %39,9'dur. Katılımcıların %51,1'i ise satış için sosyal medya platformlarından faydalanmaktadır. Dijital pazarlama platformlarından faydalandığını belirten katılımcıların oranı da %24,7 ile hayli yüksektir. Kooperatif üyeliğinden satış amacıyla faydalandığını belirten katılımcı oranı %3,4 ile oldukça düşüktür.

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde çevrimiçi platformlardan satış yapma olanakları hızla artış göstermiştir. Hem ürün hem de hizmet satışı için çeşitli web siteleri ve uygulamalar yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Kadın girişimcilerin de mal/hizmet satışı için bu platformlardan önemli ölçüde yararlandıkları görülmektedir.

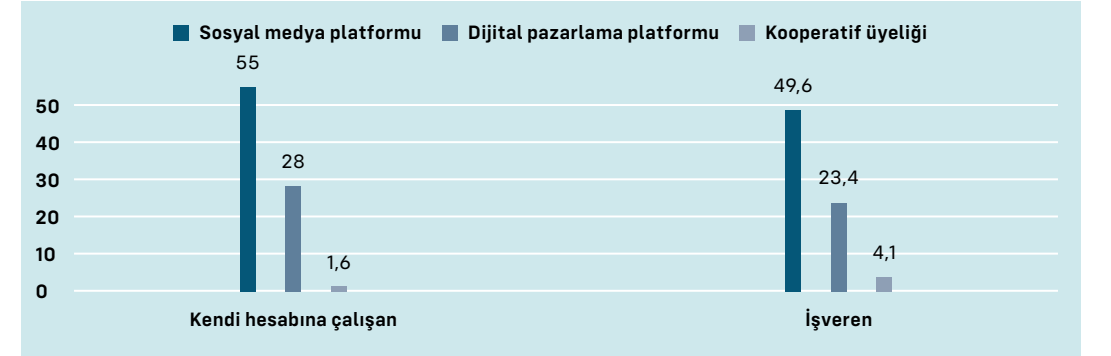
TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

ları görülmektedir.

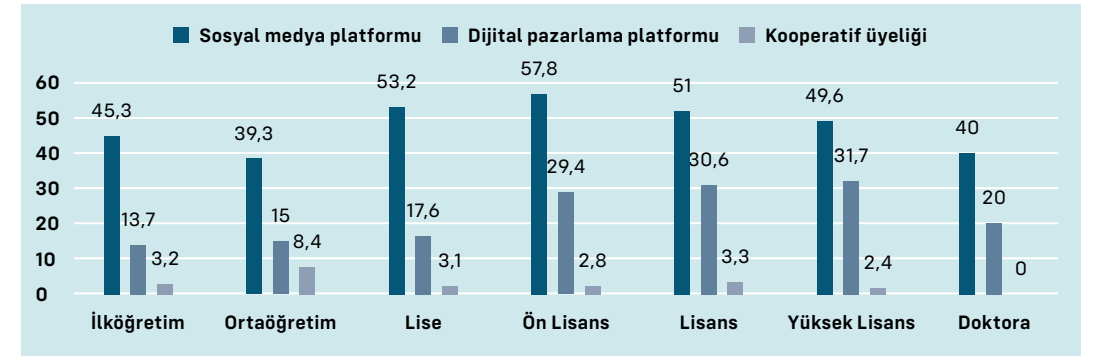
Bahsedilen satış kanallarından faydalanma oranlarının işverenler ve kendi hesabına çalışanlar açısından dağılımı ise şu şekildedir:

GRAFİK 84: KENDİ HESABINA ÇALIŞAN/İŞVEREN AYRIMINA GÖRE FAYDALANILAN SATIŞ KANALLARI (%)

Katılımcılardan kendi hesabına çalışanların %55'i satış için sosyal medya platformlarından faydalanırken bu oran işverenler arasında %49,6'dır. Satış için dijital pazarlama platformu kullananların oranı da kendi hesabına çalışanlar arasında %28 iken işverenler arasında %23,4'tür. Sosyal medya ve dijital pazarlama platformlarının kullanımı kendi hesabına çalışanlarda daha yüksek orandadır. Satış için kooperatif üyeliğinden yararlananların oranı işverenlerde daha yüksek olup %4,1 iken kendi hesabına çalışanlarda %1,6'dır.

GRAFİK 85: GİRİŞİMCİNİN EĞİTİM DURUMUNA GÖRE FAYDALANILAN SATIŞ KANALLARI (%)

Satış için sosyal medya platformlarından faydalanan kadın girişimcilerin oranı lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olanlar arasında daha yüksek olmakla birlikte söz konusu platformlar tüm girişimci kadınlarca diğer alternatiflere göre epeyce yüksek oranda kullanılmaktadır. Dijital pazarlama platformlarından faydalanma oranı ise eğitim düzeyi arttıkça artış göstermektedir. Kooperatif üyeliği en yüksek oranda ortaöğretim mezunlarının faydalandığı bir satış kanalıdır.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

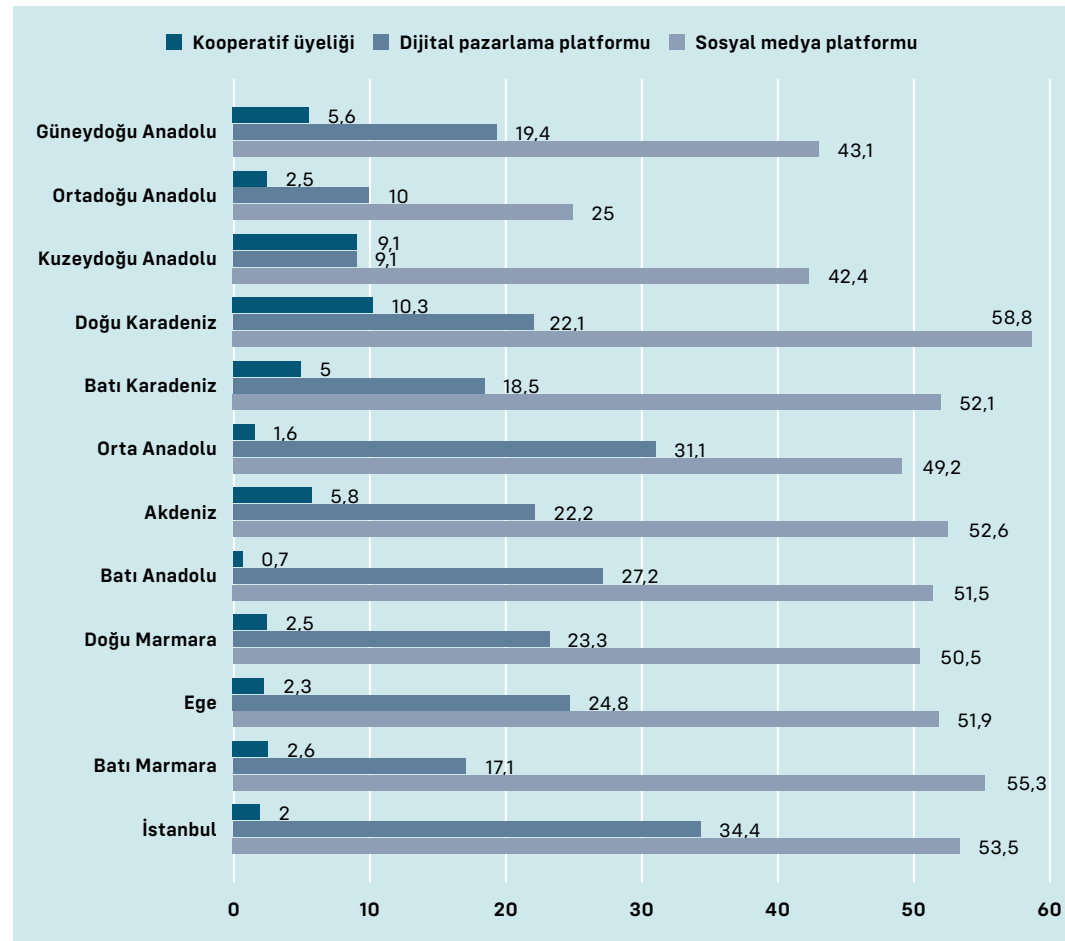
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bölgelere göre satış için faydalanılan kanallar incelendiğinde, sosyal medya platformlarından faydalandığını belirten katılımcı oranının en yüksek olduğu bölgeler Doğu Karadeniz (%58,8), Batı Marmara (%55,3) ve İstanbul'dur (%53,5). En düşük olduğu bölgeler ise Ortadoğu Anadolu (%25), Kuzeydoğu Anadolu (%42,4) ve Güneydoğu Anadolu'dur (%43,1).

Satış için dijital pazarlama platformlarından faydalandığını belirten katılımcı oranının en yüksek olduğu bölgeler İstanbul (%34,4), Orta Anadolu (%31,1) ve Batı Anadolu'dur (%27,2). En düşük olduğu bölgeler ise Kuzeydoğu Anadolu (%9,1), Ortadoğu Anadolu (%10) ve Batı Marmara'dır (%17,1).

Satış için kooperatif üyeliğinden faydalandığını belirtenlerin en yüksek oranda olduğu bölgeler ise Doğu Karadeniz (%10,3), Kuzeydoğu Anadolu (%9,1) ve Akdeniz (%5,8) iken, en düşük olduğu bölgeler Batı Anadolu (%0,7), Orta Anadolu (%1,6) ve İstanbul'dur (%2).

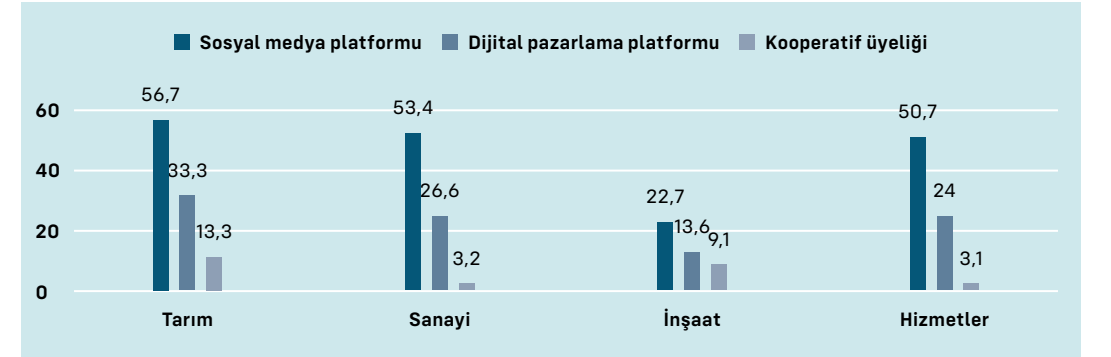
GRAFİK 86: BÖLGELER İTİBARIYLA FAYDALANILAN SATIŞ KANALLARI (%)

Sektörel bazda ele alındığında, satış için sosyal medya platformlarından faydalanan kadın girişimci oranının en yüksek olduğu sektör tarım (%56,7) iken, sanayi ve

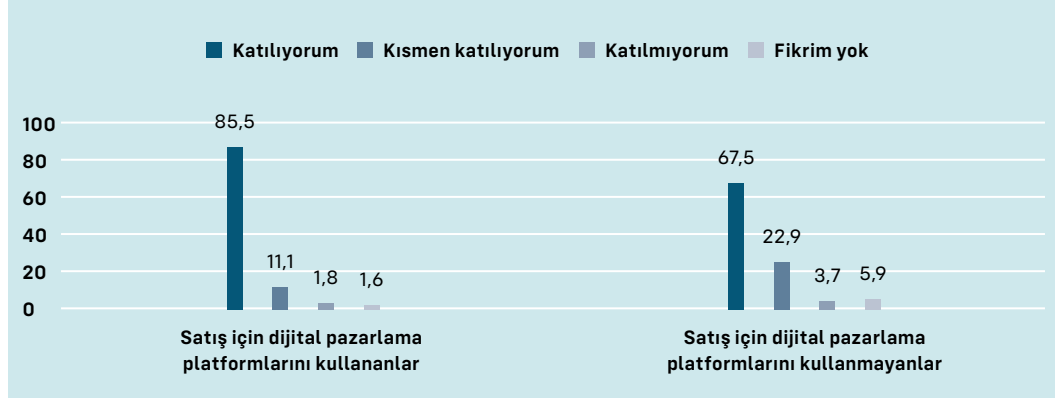
hizmet sektöründe de bu oranın %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. İnşaat sektöründe ise bu oran diğerlerine kıyasla düşük olup %22,7 düzeyindedir. Dijital pazarlama platformlarını bir satış kanalı olarak kullanan kadın girişimci oranı en yüksek tarım sektöründe (%33,3) iken, bunu sanayi (%26,6) ve hizmet sektörü (%24) takip etmektedir. Satış için kooperatif üyeliğinden faydalananların en yüksek oranda olduğu sektör ise yine tarım sektörüdür. Özetle tarım sektöründe faaliyette bulunan katılımcıların söz konusu kanallardan diğer sektörlerde faaliyette bulunanlara göre daha yüksek oranda faydalandıkları görülmüştür.

GRAFİK 87: FAALİYETTE BULUNULAN SEKTÖRE GÖRE FAYDALANILAN SATIŞ KANALLARI (%)

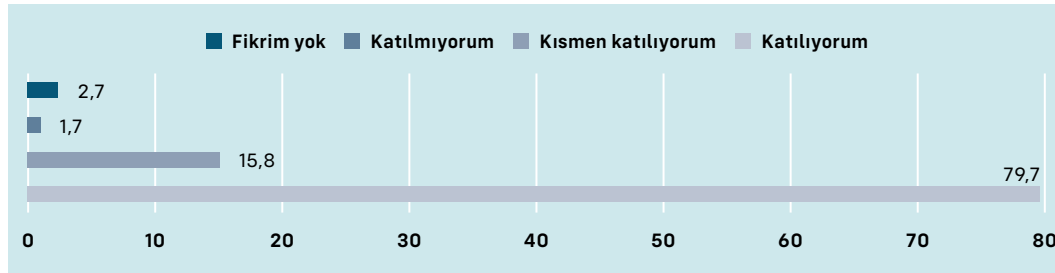
Dijital pazarlama imkânlarının satış olanağını artırıp artırmadığına dair tespit yapabilmek için katılımcılara "Dijital satış platformları firmanın satış miktarını artırıyor" ifadesi yöneltilerek bu konuda görüşlerini belirtmeleri istenmiş, katılımcıların cevapları dijital satış platformunu kullananlar ve kullanmayanlar bakımından tasnif edilerek incelenmiştir. Söz konusu platformları kullananların cevapları durum tespitine, kullanmayanların cevapları ise algı tespitine olanak sağlamıştır. Buna göre dijital platformları satış için kullananların %85,5 gibi yüksek bir oranı bu görüşe katıldığını belirtmiştir. Söz konusu platformları kullanmayanlar arasında katıldıklarını belirtenlerin oranı ise %67,5'tir. Kısmen katılanların oranı dijital platformları pazarlama amaçlı kullanmayanlar arasında daha yüksek orandadır (%22,9). Katılmayanların oranı her iki grup içinde de çok düşük düzeyde olup, dijital platformu kullanmayanlarda %3,7 iken kullananlarda %1,8'dir. Fikri olmayanlar ise benzer şekilde dijital platformları kullanmayanlar arasında %5,9 iken dijital platformları kullananlar arasında %1,6 gibi nispeten düşük düzeydedir.

GRAFİK 88: "DİJİTAL SATIŞ PLATFORMLARI FİRMANIN SATIŞ MİKTARINI ARTIRIYOR" (%)

Alternatif satış kanalları arasında katılımcıların önemli ölçüde faydalandıkları görülen dijital platformlar üzerinden pazarlamanın daha etkin, daha verimli gerçekleştirilebilmesine yönelik olarak eğitime ihtiyaç duyup duyulmadığına ilişkin tespit yapabilmek amacıyla katılımcılara "Dijital pazarlama eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır" ifadesi yöneltilerek bununla ilgili görüşlerini belirtmeleri istenmiştir.

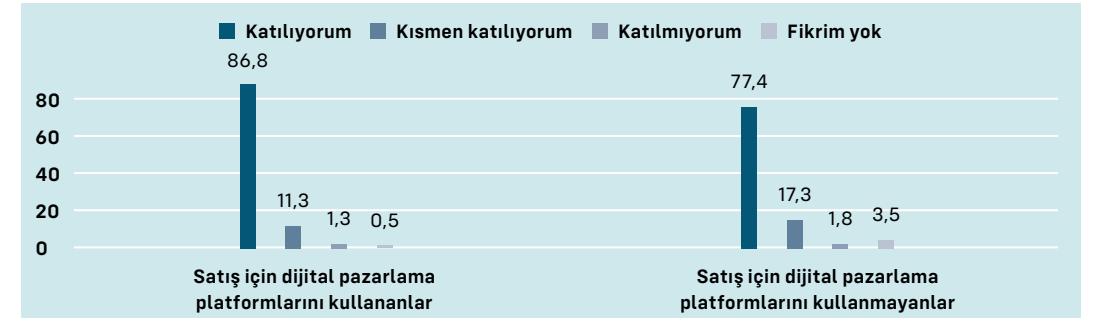
GRAFİK 89: "DİJİTAL PAZARLAMA EĞİTİMLERİ YAYGINLAŞTIRILMALIDIR" (%)

Katılımcıların %79,7'si dijital pazarlama eğitimlerinin yaygınlaştırılması gerektiği görüşüne katıldığını, %15,8'i kısmen katıldığını, %1,7 gibi çok düşük orandaki katılımcı katılmadığını, %2,7 oranında katılımcı ise fikri olmadığını belirtmiştir.

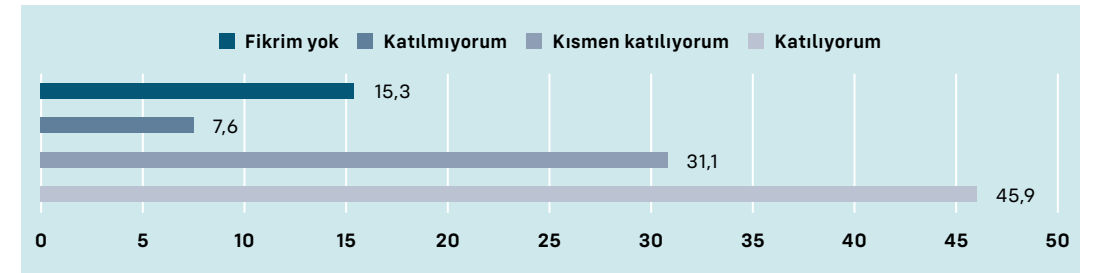
Bu ifadeye ilişkin görüşler dijital satış platformlarını kullananlar ile kullanmayanlar bakımından tasnif edilerek ayrıca ele alınmıştır. Satış için dijital pazarlama platformlarını kullananlarda "katılıyorum" seçeneğini işaretleyenlerin oranı %86,8 iken söz konusu platformları kullanmayanlardaki oran %77,4 ile daha düşük düzeyde olup her iki grupta da söz konusu eğitimlerin yaygınlaştırılmasından yana olanların önemli bir çoğunluk teşkil ettiği görülmüştür. Kısmen katılanlar söz konusu satış platformlarını kullanmayanlarda %17,3 iken kullananlarda %11,3 ile daha düşük düzeydedir. Her iki grupta da belirtilen görüşe katılmayanların oranı çok düşük düzeyde olup, satış için dijital satış platformlarını kullananlarda %1,3, diğerlerinde %1,8'dir. Fikri olmayanlar bu platformları kullanmayanlar arasında daha yüksek orandadır. Söz konusu oran bu gruptakilerde %3,5 iken kullananlarda %0,5 gibi çok düşük bir orandır.

GRAFİK 90: DİJİTAL PAZARLAMA PLATFORMLARINI KULLANANLARA GÖRE "DİJİTAL PAZARLAMA EĞİTİMLERİ YAYGINLAŞTIRILMALIDIR" (%)

Satış kanalı olarak kooperatif üyeliği tarım ve inşaat sektörleri dışındaki alanlarda önemli bir seçenek olarak belirtilmemiş olsa da kooperatif üyeliği konusunda katılımcılara "Kooperatifleşme satış imkânını genişletmektedir" ifadesi yöneltilerek bu konudaki görüşlerini belirtmeleri istenmiştir.

GRAFİK 91: "KOOPERATİFLEŞME SATIŞ İMKÂNLARINI GENİŞLETMEKTEDİR" (%)

Verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların %45,9'unun, başka bir deyişle yarısına yakınının bu görüşe katıldıklarını belirttikleri, %31,1'inin kısmen katıldıklarını belirttikleri görülmüştür. Kısmen katılan, bir başka deyişle bu konuya olumlu bakmakla beraber tereddüt duyan katılımcı oranı üçte bir gibi bir paya sahiptir. Katılmayan oranı %7,5 iken fikri olmayanların oranı %15,3'tür. Bu önemli bir çoğunluktur. Bu seçeneği işaretleyenlerin kooperatifçilik hakkında bilgi sahibi olmadığı düşünülmüştür.

GRAFİK 92: KOOPERATİF ÜYESİ OLANLARA GÖRE "KOOPERATİFLEŞME SATIŞ İMKÂNLARINI GENİŞLETMEKTEDİR" (%)

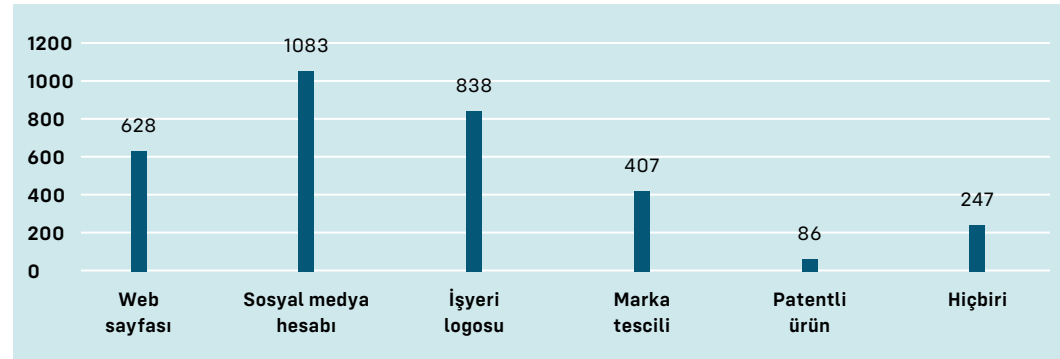

Kooperatif üyesi olan katılımcılardan kooperatifleşmenin satış imkânlarını genişleteceği görüşüne katıldığını belirtenlerin oranı %56,7 olup kooperatif üyesi olmayanların oranına (%44,7) göre daha yüksektir. Kısmen katılanların oranı kooperatif üyesi olmayanlarda daha yüksektir. Bu konuda tam bilgi sahibi olunmaması katılımcının görüşünün net olmayan bir şekilde ama kooperatifleşmeden yana ifade edilmesine neden olmuştur. Katılmadığını belirtenlerin kooperatif üyesi olmayanlardaki payı %8 iken, kooperatif üyesi olanlarda %4,5 ile bunun epeyce gerisindedir. Fikri olmayanların oranı da yine tahmin edildiği gibi kooperatif üyesi olmayanlarda daha yüksektir.

ÇEŞİTLİ KURUMSALLAŞMA GÖSTERGELERİ

Kadın girişimcilerin işletmeleriyle ilgili web sayfası, sosyal medya hesabı, işyerine ait logo, marka tescili ve patentli ürüne sahip olup olmadıkları sorulmuştur. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

GRAFİK 93: İŞLETMEYE İLİŞKİN SEÇİLMİŞ BAZI GÖSTERGELERE SAHİPLİK BAKIMINDAN KATILIMCILARIN DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

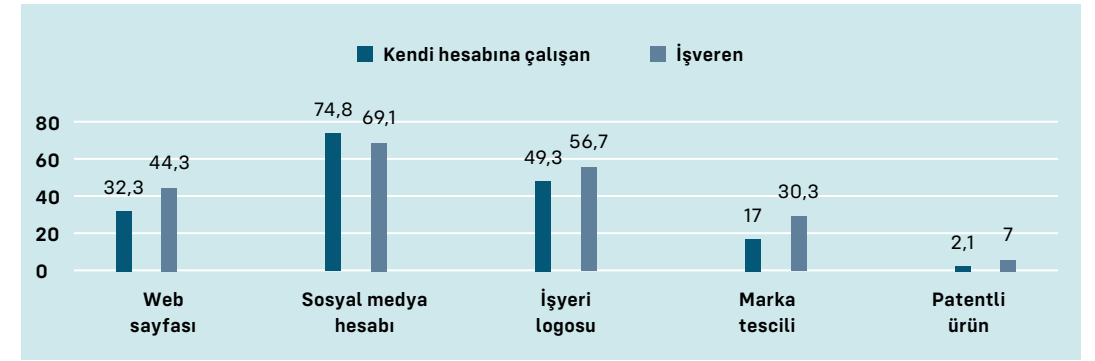
Web sayfası bulunan katılımcılar, toplam katılımcıların %40,9'unu oluşturmaktadır (628 kişi). Sosyal medya hesabı bulunan işletmelerin oranı %70,6'dır (1083 kişi). İşyerine ait bir logonun olduğunu belirtenler 838 kişi olup, toplam katılımcıların %54,6'sını oluşturmaktadır. İşletmesiyle ilgili marka tescilini yaptırmış olan kadın girişimci oranı %26,5 (407 kişi) iken, patentli ürün sahibi işletmelerin oranı yalnızca %5,6'dır (86 kişi). Söz konusu göstergelerden hiçbirine sahip olmayan 247 katılımcı ise toplam katılımcıların %16,1'ini oluşturmaktadır.

Kendi hesabına çalışan ve işveren durumundaki kadın girişimciler ayrımına dayanılarak incelendiğinde, kendi hesabına çalışanların %32,3'ünün işletmesine ait web sayfası bulunurken, işverenlerde bu oranın daha yüksek (%44,3) olduğu görülmüştür. İşletmesiyle ilgili bir sosyal medya hesabına sahip olduğunu belirten katılımcıların oranı kendi hesabına çalışanlar içinde daha yüksek ve %74,8 iken, işverenlerde %69,1'dir. İşyerine ait logosu bulunan katılımcıların kendi hesabına çalışanlar içindeki oranı %49,3 iken işverenlerde bu oran daha yüksek olup %56,7'dir.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

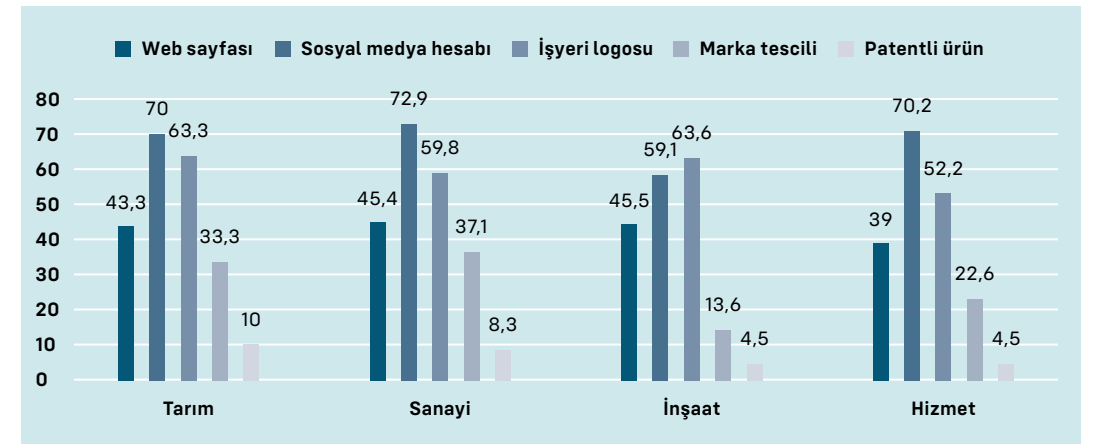
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

GRAFİK 94: KENDİ HESABINA ÇALIŞAN/İŞVEREN AYRIMINA GÖRE SEÇİLMİŞ GÖSTERGELERİN DURUMU (%)

İşletmesiyle ilgili markasını tescil ettirmiş olan kadın girişimcilerin oranı kendi hesabına çalışanlar içinde %17 iken, işveren durumundakiler içindeki oranı daha yüksek olup %30,3'tür. Patentli bir ürüne sahip işletme sahibi olanların kendi hesabına çalışanlar içindeki oranı %2,1 iken işverenler içindeki oranı %7 olup daha yüksek bir seviyededir.

GRAFİK 95: GİRİŞİMİN BULUNDUĞU SEKTÖRE GÖRE SEÇİLMİŞ GÖSTERGELERİN DURUMU (%)

Sektörel düzeyde ele alındığında sosyal medya hesabı bulunan işletmelerin sahibi kadın girişimcilerin oranı tarım, sanayi ve hizmet sektöründe %70'in üzerinde iken inşaat sektöründe nispeten daha düşük olup %59,1 seviyesinde olduğu görülmüştür. Web sayfası olan işletme sahibi kadın girişimcilerin oranı ise inşaat sektöründe %45,5, sanayide %45,4, tarım sektöründe %43,3 iken hizmet sektöründe daha düşük olup %39 seviyesindedir. İşyerine ait logosu bulunan kadın girişimcilerin oranı sırasıyla inşaat sektöründe %63,6, tarımda %63,3, sanayide %59,8 ve hizmet sektöründe %52,2'dir.

Sanayi sektöründe faaliyette bulunan kadın girişimcilerden marka tescili yaptırmış olanların oranı %37,1 olup diğer sektörlere göre en yüksek bu sektördedir. Bunu

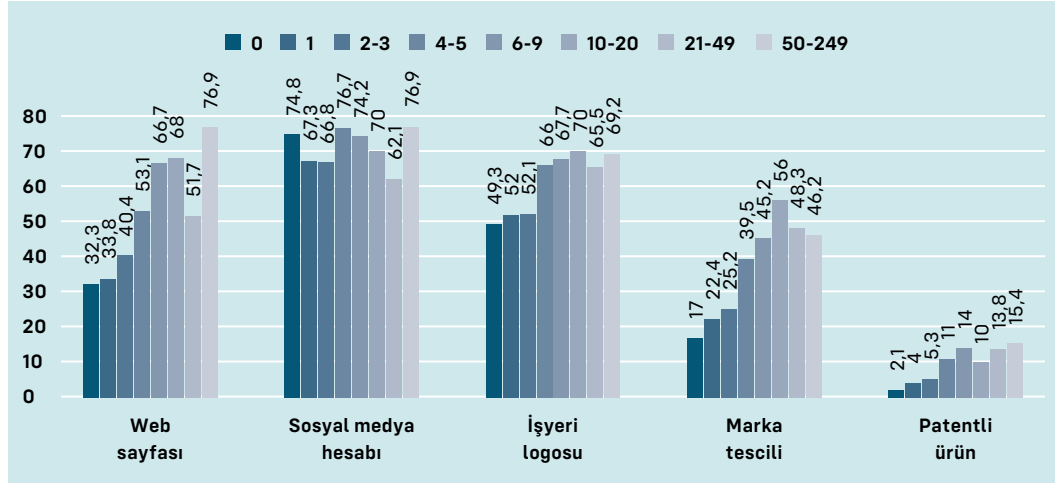
TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

%33,3 oranı ile tarım sektörü izlemektedir. Patentli ürüne sahip girişimcilerin en yüksek oranda olduğu sektörler de yine %10 ile tarım ve %8,3 ile sanayi sektörleridir.

GRAFİK 96: ÇALIŞAN SAYISINA GÖRE SEÇİLMİŞ GÖSTERGELERİN DURUMU (%)

Çalışan sayısı, bir başka deyişle işletme büyüklüğü ile kurumsallaşmanın göstergesi olarak kabul ettiğimiz göstergelere sahip olma arasındaki ilişki incelenmiş ve bulgulara Grafik 96'da yer verilmiştir. Buna göre, işletme büyüklüğü ile sosyal medya hesabına sahip olma arasında önemli farklılıklar görülmemiş, hemen her çalışan sayısına sahip işletmede sosyal medya hesabına sahip olma oranının oldukça yüksek düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Buna karşılık işyeri logosu ve web sayfasına sahip olma oranı ile çalışan sayısı arasında doğru yönlü ilişki olduğu, çalışan sayısı arttıkça söz konusu göstergelere sahip olma oranının arttığı görülmüştür. Benzer şekilde kadın girişimcilerin işletmede çalıştırdıkları kişi sayısı arttıkça marka tescili veya patentli ürün sahibi olma oranı da artmaktadır.

GİRİŞİMİN GÜÇLENMESİ İÇİN DUYULAN İHTİYAÇLAR

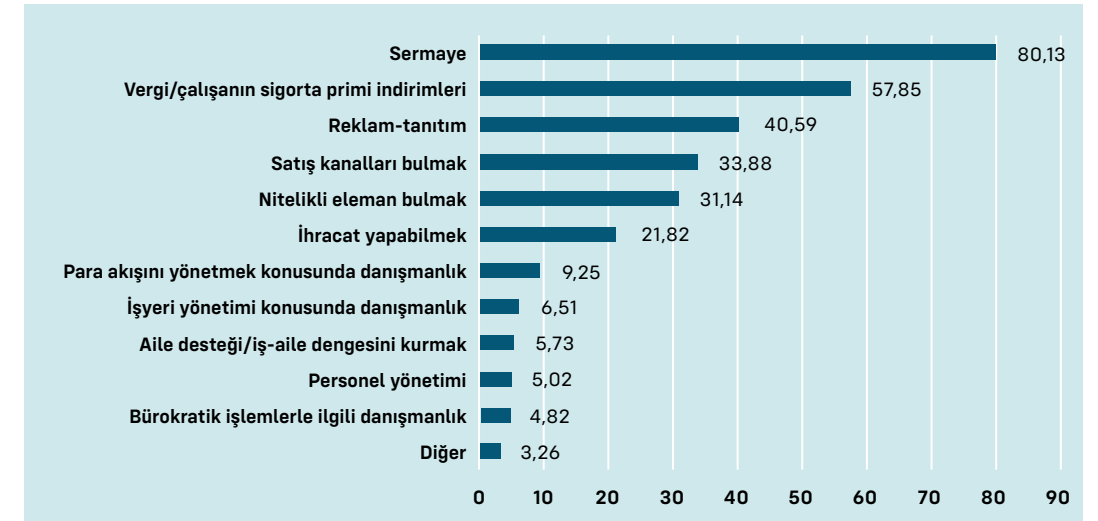
Kadın girişimcilerin işletmelerini sürdürmek ve geliştirmek üzere ne tür ihtiyaçlarının olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla "Girişiminizin sürmesi ve güçlenmesi için hangilerine ihtiyaç duymaktasınız?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan kendileri için en önemli olan üç seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Varsa diğer ihtiyaçlarını belirtmeleri için ise açık uçlu seçenek sunulmuştur. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

TABLO 36: ANKETE KATILANLARIN GİRİŞİMLERİNİ GÜÇLENDİRMEK İÇİN DUYDUKLARI ÖNCELİKLİ İHTİYAÇLAR BAKIMINDAN DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Sermaye	1230
Vergi/çalışanın sigorta primi indirimleri	888
Reklam-tanıtım	623
Satış kanalları bulmak	520
Nitelikli eleman bulmak	478
İhracat yapabilmek	335
Para akışını yönetmek konusunda danışmanlık	142
İşyeri yönetimi konusunda danışmanlık	100
Aile desteği/ iş-aile dengesini kurmak	88
Personel yönetimi	77
Bürokratik işlemlerle ilgili danışmanlık	74
Diğer	50
Toplam	4605 (1535*3)

Kadın girişimciler en çok "sermaye"ye ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Bunu "vergi/çalışanın sigorta primi indirimleri" ile "reklam-tanıtım"a duyulan ihtiyaç takip etmiştir. Grafik 97'de her bir seçeneğin katılımcıların yüzde kaç tarafından işaretlendiği yer almaktadır.

GRAFİK 97: GİRİŞİMİN GÜÇLENMESİ İÇİN DUYULAN İHTİYAÇLAR (%)

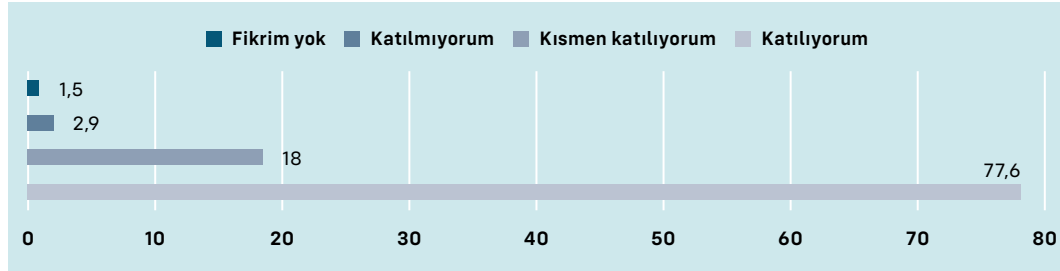

Katılımcıların %80,1'i en önemli ihtiyaçları arasında "sermaye"yi, %57,9'u ise "vergi/çalışanın sigorta primi indirimleri"ni işaretlemiştir. Daha önce de değinildiği üzere kadın girişimcilerin işletmeleriyle ilgili karşılaştıkları en önemli sorun sermaye sorunudur. Girişimlerini güçlendirmek isteyen kadınların yine en önemli ihtiyaç ka-

lemi olarak sermaye ön plana çıkmıştır. Katılımcıların %40,6'sı en önemli ihtiyaçları arasında "reklam-tanıtım"ı seçerken, %33,9'u ise "satış kanalları bulmak" seçeneğini işaretlemiştir. Kadın girişimcilerin işletmelerini büyütmek ve güçlendirmek için maddi sıkıntılarının yanında önemli bir ihtiyaçları da işletmelerinin tanıtımını yapmak ve yeni müşteriler kazanmaktır. Katılımcıların %31,4'ü işini büyütmek ve güçlendirmek için nitelikli eleman istihdam etmeye ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. %21,8'i ise ihracat yapabilme imkânı bulduğunda girişiminin güçleneceğine inanmaktadır. Katılımcıların %9,3'ü para akışı, %6,5'i işyeri yönetimi, %4,8'i bürokratik işlemlerle ilgili danışmanlığa ihtiyaç duyduğunu belirtirken, %5'i personel yönetimi, %5,7'si ise iş-aile dengesinin kurulması ile girişiminin güçleneceğini belirtmiştir. "Diğer" seçeneğini işaretleyerek kendi gerekçelerini belirten katılımcıların cevapları ise Ek 2.11'de yer almaktadır. Katılımcıların belirttikleri diğer ihtiyaçlar arasında genel olarak maddi sonuçları olan teşvik ve desteklerin yetersizliği öne çıkmakla birlikte çocuk bakım desteği ve işyerinde çalışan desteği de sıkça dile getirilen ihtiyaçlardır.

Bu bağlamda girişimcilere "Girişimcilik eğitimleri çok faydalıdır" ifadesi yöneltilmiş; katılımcıların %77,6'sı bu görüşe katıldığını, %18'i kısmen katıldığını, %2,9 gibi çok küçük bir oranı katılmadığını, yine %1,5 gibi çok küçük bir oranı ise fikrinin olmadığını ifade etmiştir.

GRAFİK 98: "GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMLERİ ÇOK FAYDALIDIR" (%)

KADIN GİRİŞİMCİLERİN VERGİ VE BENZERİ MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER KARŞISINDAKİ DURUMU

ÖDENEN VERGİLER

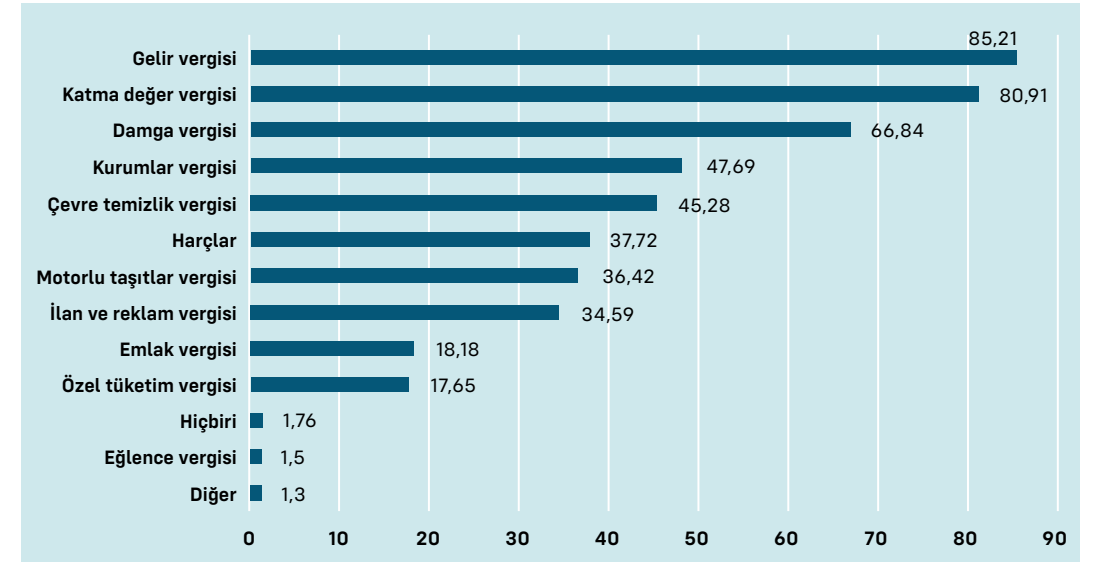
Katılımcılara işletmeleri dolayısıyla hangi vergileri ödedikleri sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevapların dağılımı Tablo 37'de yer almaktadır.

TABLO 37: ANKETE KATILANLARIN ÖDEDİKLERİ VERGİLER (KİŞİ SAYISI)

Gelir vergisi	1308
Katma değer vergisi	1242
Damga vergisi	1026
Kurumlar vergisi	732
Çevre temizlik vergisi	695
Harçlar	579
Motorlu taşıtlar vergisi	559
İlan ve reklam vergisi	531
Emlak vergisi	279
Özel tüketim vergisi	271
Hiçbiri	27
Eğlence vergisi	23
Diğer	20

Katılımcıların ödediklerini belirttikleri vergiler arasında en çok işaretlenenler gelir vergisi ve katma değer vergisidir. 1308 katılımcı gelir vergisi, 1242 katılımcı ise katma değer vergisi ödediğini belirtmiştir. Üçüncü sırada ise damga vergisi yer almıştır. 1026 katılımcı damga vergisini işaretlemiştir. Grafik 99'da her bir vergi türünün katılımcıların yüzde kaçı tarafından işaretlendiği oransal olarak yer almaktadır.

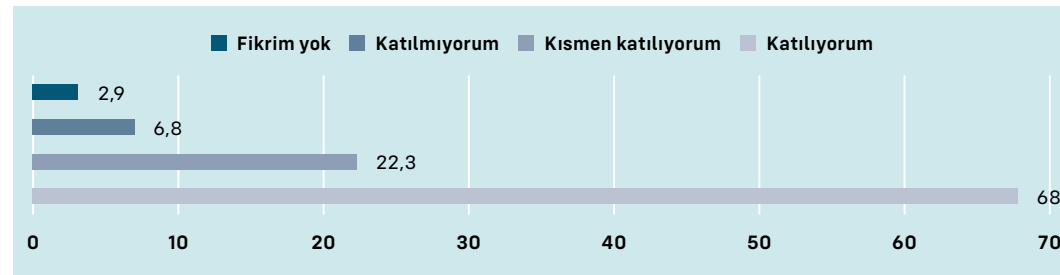
GRAFİK 99: ANKETE KATILANLARIN ÖDEDİKLERİ VERGİLER (%)

Kadın girişimcilerin %85,2'si işletmesi dolayısıyla gelir vergisi, %80,9'u katma değer vergisi, %66,8'i damga vergisi ödediğini belirtmiştir. Kurumlar vergisi ödediğini belirten katılımcıların oranı %47,7'dir. Çevre temizlik vergisi ödediğini belirtenlerin oranı ise %45,3'tür. Harç ödemesi yapan girişimci kadınlar, katılımcıların %37,7'sini oluştururken, %36,4'ü motorlu taşıtlar vergisi, %34,6'sı ilan ve reklam vergisi, %18,2'si emlak vergisi, %17,8'i özel tüketim vergisi, %1,5'i ise eğlence vergisi ödediğini ifade etmiştir. Sayılan vergilerden hiçbirini ödemediğini belirten katılımcı oranı %1,8'dir. Diğer seçeneğini işaretleyen katılımcıların cevapları ise Ek 2.12'de yer almaktadır. Bu kısımda en çok üzerinde durulan husus işyeri kira stopajının da ödenen vergiler arasında yer almasına ilişkindir.

Katılımcı kadın girişimcilere, vergi ödemek konusundaki içsel motivasyonları, bir başka deyişle vergi ahlakı ve vergiye gönüllü uyumları hakkında tespit yapabilmek için "Vergi tam olarak ve zamanında ödenmelidir" ifadesi hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların %68'i bu ifadeye katıldığını belirtmiş, %22,3 gibi önemli bir kısmı kısmen katıldığını belirterek net bir tavır ortaya koymamıştır. %6,8'i katılmadığını belirterek vergiye gönüllü uyumlarının olmadığını ortaya koyarken %2,9'u ise fikri olmadığını belirtmiştir.

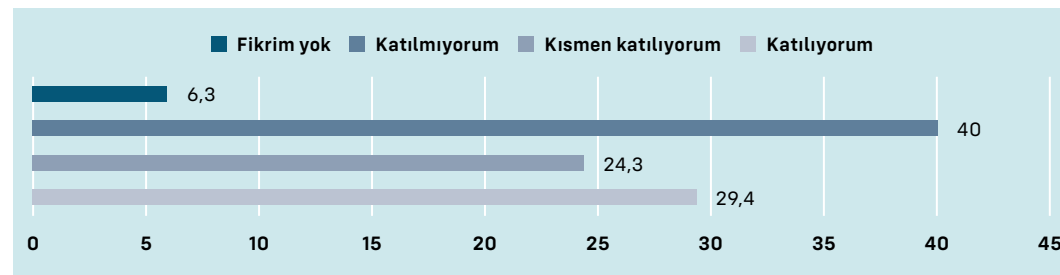
GRAFİK 100: "VERGİ TAM OLARAK VE ZAMANINDA ÖDENMELİDİR" (%)

ZORLAYICI VERGİLER

Katılımcılara, vergiler karşısındaki durumlarını tespit edebilmek için "Vergi/sigorta primi ödemelerinde zorlanmıyorum" ifadesi yöneltilerek buna katılıp katılmadıkları sorulmuştur.

GRAFİK 101: "VERGİ/SİGORTA PRİMİ ÖDEMELERİNDE ZORLANMIYORUM" (%)

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Katılımcıların %40'ı bu ifadeye katılmadığını belirtirken, %24,3'ü "kısmen katılıyorum" cevabı vererek zorlanmamaktan yana fakat çekimser tavır ortaya koymuştur. %29,4'ü bu ifadeye katıldığını, bir başka deyişle vergi ve sigorta primi ödemelerinde zorlanmadıklarını belirtirken, %6,3'ü fikri olmadığını belirtmiştir. Son gruba girenler vergilemeye ilişkin işlemler ve ödemelerle ilgilenmeyen ya da bu konuyu bir profesyonele devretmiş olanlar olabilir.

Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi ve teşvik edilebilmesi için uygulanabilecek vergi politikalarına ışık tutmak üzere katılımcılara vergi ödemelerinden hangisinin kendilerini en çok zorladığı sorusu yöneltmiştir. Verilen cevapların dağılımı Tablo 38'de yer almaktadır.

TABLO 38: ANKETE KATILANLARIN EN ÇOK ZORLANDIKLARI VERGİ ÖDEMESİ İTİBARIYLA DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Çalışanların sigorta primi	464
Kira stopajı	233
Katma değer vergisi	206
Kişisel gelir vergisi	140
Vergi işlemlerinin maliyeti	135
Hiçbiri	103
Kurumlar vergisi	110
Çalışanların gelir vergisi ve damga vergisi stopajı	81
Diğer	41
Özel tüketim vergisi	18
Harçlar	4
Toplam	1535

464 katılımcı en çok zorlandığı vergi ödemesi olarak çalışanların sigorta primi işaretlemiştir. "Hiçbiri" cevabını veren katılımcı sayısı 103 iken, "diğer" seçeneğini işaretleyerek kendi cevaplarını veren 41 katılımcı bulunmaktadır. Verilen cevaplar Ek 2.13'te yer almaktadır. "Diğer" seçeneğini işaretleyen katılımcıların birçoğu zorlanılan vergi olarak "hepsi" ifadesini kullanmış, geri kalanların büyük bir kısmı ise "kendi SGK primi"ni ödemekte zorlanılan vergi olarak belirtmiştir.

Katılımcıların en çok zorlandıkları vergi türüne ilişkin cevaplarının oransal dağılımı incelendiğinde, %30,2 ile diğerlerine göre önemli bir farkla en fazla işaretlenen seçeneğin "çalışanların sigorta primi" olduğu görülmüştür. Katılımcıların %15,2'si en çok kira stopajını öderken, %13,4'ü ise katma değer vergisi ödemelerinde zorlandığını belirtmiştir. Kişisel gelir vergisini en çok zorlandığı vergi türü olarak işaretleyen katılımcı oranı %9,1, kurumlar vergisini işaretleyenlerin oranı ise %7,2'dir.

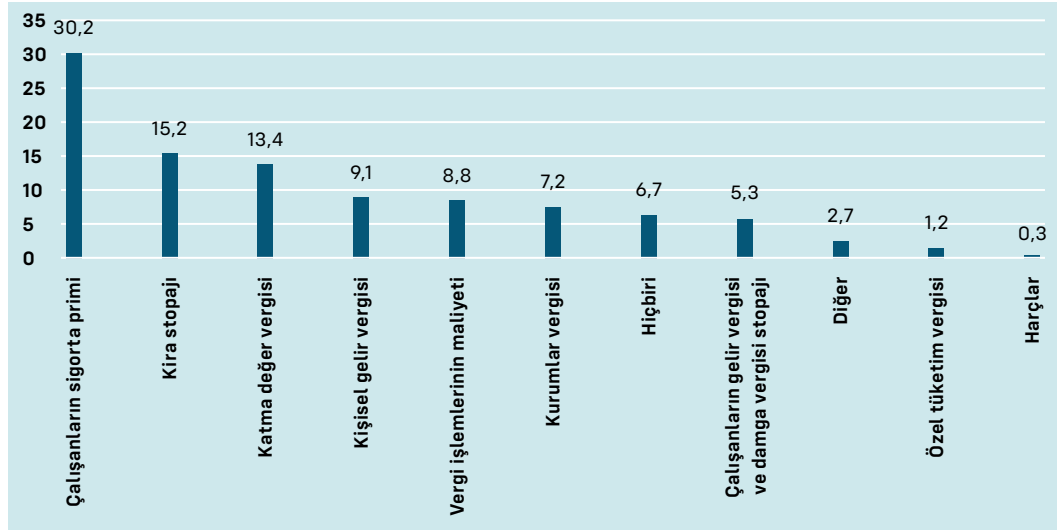
En çok vergi işlemlerinin maliyeti nedeniyle zorlandığını ifade eden katılımcı

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

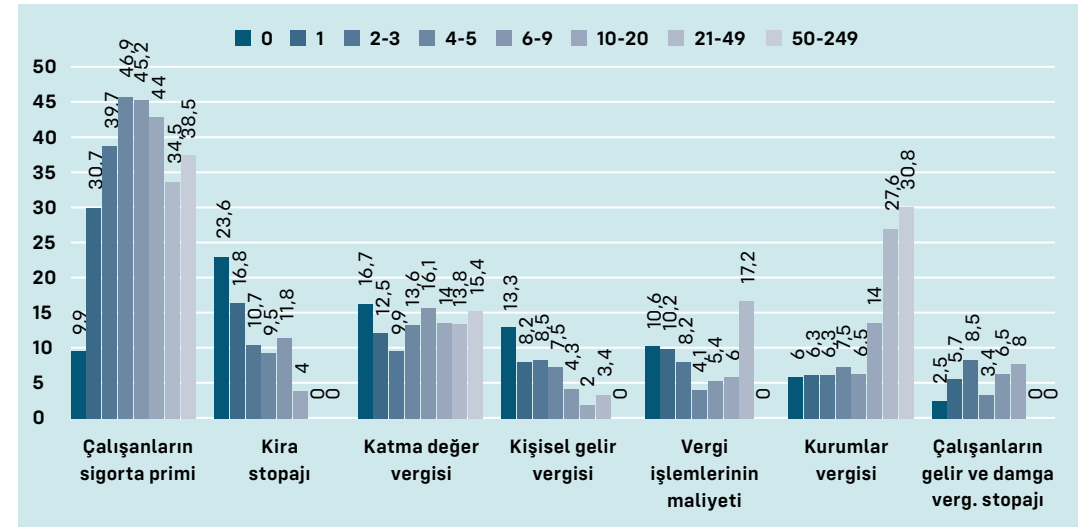
oranı %8,8 iken, çalışanların gelir vergisi ve damga vergisini işaretleyen katılımcı oranı ise %5,3'tür. Katılımcıların %6,7'si "hiçbiri" seçeneğini işaretleyerek vergi ile ilgili ödemelerde zorlanmadığını belirtmiştir.

GRAFİK 102: ÖDEMEDE EN ÇOK ZORLANILAN VERGİ VE BENZERİ MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER (%)

Çalışan sayısına göre girişimci kadınların en çok zorlandıkları vergi türlerinin dağılımı incelendiğinde, çalışan sayısı arttıkça çalışanların sigorta primi ödemesinde zorlandığını ifade eden katılımcı oranında artış olduğu görülmüştür. En çok kira stopajında zorlandığını ifade eden katılımcıların oranı, çalışan sayısı arttıkça azalmaktadır. Çalışan sayısı artışı işletmenin nispeten büyüdüğünü gösterir ve kira dolayısıyla ödenen gelir vergisinin kazanç içindeki nispi payının gerileyip zorlayıcı olmaktan giderek uzaklaşmasına neden olur. Grafikteki bulgular, kişisel gelir vergisi ödemesinde en çok zorlandığını ifade edenlerin oranının çalışan sayısı arttıkça azaldığını; kurumlar vergisi ödemesinde zorlandığını ifade edenlerin oranının ise çalışan sayısı arttıkça artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

GRAFİK 103: ÇALIŞAN SAYISINA GÖRE ZORLANILAN VERGİLER (%)

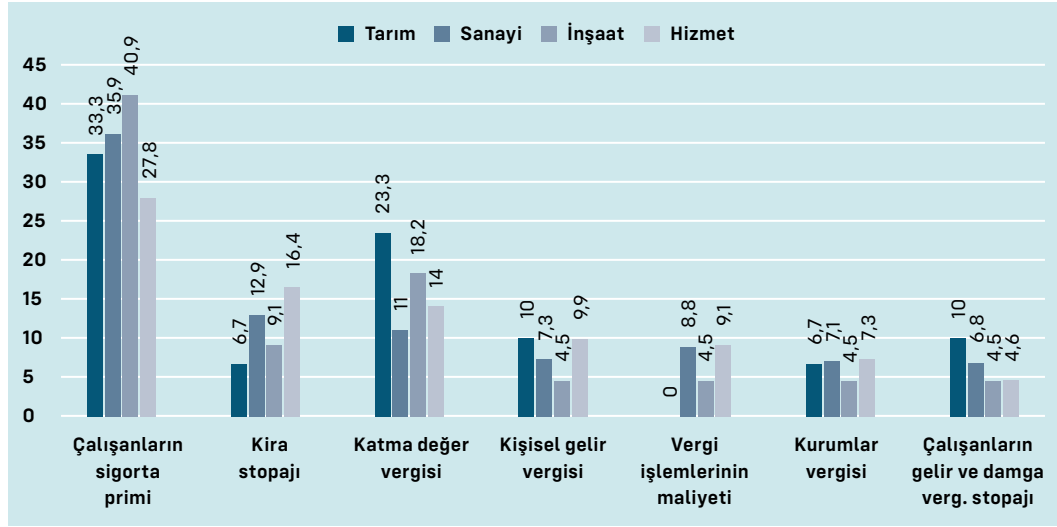

Katılımcıların en çok zorlandıklarını belirttikleri vergi türleri ve faaliyette buldukları sektöre göre dağılımı Grafik 104 yardımıyla incelendiğinde, çalışanların sigorta primi ödemelerinde zorlandığını belirten katılımcıların oranı inşaat sektöründe %40,9 ile en yüksek iken, sanayi sektöründe %35,9, tarım sektöründe ise %33,3 olduğu görülmektedir. Çalışan sayısının görece daha az olduğu hizmet sektöründe ise en çok zorlanılan vergi olarak çalışanların sigorta primini seçen katılımcı oranı diğer sektörlerle nazaran daha düşük olup %27,8'dir.

En çok zorlanılan vergi olarak kira stopajını seçen katılımcılar %16,4 ile en yüksek hizmet sektöründedir. Bunu %12,9 ile sanayi sektörü takip etmektedir. En çok zorlanılan vergi olarak katma değer vergisini belirten katılımcılar %23,3 ile en yüksek oranda tarım sektöründedir. Bunu %18,2 ile inşaat sektörü takip etmektedir. Kişisel gelir vergisinin en çok zorlandıkları vergi türü olduğunu belirten katılımcıların oranı tarım ve hizmet sektöründe diğerlerine nazaran daha yüksektir.

En çok vergi işlemlerinin maliyeti nedeniyle zorlandığını belirten katılımcılar yaklaşık %9 oranı ile sanayi ve hizmetler sektöründe iken, tarım sektöründen anket katılanlar arasında bu seçeneği işaretleyen olmamıştır. Kurumlar vergisini öderken zorlandığını belirten katılımcılar arasında sektörel olarak ciddi bir farklılık bulunmazken, bu grup inşaat sektöründe bir miktar daha düşük orandadır. Çalışanların gelir vergisi ve damga vergisini en çok zorlandıkları vergi türü olarak belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu sektör ise tarımdır.

GRAFİK 104: FAALİYETTE BULUNULAN SEKTÖRLERE GÖRE ZORLANILAN VERGİLER (%)

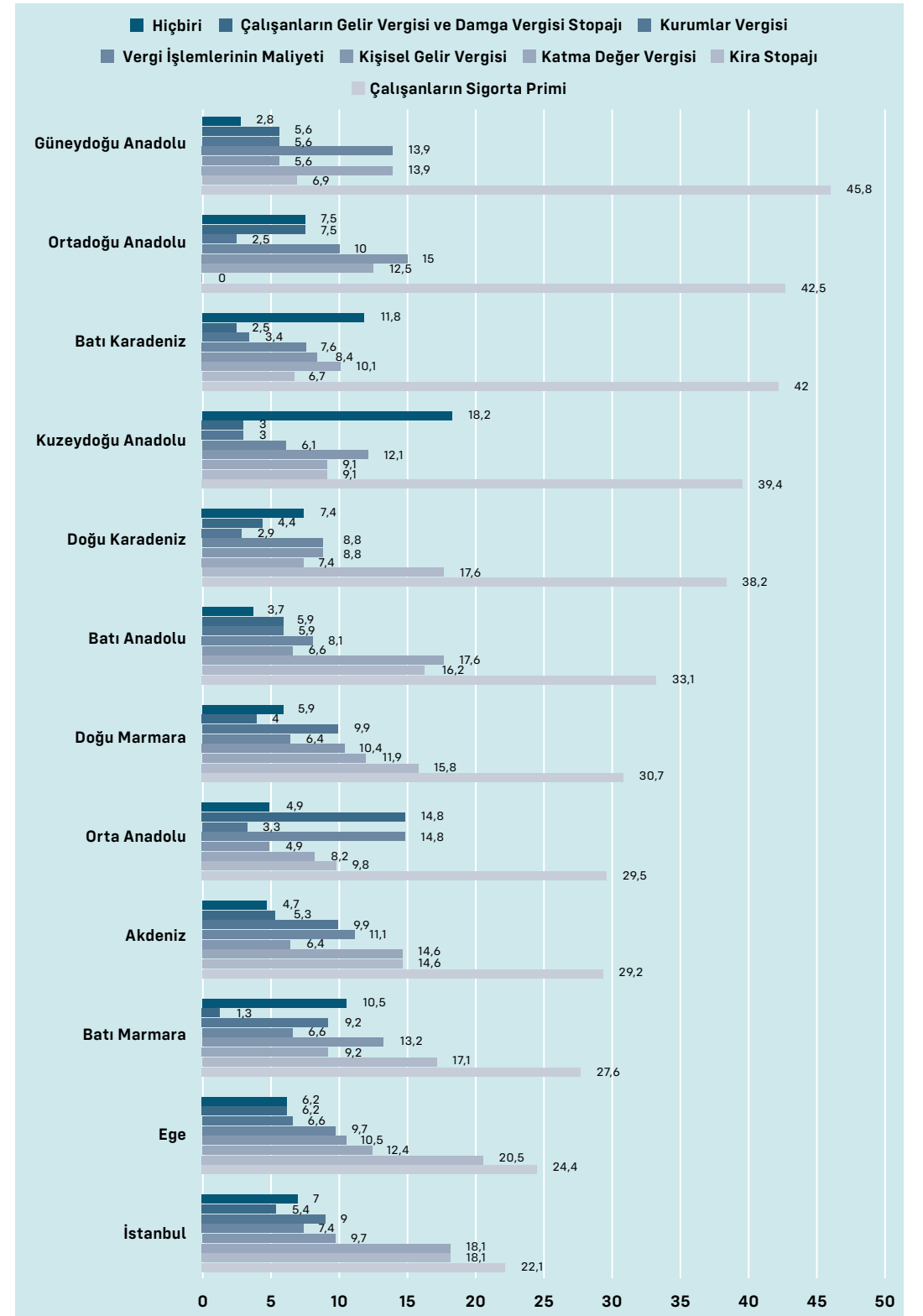
Grafik 105'te katılımcıların işyerlerinin bulunduğu bölgelere göre en çok zorlandıklarını ifade ettikleri vergi türlerinin dağılımı yer almaktadır. En çok zorlanılan vergi türü olarak çalışanların sigorta primini belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu bölgeler Güneydoğu Anadolu (%45,8), Ortadoğu Anadolu (%42,5) ve Batı Karadeniz'dir (%42). En düşük olduğu bölgeler ise İstanbul (%22,1), Ege (%24,4) ve Batı Marmara'dır (%27,6).

En çok zorlanılan vergi olarak kira stopajını belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu bölgeler sırasıyla Ege (%20,5), İstanbul (%18,1) ve Doğu Karadeniz'dir (%17,6). En düşük olduğu bölgeler ise Ortadoğu Anadolu (%0), Batı Karadeniz (%6,7) ve Güneydoğu Anadolu'dur (%6,9).

En çok zorlanılan vergi türünün katma değer vergisi olduğunu belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu bölgeler İstanbul (%18,1), Batı Anadolu (%17,6) ve Akdeniz'dir (%14,6). En düşük olduğu bölgeler ise Doğu Karadeniz (%7,4), Orta Anadolu (%8,2) ve Kuzeydoğu Anadolu'dur (%9,1).

En çok zorlanılan vergi türünün kişisel gelir vergisi olduğunu belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu bölgeler Ortadoğu Anadolu (%15), Batı Marmara (%13,2) ve Kuzeydoğu Anadolu (%12,1) iken, en düşük olduğu bölgeler Orta Anadolu (%4,9), Güneydoğu Anadolu (%5,6) ve Batı Anadolu'dur (%6,6).

GRAFİK 105: GİRİŞİMİN FAALİYET GÖSTERDİĞİ BÖLGEYE GÖRE ZORLANILAN VERGİLER (%)

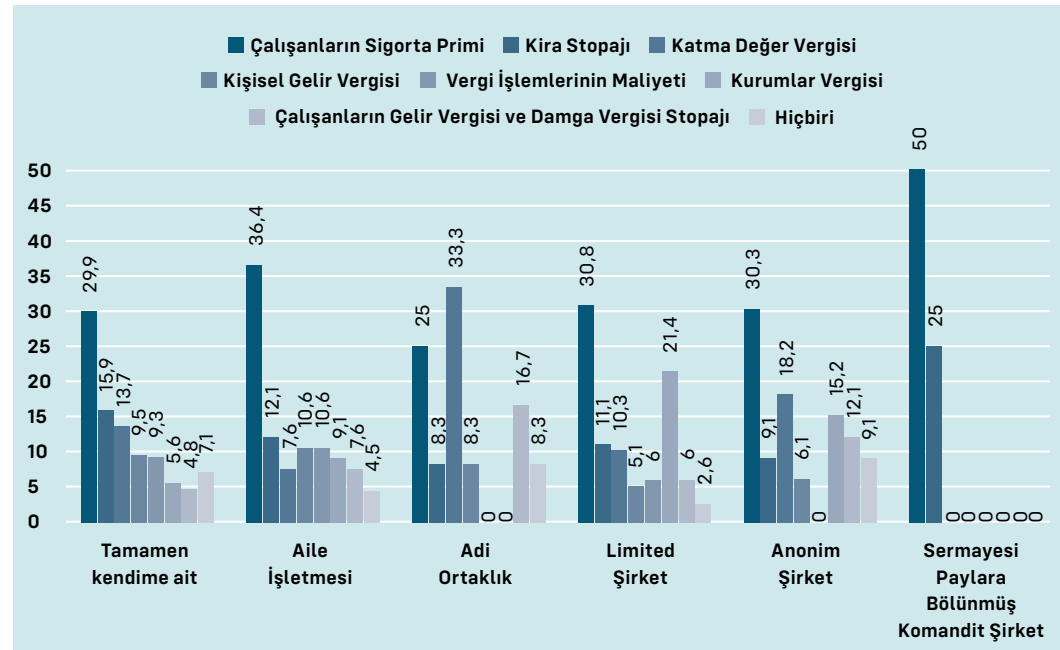

En çok zorlanılan vergi türü sorusuna kurumlar vergisi cevabını veren katılımcıların en yüksek oranda olduğu bölgeler Doğu Marmara (%9,9), Akdeniz (%9,9), Batı Marmara (%9,2) ve İstanbul (%9) iken, en düşük olduğu bölgeler sırasıyla, Ortadoğu Anadolu (%2,5), Doğu Karadeniz (%2,9) ve Kuzeydoğu Anadolu'dur (%3).

Vergi ödemelerinde zorlanmadığını ifade eden katılımcıların en yüksek oranda olduğu bölgeler Kuzeydoğu Anadolu (%18,2), Batı Karadeniz (%11,8) ve Batı Marmara (%10,5) iken, en düşük oranda olduğu bölgeler Güneydoğu Anadolu (%2,8), Batı Anadolu (%3,7) ve Akdeniz'dir (%4,7).

İşletmenin türüne göre kadın girişimcilerin zorlandıklarını belirttikleri vergi türleri de farklılaşmaktadır. En çok zorlanılan vergi türü olarak çalışanların sigorta primini belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu işletme türleri, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket, aile işletmesi, limited şirket ve anonim şirkettir. En düşük olduğu işletme türü ise adi ortaklıktır.

GRAFİK 106: İŞLETME SAHİPLİĞİNE GÖRE ZORLANILAN VERGİLER (%)

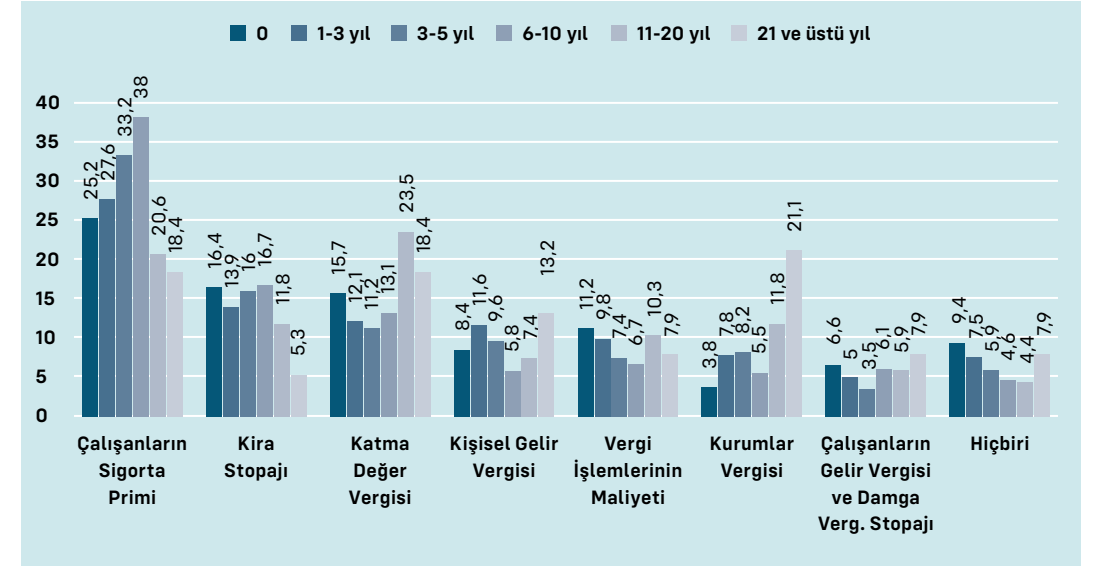

En çok zorlanılan vergi türü olarak kira stopajını belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu işletmeler sırasıyla, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket, şahıs işletmeleri ve aile işletmeleridir. En çok zorlanılan vergi türünün katma değer vergisi olduğunu belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu işletmeler ise adi ortaklık, anonim şirket ve şahıs şirketleridir. En çok zorlanılan vergi türünün kişisel gelir vergisi olduğunu belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu şirketler, aile işletmeleri ile şahsa ait şirketlerdir.

En çok zorlanılan vergi türü sorusuna "kurumlar vergisi" cevabını veren katılımcıların en yüksek oranda olduğu şirketler ise doğal olarak limited şirketler ile anonim şirketlerdir.

En çok zorlanılan vergi türü sorulduğunda "hiçbiri" diyerek vergi ödemelerinde zorlanmadığını ifade eden katılımcıların en yüksek oranda sahip olduğu şirket türü ise anonim şirket ve adi ortaklıktır.

GRAFİK 107: İŞLETME YAŞINA GÖRE ZORLANILAN VERGİLER (%)

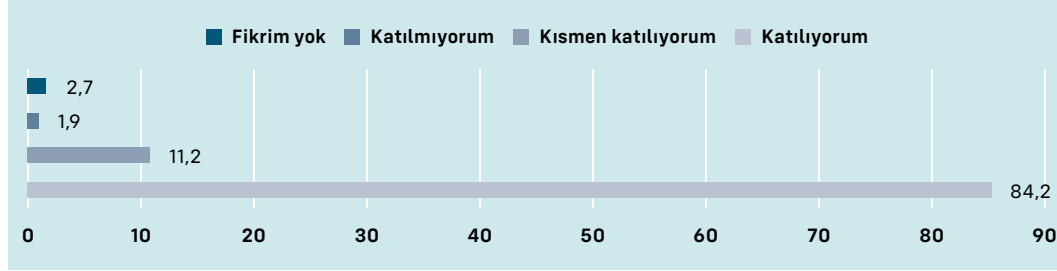
Katılımcıların en çok zorlandıkları vergi türleri işletmelerin yaşıyla ilişkilendirilerek değerlendirildiğinde, Grafik 107'de göze çarpan temel nokta 0-10 yaş arası işletmeler ile 11 yaş ve üstü işletmelerde belirtilen vergi türlerinin farklılaşmasıdır.

Çalışanların sigorta primini en çok zorlandığı vergi türü olarak belirtenlerin oranı 0-10 yıl arasındaki işletmelerde daha yüksek olup giderek artarken, 11 yıl ve üstü işletmelerde önemi nispeten azalmaktadır. Aynı durum kira stopajını seçen katılımcılar açısından da geçerlidir. En çok zorlanılan vergi türü olarak kira stopajını belirten katılımcıların oranı işletmenin yaşı arttıkça azalmaktadır. Nitekim söz konusu oran 0-10 yıllık işletmelerde %14-16 arasında iken, 11-20 yıllık işletmelerde %11,8, 21 ve üstü yıllık işletmelerde ise %5,3'tür.

11 yıl ve üstü yaşa sahip işletmelerde en çok zorlanılan vergi türleri olarak katma değer vergisi ve kurumlar vergisi nispeten ön plana çıkmaktadır. 11-20 yıllık işletme sahiplerinin %23,5'i en çok zorlandıkları vergi türü olarak katma değer vergisini, %11,8'i ise kurumlar vergisini belirtmiştir. 21 ve üstü yıllık işletme sahiplerinin %18,4'ü en çok zorlanılan vergi türü olarak katma değer vergisini, %21,1'i ise kurumlar vergisini belirtmiştir.

Bu soruya verilen cevabın doğruluğunu bir anlamda kontrol etmeye imkân veren “Çalışanların sigorta prim yükü ağırdır” ifadesine, katılımcıların %84,2 gibi yüksek bir oranı katıldığını belirtmiştir. %11,2’si kısmen katıldığını belirtirken, %1,9 gibi çok düşük bir oranı katılmadığını, %2,7’lik kısmı ise fikri olmadığını belirtmiştir.

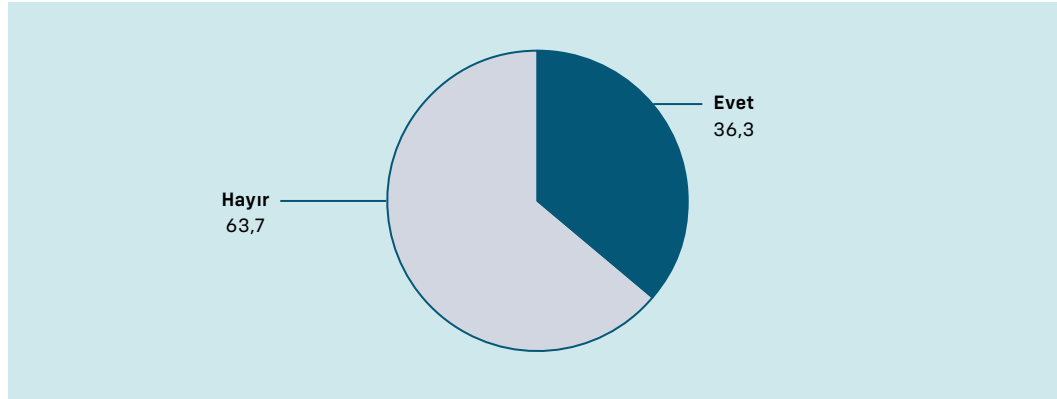
GRAFİK 108: ÇALIŞTIRILANLARIN SOSYAL SİGORTA PRİM YÜKÜ AĞIRDIR (%)

VERGİ/SİGORTA PRİMİ YAPILANDIRMASI KARŞISINDAKİ DURUM

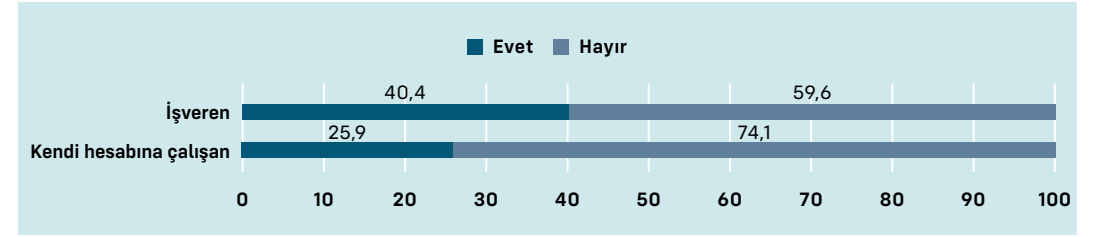
Katılımcılara vergi ve sigorta primi ödemelerinde yapılandırmadan faydalanıp faydalanmadıkları sorusu yöneltilmiş, 557 kişi daha önce vergi/sigorta primi yapılandırmasına gittiğini belirtirken, 978 kişi daha önce hiç yapılandırmadan faydalanmadığını belirtmiştir. Oransal olarak ele alındığında daha önce yapılandırmadan faydalanmış kadın girişimci oranının %36,3 olduğu görülmüştür. Bu bulgu, ankete katılan kadın girişimcilerin üçte birinin vergi ve sigorta primi ödemelerini zamanında gerçekleştirememiş olduğunu göstermekte, bu da ödemelerin onları zorladığını ortaya koymaktadır.

GRAFİK 109: VERGİ/SİGORTA PRİMİ YAPILANDIRMASINDAN FAYDALANMA DURUMU (%)

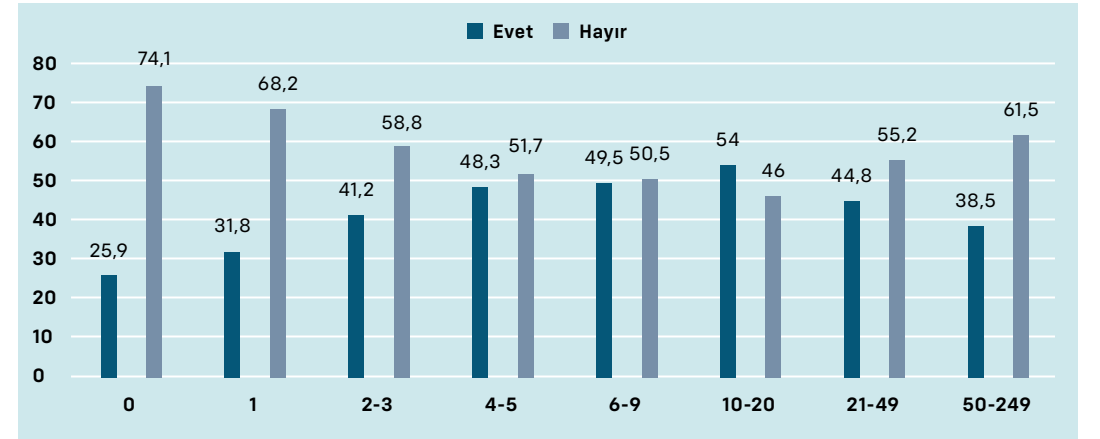
Kendi hesabına çalışan ve işveren durumunda olan kadın girişimci ayrımına dayalı olarak daha önce vergi/sigorta primi yapılandırmasından faydalananların oranı incelendiğinde, bu oranın kendi hesabına çalışanlar içinde %25,9 iken, işverenler içinde %40,4 olduğu görülmektedir.

GRAFİK 110: KENDİ HESABINA ÇALIŞAN/İŞVEREN AYRIMINA GÖRE YAPILANDIRMADAN FAYDALANMA DURUMU (%)

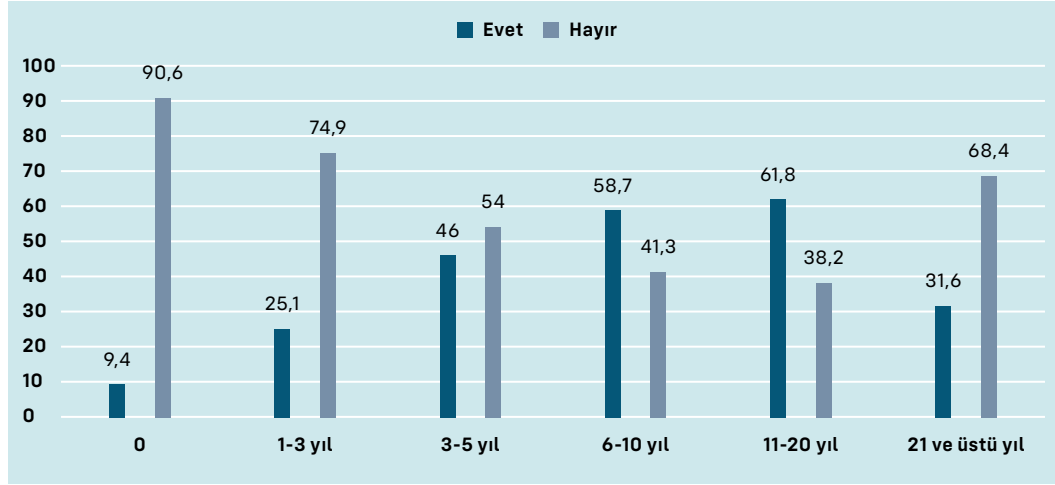
Çalışan sayısı itibarıyla vergi/sigorta primi yapılandırmasından faydalanan kadın girişimcilerin oranı incelendiğinde, en yüksek orana sahip olan işletmelerin 10-20 çalışanı olanlar olduğu görülmüştür. Söz konusu işletme sahiplerinin %54’ü daha önce yapılandırmadan faydalandığını belirtmiştir. 4-5 ve 6-9 çalışanlı işletmelerde de bu oran oldukça yüksek olup sırasıyla %48,3 ve %49,5’tir. 21-49 arası çalışanı bulunan kadın girişimcilerin %44,8’i, 50-249 arası çalışanı olan kadın girişimcilerin ise %38,5’i vergi/sigorta primi yapılandırmasından faydalandıklarını belirtmiştir. Yapılandırmadan faydalanma oranının en düşük oranda olduğu işletmeler, hiç çalışanı olmayan (%25,9) ya da bir çalışanı olan (%31,8) işletmeler olup diğerlerine kıyasla daha küçük ölçekli işletmelerdir.

GRAFİK 111: ÇALIŞAN SAYISINA GÖRE YAPILANDIRMADAN FAYDALANMA DURUMU (%)

İşletmelerin yaşı göz önünde tutularak vergi/sigorta primi yapılandırmasından faydalanma oranları Grafik 112 yardımıyla incelendiğinde, işletme yaşı arttıkça yapılandırmadan faydalananların oranının da artış gösterdiği görülmüştür. Bu durumun tek istisnası 21 ve üstü yıllık işletmelerdir. Yapılandırmadan faydalanma oranının en yüksek olduğu işletme grubu 11-20 yıllık işletmeler olup, söz konusu işletme sahiplerinin %61,8’i daha önce vergi/sigorta primi yapılandırmasından faydalandıklarını belirtmişlerdir. 21 ve üstü yaşa sahip işletmelerde ise yapılandırmadan faydalandıklarını ifade eden katılımcıların oranı %31,6 seviyesindedir.

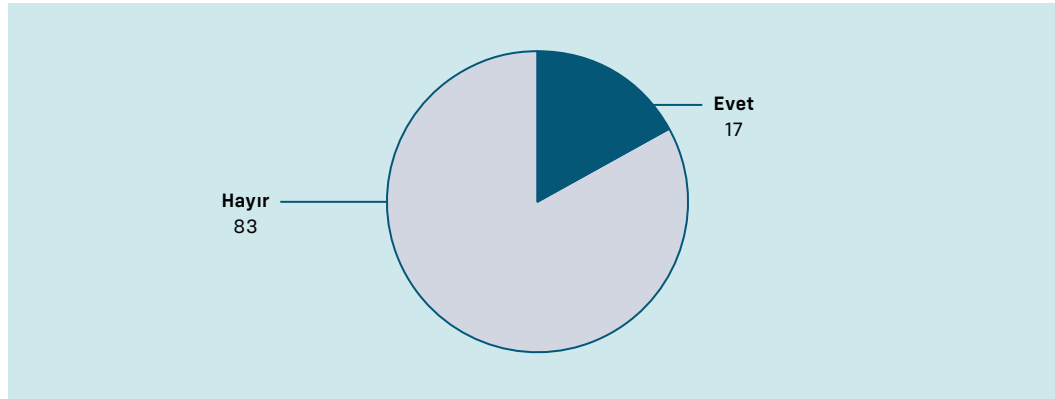
GRAFİK 112: İŞLETME YAŞINA GÖRE YAPILANDIRMADAN FAYDALANMA DURUMU (%)

GİRİŞİMCİ VERGİ İSTİSNASINDAN FAYDALANMA

Türkiye’de kadın girişimcilere özel bir vergi istisnası uygulaması bulunmamaktadır. Bununla birlikte 2016 yılında uygulamaya giren genç girişimci kazanç istisnası düzenlemesi kapsamında ilk defa gelir vergisi mükellefi olan 29 yaşını doldurmamış genç girişimcilerin üç vergilendirme dönemi boyunca kazançlarının belli bir bölümü gelir vergisinden istisna edilmiştir.⁴⁹ Kadın girişimcilere söz konusu istisnadan yararlanıp yararlanmadıkları sorusu yöneltilmiş, 261 katılımcı yararlandığını, 1274 katılımcı ise yararlanmadığını belirtmiştir. Genç girişimci vergi istisnasından yararlanan katılımcıların oranı %17’dir

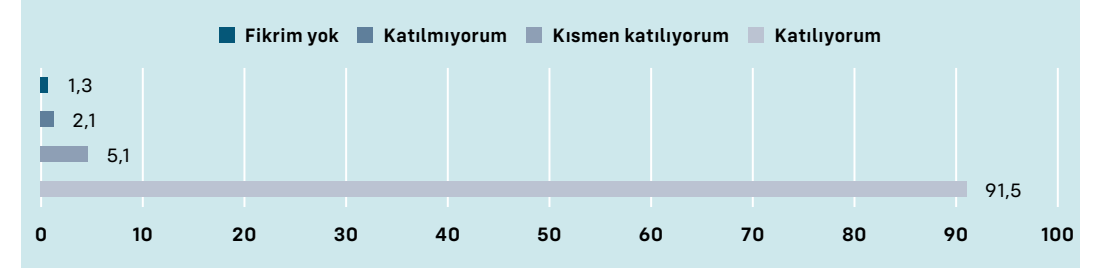
GRAFİK 113: GİRİŞİMCİ VERGİ İSTİSNASINDAN FAYDALANMA DURUMU (%)

⁴⁹ 29620 sayılı Resmî Gazete, 6663 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, KT: 29.01. 2016, RG: 10.02.2016, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160210.pdf>

Katılımcılara “yeni kurulacak kadın girişimlerine yönelik gelir vergisi istisnası uygulanmalıdır” ifadesi yöneltilerek bu konudaki görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların %91,5’i buna katıldıklarını belirtmiştir. Bu oldukça yüksek bir orandır. Kısmen katılanlar %5,1, katılmayanlar %2,1 fikri olmayanlar ise %1,3 oranındadır.

GRAFİK 114: “YENİ KURULACAK KADIN GİRİŞİMLERİNE YÖNELİK GELİR VERGİ İSTİSNASI UYGULANMALIDIR” (%)

KADIN GİRİŞİMCİLERİN SOSYAL GÜVENCELERİ

Kadın girişimciliği, kadının güçlenmesini sağlayıcı olmalıdır. Kurduğu iş ile istihdama katılan ve başkalarına istihdam imkânı sağlayan kadının sağlığını kaybetmesi, malul duruma gelmesi, yaşlanması gibi çalışma gücünü kısmen veya tamamen kaybetme riskleri ile karşı karşıya kalması durumunda yaşamını belli bir kalitede sürdüreceği gelire ve diğer sosyal imkânlara kavuşması, sosyal güvenlik sistemine kurallara uygun bir şekilde dâhil olması ve yasal yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmesi ile mümkün olabilir. Bu bakımdan kadın girişimciliğinin durumunu değerlendirmeye yönelik olarak yapılan bu çalışmada, kadın girişimcilerin sosyal güvence durumlarına ilişkin tespitler yapmaya yönelik bazı sorular da yöneltilmiştir.

Kadın girişimcilere sosyal güvencelerini nasıl sağladıkları sorulmuştur. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

TABLO 39: ANKETE KATILANLARIN SOSYAL GÜVENCESİNİ SAĞLAMA YÖNTEMİNE GÖRE DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Sosyal Güvenlik Kurumu’na (SGK) primi kendim ödüyorum	1075
SGK’ya primi eşim/yakınım ödüyor	25
SGK primimi başka bir işyeri ödüyor	57
Eşimin/ailemin sosyal güvencesinden faydalaniyorum	31
Bireysel Emeklilik Sistemi’ne (BES) ödeme yapıyorum	22
SGK primi yanında Bireysel Emeklilik Sistemi’ne ödeme yapıyorum	48

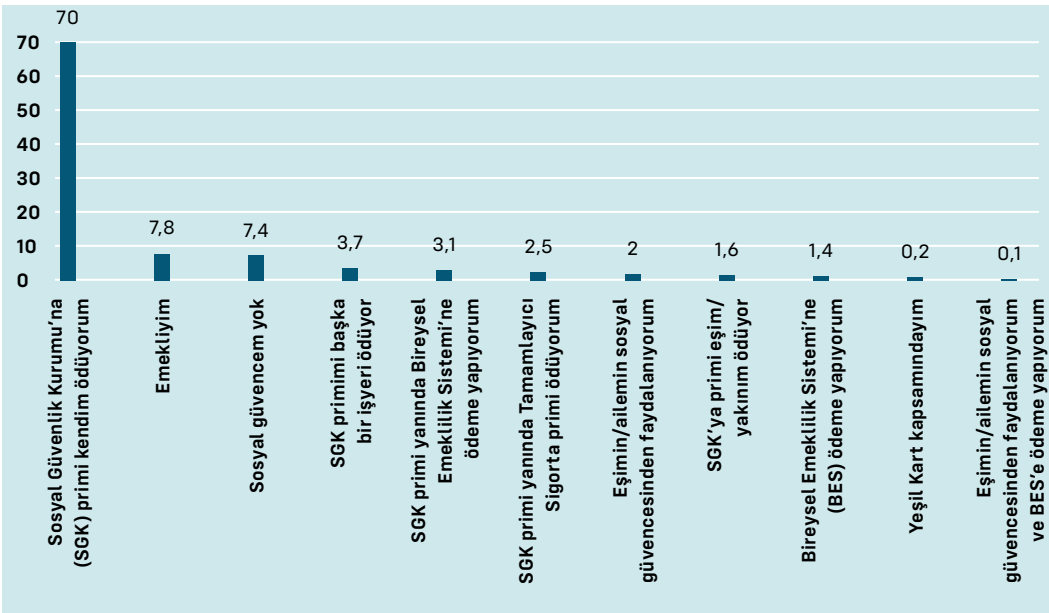

TABLO 39'UN DEVAMI

Eşimin/ailemin sosyal güvencesinden faydalaniyorum ve Bireysel Emeklilik Sistemi'ne ödeme yapıyorum.	2
SGK primi yanında Tamamlayıcı Sağlık Sigortası primi ödüyorum	38
Sosyal güvencem yok	114
Emekliyim	120
Yeşil Kart kapsamındayım	3
Toplam	1535

Katılımcıların önemli bir bölümünü oluşturan 1075 kişi SGK'ya primini kendisinin ödediğini belirtmiştir. 114 katılımcı ise sosyal güvencesinin olmadığını ifade etmiştir. Verilen cevapların oransal dağılımı şu şekildedir:

GRAFİK 115: KATILIMCI KADIN GİRİŞİMCİLERİN SOSYAL GÜVENCELERİNİ SAĞLAMA YÖNTEMİ (%)

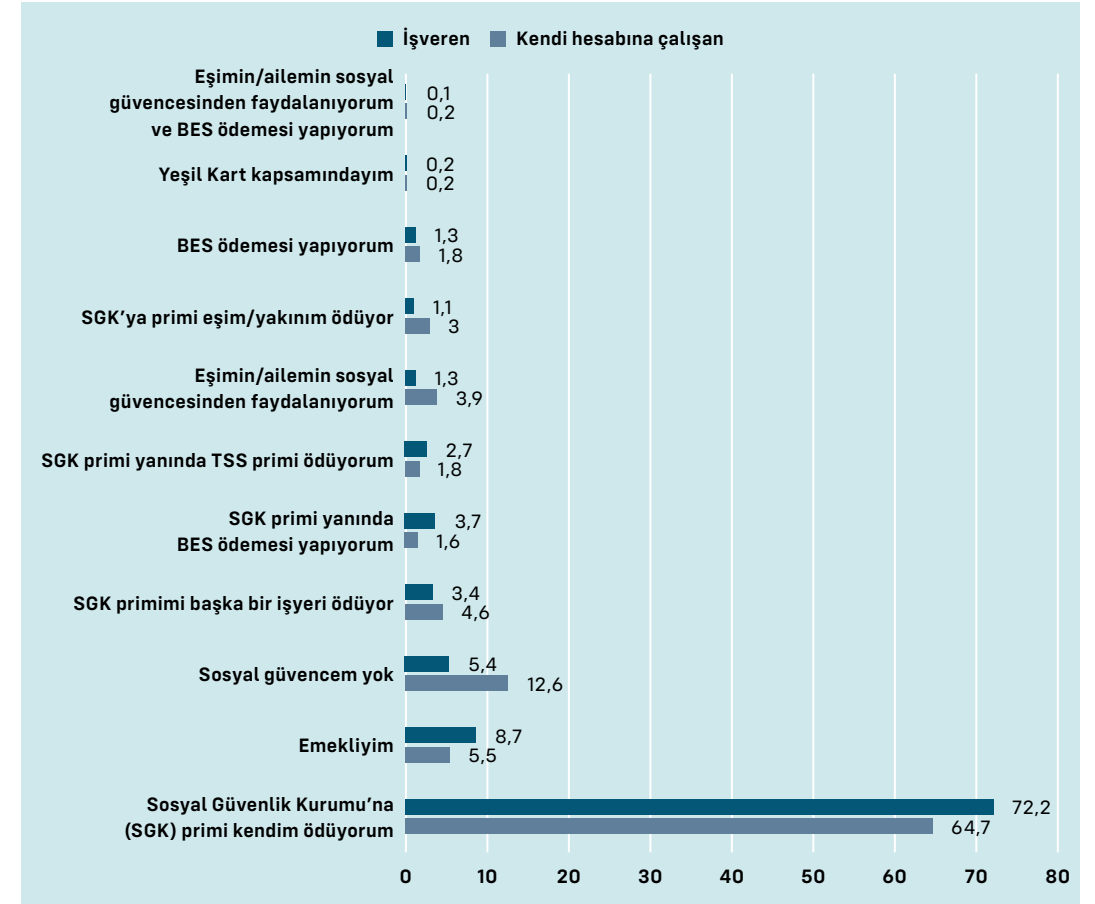

Grafik 115'e göre katılımcıların %70'i sosyal güvenlik primini SGK'ya kendisinin ödediğini, %7,8'i emekli olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %7,4'ünün ise sosyal güvencesi bulunmamaktadır. SGK primini başka bir işyerinin ödediğini belirten katılımcıların oranı %3,7 iken, priminin eşi/yakını tarafından ödendiğini belirtenlerin oranı %1,6, eşinin/ailesinin sosyal güvencesinden faydalanan kadınların oranı ise %2'dir. Katılımcıların %2,5'i SGK yanında Bireysel Emeklilik Sistemi'ne (BES) ödeme yaptığını, %2'si ise SGK yanında Tamamlayıcı Sağlık Sigortası (TSS) primi ödemesi yaptığını belirtmiştir.

Eşinin/ailesinin sosyal güvencesinden faydalanan %2 oranındaki katılımcı kadın girişimcinin girişimcilikte bulunmalarının kendilerini güçlendirdiği şüphelidir. Diğer taraftan SGK sigortasının yanı sıra BES'e ödeme yapan ile TSS ödemesi yapan %4,5 oranındaki girişimci kadının kendi sosyal güvenliğini sağlamak bakımından diğerlerin-

den daha iyi durumda olduğu, dolayısıyla girişimcilikte bulunmanın bu kadınları güçlendirdiği görülmektedir.

GRAFİK 116: KENDİ HESABINA ÇALIŞAN/İŞVEREN AYRIMINA GÖRE SOSYAL GÜVENCE (%)

Kendi hesabına çalışan ve işveren durumundaki kadın girişimciler arasında sosyal güvenceye ilişkin cevapların dağılımı Grafik 116'da yer almaktadır. İşveren grubunda yer alan kadın girişimcilerin %72,2'si SGK primini kendisinin ödediğini belirtirken, kendi hesabına çalışanlar arasında bu oran daha düşük olup %64,7'dir. Emekli olduğunu belirten katılımcıların kendi hesabına çalışanlar içindeki oranı %5,5 iken, işverenler içindeki oranı %8,7'dir. Sosyal güvencesi bulunmayan katılımcıların işverenler içindeki oranı %5,4 iken, kendi hesabına çalışanlar içindeki oranı çok daha yüksek olup %12,6'dır. SGK primini başka bir işyerinin ödediğini, eşinin/ailesinin sosyal güvencesinden faydalandığını, SGK primini eşinin/yakınının ödediğini belirten katılımcıların oranı kendi hesabına çalışanlar içinde işverenlere kıyasla daha yüksektir. SGK primi ile birlikte bireysel emeklilik sistemine ya da tamamlayıcı sağlık sigortasına ödeme yaptığını belirtenlerin oranı ise işverenler içinde kendi hesabına çalışanlara kıyasla daha yüksektir.

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ BAKIMINDAN DURUMU

Bir katılımcı, “Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi için öneriniz nedir?” sorusuna aşağıdaki cevabı vermiştir:

Kadınlar için en büyük engel çocuk bakımı ve ev işleri sorumluluğudur. Bunların iyileştirilmesi için de bence bir çözüm yoktur. Girişimci kadına anne olmaması tavsiye edilmelidir önce :)

Toplumsal cinsiyet rolleri, bir başka deyişle toplumun belli bir tarihte bir ülkede kadın ve erkek cinslerine biçtiği roller, yüklediği görevler, sorumluluklar ile tanıdığı olanaklar daha önce de belirtildiği gibi kadının istihdama katılabilme, girişimde bulunabilme ve iş yaşamını sürdürebilme imkânlarını belirlemek bakımından oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda girişimci kadınların karşılaştıkları sorunlara ilişkin tespitler yapabilmek adına kadın girişimcilerin ev işleri karşısındaki durumunu anlamaya yönelik, çocuğu olan kadın girişimcilere ise ayrıca çocukların bakımını nasıl sağladıklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir.

ÇOCUKLARIN BAKIMI

Çocuk sahibi olduğunu belirten kadın girişimcilere çocuklarının bakımını nasıl sağladıkları sorulmuştur. Verilen cevapların dağılımı Tablo 40'ta yer almaktadır:

TABLO 40: ÇOCUĞU OLAN KADIN GİRİŞİMCİLERİN ÇOCUK BAKIM YÖNTEMİNE GÖRE DAĞILIMI

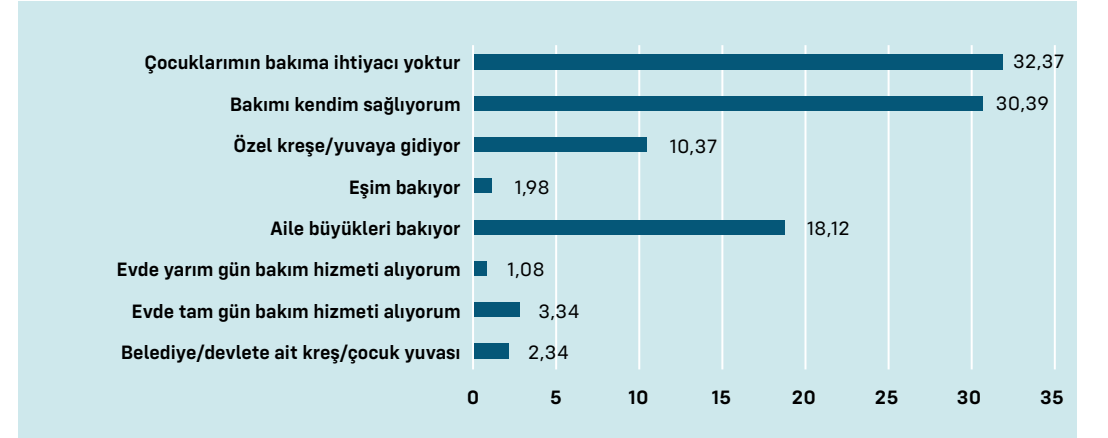
Çocukların bakımını nasıl sağlıyor?	Kişi sayısı
Belediye/devlete ait kreş/çocuk yuvası	26
Evde tam gün bakım hizmeti alıyorum	37
Evde yarım gün bakım hizmeti alıyorum	12
Aile büyükleri bakıyor	201
Eşim bakıyor	22
Özel kreşe/yuvaya gidiyor	115
Bakımı kendim sağlıyorum	337
Çocuklarının bakıma ihtiyacı yoktur	359
Toplam	1109

Çocuk sahibi kadın girişimcilerin 359'u çocuklarının bakıma ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Çocuğu olan katılımcıların yaklaşık üçte birinin çocuklarının bakıma ihtiyacı yokken, üçte ikisinin ise bakım ihtiyacı bulunduğu görülmektedir. Bakıma ihtiyacı olan çocuk sahibi katılımcı sayısı 750'dir. Bunlardan 337'si bakımı kendisinin sağladığını belirtmiştir.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

GRAFİK 117: ÇOCUK BAKIMI (%)

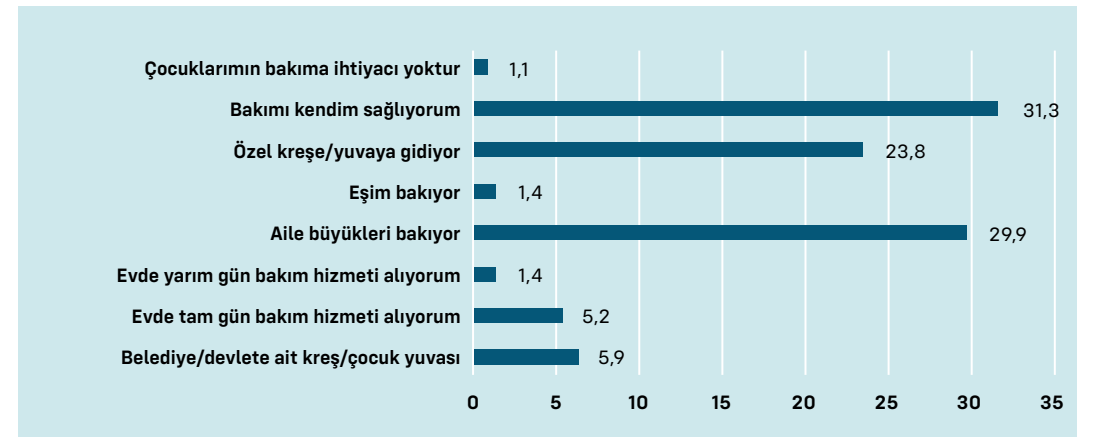

Grafik 117'de çocuk bakımına ilişkin verilen cevapların oransal dağılımı yer almaktadır. Buna göre katılımcıların %32,4'ünün çocuklarının bakıma ihtiyacı yoktur. %30'u bakımı kendisi sağlamaktadır. %18,1'i aile büyüklerinden yardım almakta, %1,98'inin çocuk bakımını eşi gerçekleştirmektedir. %3,3'ü evde tam gün, %1,08'i ise evde yarım gün bakım hizmeti almaktadır. %10,4'ü çocuklarını özel kreşe, %2,34'ü ise devlete ait kreşe göndermektedir.

Özetlemek gerekirse, çocuk sahibi kadın girişimcilerin %30'u bakımı kendisi sağlamakta, %20,1'i sosyal ekonomi içinde, yani ücretsiz aile desteği ile çözüm üretirken, %14,79'u çocuk bakımını ücret ödeyerek sağlamaktadır. %2,34 gibi çok küçük bir oranı kamu kurumlarının sunduğu kreş/bakımevi desteğinden faydalanmaktadır.

Bakıma en çok ihtiyaç duyan çocuklar okul öncesi çağıdakilerdir ve bu dönemde kadınlardan çocuk bakımına ilişkin beklenen sorumluluklar da en üst seviyededir. Bu sebeple okul öncesi yaşta (0-6 yaş) çocuğa/çocuklara sahip 441 kadın girişimcinin çocukların bakımına ilişkin soruya verdikleri yanıtların dağılımı ayrıca ele alınmıştır.

GRAFİK 118: 0-6 YAŞ ÇOCUK BAKIMI (%)

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

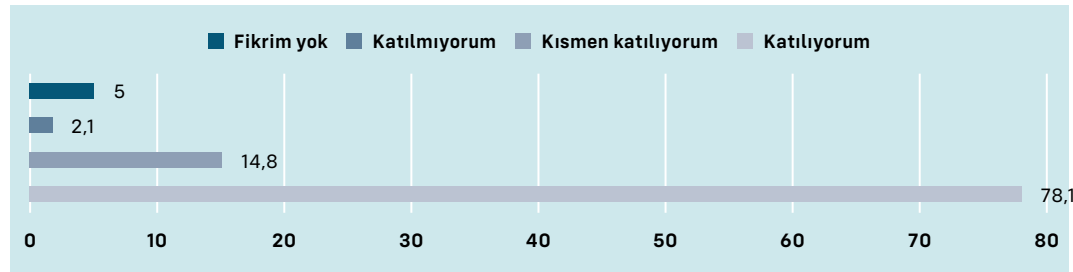
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Okul öncesi yaşta çocuğu olan kadın girişimcilerin %31,3'ü çocuklarının bakımını kendisi sağlarken, %29,9'u aile büyüklerinden destek almakta, %1,4'ünün eşi bakmaktadır. Bu üç durum %62,6 oranındadır. Kadınların %30,4'ü çocuklarının bakımını ücret ödemek suretiyle aldıkları destekler ile sağlamaktadır. Bunların dağılımı incelendiğinde 0-6 yaş ihtiyacı olan kadın girişimcilerin %23,8'i çocuklarını özel kreşe göndermekte, %5,2'si evde tam gün, %1,4'ü ise evde yarım gün bakım hizmeti almaktadır. 0-6 yaş bakım ihtiyacı olan kadın girişimcilerin sadece %5,9'u çocuğunun bakımı için devletin kreş hizmetinden faydalanmaktadır. %1,1'i ise çocuklarının bakıma ihtiyacı olmadığını belirtmiştir.

Kamu kurumlarına ait kreşlerin yaygın olmaması ve özel kreşler ile evde bakım hizmeti almanın getirdiği yüksek maliyet unsuru, özellikle küçük yaşta çocuğu olan kadın girişimciler açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu sebeple okul öncesi yaş grubunda çocuğu olan kadınların yaklaşık %60'ı çocukların bakımını kendileri sağlamak veya aile desteği ile sağlamaya çalışmaktadır. Anketin sonunda kadın girişimcilere yöneltilen kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik önerilerinin ne olduğuna dair açık uçlu soruya cevaben katılımcıların sıkça çocuk bakımına devlet desteği sağlanması önerisinde buldukları görülmüştür.

Bu konuda kadın girişimcilere, görüşlerini ölçekli değerlendirebilmek için ayrıca "Kreş imkânlarının genişletilmesi, kadın girişimciliğini artıracaktır" ifadesi yöneltilmiş ve buna ilişkin görüşleri sorulmuştur. Katılımcı kadın girişimcilerin %78,1'i bu ifadeye katıldığını, %14,8'i ise kısmen katıldığını belirtmiştir. Birlikte ele alındığında katılımcıların %93'e yakın bir kısmının bu düşünceye tamamen/kısmen katıldığı görülmektedir.

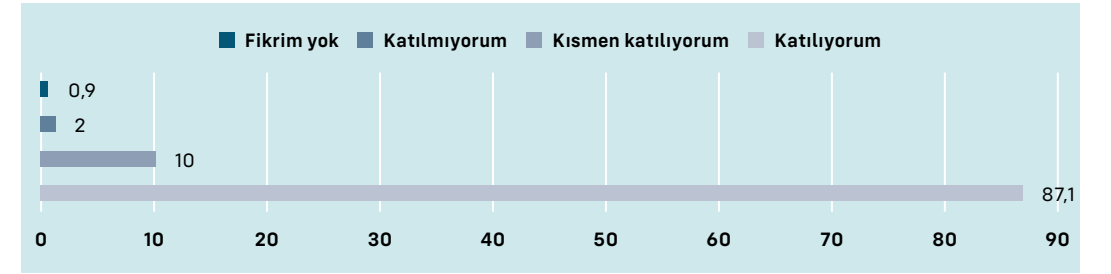
GRAFİK 119: "KREŞ İMKÂNLARININ GENİŞLETİLMESİ KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİ ARTIRACAKTIR" (%)

Bu ifadeye 0-6 yaş aralığında çocuğu olan kadınların verdiği cevaplar ayrıca değerlendirildiğinde bu gruptaki katılımcıların katılıyorum seçeneğini işaretleme oranı %87,1'dir. Kısmen katıldığını belirtenlerin oranı %10'dur. İkisi birlikte ele alındığında katılımcıların %97,1'inin tamamen/kısmen katıldığı görülmüştür.

GRAFİK 120: 0-6 YAŞ ÇOCUĞU OLANLARA GÖRE

"KREŞ İMKÂNLARININ GENİŞLETİLMESİ, KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİ ARTIRACAKTIR" (%)

EV İŞLERİNİN YAPILMASI

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, tıpkı çocukların bakımında olduğu gibi evle ilgili işlerin de kadının sorumluluğu olarak görülmesine sebep olmaktadır. Kadınların işgücü piyasası içinde yer almasının önündeki en önemli engellerden biri de ev işleridir. Türkiye'de 2021 yılında işgücüne dâhil olmayan kadınların %45,5'i, işgücüne katılmama sebebinin ev işleriyle meşguliyet olduğunu belirtmiştir.⁵⁰ Çalışan kadınların büyük bir bölümü ise kendilerine yüklenen toplumsal roller sebebiyle, ev işleri, çocuk bakımı vb. sorumlulukları yüklenerek iş dışında kalan zamanlarında ikinci bir mesai yürütmektedir. Kadın girişimciler açısından ev işlerinin nasıl bölüştüldüğünü ortaya koymak üzere katılımcılara ev işlerini kimin yaptığı sorulmuştur. Verilen cevapların dağılımı Tablo 41'de yer almaktadır.

TABLO 41: ANKETE KATILANLARIN EV İŞLERİNİ YAPMA YÖNTEMİNE GÖRE DAĞILIMI (KİŞİ SAYISI)

Tamamen kendim yaparım	682
Eşimle birlikte yaparız	423
Eşim ev işlerine kesinlikle karışmaz	10
Ücretli yardımcımız yapar	48
Kısmen ücretli yardımcı, kısmen ben yaparım	201
Evdeki aile fertleri tarafından yapılır	167
Kısmen ücretli yardımcı, kısmen eşim ve ben yaparız	4
Toplam	1535

Ankete katılan kadın girişimcilerin %44,4'ü ev işlerini tamamen kendisinin yaptığını, %27,6'sı eşiyile birlikte yaptıklarını belirtmiştir. %13,1'i kısmen ücretli yardımcının kısmen kendisinin ev işlerini yaptığını, %10,9'u ev işlerinin evdeki aile fertleri arasında paylaşıldığını, %3,1'i ev işlerini ücretli yardımcının yaptığını, %0,3'ü ise ev işlerinin kısmen ücretli yardımcı kısmen de kendisi ve eşi tarafından yapıldığını ifade etmiştir. "Eşim kesinlikle ev işlerine karışmaz" diyen katılımcıların oranı ise yalnızca %0,7'dir.

⁵⁰ TÜİK, İşgücü İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-uc-> ret-108&dil=1 (Erişim Tarihi: 06.06.2022).

tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-uc-

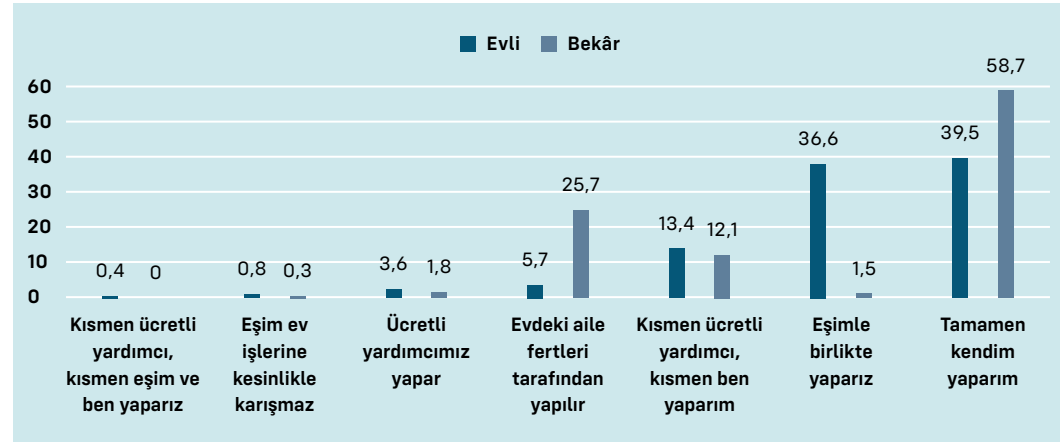
Kadın girişimciler her ne kadar ev işlerini eşleri, aile fertleri, ücretli yardımcılar ile bölüşseler de katılımcıların büyük çoğunluğu ev işlerinin tamamen kendileri tarafından yapıldığını belirtmiştir.

GRAFİK 121: EV İŞLERİNİN YAPILMASI (%)

Medeni hale göre ev işlerinin nasıl yapıldığı incelendiğinde, evli katılımcılar arasında ev işlerini tamamıyla kendisinin yaptığını belirtenlerin oranı %39,5 iken bekâr katılımcılar içinde bu oran %58,7'dir. Evli kadınların %36,6'sı ev işlerini eşleriyle birlikte yaptıklarını, %13,4'ü ev işlerinin kısmen, %3,6'sı tamamen ücretli yardımcı tarafından yapıldığını, %5,7'si ise evdeki aile fertleri tarafından yapıldığını belirtmiştir. Bekâr katılımcıların %25,7'si ev işlerinin evdeki aile fertleri tarafından yapıldığını, %12,1'i kısmen, %1,8'i tamamen ücretli yardımcı tarafından yapıldığını belirtmiştir.

GRAFİK 122: GİRİŞİMCİNİN MEDENİ HÂLINE GÖRE EV İŞLERİNİN YAPILMASI (%)

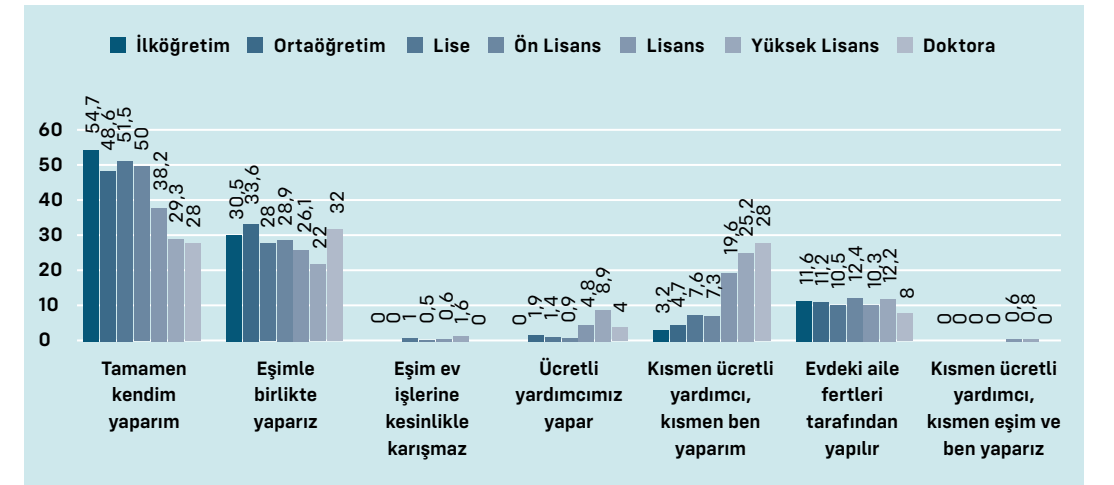
TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Katılımcıların eğitim durumuna göre ev işlerinin nasıl bölüşüldüğü incelendiğinde, lisans ve üstü eğitim düzeyine sahip kadınlar içinde ev işlerini tamamen kendisinin yaptığını belirten kadınların oranının, lise ve altı eğitime sahip kadınlar içindeki orandan daha düşük olduğu görülmektedir. Lise ve altı eğitime sahip kadın girişimcilerin yaklaşık yarısı ev işleriyle ilgili bütün sorumluluğu tek başlarına üstlenirken, lisans mezunlarının %38,2'si, yüksek lisans ve doktora mezunlarının ise sırasıyla %29,3 ve %28'i ev işlerini tek başlarına üstlenmektedir.

Ev işlerini eşiyile birlikte yaptığını belirten kadın girişimciler arasında eğitim durumu bakımından ciddi farklılıklar bulunmayıp, %20-30 seviyelerindedir. Katılımcıların eğitim seviyesi arttıkça ev işleri için ücretli yardımcı tutma oranı da artış göstermektedir. Bununla birlikte hangi eğitim düzeyine sahip olursa olsun kadın girişimciler ev işlerinin kısmen ücretli yardımcı kısmen kendileri tarafından yapıldığını belirtmektedir. Ev işlerinin yalnızca ücretli yardımcı tarafından yapıldığını belirten kadın girişimcilerin oranı tüm eğitim düzeylerinde oldukça düşüktür.

GRAFİK 123: EĞİTİM DURUMUNA GÖRE EV İŞLERİNİN YAPILMASI (%)

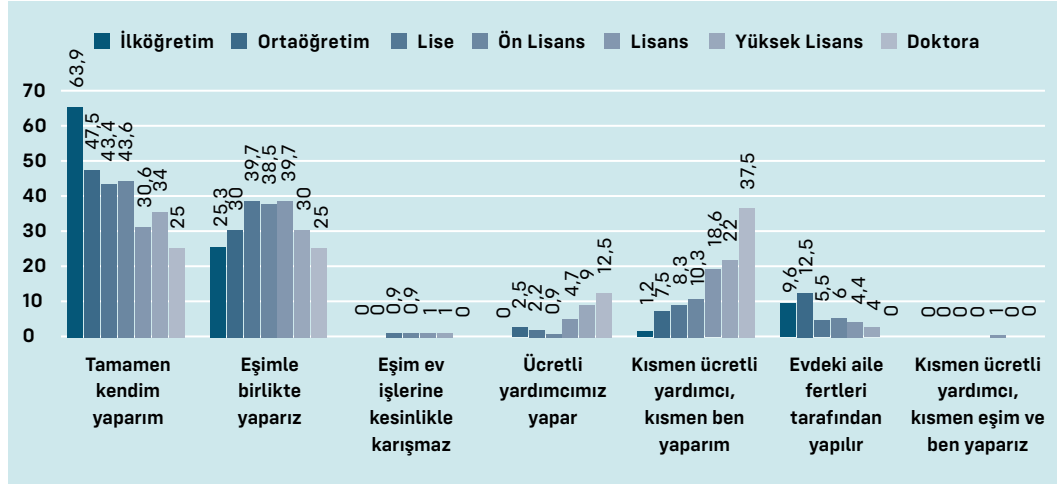
Kadın girişimcilerin eşlerinin eğitim durumları ile ev işlerinin bölüşümü incelendiğinde, eşin eğitim düzeyi yükseldikçe ev işlerini kadınlarla birlikte yapma oranının da artış gösterdiği, işleri tamamen kendisinin yaptığını belirten kadınların oranının azaldığı görülmektedir.

Lisans ve lisansüstü eğitime sahip eşleri bulunan kadın girişimcilerde ise ev işlerini eşiyile bölüşme oranı azalırken ücretli yardımcıya başvurma oranı artmaktadır.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

GRAFİK 124: EŞİN EĞİTİM DURUMUNA GÖRE EV İŞLERİNİN YAPILMASI (%)

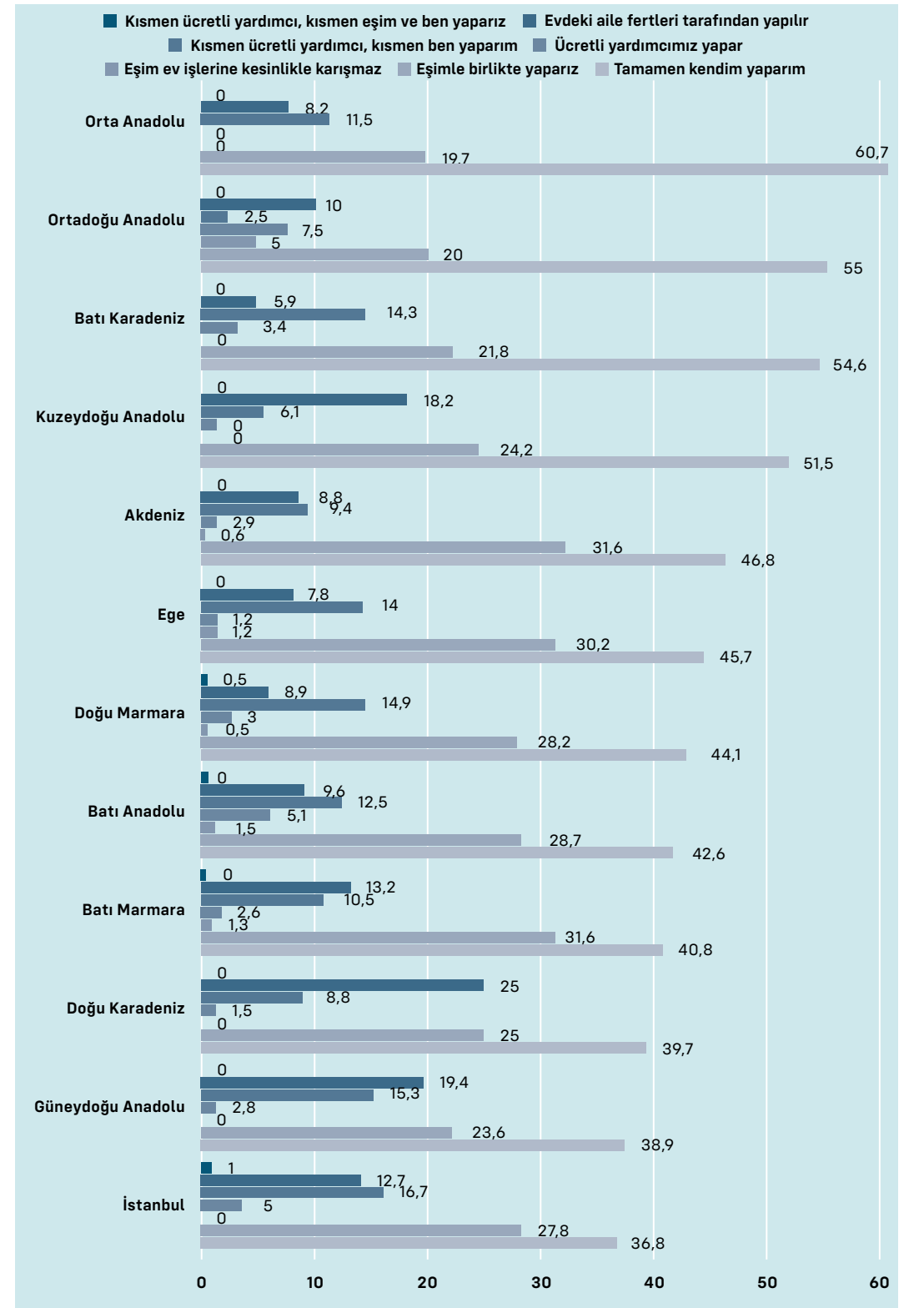
Grafik 125'te katılımcıların bölgesel olarak dağılımı ile ev işlerinin bölüşümü bir arada değerlendirildiğinde, ev işlerini tamamen kendisinin yaptığını belirten kadın girişimci oranının en yüksek olduğu bölgelerin Orta Anadolu (%60), Ortadoğu Anadolu (%55) ve Batı Karadeniz (%54,6) olduğu görülür. En düşük oranda olduğu bölgeler ise İstanbul (%36,8), Güneydoğu Anadolu (%38,9) ve Doğu Karadeniz'dir (%39,7).

Ev işlerini eşile birlikte yaptıklarını belirten kadın girişimcilerin oranının en yüksek olduğu bölgeler Akdeniz (%31,6), Batı Marmara (%31,6), Ege (%30,2) ve Batı Anadolu'dur (%28,7). En düşük olduğu bölgeler ise Orta Anadolu (%19,7), Ortadoğu Anadolu (%20) ve Batı Karadeniz'dir (%21,8).

Eşim ev işlerine kesinlikle karışmaz seçeneğini işaretleyen kadın girişimcilerin en yüksek olduğu bölgeler Ortadoğu Anadolu (%5), Batı Anadolu (%1,5) ve Batı Marmara (%1,3) iken, bu seçeneği hiç işaretlemeyen kadın girişimcilerin olduğu bölgeler Batı Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve İstanbul'dur.

Ev işlerinin kısmen ücretli yardımcı kısmen kendisi tarafından yapıldığını belirtenlerin oranının en yüksek olduğu bölgeler İstanbul (%16,7), Güneydoğu Anadolu (%15,3) ve Doğu Marmara (%14,9) iken, en düşük olduğu bölgeler Ortadoğu Anadolu (%2,5), Kuzeydoğu Anadolu (%6,1) ve Doğu Karadeniz'dir (%8,8).

GRAFİK 125: BÖLGELERE GÖRE EV İŞLERİNİN YAPILMASI (%)

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

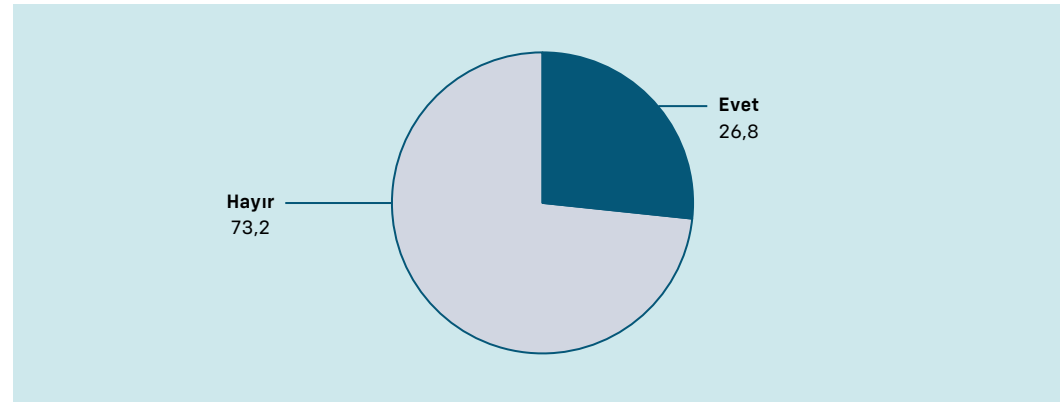
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Ev işlerinin evdeki aile fertleri arasında paylaşıldığını belirten kadınların en yüksek oranda olduğu bölgeler Doğu Karadeniz (%25), Güneydoğu Anadolu (%19,4) ve Kuzeydoğu Anadolu (%18,2) iken, en düşük oranda olduğu bölgeler Batı Karadeniz (%5,9), Ege (%7,8) ve Orta Anadolu'dur (%8,2).

İŞLE İLGİLİ ŞİDDETE MARUZ KALMA

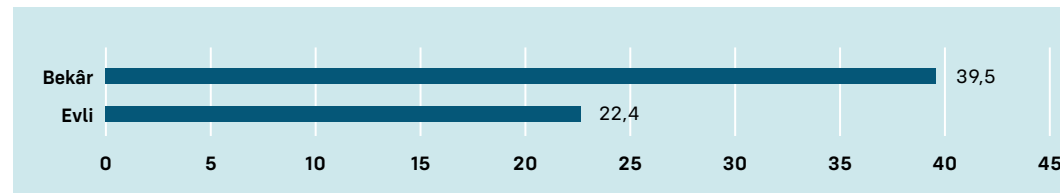
Kadınlar işgücü piyasasında sırf kadın oldukları için mobbinge, zorbalığa ya da tacize maruz kalabilmektedir. Bu durumun kadın girişimciler arasında yaygınlığını tespit edebilmek amacıyla katılımcılara iş kadını olarak mobbinge/zorbalığa/tacize uğrayıp uğramadıkları sorulmuştur. 412 katılımcı "evet" cevabını verirken, 1123 katılımcı ise "hayır" cevabını vermiştir. Katılımcıların %26,8'i iş kadını olarak faaliyette bulunurken mobbinge uğradığını ifade etmiştir.

GRAFİK 126: ANKET KATILIMCILARININ İŞLE İLGİLİ MOBBİNG/ZORBALIK/TACİZE UĞRAMA DURUMU (%)

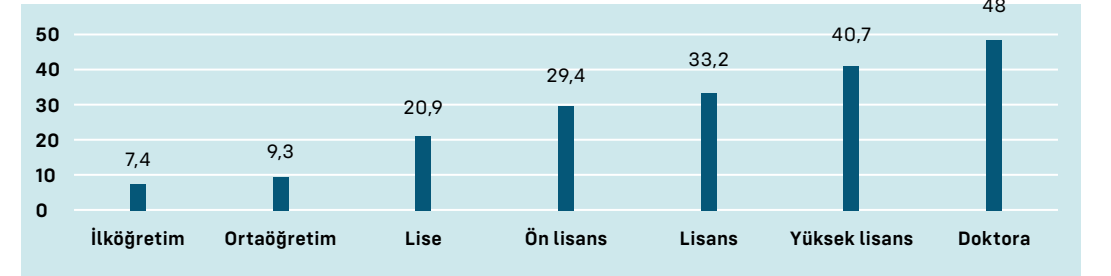
Kadın girişimcilerin mobbinge uğrama oranı ile medeni halleri arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, mobbinge/zorbalığa ya da tacize uğradığını belirtenlerin oranının bekâr kadın girişimcilerde %39,5 iken evli olanlarda %22,4 olduğu görülmüştür. Bekâr kadın girişimcilerin daha fazla mobbinge ve tacize uğraması da yine kadına toplumda biçilen toplumsal cinsiyet rolleri ile yakından ilişkilidir.

GRAFİK 127: MEDENİ HALE GÖRE MOBBİNG/ZORBALIK/TACİZE UĞRAMA DURUMU (%)

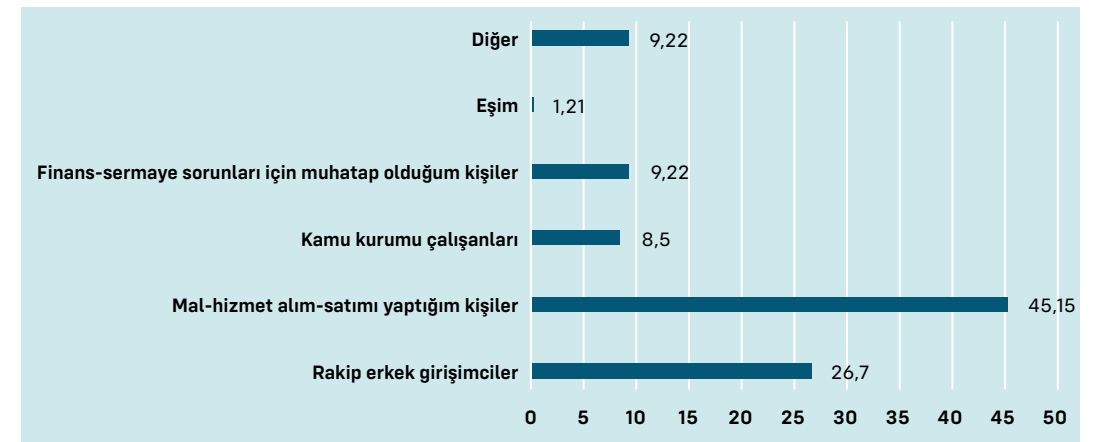
Kadın girişimcilerin eğitim düzeyi yükseldikçe, mobbing/zorbalık/tacize uğradığını belirten katılımcı oranı da artmıştır. Bu durum kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe, karşılaştıkları davranışların mobbing/zorbalık/taciz olduğu yönündeki farkındalıklarının da artış gösterdiği, başka bir deyişle toplumsal cinsiyet eşitliği bilincine daha fazla sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

GRAFİK 128: GİRİŞİMCİNİN EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE MOBBİNG/ZORBALIK/TACİZE UĞRAMA DURUMU (%)

Mobbinge, zorbalığa ya da tacize uğradığını belirtenlerden kimin bu davranışta bulunduğunu belirtmeleri istenmiştir. Söz konusu katılımcıların %45,15'i mal-hizmet alım satımı yaptıkları kişilerin, %26,7'si rakip erkek girişimcilerin, %9,2'si finans-sermaye sorunları için muhatap oldukları kişilerin, %8,5'i ise kamu kurumu çalışanlarının mobbing, zorbalık ya da tacizine uğradıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %9,2'si ise diğer seçeneğini işaretleyerek seçenekler arasında olmayan başka kişilerin mobbing, zorbalık ya da tacizine uğradıklarını ifade etmişlerdir. "Diğer" seçeneği işaretlenerek verilen cevaplar EK 2.14'te yer almaktadır. Verilen cevaplarda kadınlar, genellikle önceki işyerlerinde birlikte çalıştıkları patronları ve yöneticilerini belirtmişlerdir.

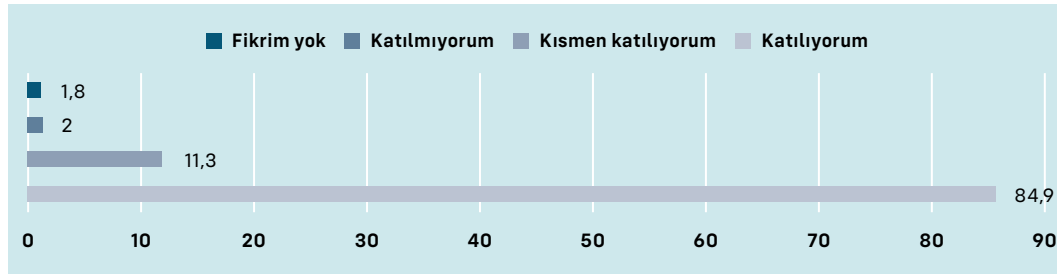
GRAFİK 129: KADIN GİRİŞİMCİLERE MOBBİNG/ZORBALIK/TACİZİ UYGULAYANLAR (%)

Kadınlara toplumda biçilen cinsiyete dayalı roller sebebiyle kadın girişimcilerin hane içinde özellikle çocuk bakımı ve ev işleri gibi sorumlulukları çoğunlukla kendilerinin üstlendiği görülmektedir. Bu durum işyerinde harcanan emeğin yanında kadın

girişimcilerin ev içi görünmeyen emek kapsamında anılan işleri de bir arada yürüttüğünü göstermektedir. Söz konusu roller, Türkiye’de istihdamda bulunan kadın (%10,85) ve erkek (%25,1) girişimci oranları arasındaki farkın sebepleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte iş dünyasında kadınlar sadece kadın oldukları için erkeklerden farklı davranışlara maruz kalabilmekte, zorbalık ya da mobbinge uğrayabilmektedir. Kadın girişimciliğinin önündeki engelleri oluşturan bu faktörlerin etkisinin azaltılması ve özellikle toplumda cinsiyet eşitliğinin tesis edilmesinde ise eğitimin büyük rolü vardır. Bu konudaki görüşlerini anlamak için katılımcılara “Tüm eğitim kademeleri müfredatında toplumda kadın-erkek eşitliği anlayışının gelişmesine yönelik içeriğe yer verilmelidir” ifadesi yöneltilerek katılıp katılmadıkları sorulmuştur.

GRAFİK 130: “TÜM EĞİTİM KADEMELERİ MÜFREDATINDA TOPLUMDA KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ ANLAYIŞININ GELİŞMESİNE YÖNELİK İÇERİĞE YER VERİLMELİDİR” (%)

Katılımcıların %84,9’u bu ifadeye katıldığını, %11,3’ü kısmen katıldığını belirtmiştir. Tamamen ve kısmen katılanlar birlikte ele alındığında bu oran %96,2’ye yükselmektedir. Katılmayanların oranı %2 iken, fikri olmayanların oranı %1,8 gibi düşük bir seviyededir.

Bu ifadeye ilişkin olarak belirtilen görüşler mobbinge, zorbalığa veya tacize uğradığını belirtmiş olan katılımcılar ile uğramadığını belirtenler bakımından tasnif edildiğinde, mobbinge, zorbalığa veya tacize uğradığını belirtmiş olanlar arasında katıldığını belirtenlerin oranı %89,8 iken, uğramadığını belirtenlerde biraz daha düşük olmakla beraber %83,1 gibi önemli bir orandır. Kısmen katıldığını belirtenler mobbinge, zorbalığa veya tacize uğramadığını belirtenler arasında %12,8 oranı ile daha yüksek seviyede iken uğrayanlarda kısmen katılma oranı %7,3 gibi nispeten düşük bir orandadır. Bu düşünceye katılmadığını belirtenler ile fikri olmadığını belirtenlerin oranı her iki grupta da çok düşük düzeydedir.

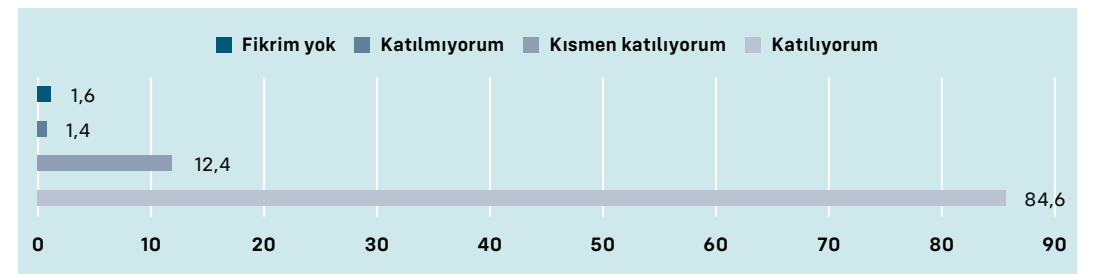
GRAFİK 131: MOBBİNG/ZORBALIK/TACİZE UĞRAMA DURUMUNA GÖRE “TÜM EĞİTİM KADEMELERİ MÜFREDATINDA TOPLUMDA KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ ANLAYIŞININ GELİŞMESİNE YÖNELİK İÇERİĞE YER VERİLMELİDİR” (%)

KADIN GİRİŞİMCİLERİN GELECEĞE BAKIŞLARI

Kadın girişimcilerin geleceğe bakışları, kendilerine duydukları güven ve işle ilgili beklentilerine dair tespit yapabilmek için öncelikle kendilerine “İşimi geliştirmeyi istiyorum, projelerim var” ifadesi yöneltilerek bu ifade hakkındaki görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların %84,6’sı bu ifadeye katıldığını belirtmiştir. Bu, katılımcı kadın girişimcilerin çok önemli bir bölümünün gelecekle ilgili beklentilerinin olumlu olduğunu göstermektedir. Kısmen katıldığını belirtmiş %12’lik bölümü emin olmayıp kimi endişeler taşımakla beraber gelecekte ümitli görünmektedir. Katılımcıların %1,4 gibi küçük bir bölümü katılmadığını belirtmiştir. Bu gruptakilerin gelecekle ilgili beklentilerinin olumsuz olduğu anlaşılmaktadır. %1,6’sı ise fikrinin olmadığını belirtmiştir.

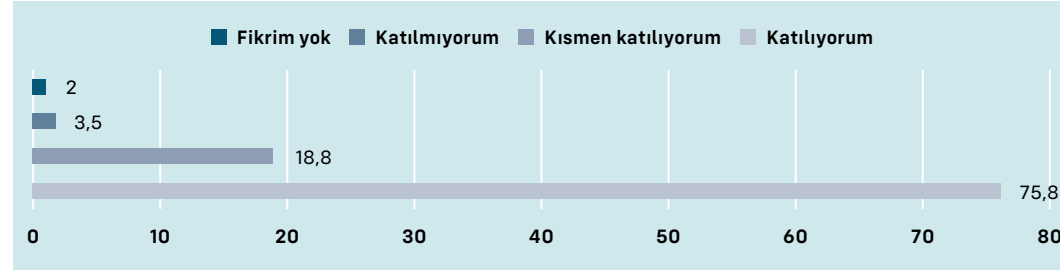
GRAFİK 132: “İŞİMİ GELİŞTİRMEYİ İSTİYORUM, PROJELERİM VAR” (%)

Katılımcıların kendileri ve işlerinin geleceğine ilişkin olumlu düşünceler içinde olup olmadıkları ve kendilerine güvenlerine ilişkin tespitte bulunabilmek için yöneltilen “Gelecekte işimi büyütebileceğime inancım tamdır” ifadesine yönelik olarak belirttikleri görüşler değerlendirildiğinde, katılımcıların %75,8’inin buna katıldığı, %18,8’inin kısmen katıldığı, %3,5’inin katılmadığı ve %2’sinin bir fikrinin bulunmadığı görülmüştür. Önceki ifadeye katılan oranı %84,6 iken buna katılan oranının %75,8

olması, işini geliştirmeye yönelik projeleri olan, işini geliştirmeyi isteyen kadınların bir bölümünün işini büyütebileceğine ilişkin tereddütleri olduğunu düşündürmektedir. Katılmayan oranı da bir önceki ifadeye göre daha yüksektir. Bu da işini geliştirmek için projesi ve isteği olan kadın girişimcilerin daha fazla desteğe ihtiyaçları olduğunu göstermektedir.

GRAFİK 133: "GELECEKTE İŞİMİ BÜYÜTEBİLECEĞİME İNANCIM TAMDIR" (%)

KADIN GİRİŞİMCİLERİN TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLERİ

Türkiye'de kadın girişimciliğinin durumunu, bu alandaki ihtiyaçları ve geliştirilmesine yönelik politika önerilerini ortaya koymaya yönelik Türkiye çapında gerçekleştirilen anketin sonunda katılımcılara "Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi için sizce ne yapılabilir? Önerileriniz varsa yazabilirsiniz" ucu açık sorusu yöneltilmiş ve bu soruyu yanıtlamak isteğe bağlı bırakılmıştır. Katılımcıların çok önemli bir bölümü bu soruya cevap vermiştir. Verilen cevaplar, cevapta ilk ifade edilen, dolayısıyla önemli görüldüğü için öncelik verildiği düşünülen başlık altında tasnife tabi tutulmuştur. Zira kimi katılımcılar sadece bir hususu kısaca belirtirken, bazıları birden fazla başlık altında yer alabilecek önerileri art arda sıralamışlardır. Bu durumdaki cevaplar belirtildiği gibi ilk ifade edilen veya geniş bir şekilde üzerinde durulan ya da önemine dair dikkat çekici vurgu yapılan başlık altında yer bulmuştur.

Türkiye'de kadın girişimciliğini destekleyici politikaları üretecek olanlar için çok kıymetli olan bu görüşlerin tamamı ilgili oldukları konuya dayalı olarak 17 başlık altında toplanmıştır. Söz konusu başlıklar; sermaye desteği, vergi istisnası-vergi indirimi, girişimciğe ilişkin eğitimler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, danışmanlık, manevi destek, kreş imkânı-aile bakım desteği, teşvikler, bürokratik işlemler için destek, personel desteği, yurtiçi yurt dışı pazarlama olanaklarının sağlanması, reklam-tanıtım desteği, kira desteği, devlet desteği, maliyetlerin düşürülmesi ve karşılaşılan güçlükler ile genel öneriler şeklinde oluşturulmuştur.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

SERMAYE DESTEĞİ VERİLMELİDİR

Ankete katılan girişimci kadınların "Kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik ne önerirsiniz?" sorusuna verdikleri cevap, bazen sadece sermaye desteği iken bazen de doğrudan parasal sonuç doğuracak önerilerle birlikte sermaye desteği şeklindedir. Ankete katılan 1535 katılımcının 219'u, başka bir deyişle %14,26'sı sermaye desteği verilmesi yönünde öneride bulunmuştur. Katılımcıların ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

1. "Sermaye desteği sağlanmalı, istihdam için, personel ödemeleri ve vergi ödemeleri için destek olunmalı."
2. "Girişimci kadınlara uzun vadeli krediler verilebilir. Pazar yerlerinde komisyon indirimi olmalı."
3. "Girişimcinin kadın-erkek farkı yoktur, tek sorunu yeterli sermayeyi bulamasıdır."
4. "Bana göre parasal yönden destek verilmesi lazım, çünkü kadın girişimciler kendi ayaklarının üzerinde duruyor, aileye yük olmak yerine destek istiyor, piyasada alım gücü çok az, pahalılıktan dolayı yardım edilmesi gereken bir konu."
5. "İş kurmadan önce finansman desteği sağlanmalıdır."
6. "Ciroya göre kredi imkânı sorgusuz sualsiz."
7. "Mali yönden destek kredileri, makine ve teçhizat modernleştirme kredileri"
8. "Daha fazla maddi destek sağlanmalı."
9. "Mali destek-eğitim-ucuz kredi"
10. "Faizi çok düşük geç ödemeli kredi, iş alanında kullanılan araç ve gereçlerin karışılması"
11. "Mali yönden desteklenmeli. Kredi Garanti Fonu kredilerinde öncelik verilmeli ve denetlenmeli."
12. "Faizsiz geri ödenen krediler verilmelidir."
13. "Maddi destek verilmeli; kira, gider vb. Vergi de alınmamalı bir dönem en azından."
14. "Daha çok destek verilmeli."
15. "Destekler daha çok artırılabilir. Evrak formalitesi azaltılabilir."
16. "Kadın girişimcilerin önünü açmak için fikirlerini masaya yatırıp uygun projelere yüzde yüz faizsiz maddi destek verilmelidir."
17. "Daha fazla maddi destek, faizsiz kredi"
18. "İşyeri açılış desteği artırılmalıdır. Sürekli yanında çalışan 1 kişi için SGK prim ödemesi alınmamalıdır. Yıllık gelir düzeyine bakılarak kâr-zarar oranına ilişkin kira desteği sağlanmalıdır. Perakende satış yapacağı ürünleri toptan alımlarında faizsiz kredi desteği verilmelidir."
19. "Gerçekten mantıklı projelere destek olunması gerekiyor. Bizim iş projemiz çok hızlı büyüdü ve bunu hayata geçirecek maddi desteği bulamıyorum."
20. "Kadınların yapabileceği sektörlere daha fazla destek olunmalı, meslek ayrımı yapılmamalıdır."

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

21. "Kadınlara nakit desteği fazla olmalı. Hibe ve kredi verilmelidir."
22. "İşletme giderleri için düzenli ödeme yapmaya çalışıyorum, teşvik indirimleri yapılmalı. Bu dengeyi korumak için her zaman kredi ve devlet destek kredilerinden faydalanıyorum. Verilen devlet desteklerini kullanmak için sektör ayrımını doğru bulmuyorum. Hizmet sektörü elbette desteklenmeli; eğitim sektörü için de destekler verilmeli. KOSGEB tarafından verilen destekler için çok teşekkür ediyorum. Başka türlü faaliyet göstermek kolay değil. Teşekkür ediyorum."
23. "Maddi anlamda destek artırılmalı. Örneğin kira, SGK vb. ödemelerin yapımında yardımcı olunmalı. Çalıştırılacak olan kadın işçi sayısının artırılması için yine maddi desteğin artırılması lazım. Gerekliyse çalışan kadın işçinin maaşının belli bir kısmının desteklenmesi, kadın girişimciliğinin gelişmesine katkı sağlayabilir."
24. "Hibe desteği"
25. "Maddi destek ile çocukların bakımı ve eğitimi konusunda devlet desteği olmalı."
26. "Sermaye sağlamak"
27. "Faizsiz kredi desteği"
28. "Kira kamburundan kurtulmak için, işyeri sahibi olmak için destek"
29. "Maddi imkânların desteklenmesi gerekiyor; özellikle üreticiler için makine ve ekipman alımı için"
30. "Kuruluş masrafları (maliye, oda kayıt, ruhsat) için hibe destek verilmeli. İşletme eğitimi-işletme para yönetimi, işletme sermayesi koruma ve büyütme konusunda aralıklı eğitimlere katılım sağlanmalı. 4b prim desteği yaş farkı sınırı olmadan 24 ay süreli verilmeli. Nitelikli personel yetiştirme teşviği verilmeli. İşletme genel giderleri 12 ay boyunca fatura karşılığı desteklenmeli. Tüm girişimcilere serbest meslek mükellefi ayrımı yapılmadan (avukat, SMMM, mimar vb.) bir yıl ödemesiz düşük faizli kredi imkânı sunulmalı. Kadın işyeri sahibi olanların çocukları için devlet kreşlerinde öncelik ve kapasite rezervi yapılmalı, özel kreşlerde %50-%75 oranında indirim sağlanmalı, belgelendirme karşılığında bu teşvik Aile ve Sosyal Güvenlik Bakanlığımızca karşılanmalıdır."
31. "Devlet desteğinin artırılması ve en azından devlet bankalarının devlet güvenesiyle daha kolay kredi sağlaması, pek çok kadın girişimciye işinin devamlılığını sağlaması için faydalı olacaktır."
32. "Lütfen girişimci kadınları desteklerken yaş durumuna takılmayın. Ben çocuklarımı büyütüp iş hayatına atıldım. Bankalar girişimci kadına destek amacıyla kredi veriyor ama yaş sınırı var, benim gibi olanlar faydalanamıyor, her iş kuran kadın genç değil ki."
33. "Geri ödemesiz verilen ücretin artırılmasını ve az faizli kredinin tekrar verilmesini öneriyorum."
34. "Genç kadın girişimcilere verilen destek orta yaş kadın grubuna da verilirse ilk kurulan girişimci firmaların ayakta kalma olasılığı çok daha yüksek olacaktır."

Prim ve vergi ödemeleri açılır açılmaz başlıyor ama destekler yaşına göre, o da 6 ay sonra ve belli oranlarda maalesef."

35. "Örnek girişimler daha çok tanıtılmalı ve iş kurarken birçok bürokratik işlemler kaldırılmalı. Girişim için verilen finansal destekler işyeri açılma girişimi başladıktan sonra belli taahhütlerle verilmeli... İşyeri açılıp kurulduktan sonra değil. Birçok girişimci kadın sadece finansal destek bulamadığı için projelerini yerine getiremiyor."
36. "Sermaye desteği"
37. "Kadın girişimciler en çok sermayeye ihtiyaç duyuyor. Bir de aynı sektördeki erkek rakiplerin baskılarından yılıyorlar. Bu ülkede bazı konular eğitim olmadığı sürece değişmez."
38. "Kredi desteği verilmesini talep ediyorum."
39. "Devlet ve hibe desteklerinin daha kolaylaştırıcı olması ve kadın girişimlerinin önünün açılması gerekmektedir. Krediler tam yeterli değil".
40. "Destek yüzdesi artırılmalıdır."
41. "Finans ve dış ticaret konusunda desteklenebilir."
42. "Sermayeye erişim imkânının artırılması gerekli."
43. "Kadınlara pozitif ayrımcılık yapıldığı söyleniyor fakat ben hiç göremedim. Finansal destekler sağlanmalı, faizsiz krediler, hibeler, danışmanlık hizmetleri olabilir. Müşteri kitlesi oluşturmada destek sağlanabilir. Örneğin kamu kurumları vb. yerlerde kadın girişimcilerin ürünleri tercih edilebilir. Fuarlara katılım, reklam konusunda maddi destek sağlanabilir."
44. "Daha çok kaynak ve prosedürlerin kolaylaştırılması"
45. "Devlet tarafından ve kurumlarca desteklemelerin artırılması ve bunlardan bankaların işletmecilerden nemalanmadan yapılması, vergilerin düşürülmesi, nitelikli eleman bulunmasında yardımcı olunması, İŞKUR destekli eleman alımında işçi sayısının şart koşulmaması, bağlı olunan ticaret odalarının kadın girişimcilere yönelik eğitim ve destek sağlamaları vb."
46. "Kadın girişimcilerin çoğu KOSGEB vb. desteklerden habersiz. Bu gibi desteklerin sadece yeni kurulacak firmalar için değil, iş geliştirmek için de verilmesi gerekmektedir."
47. "Sermaye, girişimcilik eğitimi ve desteği"
48. "Özellikle işyeri kurulmasını takip eden ilk 1 yıl için maddi anlamda daha çok destekler verilmelidir ve girişimcilik eğitimlerinin yanı sıra yurt içi yurt dışı satış kanalları ile ilgili eğitimler düzenlenmelidir. Kadın girişimcilere destek olunacak herhangi bir faaliyet açıldığında ise bunun reklamı tüm iletişim kanallarından daha çok yapılmalıdır."
49. "Eğitimler çoğaltılmalı, destekler kolaylaştırılmalı, destekler çoğaltılmalı, destekler sadece işletme kuruluşunda olmamalı, geliştirme aşamasında da daha çok olmalı."

50. "Sermaye desteği"
51. "Para verin."
52. "Kadın girişimcilerin %50'sinden fazlasında potansiyel çok fazla fakat sermaye sıkıntısı vardır. Ayrıca işletme kuruluşundan sonra ilk üç yıl girişimci kendini toparlayabilmesi açısından vergiden muaf edilmelidir. Bu gerçekten destekleyici olacaktır. Devlet ne yazık ki işe başlarken önce parayı bulduruyor ve sıkıntı en başında başlıyor. Girişimci en başta kredi veya kişilere borçlanarak işe başlıyor ve sonra birçok prosedürlerle uğraştırılarak devlet tarafında küçük bir kısım girişimciye ödeniyor. Bunun faydası ne yazık ki olmuyor, bu ödeme ile ancak alınan kredinin faizi karşılanabiliyor. Yapılacak destek iş kurulurken olmalıdır. Girişimci işe tam devlet desteği ile başlamalıdır! Borç yükü ile değil!"
53. "Faizsiz destek verilmeli."
54. "Sermayesiz girişimcilere daha kolay ulaşabilecekleri kredi imkânları"
55. "Sermaye desteği verilmeli."
56. "Devletin faizsiz kredi desteği vermesi gerekiyor ki makinelerimizi çoğaltalım ve dış ticarete atalım."
57. "Daha çok maddi destek sunulmalıdır."
58. "Kadınlara yönelik krediler esnek olmalı ve kadınların hayatı kolaylaştırılmalıdır."
59. "Sermaye bulma konusunda desteklere ihtiyaç vardır. Kur farkı yüzünden sermayemiz erimektedir. Borçlanmadan çalışabilmek zor. Hibe desteği ya da şirket temelleri sağlamlaştıktan sonra geri ödeme olursa girişimciler ayakta kalabilir."
60. "Kadınlara sermaye konusunda daha çok destek verilmelidir. Mesela ben param olmadığı için çoğu hayalimi askıya aldım."
61. "Hibe verdirmek, melek yatırımcı artırmak, girişimcilik derslerinin olması, inovasyon konusunda eğitim verilmesi"
62. "Kadın girişimciler maddi yönden ve ticari bilgi konularında desteklenmeli."
63. "Koşulsuz şartsız puan sorgulanmadan tam kredi imkânı verilmeli, destek esirgenmemeli."
64. "Kadınların ilerlemesi ve faaliyet alanında bulunduğu sektörün genişlemesi için devlet desteği ve finans desteği şarttır."
65. "Destek ödemesini önden alıp kurmalılar işlerini, böylelikle sadece işlerine odaklı çalışabilirler."
66. "Daha fazla devlet desteği verilmeli. İlk aşamada verilen 5000 TL, 15000 olmalı."
67. "Kadın girişimcilerin sermayeye ulaşmalarının kolaylaştırılması durumunda toplumda işlerini çok daha iyi yerlere taşıyacaklarını düşünüyorum. Örneğin KOSGEB tarafından kadın girişimcilere, bankalarda olduğu gibi, belirli düzeyde kredi (sıfır faizli veya düşük oranlı ve her yıl mali verilerle firma revizesinin yeni-

- lenmesi şartıyla) limitlerini (iş kapasitesine göre 50.000 TL'den başlamak üzere 2.000.000 TL'ye kadar) tanımlayıp, bu limitler dâhilinde kullandırma yapması gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca kadın girişimciliğinin daha da güçlendirilmesi adına çalışma hayatında belli bir süre (örneğin minimum 3 yıl ayakta kalabilmiş bir kadın girişimci vb.) geçirmiş kadın girişimcilerin SGK çalışan primi, BAĞ-KUR, kira stopajı ve diğer vergi ödemelerinde kolaylıklar sağlanması gerektiğini düşünüyorum, böylelikle daha da güçlenmiş kadın girişimciler göreceğimize eminim."
68. "Kadın girişimcilere teşvik ve eğitim verilmeli, düşük faizli kredi imkânları sağlanmalıdır."
69. "Daha fazla maddi destek verilmeli ve bilgilendirilmeli."
70. "Esnafı kredilerle borç batağına sokmak yerine hibeler artırılabilir. 50 bin hibe veriyoruz deyip hibenin yarısını fatura adı altında esnafın cebinden almamak gibi."
71. "Devlet desteği yaş sınırı olmadan her zaman kadına verilmelidir. Ve mümkünse ödeme hemen yapılmalıdır ki insanlar kredi çekerek yüksek faize maruz kalsınlar ve iş kurmaktan vazgeçmesinler."
72. "Kadın girişimcilerin geri dönüşüm projeleri kesinlikle desteklenmeli, yer ve imkân sağlanmalıdır. Hiçbir destek sağlanmamaktadır."
73. "Finans desteği ve eğitimler artırılmalı, devlet desteği olmadan asla olmaz."
74. "Daha çok faizsiz krediler verilip insanlar teşvik edilmelidir, şartlar biraz daha esnek olmalıdır bence."
75. "Tam denetimli maddi destek"
76. "KOSGEB'den 5000 TL destek aldım, gittim kredi çektim ödeyemiyorum, işi değiştirmek için KOSGEB'den yardım alamıyorum, yardımcı olursanız sevinirim, yalnız anneyim."
77. "Yalnızca kadın için değil de genç girişimciler üzerinden örnek vermem daha sağlıklı. Hem kadın hem de 27 yaşında bir genç olarak ben bu süreçte çok yıpranıyorum. Başta KOSGEB kredisinden yararlanabileceğim söylendiği için böyle bir işe gönül rahatlığı ile girebildim. Fakat ilk 5 bin lira hibeden başka genç olduğum için krediden faydalanamadım. Aksine bankalardan daha yüksek faizli krediler çektim maalesef. Aynı zamanda bizim sektörde kadın ve genç olmak çok büyük dezavantaj. Tamamen desteklenmesi gerektiğine inanıyorum, yoksa ayakta kalmak, firmamızı büyütebilmek çok zor."
78. "Daha fazla maddi destek verilmesi cesaretlendirme açısından daha iyi olacaktır. Vergilerin ve prim ödemelerinin geciktirilmesi veya istisna olarak ödenmesi veya devlet tarafından karşılanması yeni kurulan işletmeler için oldukça büyük bir fayda sağlayacaktır. Çünkü zaten ilk 1 yıl hiçbir işletmeden kâr elde etmek mümkün olmuyor. Bu desteklerin en az 2 yıl devam etmesi gerekmektedir."
79. "Sermaye ve çocuk bakımı için destek verilmeli."

- 80.** “Finansal desteklerin faizsiz olarak yıllık belli bir oranda uygulanmasına imkân verilmelidir. Girişimcilere yaptıkları cironun belli bir oranında vadeli borç verilmelidir. Örneğin 1 milyon cirosu olan bir işletmeye yapılan cironun %15’i oranında kullanabileceği bir limit belirlenmelidir. 150.000 TL olarak verilecek desteğin sıfır faizle 22 ayda geri ödemesi sağlanmalı ve 2 aylık bekleme süresi sonrası her 2 yılda bir bu imkân KOBİ’lere sunulmalıdır. Bu yapılacak uygulama öncelikle üretimi artıracak ve işletmeleri ciroyu yükseltme gayretine sokacaktır. Üretimin artırılması ile istihdam artacak, işsizliğin bir nebze de olsa artışı azalacaktır. Üretim artışı ve istihdamın çoğalması arz dengesini artıracığından enflasyon da negatif (-) yönde eğilim gösterecektir. Dünyada pandemi sonrası yaşanan arz dengesinin düşmesi ve talep boyutunun artması sonucu enflasyonla mücadelede tüm dünyada sıkıntılar yaşanmaktadır.”
- 81.** “Kadın girişimcilerimizin faaliyet gösterdiği işletmelere şartları daha yumuşak geri ödemeli kredi imkânları sunulması çok önemli.”
- 82.** “Kredi desteği”
- 83.** “Başlangıç sermayesi konusunda destek sağlanabilir, yurt dışı satış konusunda destek verilebilir.”
- 84.** “Devlet tüm desteği sağlamalı. Hibeli krediden faydalanılmalı.”
- 85.** “Teşvik ve hibeler çoğaltılmalı, bu hizmetlere ulaşım yaygınlaşmalı.”
- 86.** “Devlet desteklerinin daha da artırılması ve desteklerin işyeri açtıktan hemen sonra ödenmesi faydalı olacaktır.”
- 87.** “Sermaye limiti artırılmalı ve prosedürler azaltılmalıdır.”
- 88.** “Kadınlara işyeri geliştirmek için hibeler ya da düşük faizli krediler sunulabilir.”
- 89.** “Finansal açıdan iş geliştirme desteği tam olarak verilmelidir.”
- 90.** “Çocuklu kadınlar için finansal devlet desteği ya da ücretsiz kreş hizmeti, yeni girişimcilerin destek dışında kredilere ulaşım kolaylığı. Benim yeni girişimci eğitimim bittiğinde Halk Bankası’ndan 1 yıl ödemesiz kredi hakkım vardı ancak bu krediyi bana asla vermediler. Bir kefil bulmam gerekiyordu, oysa bunu yaparak kredi almam için girişimci olmama gerek yoktu, kefil ile kredi zaten her vatandaşın yapabileceği bir şeydir. KOSGEB’in vadettiği desteği Halk Bankası’nda göremedim. Bu gibi iletişimsizlikleri iki kurum olarak aranızda netleştirmelisiniz. Saygılarımla.”
- 91.** “Faizsiz kredi desteği olmalı. 5 bin lira açılış desteği aldım 2 bini BAĞ-KUR borcundan dolayı kesildi.”
- 92.** “Hizmet sektöründeki kadınlara da ölüm vadisi süreçlerinin rahat atlatılması sağlanmalıdır. Gerekirse sınava tabi tutularak hibe desteği verilmelidir.”
- 93.** “Destekler artırılıp ödeme kolaylığı tanınmalıdır.”
- 94.** “Maddi desteğin işe başlamadan önce verilmesi, işin kolay kurulması ve devamlılığı için çok faydalı olacaktır!”

- 95.** “Kredi, SGK ve vergi desteği sağlanabilir.”
- 96.** “Daha fazla mali destek, vergi ve prim indirimi. Bürokratik işlemler konusunda eğitim.”
- 97.** “Daha önce destek alanlar araştırıldıktan sonra yeni desteklerin sorunsuz olarak tekrar girişimciye verilmesi taraftarıyım, teşekkür ederiz.”
- 98.** “İlk olarak kadınların sermaye sıkıntısı çözümlü, işleri yoluna girdikten sonra ödeme alınmalıdır. Sermaye yoksa nasıl girişimci olabilecekler? Banka kredi vermiyor, verse teminat, kefil istiyor. Güç varsa, para varsa kuruluyor işyeri. İlk yıl cepten yeniyor, buna destek sağlanmalı.”
- 99.** “Kredi çalışması”
- 100.** “Kurulan şirketin cirosu belli bir seviyeye gelene kadar sigorta işlemlerini devletin yapmasını isterdim.”
- 101.** “Destek kriterleri azaltılmalı, sadece belirli işlere destek verilmemeli. Büyümek, gelişmek isteyen herkese destek verilmelidir.”
- 102.** KOSGEB ya da farklı destek birimlerinde verilen maddi desteklerin günümüz şartları altında artırılması gerekmektedir. İşe başlangıç için ödenen paralar ya da sağlanan krediler yetersizdir. Bu dikkate alınıp girişimcilere destek olunmalıdır.”
- 103.** “İş alanı, işyeri tespiti ve sürdürülebilir ciro-kârlılık için birebir denetimli destek verilebilir.”
- 104.** “Hibe ve teşvikler artırılmalı.”
- 105.** “Bu ekonomik zorlukları aşabilmek babında şartsız sıfır faizli kredi sağlanmalıdır. Zor süreçlerden geçiyoruz, ayakta kalmak adına desteğe ihtiyacımız var.”
- 106.** “Dükkanımı taşımak istiyorum. Çok maliyeti var. Çalışan almak istiyorum. Çok düşük faizli uzun vadeli kredi imkânı istiyorum.”
- 107.** “Kadın girişimcilere yaş fark etmeksizin faizsiz krediler ile iş büyütme geliştirme destekleri sağlanmalıdır. Yaş şartı sıkıntı yaratıyor. Sadece 5.000 liralık KOSGEB desteği alabildim, hiçbir destek sağlanmıyor.”
- 108.** “Meslek odalarının daha aktif çalışması. Her eğitim alana işyeri açtırmak yerine gelecek vadeden işletmelere daha çok destek verilmeli (küçük ve mikro işletmelere). Şahsi olacak biraz ama yakınlarımla sigortasını yaparken primleri tam alıyorsunuz; teşvikten yararlanmak istediğimizde 1. derece yakın diye programdan çıkartıyorsunuz!”
- 109.** “Hibe desteği verilmesini öneririm!”
- 110.** “Daha çok destek alanları açılmalı.”
- 111.** “Sermaye desteği verilmelidir. Bugün perakende ticareti ile başlar yarın büyük istihdam için üretim, şubeleşme gibi işini daha ileriye taşıyabilir.”
- 112.** “Maddi destek, teşvik, eğitim, ücretsiz danışmanlık ve yöreklendirme”
- 113.** “Kadın girişimci ayrıştırması, kadınların yaptığı işlerin bir hobi, sıradan bir iş gibi

görülmesine neden oluyor. Bu ayrımın altı doldurulmalıdır ve girişimler için verilen desteklerin firmaya kuruluş aşamasında ödenmesi gerekir.”

114. “Bankalar kadın girişimcilere imkân sunmalıdır. Borcumuz olduğu için uygun faizle kredi bile alamıyoruz.”
115. “Kadın girişimcilere kredi ve istihdam desteklerinin artırılması”
116. “Maddi destek olarak bankalardaki faiz oranları düşürülmeli ve bankaların ‘SGK borcu, vergi borcu yoktur’ taleplerini kaldırmaları gerekmektedir.”
117. “Sermaye desteği (faizsiz kredi)”
118. “Maddi anlamda destek verilmelidir.”
119. “Anlamlı teşvik, ödeme yükümlülüklerinin hafifletilmesi, kadın-erkek eşitliğinin her anlamda sağlanması, eğitim.”
120. “Daha çok destek verilebilir.”
121. “Mali destek, özgüven aşılması, ücretsiz mali ve idari danışmanlık hizmetleri sunulması”
122. “Mutlaka destekler devam etmelidir. Bunu şehir şehir yapmak yerine tüm şehirlerdeki girişimcilere verilmelidir.”
123. “Devletin uzun vadeli kredi nakit desteğine ihtiyaç var.”
124. “Tamamen maddi desteğe ihtiyacımız var. Hammadde alamıyoruz, eleman desteği istiyoruz.”
125. “Girişimcilerin durumu uygun değilse, toparlanana kadar devlet tarafından girişimci eğer verimli ise tamamen destek verilmelidir. Benim ailem beni okutmadı diye ben 5.000 hibe aldım. Çok az çok. Okuyanlar genç olanlar 10.000 hibe aldı.”
126. “Kadınlar için daha çok destek verilmeli, faizsiz kredi kullanılmalı. KDV istisnası ya da kadınlara özel KDV indirimi yapılabilir.”
127. “Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi için Türkiye’de kesinlikle bütçe desteği olmalı. İşletme kurulduktan en az bir yıl sonra ödemeli. Düşük faizli kredi imkânı sağlanmalı, personel sigorta ödemelerinde destek verilmeli.”
128. “Hibe ve destek programları artırılmalı. SGK prim konusunda muafiyet oluşturulmalıdır. Vergi yükü azaltılmalı.”
129. “Sürücü kurslarına KOSGEB desteği maalesef yok, verilmesi gerekir. Kadın girişimcilerin projeleri, KOSGEB sermayesi ve devlet teşvik kredileri ile desteklenmelidir.”
130. “Hibe desteği verilmelidir.”
131. “KOSGEB den faydalandım çok memnunum. Benim gibi faydalanmaları için devam etmeli.”
132. “Sermaye ve vergi indirimi sağlanabilir.”
133. “Sermaye desteği ve kira desteği verilmelidir. Ayrıca dış ticarete ilişkin eğitimler kadın girişimcilerin kolaylıkla ulaşabileceği noktalarda çoğaltılmalıdır.”
134. “Açılışta makine destek ödemesinin kurulum yapıldıktan sonra verilmesi kişileri

çok zorluyor, sermaye olmadığı içinde ilerleme sağlanamıyor. Vergi, SGK, kira ciddi maliyet. Bunların ilk 2 yıl desteklenmesi gerekir.”

135. “Maddi destek verilmeli.”
136. “Hibe ve düşük faizli krediler, istihdam destekleri, hukuki eğitimler, danışmanlıklar.”
137. “Finansmana erişim kolaylaştırılmalı, vergi yükü hafifletilmeli, dernekleşerek eğitimlerle vs. kadın girişimci yalnız olmadığını hissetmeli.”
138. “Sermaye desteği işe başlarken verilmelidir. Çünkü sermaye olmadan iş kurulmuyor. Makine ve teçhizat vb. vergi, sigorta, personel giderleri çok önemli.”
139. “Kadın girişimcilere daha fazla maddi destek rica ediyorum.”
140. “Birçok kadın girişimci sermaye bakımından düşük olduğu için bu konuda biraz geride kalıyor ki ben de bir kadın olarak aynı durumdayım. Sermaye desteği ile daha farklı yerlere gelebileceğimi düşünüyorum.”
141. “Maddi destek ve eğitim sağlanmalıdır.”
142. “Madden ve manen destek artırılmalıdır.”
143. “Faizsiz kredi kolaylığı sağlanmalı, kadın borcuna düşkündür.”
144. “Destek ve teşvikler artırılmalı. Düzenli denetimler sağlanmalı. Çocuklar için kreş ortamı sağlamalı.”
145. “En çok destek sermaye aşaması. Yeni kurulan işletmelere bankalar kredi vermiyor. Ben hayallerimden vazgeçmemek için evimi sattım. Pişman mıyım? Asla. İşimi seviyorum ve bir gün firma adımları Holding olarak yazdıracağım.”
146. “Daha çok destek verilmelidir.”
147. “Daha çok faizsiz destek kredileri veya düşük faizli destek kredilerine ihtiyaç var. SGK prim borcu olan kadın girişimci ve genç girişimciler destekten faydalanın veya prim borçları çekilen faizsiz veya düşük faizli krediden tahsil edilsin. Biriken SGK borçlarını ödemekte zorlanan esnaflara daha cazip destek fırsatları sunulmalı. Ürün hammadde alımında destek sağlanmalı. Her geçen gün artan hammadde fiyatları yüzünden satışlarım ciddi şekilde düştü. Hammadde alımı için kredi desteği veya hammadde alımı için uygun/makul fiyat politikası sağlanmalı.”
148. “Faizsiz geri ödemeli destek sağlanmalı. Vergi ve SGK primlerine yönelik indirimler olmalı. Personel alabilmek için şartlar daha hafifletilerek destek sağlanmalı.”
149. “Maddi yardım.”
150. “Sermaye desteği.”
151. “Her şeyden önce işyeri açılış yardımı yapılmalı. Özellikle günümüzde sıfırdan bir iş kurmak için ihtiyaç duyulan sermaye miktarı çok fazlaştı. Örneğin, açılış desteği olarak KOSGEB’den 5.000 TL alabildim, fakat zaten demirbaşım 10.000 TL tuttu. Şu an açılış desteği 2.000 TL, 2.000 TL’ye bir aylık dükkân kirası ödeyemezsiniz.”

- 152.** "Kadınların maddi bağımsızlık bakımından erkeklere göre daha dezavantajlı olduğu bir toplumda yaşıyoruz. Desteklemeler bu durum göz önüne alınarak yapılmalıdır."
- 153.** "Kadınların mesleki bilgi ve becerisinin tam olmasından sonra işini yürütebilmesi için indirimli ya da geri ödemesiz sermaye yardımları yapılmalı, enflasyon ve yapılacak işe göre fiyatlandırılmalıdır."
- 154.** "Daha çok maddi destek sağlanmalı."
- 155.** "Kadın girişimcinin iş kurarken aldığı yüksek maliyetli malzemelerin finansmanı. Ben işimi kurarken sadece 5.000TL hibe aldım 150.000 TL'lik malzeme aldım ve hepsini kendim karşıladım. Bu da beni finans açısından yordu. Kredi değil hibe desteği artırılmalı ben çok az hibe aldım."
- 156.** "Destekler tek seferlik olmamalı, uzun vadelere yayılmalı. Tüm vergilerden belli dönemlerde muaf tutulmalılar."
- 157.** "Hibe desteği."
- 158.** "Nakit destek, başka türlü gelişme sağlanamaz."
- 159.** "Maalesef bu ekonomik şartlarda genel olarak bir iş kurmak masraflı ve hepimizin borçları var. Kadın girişimcilere destek söz konusu olduğunda kredibilite yine de ön plana çıkıyor ve işleri geliştirmek için yeterli tutar ve destek sağlanamıyor. Zaten yeterince yüksek olan pazaryeri komisyonlarıyla beraber gelir vergisinin bu kadar yüksek ödeniyor olması şartları oldukça zorluyor."
- 160.** "Kredi ve hibe desteklerinden faydalandırılmalı, kadın girişimci için kreş ya da evde bakım hizmetinden faydalandırılmalı."
- 161.** "Daha fazla maddi destek sağlanabilir. Sonuç olarak herkes elindeki imkânlar doğrultusunda hareket ediyor ve verilen destek az kaldığı için kendi getirisini sağlayamayacağından endişe duymasıyla çoğu kadın çekimser davranıyor."
- 162.** "Maddi destek olabilir."
- 163.** "Kadın girişimcilerin sektörde çoğalabilmesi için maddi destek çok önemli, böylelikle biz kadınlar emeğimiz ile başarırız."
- 164.** "Mali destek sağlanabilir. İş yapmak için sermaye yetersiz kalıyor. Faizsiz krediler verilmeli, zor şartlara tabii tutulmadan. Çok zor bir dönem, hele ki kadın girişimcilerin büyümesi için çok zor. Daha rahat destekler sağlanmalı. İş varsa finans desteği de olsun ki kişi iş yapabilsin. Sermaye yetersizliğinden ne yazık ki iş yapılamıyor, tutulamıyor ve gerileme meydana geliyor işletmeler için. En kısa zamanda buna bir çözüm bulunmalı."
- 165.** "Kadınlara daha fazla maddi anlamda destek sağlanması, devlet bankası tarafından geri ödemeli faizsiz kredi verilmesi."
- 166.** "Maddi destek."
- 167.** "Kadınlara geri ödemesiz hibe desteğinin çoğaltılması gerekmektedir."
- 168.** "Kurumlar işletmeyi kurmadan destek vermeli kadınlara, %100 artacaktır."

- 169.** "Bankalar ve KOSGEB işbirliği ile düşük faizli krediler, işin kurulup devam edilebilmesi için maddi destekler verilmeli. Vergi ve çalışan SGK ödemeleri için de destek verilmeli, sermaye ve işin büyütülmesi için verilecek olan destekler büyük önem taşıyor."
- 170.** "Maddi destek artmalıdır."
- 171.** "Tek sıkıntımız sermaye desteği ihtiyacıdır."
- 172.** "Kredi destekleri artırılmalı, faiz alınmamalı."
- 173.** "Ödenek aylar sonra değil başında verilmeli. Eğitimler olmalı."
- 174.** "Maddi destek."
- 175.** "Düşük faizle kredi, makine, bilişim desteği."
- 176.** "Sürdürülebilir bir destek yapılmalı."
- 177.** "Finansal destek verilmeli."
- 178.** "Maddi olarak destek artırılmalı."
- 179.** "Banka kredileri düşük faizle verilmeli. Bir türlü kredi çekemiyoruz aylardır oyalanıyoruz. Hem meslek odası tarafından hem de Halk Bankası tarafından."
- 180.** "Kadın-erkek fark etmez, sadece verilen hibe ve destek kredileri sahtekârlara değil gerçek girişimci ve iş yapacak insanlara verilmelidir. Anayasal bir zorunluluktur, ahlaki bir zorunluluktur."
- 181.** "Bence daha fazla maddi destek verilirse daha güzel fikirlerimizi ön plana çıkarabiliriz. Çünkü o kadar çok düşüncemiz var, maddi destek yetersiz olduğu için hiç birini gerçekleştiremiyor ve büyük düşünemiyoruz."
- 182.** "Kadınların iş hayatında daha aktif olmaları için destek ve hibe programları olmalıdır."
- 183.** "Maddi destek sağlanmalıdır."
- 184.** "Kadın girişimcilere yönelik kredi paketleri olmalı ve bu durum nasıl gidiyor diye takip edilmelidir."
- 185.** "Destek tutarları artırılmalıdır."
- 186.** "Kadın girişimcilere daha çok destek verilmeli, veriliyor da."
- 187.** "KOSGEB'in düşük faizli ve ödeme kolaylığı olan parasal destek vermesi gerekir."
- 188.** "Kadın girişimci devlet desteğini yeterince alamıyor. İşyerini büyütme isteyenlere faizsiz kredi imkânı verilmesi lazım. Kadın işçi çalıştırana SGK priminin yüzde elli indirimli olması lazım. Geleneksel kadın girişimcileri devlet ikinci sınıf esnaf görmemeli. Yeterince destek alsak devletten, imalata ve ihracata yönelmek isterdim. Devlet en büyük desteği imalat ve ihracat yapan esnafa veriyor. Türkiye'de kadın girişimci geleneksel esnaf olmak için bile sermayeyi zor buluyor. İmalat ya da ihracata dayalı bir iş kurmak için büyük sermaye gerekiyor. Bu kadar parayı Türkiye'de kadınların %99'u bulamıyor. Kadın girişimcilerin oranını %2'den %50'lere çıkarmak için kadın girişimcileri toplum gözünde cazip hale

getirmek lazım. Bunun için kadın girişimcilerin her yönden desteklenmesi lazım, desteklerin de sözde değil özde olması gerek ve birinci sınıf destek olması gerek.”

- 189.** “Kadınlara faizsiz kredi imkânı sağlanmalı ve sigorta priminde indirimler yapılmalıdır.”
- 190.** “Destekler verilmelidir.”
- 191.** “İşin kurulum aşamasında sermayenin peşin verilmesi.”
- 192.** “Daha fazla desteklenmeli piyasa koşulları düşünülerek destek sağlanmalı.”
- 193.** “Maddi açıdan daha çok desteklenmeli.”
- 194.** “Sermaye desteği artırılmalıdır.”
- 195.** “Başlangıç sermayesine destek ve uzun vadeli faizsiz kredi ve hibe destekler gerekli.”
- 196.** “Sermaye desteği yeterli olacaktır.”
- 197.** “Kadın girişimcilik için kadınlarımızın öncelikle kimseden sermaye istemeksizin kendi işini kurabilmesi lazım. Sermayede sorun yaşadığında eşler izin vermiyor. Devlet veya kuruluşlar olarak kadınlarımızın mali sermayeye ihtiyacı vardır. Bir de bir yıl üç yıl gözetmeksizin sermaye alabilmesi lazımdır. Çünkü zor geçen ilk yıllardır, o zaman destek alırsa zaten ayakta kalır. Fikirlerimizi önemseyeceğimiz için ayrıca teşekkür ederim.”
- 198.** “Kadın girişimcilere destek oranı her zaman ve her proje için %100 hibe olursa, çok daha iyi olacağı düşüncesindeyim. Kadınlar borç bulamadıkları için diğer karşılanmayan tutarları ödeyememektedir. %100 hibe olmadığı zaman projelere müracaat edememektedirler. Ya da ödemekte çok zorlanmaktadır. Ayrıca kadın girişimcilere ayrıcalıklı kredi imkânları sunulursa, faizden muaf tutulup, geri ödeme planı uzun vade şeklinde yapılırsa, çok daha fazla kadın girişimci kredilere müracaat edebilecektir. Böylece şirket kurma ve devamını getirme hususunda daha büyük başarılar elde edebilecekleri kanaatindeyim. Kısacası; kadın girişimcilere ‘hibe oranı ve kredi konularında’ daha rahat imkânlar sunulmalıdır. Gereğini bilgilerinize saygılarımla arz ederim.”
- 199.** “Maddi destek.”
- 200.** “İlk aşamada işletmelerini açabilmeleri için maddi bir desteğin yanında, işletmelerini büyütebilmek ve devam ettirebilmeleri için maddi manevi desteklerin devam etmesi sağlanmalıdır.”
- 201.** “Çalışan desteği en başta verilmeli.”
- 202.** “Sadece kadın üretici olarak hibe verilmemeli her kadın eşittir. Ben züccaciye dükkânı açtım, 5 bin TL alabildim. Bütün sermayem kredi ile ülke bu durumdayken çok zor. Girişimciler için kısıtlama olmamalı, her kadın hibe alıp istediği bir işe sahip olmalı.”
- 203.** “Kadın girişimcilere destek verilmelidir.”

- 204.** “Kadın girişimcilerin vergi ve KOSGEB kredileri konusunda desteklenmesini istiyorum. Ben hayatında tek başına olan ve KOSGEB’den hibe almış bir kadın girişimci olarak nakit para bulma konusunda çok zorlanıyorum. İşimi geliştirmek istiyorum ama sermayem olmadığı için hiçbir şey yapamıyorum. KOSGEB destekli kredi ya da hibe imkânlarının artırılmasını talep ediyorum. Şu an eğer üretici değilseniz KOSGEB hiç ilgilenmiyor artık. Buna son verilmeli diye düşünüyorum.”
- 205.** “Desteklerin artırılmasını ve KOSGEB girişimcilik için aylık ödemelerin olmasını rica etmek istiyorum.”
- 206.** “Sermayeye kolay erişim ve finansman desteği, kadın girişimcilere özel ithalatta öncelik, kolaylaştırılmış işlemler.”
- 207.** “Daha çok destek verilebilir.”
- 208.** “İşletmemin daha da büyümesi ve gelişmesi için sadece sermayeye ihtiyacım var. Ancak üretime geçmek istiyorum ve çok güzel ihracat planlarım var. Desteklerin sadece yeni kurulan işletmelere olması beni çok üzüyor. Kuracağım sistemle istihdamı da büyüteceğimi düşünüyorum. İlginiz için teşekkür ederim.”
- 209.** “Kesinlikle maddi destekler sağlanmalı.”
- 210.** “Daha fazla destek sağlanmalı ve bu desteklerin kriterleri kısıtlandırılmamalı. KOSGEB’den destek alırken bile birçok sorun ve sınırlamalar ile karşı karşıya kaldım. Zaten verilen destek miktarı harcanması zorunlu olan miktara göre çok düşük. Önceden işyeri masrafları ve işçi masraflarına da destek veren KOSGEB, artık sadece imalat cihazlarına belirli bir oranda destek veriyor. Kalan sabit giderler ve vergiler size ait ve bu gerçekten şu anki hareketli piyasa koşullarında benim gibi girişimcileri çok zorluyor. Markamızı tanıtmak için 2200 €’luk beautyistanbul kozmetik fuarına 6 m2 gibi küçük bir stant ile katılmak istiyoruz ama buna destek sadece 250 TL veriyor. Eskiden önüne gelene girişimcilik desteği verip eşine dostuna arabalar alan kötü niyetli insanlardan ağzı yanan KOSGEB, zamanında denetim ve şartlar getirmediği için şimdi asıl ihtiyacı olan insanlara genel gider desteklerini kesiyor. Kendi eksik yaptıkları işlerden edindikleri zararları yine girişimcilere fatura ediyorlar. Biz de nereden nasıl destek bulabiliriz, nasıl istihdam yaratır markamızı globalleştiririz diye düşünmekten çok nasıl işyerimizi açabiliriz diye dert ediniyoruz. 6 aylık bebeğime evde annem kendi işinden ayrılarak bakıyor. Annem de işten ayrılmasa bebeğimi bırakıp çalışamayacağım. Devlet olarak kadın girişimcilere destek konusunda daha çok yol almamız lazım. İstihdam edilen birkaç göstermelik kadın üzerinden reklam yapmak kolay. Destek olmakta acemi ve yetersiziz.”
- 211.** “Kadın girişimcilere sermaye sağlanmalı.”
- 212.** “Öncelikle maddi destek biz kadın girişimciler için çok önemli. En önemlisi de bizim de memurlar gibi en azından sigorta primlerimizi devlet baba karşılansın. Örneğin ben pandemiden sonra kesinlikle BAĞ-KUR ödemelerimi yatıramadım.”

Bir sürü borç birikti, zar zor dükkânımı döndürebiliyorum. Gelen malzeme zam- larından dolayı artık pek yatırılabileceğimi de sanmıyorum. Bu konuda siz devlet büyüklerimizden destek istiyorum.”

213. “Daha çok maddi destek sağlanabilir. Online ve yüz yüze eğitimler artırılabilir.”
214. “Yeterli kredi veya hibe programları desteklenmeli, vergi harç ödemelerinde kolaylık sağlanmalıdır. Personel sigorta ve maaş destek programları yapılmalıdır.”
215. “Devlet desteği ile güçlenmesi gerekir kadın girişimcilerin.”
216. “Sermaye desteği sağlanmalı, istihdam için personel ödemeleri, vergi ödemeleri için destek olunmalı.”
217. “Girişimci kadınlara uzun vadeli krediler verilebilir. Pazar yerlerinde komisyon indirimi olmalı.”
218. “Kadın girişimcilere (aslında küçük işletmelere) vergi muafiyeti olmalı ve devlet tarafından daha fazla desteklenmelidir. Mesela ben tarım konusunda bir şeyler yapmak istemiştım. Ama yaş itibarı ile desteklerden yararlanamadım.”
219. “Devlet olarak ödeme ve yaşama kolaylığı sağlanmalıdır.”

VERGİ İSTİSNASI UYGULANMALI, VERGİ İNDİRİMİ YAPILMALIDIR

Katılımcıların Türkiye’de kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik önerileri arasında en çok yer alan ikinci husus vergi ve SGK primi indirimleridir. Nitekim katılımcıların 81’i, bir başka deyişle %5’i bu konu ile ilgili ihtiyacı dile getirmişlerdir. Hatta ilk bir yıl koşulsuz gelir vergisi ve BAĞ-KUR priminden muafiyet, BAĞ-KUR primini devletin ödemesi, 1 ila 5 yıl vergi ve SGK primi alınmaması şeklinde öneriler gelmiştir. Söz konusu öneriler katılımcıların ifadeleri ile aşağıda yer almaktadır.

1. “Kadın girişimcilere (aslında küçük işletmelere) vergi muafiyeti olmalı ve devlet tarafından daha fazla desteklenmelidir. Mesela ben tarım konusunda bir şeyler yapmak istemiştım. Ama yaş itibarı ile desteklerden yararlanamadım.”
2. “Kadın girişimcilere yaş sınırı olmadan ilk bir yıl BAĞ-KUR ve gelir vergisi muafiyeti getirilmelidir. Kadın işverenlere personel maaş desteği verilmelidir.”
3. “Vergi daha düşük olmalı diye düşünüyorum, çünkü genelde kadın girişimcilere etrafında kimse destek vermiyor.”
4. “Pozitif ayrımcılık, kadın girişimcilere vergi istisnaları ve indirimleri, BAĞ-KUR prim destekleri sağlanmalıdır. İhracat için kadınlara yine destek sağlanmalıdır.”
5. Vergi indirimi, stopaj istisnası, faizsiz kredi desteği, hibe desteği, kira kamburundan kurtulmak ve işyeri sahibi olmak için destek.”
6. “BAĞ-KUR ödeyemiyorum. BAĞ-KUR indirimi, vergi indirimi ve kira desteği olmalı.”
7. “Maddi destek, BAĞ-KUR’u devlet ödemeli.”
8. “Kadın işletme sahiplerinin vergi yükü hafifletilmeli. Çalışan primleri ve ödemeleri için destek sağlanmalı. Böylece kadın girişimciler için ayakta durma cesareti olacaktır.”

9. “SGK prim desteği sağlanmalı, en az bir eleman çalıştırıldığında devletimizce destek sağlanmalı ayrıca eğitim aldığımız KOSGEB’den teşvik almak gerekiyor.”
10. “Vergi teşviği çünkü kadın çalışırken, muhakkak evi en azından temizlerken bir yardımcıdan destek alması gerekiyor ve bu işler bedava değil, insanın onlarca işi varken evi de idare etmek tek kişi iken bile çok zor.”
11. “Girişimciliği başlatmış kadınlar için; vergi ve KDV indirim/teşvikleri verilmeli. Satış/pazarlama destekleri verilmeli. Girişimciliği başlatamamış (resmi/faal) ve potansiyeli olan kadınlar tespit edilip engelleri kaldırılarak cesaretlendirilmeli.”
12. “Kesinlikle kadınlara vergisel anlamda pozitif ayrımcılık yapılmalı, kimse boş durmamalı, yaşlı bile eline bir iş alıp uğraşmalı, boş insan zararlı insandır. Saatlik part time çalışma yaygınlaştırılmalı, acil insanlar tarıma toprağa yönlendirilmeli. Ülkemizin çalışana üretime çok ihtiyacı var.”
13. “Vergi, sigorta maliyeti en az 3 yıl devlet tarafından karşılanmalı ve geri ödemesiz devlet desteği olmalı.”
14. “Kadın girişimciler, vergilerden muaf tutulmalıdır. Devlet her zaman maddi ve manevi her konuda destek vermelidir.”
15. “Vergi destekleri ve pozitif ayrımcılık işe yarayabilir.”
16. “Firmanın ayakta kalabilmesi için kesinlikle vergiler konusunda desteklenmeli, firmanın büyütülmesine yönelik çalışmalarda, sermaye desteği için, 100 koşullu destekler olmamalı. Bekâr ve tek çocuk büyüten iş insanı annelere pozitif ayrımcılık yapılmasını önerir, rica ederim (bekâr koruyucu anneyim).”
17. “Başlangıçta ödenen bürokratik maddi yüklerden muaf tutulabilir ya da indirim gidilebilir. Vergi, sigorta ilk 2 yıl alınmayabilir, teşvik edici olacaktır. Bir de eğitimler ve başarıya ulaşmış kadın girişimcilerle yeni girişim yapacak kadınlar buluşturulabilir. Böylece; benzer hikâyelere sahip insanların da aynı yollardan geçtiği hissi teşvik edici olacaktır.”
18. “Maddi destekler artırılmalı vergistopaj SGK gibi ödemelerde muafiyet ya da indirim uygulanması güzel olurdu.”
19. “Lütfen ama lütfen vergileri azaltın ve ihracat için destek olun.”
20. “İlk 5 sene vergi alınmamalı ve her ay düzenli olarak büyüme oranına göre hibelerle desteklenmeli.”
21. “İlk iki yıl SGK ve vergi muafiyetleri uygulanabilir.”
22. “Gelir vergisi için en azından girişimcilik faaliyeti başladıktan sonra 1-2 yıl muaf tutulabiliriz. Sermaye anlamında yeni işletme zaten banka nezdinde 2 yıl hiç kabul görmüyor, bu süreçte sağlanan kredi miktarları çok az ve yetersiz, bu miktarlarda iyileştirme yapılabilir.”
23. “Maddi yönden desteklenmeli, bazı vergiler konusunda muafiyet sağlanmalı. BAĞ-KUR primi konusunda destek süresi uzatılmalı. Dijital pazarlama, reklam gibi konularda devletimiz ek bütçe ayırmalıdır.”

24. "Vergi ve SGK ödemeleri işletmeye çok büyük yük oluyor ve öderken çok zorlanıyorum. Bu konuda destek işletmemizi çok rahatlatacaktır."
25. "Genel olarak girişimciliğin geliştirilmesi için kurulum aşamasında destek oranları artırılmalı; vergi ödemelerinden işletmenin üzerindeki yük en az ilk 5 sene ya kaldırılmalı ya da hafifletilmeli. Ek olarak istihdam için de aynı destek karşılıksız ya da cüzi olarak geri ödemeli verilmelidir. En önemli nokta ise eğitimler. Girişimciler odalar ya da ilişkili kurumlar tarafından hem sosyal hem finansal hem yöneticilik gibi konularda belirli dönemlerde eğitime davet edilmelidir. Girişimcilere mentör atanabilir (KOSGEB uzmanından bahsetmiyorum) ve bu mentörler, girişimci ile birlikte (onun bakış açısını benimseyerek), sundukları desteklerle gelişime büyük oranda katkı sağlayabilirler. Bir girişimci kazanırsa ülkesi kazanır. Teşekkürler."
26. "Kadın girişimcilere en azından başlangıç seviyesindeyken sigorta primi ödemesi zorunlu kılınmamalı, çünkü zaten yeni bir firmayken gelir-gider seviyesi düzene oturmamış, kâr bile elde edilemezken bu ödemeyi yapamıyoruz. Verilen KOSGEB desteği kurulma aşaması için çok yetersiz bu konuda kesinlikle bir çalışma yapılmalı. Kurulma aşamasından sonra da en az 1 yıl değil de maksimum 6 ay içerisinde bir destek daha sağlanması gerektiğini düşünüyoruz. Ayrıca kuruluş desteği verilen firmalar sıklıkla takip edilmeli, aksi takdirde pazar yerlerinde kadın girişimci adı altında alınan destekleri erkeklerin de kullandığını görüyoruz. Yani iyi niyeti suistimal etme fazlasıyla yaygın, bu konuda da bir çalışma yapılırsa çok mutlu oluruz. Teşekkürler."
27. "Vergi ve stopaj ödemelerinde pozitif ayrımcılık getirilmeli. İşini geliştirmek isteyen kadın girişimcilere proje bazında faizsiz uzun vadeli kredi imkânları sağlanmalı."
28. "Vergi muafiyeti, komisyon indirimleri, kargo indirimleri."
29. "Devlet destekli krediler verilebilir. Kadınlar girişimcilik konusunda cesaretlendirilebilir."
30. "Sigorta primlerini ve vergiyi en azından bir dönem almamalılar. Başka yerden geliri yok ise finansal destek sağlanmalı ve iş geliştirme eğitimleri verilmeli."
31. "Nitelikli çalışan istihdam yardımı ve SGK prim desteği sağlanırsa az da olsa yükümüz hafifler."
32. "Kira yardımı vergiden muaf tutulabilir, en azından iki yıl tutunana kadar."
33. "Vergi sigorta yükünü hafifletebilirsiniz insanlar kan ağlıyor, geçinemiyor. Böyle giderse zamlar, pahalılık geri düşmezse işyerini kapatmayı düşünüyorum."
34. "İşletme kâra geçinceye kadar tüm vergilerden muaf tutulmalıdır."
35. "Vergi ve stopaj kalkmalıdır."
36. "Vergi istisnaları ve açılışta kredi-hibe desteği artırılmalı."
37. "Kadın girişimcilere vergi indirimi ve genel giderlerde elektrik su doğalgaz gibi ödemeler indirimli olmalıdır."

38. "Kadın girişimci sigorta prim ödemelerinde indirim uygulanmalı. Ayrıca kira ödemelerinde destek sağlanmalı."
39. "KDV ve çalışan sigortaları düşürülebilir."
40. "İşveren ve çalıştırılan kişilerin sigorta primleri için destek verilip yardımcı olabilir."
41. "Özellikle stopaj, BAĞ-KUR ödemelerinde, vergilerde indirim ya da iyileştirme yapılmalıdır. İlk 6 ay zaten iş yapmak çok zor. Para kazanmadan sürekli bir gider olması motivasyon kaybına neden oluyor. Biraz daha kadın girişimcilere destek bekliyoruz."
42. "İlk 3 yıl vergi ve sigortadan muaf tutulmalı. Evden çalışma imkânı kaldırılmalıdır. Bu sistem dükkân açan girişimcilerin ekmeğiyle oynamaktır."
43. "Yeni girişimci kadınlar en az bir yıl boyunca vergi kira SGK giderleri gibi sabit giderlerden muaf olmalı, esnafılığı öğrenme sürecinde bu tarz ödeme yükleriyle meşgul olmamalıdır. Tabii bu aşamada işletmenin gerçekten bir kadına mı ait olduğu iyi araştırılmalıdır. Özellikle kendi adıma faydalı olacağını düşündüğüm bir diğer husus ise şu şekilde; her zorluğa rağmen ayakta kalmış, faaliyetine devam etmiş ve eleman istihdamını düşürmemiş işletmeler maddi olarak ödeme gücüne düştiklerinde (banka kredisi vs.) erteleme, öteleme vb. destek verilmelidir."
44. "İşletmenin tutunabilmesi için başta BAĞ-KUR ödemeleri olmak üzere tüm vergi-harc ödemelerinde muafiyet sağlanmalı. Sağlanmaması maalesef ki girişimcileri batağa sürüklüyor."
45. "Kadın girişimciler için ruhsat, vergiler, harçlar ile ilgili indirimler olabilir. Verilen destekler artırılabilir. İhracat ile ilgili eğitimler ve destekler olmalıdır. E-ticaret ile ilgili destekler sağlanmalı, örneğin e-ticaret yapan kadın girişimcilerin web sayfalarının geliştirilmesi ve Google reklamlarıyla ilgili danışmanlık verilebilir. E-ticaret ile ilgili bireysel eğitim ve desteğin çok önemli olduğunu düşünüyorum."
46. "Devlet desteği artırılmalı, SGK primi indirilmeli."
47. "Kadın girişimcilere özel vergi istisnası ve faizsiz kredi desteği verilebilir."
48. "Öncelikle KDV oranlarının düşürülmesi. İşletme sahibi ve çalışanları var ise maaşlarına devlet destek olmalı. İşletme sahibi kadınlar vergiden muaf olmalı. Tabii ki kontrolleri yapılmak şartı ile ve işinin başında ise."
49. "Vergi ve BAĞ-KUR, sigorta, kira yardımı vb. olmalıdır."
50. "Şirket kurulurken sigorta prim indirimleri ya da ertelemeleri olmalı. SGK yardımları 30 yaş ile sınırlandırılmamalı."
51. "Kadın girişimcilerden 2 yıl gelir vergisi alınmasın. Vergi borçları ilk etapta gözümü çok korkutuyordu. Destek vermek yerine vergiden muaf tutulması çok daha etkili olacaktır."

KOSGEB desteği aldım ama, keşke hiç almasaydım, çünkü inanın ki çok zorlayıcı bir süreç ve faydası olmuyor, çünkü aldığınız desteklerden çok daha fazla vergi veriyorsunuz. İşyerimi ilk kurduğumda, bu vergileri ödeyememek korkusuyla kapatmayı bile düşündüm. Kazancımın çoğunu vergi verdiğim için işimi geliştirmeye para ayıramıyordum. Şu an işletmemi kuralı 5 yıl oldu, ancak işimi geliştirebiliyorum ve vergi korkusunu bu yıl yenebildim. Satışlarım ve işimdeki profesyonelliğim iyi olmasına rağmen açıkçası en büyük engeli devletten gördüm.

Eşim, ailem veya diğer koşulların üstesinden kusursuzca gelen bir yapım var, tüm engelleri aştım bu süreçte. Ama geçmişe dönüp baktığımda, cesaretimi kıran en büyük şey devlete borçlanma korkusuydu. Bu korkuyu kadınların üzerinden alırsanız, birçok kadın girişim yapar.”

52. “38 yaş üstüne sigortayı devlet ödesin, lütfen, çok sıkıntı yaşıyorum, borcum olmasın diye vaktinde ödemeye çalışıyorum, bu sefer de dükkâna mal alamıyorum. Lütfen rica ediyorum bunu dikkate alınız, şimdiden teşekkür ederim.”
53. “Belirli yıllar sigorta prim desteği, vergi ödeme desteği, sıfır faizli destek ödeme ya da hibeler.”
54. “Kadın girişimciliğinde işe yeni başlayanlar için en az ilk 2 yıl işyerini tanıtmak ile geçtiği için vergi (KDV-Stopaj vs.) alınmamalıdır, yanında istihdam edebilmek için eleman desteği verilmelidir (SGK- Maaş desteği). Bankalardan rahatça kredi alabilmemiz gerekmektedir. (Başvuru yapmama rağmen pandemi sonrası hiçbir banka KOSGEB kredisi vermemiştir.) Piyasalardaki rekabette erkekler kadınlara inanılmaz mobbing uygulamaktadırlar. Bu yüzden biz kadınlara erkeklerden daha fazla destek verilmelidir.”
55. “Vergi, BAĞ-KUR ve stopaj muafılığı sağlanabilir.”
56. “Yeni kurulan işletmeler sektörde yeni olduğu için, tanınması zamanla mümkün olmakta ve hiç iş yapamamış olma ihtimali bulunmaktadır. Vergi ve kira stopaj ödenekleri işletmeyi hiç kâr yapmadan sadece gider olarak zor durumda bırakabiliyor. Her kurulan işletmenin kaderini bence ilk 6 ay belirliyor ve kapanma ihtimali olan firmalar borca girmiş oluyor. Teşekkür ederim.”
57. “Doğu bölgelerimizde yapıldığı gibi en azından 4 yıl vergi alınmamalı ve belli sayıda çalışanın ve kadın girişimcinin SGK primleri devlet tarafından karşılanmalı, en az %60 hibe desteği verilmelidir.”
58. “Devlet yardımı, vergi muafiyeti, giderlerimizde indirimler etkili ve faydalı olacaktır.”
59. “Vergiden muafiyet, sigorta prim desteği, kreş yardımı, kira yardımı vs.”
60. “Vergi ve odalara üyesizlik.”
61. “Vergi ve SGK yükü hafifletilerek kadınlar cesaretlendirilmelidir.”
62. “Vergi, SGK, kâr etmeyen firmalardan alınan zorunlu aylık maliye giderleri (dam-

ga, stopaj vs.) alınmamalı ve personel desteği şarta bağlanmamalı. Sermaye desteği, kadınlarda sen öde bana faturanı yolla devri bitmeli. Direk makine ve teçhizat desteği sağlanmalı. İkinci el makinede 3 yıl 6 yıla çıkmalı.”

63. “Vergi muafiyeti.”
64. “Kadınlara daha çok imkân ve daha çok destek verilmeli, işyerindeki yükü azaltılmalı, SGK primleri çok yüksek maliyet getirmekte öncelikle bu yük hafifletilmeli.”
65. “Kadın girişimcilere vergi ve SGK’da ayrıca indirimler yapılmalıdır.”
66. “BAĞ-KUR ve SGK ödemeleri azaltılmalı. Vergiler de aynı şekilde. Çocuklarımız için eğitim alanı yaratılabilir. Yetişmiş eleman bulmak adına yol alınabilir.”
67. “Kadın girişimcilere BAĞ-KUR sigorta ödeme desteği sağlanmalıdır.”
68. “Daha fazla devlet desteği gerekli ve prim borçların da biraz indirim ki ben hiçbir kurumdan destek alamadım, hep kefil istendi ve devlet memuru olan bir kefil, o da bende yok maalesef.”
69. “Kadın girişimciler için başlangıç sonrası vergi ve eğitimleri için kısmi muafiyet olabilir.”
70. “Her platformda yer alan ayrıcalık vergilendirmede de yapılmalı. BAĞ-KUR’un yarısını devlet karşılamalı gibi.”
71. “Kira ve BAĞ-KUR ödemeleri bizi zorluyor.”
72. “Vergi ve prim ödemeleri, çalışan maaş ödemeleri desteği.”
73. “Vergi muafiyeti, SGK indirimleri, ihracat ve sermaye teşvikleri.”
74. “Zaten zar zor para kazanırken, kazandığımız parayı da devletle bölüşmek zorunda kalıyoruz. Kira, vergi, stopaj vb. yıllık kazancımın bile vergisini aldığını öğrendiğimde şok oldum. Ülke böyleyken herkes kaçak yollarla vergi kaçırıyor. Her şey yeterince pahalıyken kadın girişimcilere özel maddi ayrıcalıklar getirilmeli. Böylece erkekler de iş yerlerini eşlerinin üzerine yapar daha az ödeme yapmak için ama hiç değilse kadınların bir güvencesi olmaya başlar.”
75. “Her şeyden önce devletin vergi yükü üreticinin üzerindeki baskıyı fazla artırıyor. Devlet çok daha fazla destekleyici olmalı verginin vergisini bile almaya çalışmamalıdır! Gerisini biz bir şekilde hallederiz.”
76. “Vergi yükü alınmalı.”
77. “İlk yıl için BAĞ-KUR primini yaş şartı olmaksızın devlet karşılayabilir. Ayrıca emekli, dul ve yetim maaşı alanların işletme açtıklarında maaşları kesilmektedir. İlk yıl için maaşların kesilmemesi girişimci olmak isteyen çoğu kadını daha cesur kılacaktır.”
78. “Gerçek kadın girişimciler için (firmayı kendi adına açtırıp evde oturan bayanlar hariç) vergi indirimleri olmalı, sermaye sağlayabilmeleri için desteklenmeli, kreş ve okul yardımı yapılmalı ve girişimcilik ve yabancı dil eğitimleri ücretsiz olarak verilmelidir.”

79. "Kadın girişimcilere daha fazla destek verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Örneğin istihdam sağlanmasında teşvikler, devlet bankalarında kredi teşvikleri, vergi muafiyeti veya indirimi yapmak. Böylece kadınların daha cesur pazara girmesinin sağlanacağını düşünüyorum."
80. "Vergi indirimi."
81. "Stopaj istisnası."

EĞİTİM VERİLMELİDİR

Katılımcı girişimci kadınların 59'u (%3,8'i) Türkiye'de kadın girişimciliğinin geliştirilmesi için eğitim verilmesi konusunu ön plana çıkaran önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcılardan, girişimcilik eğitiminin ilkokuldan itibaren müfredatta yer alması, üniversite eğitimi sırasında mutlaka verilmesi, cüzi ücretlerle girişimcilik eğitimi verilmesi, kadınların becerileri ve yetenekleri doğrultusunda eğitilmesi, girişimcilik seminerleri düzenlenmesi, bilinçlendirecek eğitimler verilmesi, çevrimiçi destek hattı, yönetim ve pazarlama eğitimleri verilmesi şeklinde özetlenebilecek öneriler gelmiştir. Katılımcılar bu yöndeki önerilerini aşağıdaki cümleleri ile ifade etmişlerdir.

1. "Toplum eğitimi."
2. "Üniversite öğrencilerine yönelik çalışmalar artırılmalıdır. Daha öğrenciyken ileride faydalanabileceği destekler konusunda bilgisi olmalı ve iş kurmaya karar verirken daha cesur davranabilmelidir."
3. "Tek kelime ile eğitim ve finansman desteği."
4. "Eğitim ve vergi desteği yaşa takılmadan."
5. "Bence, girişimcilik ilköğretim çağından itibaren okullarda zorunlu ders olarak verilmelidir. İş imkânları genişletilmelidir. Özellikle kırsal kesimlerde kadınların sadece tarım ve hayvancılık dışında da yapabilecekleri mesleklere yönelik bilgilendirme atölyeleri veya seminerlerin düzenlenmesi ve hatta kursların açılması önerilerim arasındadır."
6. "Milli Eğitim Bakanlığı tüm kademelerin eğitim müfredatlarına kadın-erkek eşitliği ve girişimcilik kazanımları planlamalı ve eğitim-öğretim yıllarında uygulamalıdır."
7. "Alanında yetkin kişiler tarafından girişimcilik eğitimleri cüzi bir ücret karşılığında verilmeli. Kadın girişimcilere yönelik teşvikler artırılmalı."
8. "Eğitime önem verilmeli ve kadınlar çalışmasa da maddi anlamda desteklenmelidir."
9. "Daha bilinçli eğitim ve sermaye desteği verilmeli."
10. "Kadınların bilgi ve becerilerini ön plana çıkaracak eğitimler verilmeli."
11. "Eğitimler, teşvikler verilmeli, vergi indirimi olmalı, zorluklarla mücadelede desteklenmeli."
12. "Eğitimler verilmeli ve iyi duyurusu yapılmalı, işleri kolaylaştırıcı uzman kişiler yetiştirilmeli ve görevlendirilmeli, özellikle resmi kurumlarda, kurumlardaki ya

iş bilmiyor, ya da yönlendirmiyor, zorlaştırıyor."

13. "Kadınlar yetenekleri doğrultusunda eğitilmelidir."
14. "Eğitim ve cesaret bilinci."
15. "Bilgi ve sermaye katılımı."
16. "Eğitimlerin artırılması ve sermaye desteği verilmesi."
17. "Kadınlar girişimcilik konusunda seminer vb. etkinliklerle eğitilmelidir."
18. "Eğitimler, internet üzerinden destek."
19. "Kadınlarımızın çeşitli kurslarla eğitilmesi çok önemli, devlet tarafından daha fazla desteklenmeliyiz. En azından işyerimizi ilk açtığımızda yaş sınırı olmadan SGK ve vergilerden belli bir süre de olsa muaf tutulmalıyız ki bu bizi güçlendirir, işimize dört elle sarılmamıza vesile olur."
20. "Eğitim."
21. "Girişimcilik eğitimi, kuruluş - işletme - büyüme sermaye desteği, rehberlik, nitelikli eleman, ihracat desteği, devlet destekleri (hibeli) için ön finansman."
22. "Daha fazla kadına ulaşmak adına seminerler vs. artırılmalıdır."
23. "Kadınların hizmet ve ürünlerini satabilmesi için yabancı dil eğitimine önem verilmeli."
24. "Eğitim, her kamu kurumuna eğitim zorunluluğu getirilmeli, eğitim içeriği günümüze uygun interaktif, geliştirici olmalı."
25. "Eğitim verilerek kadınlar bilinçlendirilmelidir."
26. "Girişimci kadınlara girecekleri sektörler hakkında bilgi sağlayabilecekleri şeffaf bir eğitim verilebilir."
27. "Bu konuda eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerektiği inancındayım."
28. "Seminerleri artırabilirsiniz."
29. "Eğitim, hayallerin peşinden gitmen, özgüven, kendini geliştirmek."
30. "Eğitimler verilmeli, krediler artırılmalı, vergiler hafifletilmeli."
31. "Eğitimler daha yaygın verilmeli ve destekler, hibeler artırılmalı."
32. "Mali konularda eğitimler."
33. "Bilinçlendirme eğitimlerinin olması."
34. "Halk eğitim merkezlerinde eğitim, sonra iş imkânı verilmeli, iş kurma eğitimleri verilmeli."
35. "Finansal süreçlerin yönetilmesiyle ilgili en azından başlangıç düzeyinde eğitimler verilmelidir."
36. "Bol eğitim ve sermaye yardımı."
37. "Hibe kredi ve sektör konusunda eğitimler konusunda teşvik primleri verebilirsiniz. Eğitimler ve sınavlar ücretsiz olabilir."
38. "Kadın girişimcilerin uzun vadede kuracağı işe göre devlet eğitim uygulamalı, finansal destek vermeli, kurumlarca bürokratik işlerin çözümü konusunda yardımcı olunmalı."

39. "Eğitim ve mentörlük dışında kesinlikle sürdürülebilir finansal teşvikler olmalı. Ve en önemlisi satışın gerçekleşmesi ve artırılmasına yönelik ağlar oluşturulmalı. Kadınlardan satın alınması teşvik edilmeli."
40. "Sermaye ve sponsor bulmak konularında eğitimler ve işbirliği sağlanmalı."
41. "Eğitim ve finansal destekler."
42. "Eğitimler, özellikle de eğitim duyuruları artırılmalı."
43. "Eğitim, eğitim, eğitim."
44. "Eğitim, maddi destek, yönlendirme."
45. "Kadınları bu konuda eğitime yönlendirmek ve eşleri, kocaları eğitmek."
46. "Yöneticilik ve girişimcilik ile ilgili geniş kapsamlı bilgilendirici kaliteli ve sağlam temelli eğitimler."
47. "Daha çok istihdam ve daha çok kurslar, eğitimler verilmeli. Devletin yeni açılacak kadın girişimci işyerlerine demirbaş ve kira desteği, ayrıca sıfır faiz kredi vermesi kadın girişimcilerin önünü açacaktır, bilginize."
48. "Kurslar açılabilir, destekler artabilir, iş imkânı sağlanabilir."
49. "Önce yapmak istedikleri iş alanı için eğitim verilmeli ve tabii hibe desteği."
50. "Çok fazla kadın girişimci olmasına rağmen eğitim eksikliği ve sermaye yetersizliği yüzünden hayallerini gerçekleştiremiyorlar. Girişimcilik eğitimleri artmalı, açılan işletmeler denetlenmeli ve eksik görülen konularda eğitim destekleri verilmeli. Ülkemizin insanları çok güzel fikirlere sahip, gerekli olanaklar sağlandığında önlerinde kimse duramaz. Maalesef ki pandemi sonrası gelen maddi krizler, zamlar her sektörü zorluyor, o yüzden yani girişimci bayanların en büyük sorunu şu an sermaye yetersizliği ve çevrelerindeki bilgi kirliliği. Doğru yönlendirildiklerinde her şey daha kalıcı olacaktır."
51. "Kadınların eğitimlerini tamamlaması için destek verilmesi ve çalışma hayatı konusunda bilinçlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Kadınların üretim ve yönetim konusunda maddi manevi desteklenmesi gerektiğini düşünüyorum."
52. "Girişimcilik eğitimi için daha fazla sahada olunmalı ve doğrudan kadınlara erişimin olduğu görüşmeler düzenlenmeli."
53. "Eğitim, indirim, sürekli destek."
54. "Kadın girişimcilerin işletmelerini büyütme ve ekonomiye daha fazla katkı yapma çerçevesinde eğitim seviyelerini artırmaları ve profesyonel bir donanımına sahip olmaları gerekmektedir. Bunun için bu konuda aktif destek veren çeşitli kurum ve kuruluşlar, yerel çapta bu tür tecrübe eksikliği yaşayan kadın girişimcilere daha yakın olmalı ve teknik desteğin yanında planlama ve organizasyon yapılanmalarında da yardımcı olmalıdırlar. Ayrıca kadınların kendi özgüvenlerini kazanacak ve kişisel gelişimlerini geliştirecek, onların bilinçli girişimcilik faaliyetlerine yönelmelerini sağlayacak kurumsal eğitim hizmetlerini almaları yaygınlaştırılmalı. Girişimcilik faaliyetinde bulunan kadınların birbiriyle iletişim

kurmalarını daha etkin hale getirme çerçevesinde bir bilgi ağ sistemi oluşturulmalıdır."

55. "Kadınların ilgi duydukları ve severek yapabilecekleri işlere özel eğitimler verilebilir. Satış, pazarlama ve iş yönetimi konusunda eğitimler verilmelidir."
56. "Eğitim ve sermaye."
57. "Farkındalık eğitimleri ve girişimcilik maddi destekleri artırılmalı, fırsatlar yaratılmalı."
58. "Kadınlar eğitilmelidir."
59. "Girişimci olabilmek için bir süreç gereklidir. Bunun için eğitim önemlidir. Eğitim süreci boyunca, çocuklara yeteneklerinin geliştirilmesi için olanak verilmelidir. İlkokuldan itibaren çocuklarla mesleğinde başarılı olmuş kişileri bir araya getirip, başarı hikâyelerinin anlatılması sağlanmalıdır."

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ SAĞLANMALIDIR

Kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik olarak katılımcı kadınların 49'u (%3,12'si) toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerektiğini ön plana çıkaran önerilerde bulunmuştur. Bu çerçevede kadın girişimciler, erkeklere eğitim verilmesi, ilköğretimden itibaren çocuklara kadın-erkek eşitliği eğitimi verilmesi, kadının birey olduğunun topluma öğretilmesi, kadınların iş yükünün hafifletilmesi (toplumsal cinsiyet eşitliği), esnek çalışma saatleri, kadın cinayetlerinin durdurulması, kadına yönelik şiddetin engellenmesi, kadınların sırtındaki yükü hafifletmek için pozitif ayrımcılık yapılması, çocuklara kreş imkânı sağlanması, işyerinde mobbing yapılmasının engellenmesi önerilerinde bulunmuşlardır. Katılımcıların bu yöndeki taleplerine yönelik ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

1. "Cinsiyet ayrımına karşıyım. Eşitlik."
2. "Kadın-erkek ayrımının kalkması gerek."
3. "Erkeklere de eğitim verilmelidir. Bu eğitim temel düzeyde ilköğretim kurumlarından başlamalıdır. Yetişkin bireylere verilen eğitimler kanamalı hastaya yapılan pansuman gibi yetersiz kalmaktadır. Ayrıca bu konuda STK ve kamuda kaynak israfı da çoktur. Eğitimlerin doğru planlanması ve yapmak için yapılması gerekmektedir. Öncelikle bu zihniyeti oturtmadan yapılan tüm girişimler popülist yaklaşımdan ileri gitmemektedir."
4. "Sadece insanların, özellikle de erkek meslektaşlarımızın, toplum önünde çok eşitlikçi davranıp arka planda örtülü bir şekilde cinsiyet ayrımcılığı yapmaması birçok sorunu çözecektir. Samimi olmak yeterlidir. Biz zaten her türlü mücadelemizi kendimiz verebilecek yeterlilikteyiz."
5. "Toplumun kadınların yetkinliğine dair önyargılarını yıkması gerekiyor. Eğitim reformu ile başarılabilir."
6. "Kadının birey olmadığı kanısına varan bir kısım var. Öncelikle onlara kadının bir

birey ve hakları olduğunu öğretmek ve kadına her konuda, çalışma-iş kurma konusunda destek ve yardımın bilinçli şekilde yapılması gerek.”

7. “Kadınların ev içi yüklerinin hafifletilmesi.”
8. “Türk devletimiz önce kadın cinayetlerini önlesin ve kadını ön plana çıkarsın. Kadını değerlendirin ve özellikle dul kadınlarımıza aylık belli bir gelir sağlansın.”
9. “Kadının çocuk, ev gibi ekstra sorumlulukları daha fazla olduğu için özel koşullara bağlı olarak çalışma saatlerinde esneklik olmalıdır. Bu esneklik olurken eşitlik de sağlanmalıdır.”
10. “Pozitif ayrımcılık, destek paketleri, vergi indirimleri.”
11. “Kadınların ev sorumlulukları ve çocuklar ile ilgili sorumluluklarından kendini sıyrıp iş üretebilmesine imkân tanınması faydalı olacaktır.”
12. “Kültürel olarak kadın-erkek eşitliği sağlanmadan, öğretilmeden, kadın girişimcilere daha ayrıcalıklı destek verilmeden asla bu konu geliştirilemez.”
13. “Türkiye’deki erkeklere eğitim verilmeli. Kadın girişimcilere daha çok destek verilmeli. Finansal konuları yönetmek konusunda eğitimler verilmeli.”
14. “Pozitif ayrımcılık her anlamda sağlanmalı ve kadınların omuzlarındaki yükün azalması için çalışmalar yapılmalı. İşyerinde kadın olarak çalış. Evde temizlikçi, yemek yapan kadın olarak çalış, çocuklara bak vs. Kadınların yükü ağır, özellikle ekonomik anlamda zorlu bu süreçlerde geri ödemesiz desteklerin çoğalması gerekli.”
15. “Kadın girişimciler genellikle ataerkil düzende ezilmektedir. Bu sebeple yükleri hafifletilmelidir.”
16. “Mevzuatın kadın-erkek diyerek değil insan hakları gözetilerek düzenlenmesi.”
17. “Erkekler kadınlara değer ve destek verme konusunda eğitilmeli.”
18. “Çocuklu veya ev işi yükünü tam üstlenen kadınlara kreş imkânı veya iş saatinde iyileştirme ya da ev ile alakalı ayrı bir destek sağlanabilir. Belediyeler vs. desteklediği temizlik yardımcılığı gibi, erkeklere mobbing, taciz ve eşitlik hakkında MUTLAKA EĞİTİM verilmeli ve aksi halde cezai işlem uygulanmalıdır.”
19. “Genel olarak toplumda kadın-erkek rolleri eşitlendikçe kadının evdeki iş yükü daha çok hafifleyecek ve girişimcilik için, en azından düşünmek için fırsat bulabilecektir. Bu süreçte psikolojik destek de çok önemli olduğu için eş ve aile bireylerinden desteklenmesi çok önemli. Girişimcilik aşamasına geçebilirse sermaye en önemli engel oluyor. Kendi işini kurduktan sonra da ödemeler ayakta kalabilmesini çok güçleştiriyor. Ben ilk olarak ailemden sermayeyi borç almasam, sonrasında da KOSGEB desteği olmasa kendi işimi kuramazdım. Şu anda da BAĞ-KUR primimi ödeyemiyorum. Diğer vergi vs. ödemelerinde de çok zorlanıyorum. Kısaca kadının girişimci olabilmesi için gerekli zemin oluşturulur, sermayeye sahip olması için imkânlar verilirse ve sonrasında ödeme yükümlülüklerinde indirimler uygulanabilirse daha çok kadın girişimci görebiliriz diye düşünüyorum.”

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

20. “Önce ilgili konumdaki memurları eğitmeniz, kadınlara ikinci sınıf vatandaş gözüyle bakmalarını engellemek gerekli. Sonrasında gerçekten destek gerekiyor, destek vereceğiz diyerek iptal etmek değil.”

21. “Eşlerini ikna etmeli.”

22. “Biz kadın girişimcilerin geliştirilmesi için daha fazla eğitime ve tecrübeye ihtiyacımız var. İş yerleri, bazı firmalar kadınlara mobbing uyguluyor, tacizde bulunuyor, emeğinin karşılığını vermiyor veya sırf çocuklu olduğu için, tecrübesiz olduğu için iş vermiyor. İnsanlar işsiz kalıyor veya sadece para için mutsuzken çalışmak zorunda kalıyor. Kendi iş yerlerini kurabilmeleri için devlet desteği sunulmuyor, sadece kredi imkânı var ve rakamlar çok yüksek olduğu için insanlar o kredileri çekip iş kuramıyorlar. Hayatı boyunca 20.000 TL’yi hiç görmemiş bir kadından 100.000 TL kredi imkânına sevinmesi ve o krediyi alıp iş kurması bekleniyor. Bu mümkün değildir. Ödeyememekten korktuğumuz için girişimci olamıyoruz. Cebinde fazla sermayesi olmayan aç kalıyor veya işçi statüsünde emirlere uyararak kıt kanaat ömrünü geçiriyor diyebiliriz. Devlet kurduğu iş yerlerine kadın ağırlıklı personel alımı yapsa, kadınların gelişmesi için gerek sektör bilgisi gerek üretim bilgisi gerek ticaret gibi eğitimler düzenlese, kadınları bilgiyle cesaretlendirse kadın işsizlik oranı düşer ve kadınların girişimci olması daha kolaylaşır. Mutlu bir kadın mutlu bir dünya demektir, bu sözü unutmayalım. Erkek personellere iş yerlerinde kadınlara karşı davranış konusunda eğitimler verilmeli, özellikle saygı eğitimleri. İş yerlerinde kadınlar ezildikçe, susturuldukça kadınların girişimci olmasını bekleyemeyiz, çünkü kadınlar giderek kendilerini işe yaramaz hissediyorlar ve bırakın girişimci, üretken olmayı bir an önce emekli olup kurtulayım diye bakıyorlar. Ben 26 yaşında genç ve cesur bir girişimciyim. Tek başıma kurduğum işimde tek hedefim her geçen gün büyüyüp yaşadığım ildeki kadınlara istihdam sağlamak. Onları geliştirmek ve girişimci yapmak. Genç bir girişimci olarak sizlere aktardığım düşüncelerin tamamı şahsıma aittir. Teşekkürlerimi sunuyorum.”

23. “Pozitif ayrımcılık biraz daha fazla olmalı.”

24. “Bu konuda önce toplum bilincinin gelişmesi gerekiyor. Bunun için de eğitimin okullarda başlaması gerekiyor. Hem fırsat eşitliği, hem cinsiyet eşitliğinin, hem de girişimcilik eğitimlerinin çocuk yaşta başlaması çok daha etkili olacaktır. Çocuklarımızı sadece öğretmen, doktor, mühendis olsun diye teşvik etmeyelim, ülkelerin girişimcilere çok ihtiyaçları vardır. Bence.”

25. “Kadınlar hangi sektörde olursa olsun piyasadaki erkek aktörler tarafından hemcinsleri kadar önemsenmiyorlar ya da farklı bakıyorlar. Yani toplumun, daha doğrusu erkeklerin kadına gerçekten kendileri ile aynı haklara sahip oldukları ve her işi hakkıyla yapabilecekleri konusunda bakış açılarını değiştirmeleri gerekiyor. Bu da ancak ilkokuldan itibaren çocukların ve gençlerin bu yönde eğitilmeleri ile mümkündür.”

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

26. "Öncelikle kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, kadınların özgürce fikirlerini beyan edebilmeleri, her alanda kadınların kamusal alanlarda istihdam edilmelerinin sağlanması gerekir."
27. "Kadın olarak fikrimiz var ama sermayemiz yok. Evdeki sorumluluklarımız ağır ve çocuklarımızı bırakabileceğimiz insan yok. Kreşler pahalı."
28. "Çocukların kreşi ya da evdeki yardımcı bakıcı için yardım verilebilir, vergiler düşürülebilir."
29. "Pozitif ayrımcılığın devam etmesini isterim."
30. "Artık kadınları bir rahat bırakın! Yasaları ağırlaştırın. İmkânları çoğaltın. Kadın güçlüyse toplum güçlü, unutmayın!"
31. "Kadınlar desteklenmeli, kuvvetlendirilmeli, onaylanmalı, projeleri onaylanmalı, maddi manevi desteklenmeli."
32. "Öncelikle bu tür anketlerin düzenlenmesi çok güzel, emeğinize sağlık. Bu anlayışı olabilecek en genç yaşa indirmek, sinema-TV dizilerinde bayanların birer meta şeklinde görünmemeleri, kız çocukların Cindy bebek oynamaları yerine toplumda ve ailede güçlü bir figür görünümünde olduklarını vurgulayan senaryolara destek vererek, toplumda küfürlü konuşmaları (sürekli olarak kişilerin annelerini de dâhil eden seviyesiz ifadeleri) cezalandırarak, cami hocalarına bu konuda eğitim vererek, verdikleri cuma vaazlarında küfürlü konuşmalarının, kadına karşı saygısızlığın, kişilerin annelerine saygısızlığın Fatma anamıza saygısızlıkla aynı şey olacağını vurgulamalarıyla, kadın kendini bulur ve değerini anlar ve toplum gelişir, girişimci kadın sayısı artar. Kadını cesaretlendirmek çok önemli. Sen yaparsın demek. Allah razı olsun devletimizden gerçekten çok güzel devlet politikaları var, daha da artırılmalı tabii ki güzel olur ama öncelikle insanlarda kadına saygı artmalı. Kadının kadına karşı sevgisi de çok önemli. Ben yurt dışında yaşadım. En büyük desteği hemcinsimden aldım. Türkiye'de buna çok rastlamadım. Belki ben görememişimdir. Sonuçta olanlar benim görüş kapasitemle sınırlı değil. Saygılar."
33. "Toplumun sosyal statüsünün ve kadına bakış açısının değiştirilmesi gerekir. Kadının hem evde hem de dışarıda çalışmak zorunda olduğu için erkeklerden daha fazla efor harcamak zorunda kalıyor."
34. "Kendine güveni olan kız çocukları aileden yetiştirilmesi, gerisi zaten gelir."
35. "Kadınlar maddi ve manevi hayata tutunma çabası içindeler yüklerinin madden ve manen hafifletilmesi gerekir. Kadınların ekmeği için tüm olanakları kullanabilmesi, gerekirse şehir dışı seyahatlerine, eğitimlerine katılması toplum tarafından ters algılanmamalı. Özellikle evli ise eşi tarafından mobbinge, istismara uğratmamalı."
36. "Çocuklar beceri ve kabiliyetine göre ilkokuldan itibaren ilgi alanına göre yönlendirilip ağırlıklı o yönde eğitim verilmelidir."

37. "Erkeklerle rekabet ortamını ortadan kaldıracak, mesleki özgüveni destekleyecek eğitimler, seminerler ile kadınlarda girişimci olma korkusu kırılmalı."
38. "Öncelikle kadınlar dikkate alınmalı, ben derdimi anlatamıyorum tüm kapılar yüzüme kapanıyor, sanırım kadın olduğum için."
39. "Aile baskısının ortadan kaldırılması ve kadınların kendine güvenlerinin artması lazım."
40. "Toplum eğitimi."
41. "Kadın güvenliği sağlanmalı ve kadın girişimciliği maddi olarak desteklenmelidir."
42. "Kadın girişimcilere mobbing yapılması engellenmeli, daha güvende olabilmeleri sağlanmalı."
43. "Bayan olduğumuz için kamuda zorbalık, imkânsızlıklar yapmayın, aşırı zorluklar çıkarmayın, özellikle belediye, yeter artık bitirdiniz bizi!"
44. "Öncelikle Türk erkek hegemonyası normlarının annelerden başlayarak değiştirilmesi şarttır."
45. "Kadın girişimciler merkez bankası kara listesinden çıkarılsın lütfen. Boşandığım eşim üzerimden bankalara borçlanıp hayatımı mahvetmiş olduğu için ticarete atılıp hayatımı toparlamaya çalıştım. Ama olmuyor, en azından esnaf kadınlara özel bazı istisnalar olursa hem geçmiş borçları temizleyip hem de geleceğe azimle ve hırsla, kanuna uygun kayıtlı işyeri işletmecisi istihdama destek olmamıza imkân sağlar."
46. "Tedarikçilerle misal tereyağı alacağız pazarlamacıyla muhatap olmak istemiyorum. Mutlaka herkes bir deniyor sizi. Onun dışında KOSGEB'liyim ama kredi alamadım. Bankadan almak zorunda kaldım yüksek faizle. Sözde girişimciyim, aslında banka çalışanıyım. Bankaya borç ödemek için çalışıyorum. Tabii bu değişecek. Deneyim."
47. "Kadın güvenliği sağlanmalı ve kadın girişimcilik maddi olarak desteklenmelidir."
48. "Ülkemizin kanayan yarası hâlinde olan kadınları statü kısmına bile sokmayan düzen; 'kadın varsa başarı vardır' anlayışı ile kadınlarımıza, başarılı kadınlarımıza özellikle İç Anadolu, Doğu Anadolu gibi (ülkemin her bölgesi benim vatanımdır aslında) çok gelişmemiş bölgelerimizdeki cevherleri de ortaya çıkarmaya yönelik çalışmaların fazla şekilde olması gerekir. Özellikle hangi bölgemizde olursa olsun (benim ilk aşamalarda çok zorlandığım çok yorulduğum durumlar olmuştu, şimdi her açıdan edindiğim bilgileri her bir bireye aktarmaya yardımcı olmaya yol göstermeye çalışıyorum) bir kadın girişimci bir işe kalkışmak istediğinde, ülkedeki prosedür, işleyiş, ilerleyiş, eğitim, destek gibi teferruatlı işlemlerin daha kolaylık sağlanmasında yardımcı olmak gerekir. Daha çok imkân sağlanması, daha çok destek verilmesi, çok güzel destek uygulaması olan KOSGEB desteklerinin kadınları ayrıcalıklı desteklemesi en büyük temennimdir. Çalışmalarınızda da kolaylıklar dilerim."

49. “Kadının evdeki yükümlülüklerini hafifletecek bir şeyler olmalı. Bakıcı, çocuklar için mesela bu büyük sorun. Maddi destek, hibe. Artık her şey çok zor ve kadın girişimci değil girişimci sayısı azalacak bence. Dolabım boş ve çorba makarna ile besliyorum çocuklarımı ki sektörüm çok iyi, ustam harika bir yetenek, işler kalite mükemmel ancak kimsede alım gücü kalmadı. Malzemeleri çekecek para yok mesela malzeme tedariki için bile destek alamadım kimseden. Görüşmediğim kimse kalmadı, belediye başkanı, KOSGEB, bankalar... En sonunda yurt dışındaki iş başvurularına kadar düşündüm ve görüşme yapıyorum. Yani berbat her şey, küçük ve orta ölçekli işletmeler için hayat iğrenç. Hangi birini yazayım geliştirilmesi gereken onca adım varken. Boş verin. Umudumuz yok bizim. İyi çalışmalar.”

DANIŞMANLIK HİZMETİ VERİLMELİDİR

Türkiye’de kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik katılımcı girişimci kadınlardan 14’ünün (%0,91) önerilerinde ön plana çıkardıkları konu danışmanlık/mentörlük hizmetinin verilmesidir. Girişimci mentörlük hattı kurulması, yerel yönetimlerin kadın girişimcilere yol göstermesi, ilk 5 sene mentörlük yapılması, rol modellerin tanıtılması, ücretsiz danışmanlık verilmesi, farklı iş fikirleri için iş geliştirme merkezleri kurulması yapılan öneriler arasındadır. Aşağıda katılımcıların bu yöndeki önerileri yer almaktadır.

1. “Girişimci mentörlüğü üzerine devlet bir hat kurabilir. ‘Alo bir fikrim var’ sloganı bir hat ile fikri-yeteneği olan kadın girişimcilere yol gösterilebilir. Bunun için yerel yönetimlerin daha aktif faaliyet göstermeleri sağlanabilir. Evde üretim yapıp satış kanallarına ulaşmakta zorlanan kadınlar için ücretsiz sosyal medya eğitimleri verilebilir. Fiziki mağazacılık imkânı olmayan kadın girişimciler için, yerel yönetimlerin de desteği ile ücretsiz fiziki pazar yerleri (mesela kadın girişimci pazarları) kurulabilir. Alanı ile ilgili katılabilecekleri ve kendilerini geliştirebilecekleri atölyeler yaygınlaştırılabilir.”
2. “Kadın girişimcilere yönelik destekler artırılmalı ve ilk 5 sene mentörlük desteği sağlanmalı. Firma gelişimi takip edilmeli. Sektörlerin kârlılık durumuna göre vergiler güncellenmeli.”
3. “Sektörel olarak kadın mentör ağları kurularak o sektörde yatırım yapmayı düşünen kadın girişimcilere destek sağlanabilir. STK’lar bu konuda motive edilmeli ve kendilerine maddi destek sağlanmalıdır.”
4. “Eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilebilir.”
5. “Örnek rol modeller tanıtılmalıdır.”
6. “Ücretsiz danışmanlık verilebilir bayan girişimciler için.”
7. “Kişinin ne istediğini dinleyen danışman olması ve ihtiyacı değerlendirilerek imkânlar sunulması.”
8. “İlk etapta kadın ticari koçluğu geliştirilmelidir. Sonrasında aile sorumluluğu özellikle çocukları olan eşler açısından devletin büyük oranda yanında bulun-

ması ve maddi olarak ciddi bir farklılık verilmesi gerekir.”

9. “Platformlarda davet ve katılım oranlarının %50-50 olması zorlanabilir. Kadın girişimcinin yer almadığı sektörler ihtiyaçlarla beraber yayınlanarak cesaretlendirilebilir. Yeni gelişmeler ve yeni iş alanları, geleceğe yönelik fırsatlar sunulurken, kadın girişimcilerin %50-50 olmasına hassasiyet gösterilebilir. Olayın maddi boyutunda desteğin ötesinde kadın girişimcilerin işlerinin desteklenerek katkı sağlanması daha kalıcı çözüm olur. KOSGEB vb. kaynaklardan teşvik alan ve işini büyüten girişimcilerle devlet kanalları (devlete ait pek çok kurum var ve özel sektörden aldıkları hizmetler mevcut) çalışarak desteklemeyi seçebilir.”
10. “Daha çok bilgi verilmeli, kadın girişimciler bilgilendirilmelidir. Daha çok olanak sunulmalıdır.”
11. “Farklı iş fikirleri için küçük illerde iş geliştirme merkezleri kurulmalıdır.”
12. “Üniversite öğrencilerine yönelik çalışmalar artırılmalıdır. Daha öğrenciyken ileride faydalanabileceği destekler konusunda bilgisi olmalı ve iş kurmaya karar verirken daha cesur davranabilmelidir.”
13. “Tecrübelerinin değerlendirme altına alınıp birebir mülakatla destek verilmesi hem destek verecek kurumun yararına hem de desteği talep eden kişinin hak edip etmediği açısından daha sağlıklı olacaktır. Biraz araştırdım destek alan birçok kadın girişimci yapamadığından batmıştır. Bunun yaşanmaması için ve milli servetimizin boşa gitmemesi için mülakat şart. 2+2’yi toplamakta zorluk çeken kadın girişimciler tanıyorum, bu yüzden kendimi yazmaktan alıkoyamadım. Tabii bunu okuyup değerlendireceğinizi bile sanmıyorum ama ya okursanız diye yazdım. İyi çalışmalar.”
14. “İş fikirleri oluşturulabilir. Büyük işletmeler kadın girişimcilere işlerinin bir prosesini aktararak fırsat verebilir. Eğitim ile bayilik vermek gibi (bunlar bazı sektörlerde var, gıda gibi daha farklı sektörlerde de olabilir, otomotiv vb.) Örneğin ilk aklıma gelenler C.. B.. işlerinin bir prosesini aktarabilir, paylaşmayı, destek olmayı kardeş firma olmayı, iş garantisi ile korkusuz başlamak için, naçizane aklıma gelen.”

MORAL-MANEVİ DESTEK VERİLMELİDİR

Türkiye’de kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik katılımcılardan 29’unun (%1,88) ön plana çıkardığı öneri, kadın girişimcilere moral verilmesi, manevi destek olunması yönündedir. Bu bağlamda, kadınlara güvenilmeli, üzerlerindeki sosyal baskı azaltılmalı, özgüven aşılmalı, şans verilmeli, rol model hikâyeleri anlatılarak kadınlar cesaretlendirilmeli, dayanışma olmalı şeklinde önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcıların bu yöndeki önerileri kendi cümleleri ile aşağıda yer almaktadır.

1. “Kadınlara güven aşılmalı ve cesaretlendirilmeli.”
2. “İhtiyaç duyulan alanlarda (gıda, el ürünleri, hizmet sektörü, tarım vs.) üretim

- yapmaları teşvik edilerek imkân hazırlanmalı, cesaret verilmeli.”
3. “Önce kendine güvenmeliler ve hiçbir şey onlardan üstün değil.”
  4. “Kadınların üzerindeki sosyal baskı azaltılmalı, kadın girişimciler de başarısız olabilir, bunun normalleştirilmesi gerekir, her işte başarılı olunmak zorunda değildir. Her biri deneyimdir, yeni deneyimle tekrar yola çıkabileceğine inanmalı. Kadınlar çok üretken olmalarına rağmen, başarısız olma kaygısıyla pazarını büyütmede kaygılanmaktadır. Bu kaygının giderilmesi ve ev işlerinde çalışan kadınlar için ev işlerine yardımcı desteği sağlanmalıdır. Kadın evine yeterli zaman ayıramadığı için evden baskı yaşamakta, kendi işini yapmakta zorlanmaktadır. Oysa kadınlara ev işlerinde yardımcı maaş desteği sağlansa kadın girişimci sayısı çok hızlı artacaktır. Benim yeterli büyümememde yeterli zamanı işe ayıramamamda büyük payı bulunmakta.”
  5. “Kadınları güçsüz ve zayıf gösteren bir toplum içinde yaşamaktayız. Ama aslında hangi sektör olursa olsun kadının başarılı olacağına inanıyorum. Ayrıca kadınlara kendine güven ve mücadele ile ilgili destek verilmesi gereklidir.”
  6. “Altın şartımız destektir. Kadın başarısını ilk etapta kendisine dayatır. Ancak çevresel ve ailesel destek yoksa tek başına lider olma vasfına maalesef erişemiyoruz. Gerek devlet, gerek çevre desteği maddi manevi oldukça, hayallerimize ve hedeflerimize çok daha yakın hissediyoruz. Üreten ve büyüten tüm kadınlarımıza sonsuz güveniyorum.”
  7. “Daha çok anlatılmalı, kadınların önce kendilerine inanmaları sağlanmalı, ‘sen de yapabilirsin’ ilkesi edinilmeli. Önce psikolojik açıdan özgüvenleri güçlendirilmeli daha sonra da kadınların da iş sahibi olabileceği öğretilmeli. Bu tür konuların her yerde yaygınlaşarak anlatılması gerektiğini düşünüyorum.”
  8. “Deneme şansı verilmeli.”
  9. “Özverili çalışmak.”
  10. “Destek en önemli faktör tabii destek verilirken de denetlenmeli. Destek verdiğiniz sektörde ışık varsa lütfen devam edilsin desteğe. Ben işletmemi kurarken sadece kendim inanmıştım kendime. Hiçbir kuruluş ya da aile bireyi destek vermedi bana, aşırı zorluklar yaşadım. İşletmemin 18. senesi ve hâlâ hedeflerim hayallerim var. Hayalimin üstündeyim ama niye daha iyisi olmasın, kadınların sadece desteğe ihtiyacı var.”
  11. “Öncelikle bu alan için sosyal medya en iyi şekilde kullanılıp kadın girişimciler cesaretlendirilmeli. Sunulan iş girişimleri ayrıştırılmadan, ister satış ister üretim ister hizmet sektörü olsun gerekli destek insanların şevkini kırmadan sağlanmalı. Özellikle küçük ölçekli esnaf için destekleyici programlar oluşturulmalıdır.”
  12. “Cesaretlendirilmesi, vergi indirimi, SGK prim desteği vb.”
  13. “Örnek girişimcilerin hikâyeleri anlatılabilir, sektörde staj benzeri çalışma imkânı sunulabilir.”

14. “İmkânlar sunulmalıdır ve kadınlar cesaretlendirmeli.”
15. “Ben bir kadın girişimci olarak bu işi kurma ve sürdürme konusunda çok zorlandım. Hâlâ da zorlandığım durumlar oluyor. Özellikle maddi konularda kadınlarımız sıkıntı yaşıyorlar, bu konuda destek paketleri oluşturulabilir.”
16. “Benim şahsen başka projelerim var. Mesela hammadde olarak çok azimli, çalışkan, tuttuğunu koparan biriyim, sıfırdan başladım bu işimi kurarken, sadece 1.118 TL vardı. Çok şükür ama daha büyük bir başarı elde etmek istiyorum.”
17. “Yenilikleri takip etmek, azimli olmak gerekiyor.”
18. “Daha fazla bilgi ve yapabileceklerine inanmak ve yapabilmek. Hiç kimse yeteksiz değildir, her kadının mutlaka bir yeteneği vardır iş konusunda. Önemli olan bunu kendine güvenerek faaliyete geçirmek.”
19. “Bir kere kendine özgüveni tam olmalıdır. Bir kadın isterse her şeyi başarır.”
20. “Gerçekten doğru işi seçtiğine ve o işte gelecek olduğuna kesinlikle net olarak bilgi sahibi olması gerekiyor.”
21. “Biz kadınlar öncelikle hedefimiz arkamızdaki sesleri duymadan, ‘yapamazsın, sen kadınsın, üstesinden gelemezsin’ diyenlere inat hedefimize koşmalıyız. Biz istersek her şeyin üstesinden geleceğimize inanalım yeter.”
22. “Kendilerine güvenmeli.”
23. “Kendilerine güvensinler ve yapabileceklerine inansınlar.”
24. “İnanmak.”
25. “Kendine inan ve cesur ol! Kaybetme olanağım yüksekti, sabırla bugün ikinci şubemdeyim.”
26. “Kadının gücünün yetebileceği iş imkânları olmalı.”
27. “Önce eşi desteklemeli, sonra çocuklar. Maddi bir destekten bahsetmiyorum. Sonrası zaten geliyor.”
28. “Kadınların maddi karşılık ile çalıştığında onların bir işe sahip olduğu düşüncesini ne zaman yok edersek, aslında her kadına girişimcilik için bir fırsat sağlamış oluruz. Günlük hayatında bulunduğu evin tüm eksiklerini ve ihtiyaçlarını fiziki ve manevi olarak karşılamanın zorluğunu anlayabilmek, kadınlara en büyük destek. Evde yaptığı temizlik işini yok saymazsak mesela, kendine göre temizlik yapan küçük bir işletme kurmasına anlamadan destek olabiliriz. Ya da her gün yaptığı yemekleri dışarıya da yapabileceğini gösterebiliriz. ‘Kadın yapamaz’ diye değil ‘Kadın eli değmeli’ diyerek iş alanlarında yer verilmelidir. Her iş için özel alanlar olmasına gerek yok. Kadınlar için başkalarının değil, kendinin uygun gördüğü her yerde çalışması olağandır ve yapabilir. Unutmamak gerekir ki her kadın günlük rutin ev içi işlerinde, çocuk bakımında ve aklınıza gelebilecek her günlük faaliyette her zaman üreticidir. Bu sebeple üretici kadınların üretimde olan paydalarını artırmak gerekir. Bunu yaparken de geride bıraktığı maddi karşılığı olmayan işlerinde devlet, aile ve eş desteklerini gündemde tutabilirsek

daha mutlu, umutlu ve üretici kadınlar ile sohbet etme imkânımız olur. (Çocuklar için kreşler, okullar, kurslar, sosyal hayata katkı sağlayacak etkinlikler). Kadın girişimci olarak sizlere ilginiz için teşekkür ederim.”

29. “Dayanışma.”

KREŞ İMKÂNI-AİLE BAKIM DESTEĞİ SAĞLANMALIDIR

Türkiye’da kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik katılımcı kadın girişimcilerin en sık dile getirdikleri bir başka husus da çocuk bakımına destek verilmesidir. Katılımcılardan 39’u (%2,54) esas itibarıyla çocuk bakımına devlet desteği talebinde bulunmuştur. Çalışan kadınların çocuklarına, özellikle 0-6 yaş için devlet kreşlerinin açılması, çocukların bakımı ve eğitimi konusunda destek sağlanması, evdeki sorumlulukların azaltılması, çalışan annelerin çocuklarına yönelik mesai saatleri ile uyumlu sürede eğitim verilmesi, kreş çıkış saatinin 19.00’a alınması, belediye kreşlerinin çoğaltılması önerileri gelmiştir. Katılımcıların bu yöndeki önerileri kendi cümleleri ile aşağıda yer almaktadır.

1. “Çocuklarının bakımı için yardımcı adımlar atılmalı. Kadın girişimcilere verilen desteklerin daha fazla tanıtımı yapılmalı. Bizler değil de kurumlar bizi bulup ihtiyacımızı sorgulamalı. Vergi yükünün azaltılması.”
2. “Kesinlikle 0-6 yaş devlet desteği olan kreşler açılmalı. Her il ve ilçede muhakkak bir adet olmalı.”
3. “Maddi destek ve çocukların bakımı ve eğitimi konusunda devlet desteği olmalı.”
4. “Sermaye desteği ve çocuklular için kesinlikle kreş desteği şarttır. Bir erkekle aynı koşullarda çalışmıyoruz, maalesef hep 1-0 gerideyiz. Ev işleri çocuk vs. devletin bu konuda kadın girişimciyi desteklemesini rica ederim.”
5. “Kadının evdeki sorumluluğunun azaltılması gerekmektedir.”
6. “Kreş imkânlarının yaygınlaştırılması ve erişilebilir kılınması. Ayrıca özellikle benim bulunduğum inşaat sektörü gibi eril egemen sektörlerde kadın mentörlük ağlarının genişletilmesi.”
7. “Maddi destek sağlanmalı, kadının ev işlerindeki yükünü azaltacak imkânlar sunulmalıdır.”
8. “Kadınlar aileden koparılmadan çalışmalı ya da ülkemizin yaşadığı sürekli kriz ortamı kaldırılarak olanaklar sağlanmalıdır.”
9. “Çocuk bakım desteği, SGK prim indirimi.”
10. “Devlet okulları mesai saatlerine uymuyor, bu yüzden çocuğumu ya özel okula vermek zorundayım ya da işimi yarım bırakmak zorundayım. Hafta sonları da aynı şekilde, çocuklar için belediyeye ait hizmetler çok kısıtlı ve yetersiz. Kadınların çalışabilmesi için, okul çağına gelmiş çocuklarının, hafta içi ve hafta sonu mesai saatleri içerisinde eğitim alarak, faydalı vakit geçirebileceği devlet kurumlarından faydalanabilmesi çok önemli.”

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

11. “En önemli sorun küçük yaşta çocuğu olanlar için kreş veya bakıcı desteği. İlk 1 sene vergiden muafiyet sağlanmalıdır. Faizsiz kredi anapara başlangıçta çok faydalıdır.”
12. “Çocuk ve kültürümüz gereği iş yükü hafifletilmeli, destekler artırılmalı. Geliştirici, güç verici eğitimler, gerçek hikâyeler onlara ulaşmalı.”
13. “Finansal olarak destek ve çocuklara devlet tarafından bakım desteği lazım. Hem çalışıp hem çocuklara bakmak çok zorlayıcı, çocuklarım da benimle beraber çalışmak zorunda kalıyor.”
14. “Kreş desteği, vergi muafiyeti, maddi destek, eğitim, kooperatif vs.”
15. “En başta kadın kreş imkânlarının geliştirilmesi gerekiyor. Aynı zamanda ilk kuruluş yıllarında vergi yüklerinin azaltılması ve finans eğitimleri ile desteklenmeli.”
16. “Kreş çıkış saatleri 19:00’a alınmalıdır.”
17. “İşle birlikte çocuk büyübilmesi için mutlaka iyileştirici ve yardımcı unsurlara çok daha fazla önem verilmeli.”
18. “Ben eczanesi olan bir eczacıyım, işimi kurarken KOSGEB desteğinden başka hiçbir mali gücüm yoktu. İlk yıllar babamın emekli maaşıyla eczanenin giderlerini karşılamaya çalıştık şayet çalışmamız bile yoktu mali zorluklardan dolayı. Şimdi binlerce hastaya hizmet veriyorum ama 2 küçük çocuğum var ve onların bakımıyla hasta annem ilgilenmek zorunda kalıyor. Kadın girişimcilerin çocukları için ücretsiz mahalle kreşleri kurulabilir. Çünkü kreş fiyatları çok yüksek, gücüm yetmiyor. Vergiler ve çalışan primleri çok yüksek. Normalde 2 çalışana ihtiyacım var ama tek kişi çalıştırabiliyorum maaş ve primlerin yüksekliğinden dolayı. Devletimizin bize SGK, BAĞ-KUR prim ve vergi muafiyeti, kreş desteği sağlaması bize büyük katkı sağlar. Çünkü hem ev çevirip hem çocuk büyütüp hem ticaret hem sağlık danışmanlığı yapmak çok emek ve fedakârlık istiyor. Ancak devletimizin desteği bizi ayağa kaldırır.”
19. “Öncelikle çocukların bakımına ilişkin altyapının oluşturulması gerekiyor. Ayrıca erkek egemen toplum yapısının değişmesi önem arz etmektedir. Kadınların da erkekler kadar ciddiye alınması için değer yargılarının değişmesi gerekiyor. Bu uzun vadeli hedefe de ancak eğitim ile ulaşılabilir. Bunun yanı sıra devlet desteğinin-hibelerin verilme şeklinin değiştirilmesi gerekiyor. Girişimciler önce kendileri harcamaları yapıp bu harcamaları devletten daha sonra geri alabiliyorlar. Bu da kadın girişimcilerin hareket alanını kısıtlıyor.”
20. “Bu yazılanı dikkate alacağınızı umuyor, başarılar diliyorum. Kendimden örnek vermek istiyorum. 5 ve 2 yaşında iki çocuğum var. Kurmuş olduğumuz firmada ağırlıklı olarak yürütme işini eşim yapıyor. Ben arka planda kalıyorum, e-ticaret ve muhasebe işinde uzman sayılırım. Ne yazık ki çocuklarımın desteğe ihtiyacı olduğu için bırakamıyorum, 2 çocuğu birden anaokuluna yazdırmaya da güç yetmiyor. Bu nedenle pasif kalıyorum kurduğum firmada. 2 yaşındaki çocuğumla

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

ofiste çalışmaya çalışıyorum. Şirketimize iş bağlamak için görüşmelere gideceğim ancak aracımız yok. Taksi toplu taşıma vs. kullanmak zorundayız malum fiyatlardan dolayı. Çocuk olduğu için bu bizi bir hayli zorluyor. Biz bu çocuklu iş hayali olan kadınlar için kreş, ÖTV, KDV, araç alımları, SGK - BAĞ-KUR ödemeleri gibi ödemelerde kolaylık, indirim olması taraftarıyım. Ve bunların hepsi yapılırken art niyet olmaması adına kadın girişimci olarak açılan firmaların belirli periyotlarla denetlenmesi gerektiği kanaatindeyim. Sırf bu yüzden bile, indirim hibe alabilmek için kadın varlığını öne sürebilmektedirler. Yazdıklarımı okuyacağınızı, okuyunca da bununla ilgili işlemlerin sağlanacağını ümit eder, iyi çalışmalar dilerim.”

21. “Kadın girişimcilikte en büyük engel, çocuklarımızın eğitimi, bakımı için şartların sağlanması.”
22. “Anaokulu ve ilkokul çağı çocukların eğitimleri ve okul dışı saatlerinde bakımı için ücretsiz ve kaliteli hizmet veren kurumlar olmalıdır.”
23. “Kadınlara kreş desteği verilmeli, ev temizliği ve yemek konusunda bir şeyler yapılmalı ve destek verilmeli, en önemli noktalar bunlar. Kadın işiyle ilgilenince ev ve çocuk 2. plana kalıyor ve bu sefer aile ortamı bozulmaya başlıyor.”
24. “Çocuklu veya ev iş yükünü tam üstlenen kadınlara kreş imkânı veya iş saatinde iyileştirme ya da ev ile alakalı ayrı bir destek sağlanabilir. Belediyeler vs.’nin desteklediği temizlik yardımcılığı gibi. Erkeklere mobbing, taciz ve eşitlik hakkında mutlaka eğitim verilmeli ve aksi halde cezai işlem uygulanmalıdır.”
25. “Pozitif ayrıcalıklar sağlanmalı. Ücretsiz ve nitelikli kreşler çalışma saatlerine uygun hizmet vermelidir.”
26. “Çalışan annelerin çocukları için kreş ya da okullar yaygınlaştırılmalı.”
27. “Kadın girişimcilik konusunda öncelikle kadınların üzerinde olan çocukların eğitimi konusunda kreş desteği verilmelidir. Kadınların işletme kurmasından önce kuracakları işletmelerde 4- 6 ay yönetici yanında staj görmeli, yönetici kanaati ile işyerine destek verilmelidir. Yönetici olmadan önce kadın veya erkek girişimcinin işin mutfak kısmını yani firmanın en dipten en tepeye kadar yaptığı işlere hâkim olması gerekmektedir. İş yapması değil, ama işin nevisine hâkim olmalıdır. Gerekirse kadınlar bir araya getirilmeli ve bu şekilde işletme hâline dönüştürülmelidir. Destekler hakikaten işyerini çalıştırabilene verilmeli, desteklerin süresi daha da uzatılmalıdır.”
28. “Çocukların bakımı ve eğitimi konusunda destekler artırılmalı.”
29. “Bayanlar olarak Türkiye’de maalesef çok fazla dışlanmalar yapılıyor. Bir işi yapmak istediğinizde ‘siz ne anlarsınız’ inancı çok fazla. Bu konuda eğer kadın girişimciler maddi olarak daha fazla desteklenirse eminim ki daha fazla kadın girişimci olacaktır. Ben kendimden biliyorum ki 1 liranın bile hesabını yaparken bu kadar yüksek maliyetlerle iş kurmak çok zor. Bugün Türkiye’de maliyet-

ler her geçen gün sürekli zam şeklinde yükseliyor ama kazandıklarımız nedense artmıyor. Bu konuda desteklenmek gerçekten çok önemli. Bir anne olarak şunu söylemeliyim ki eğer bugün bir belediye kreşine göndermeseydim oğlumu ben gerçekten eğitiminin altından kalkamazdım. Benim eşim 6 bin TL maaş ile çalışan bir eleman, aldığı maaş şu an sadece kira, okul ve faturaya gidiyor, eğer ben kazanamazsam o ay geçinmemiz çok zor olur. Belediye kreşleri çoğaltılmalı, çok arkadaşım var bankada personel ama çocuğunu özel bir kreşe gönderemiyor. Ben de belediye kreşi bize denk gelene kadar geçen yıla kadar 2.500 TL civarında okul ödemesi yapıyordum. Bunlar çok yüklü maliyetler, lütfen sizlerden ricam kadınlar daha ön planda olsun, eğitimse eğitim destek ise maddi destek sağlansın.”

30. “Öncelikle evde çocuk bakımı için bakıcı istihdamı desteği sağlamak gerekli. Mesela kendi ofisim var ve ikiz bebeklerim olduğu için ve yeterli bakıcım olmadığı için işe gidemiyorum. Yeni kadın girişimcilere en az 1 sene BAĞ-KUR ödemeleri ve vergiler konusunda muafiyet sağlanmalı. İşyeri giderleri de işin içine girince vergi ve BAĞ-KUR ödemeleri oldukça yoruyor. Maalesef özellikle erkek meslektaşlarımızdan gördüğümüz ‘aslında altında kıskançlık yatan’ rakipçi tutum için bir önerim yok. Ne yazık ki kadınları hep geri plana atan bir kültürde yetişmişiz, bunu değiştirmek zaten asırlar sürer.”
31. “Aklımızda çocuklar ve ev sorumlulukları olmasa işimize daha konsantre olabiliriz. Enerjimiz hepsine yetmiyor. SGK primi, kira ve vergiler çok ağır. Farklı projelerimiz var ama muhataplarımız yok.”
32. “Sadece kreş değil ilkokula giden çocuklar da düşünülebilir, anneler onlara da bakıyor.”
33. “Çocukları olan kadın girişimcilerimize destek verilmelidir.”
34. “Her konuda desteklenmeli, çünkü belli bir tecrübe ve bilgi birikimi olmasına rağmen sadece çocuğu kimseye bırakamadığımız için başarılı olma oranlarımız çok düşük.”
35. “Öncelikle maddi olarak güçlü olması gerekiyor bir kadının ve çocuklarının eğitimi için destek olabilir.”
36. “Çocukların kreş ve eğitim desteğinin sağlanması, mali konularda daha çok desteklenmeli.”
37. “Çocuk bakım desteği verilmelidir. Girişimcilik eğitimi ve katkı kredileri faydalı oluyor.”
38. “Kadınlar için en büyük engel çocuk bakımı ve ev işleri sorumluluğudur. Bunların iyileştirilmesi için de bence bir çözüm yoktur. Girişimci kadına anne olmaması tavsiye edilmelidir önce :)”
39. “Küçük çocuğu olan kadın işletmeciler için hiçbir destek bulunmamakta. Ben çocuğuma vakit ayırmak için kendi işimi kurduğum halde iş yoğunluğundan ço-

cuğumla ilgilenemedim ve bulunduğum bölgede gündüz bakım evine gelirim yetmediği için çocuğumu başka bir ile ailemin yanına göndermek zorunda kaldım. Bu da beni işimden soğutur hale geldi. KOSGEB'in hibesi çok az. Destek yeterli değil, özellikle kadın girişimci için hiç yeterli değil."

TEŞVİKLER VERİLMELİDİR

Katılımcılardan 17'si "teşvik" kelimesini kullanmak suretiyle kadın girişimciliğinin desteklenmesini önermişlerdir. Teşviklerin verildikten sonra denetim yapılması, devlet destekli girişimciliğin yaygınlaştırılması, daha çok teşvik, daha çok destek, fırsat eşitliği, fuarlar konusunda destek verilerek ulaşılabilir kılınması, tarımsal alanların kışın korunmasına yönelik alanlar yapılması bu çerçevede toplanan öneriler arasında ön plana çıkanlardır. Aşağıda katılımcı kadın girişimcilerin bu yöndeki önerileri ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

1. "Teşvikler olmalıdır. Ancak teşvik verilen firmaların denetlenmesi gerekmektedir. Teşviğin işyerine mi yoksa başka yerlere mi kullanıldığını tespit etmek amacıyla sıkı bir denetim gereklidir."
2. "Devlet destekli girişimciliğin yaygınlaşması."
3. "Daha çok teşvik."
4. "Kadın girişimciliğin yaygınlaşması ve gelişmesi için daha çok destek verilmelidir. Gelişmesine ve becerilerine yönelik daha fazla eğitim ve teşvik verilmelidir. Kadın girişimcilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve maddi, manevi güvenli alanların oluşması, bizim kendimize olan güvenimizi ve gücümüzü daha çok artıracaktır."
5. "Kadın istihdamı için gerekli maddi yardım."
6. "Teşvikler."
7. "Özel teşvikler ve vergi avantajı sağlanmalı. Fuarlar daha ulaşılabilir olmalı. Eğitim artırılmalı. Fırsat eşitliği artmalı."
8. "Kadın ve erkeklere teşvikler verilmeli. Ben inandım çabaladım aldım, tekrar teşvik almak için başvurduğum. Küçük ve orta işletmeler için olan teşvikleri alamadım, şartları bazen ağır. Zaten kötü bir süreçten geçiyoruz, küçük esnaf ve işyeri açacak olan kişilere teşvik gerçekten verilsin ki insanlar da çaba sarf etsin, saygılar."
9. "Teşvik ve destekler daha da artmalı. Eğitimler hem girişimcilik öncesi hem de sonrası için devam etmelidir."
10. "Kadın girişimcilere yönelik teşvikler artırılmalı; pozitif ayrımcılık yapılmalı."
11. "Girişimci olan işletmelere iş vermek için fabrikaların teşvik edilmesi lazım."
12. "Daha fazla teşviklerle girişimcilere destek çıkılabilir."
13. "Daha çok teşvik ve destek verilmelidir, şu anda BAĞ-KUR'umuzu bile yatırımla yapıyoruz."

14. "Öncelikle ülkemizde fiyat artışlarının durulması gerekir. Gıda üretimine çok ihtiyaç var. Tüketim çok, özellikle köylerde bayanları serada üretime sevk etmek daha doğru olur. Ülkemiz için belli bölgelerde üretim konusunda desteklemek teşvik etmek daha doğru olur. Tabii ki kadınların yeri çocuklarının yanı sıra şehir hayatı böyle. Kırsalda olanları da düşünmek gerekir."
15. "Sigortacı olarak çok fazla teşviklerden desteklerden faydalanamıyoruz, bunun için destek bekliyoruz."
16. "Yoğun kış ve yaz aylarından etkilenen tarımsal yerlerimizin korunma alanlarının yapılması."
17. "Teşvik, destek, kurslar ve krediler ile reklam veya medyada daha fazla bilgilendirmeler yapılmalı."

BÜROKRATİK İŞLEMLER İÇİN DESTEK SAĞLANMALIDIR

Türkiye'de kadın girişimciliğini geliştirmek üzere katılımcılardan 8'inin bürokratik işlemlerin azaltılması, vergileme maliyetlerinin azaltılması, bürokratik konularda çevrimiçi rehber hazırlanması, bürokrasinin azaltılması, işlemlerin hızlandırılması, sermaye desteğine ulaşımın kolaylaştırılması, iş kurma süreçlerinin hızlandırılmasını ön plana çıkaran önerilerde bulunduğu görülmüştür. Bu bağlamdaki öneriler aşağıda yer almaktadır.

1. "Bürokratik işlemlerin azaltılması ve sektörü eline geçirmiş olan ve ekstra gereksiz masraflarla girişimcilerin önünde engel teşkil eden muhasebecilerin sistemden bir nebze de olsa bypass edilmesi gerekmektedir. Türkiye 1960 model muhasebe ve vergi sistemiyle ilerleyemez."
2. "1) Özellikle bürokratik konularda, her kurumda yapılacak işlemlere dair çevrimiçi ulaşılabilen açıklayıcı rehber kitapçıklara çok fazla ihtiyaç var. Yönerge ya da kanun okumak bir yana ama 'nasıl yapacağım?' sorusuna birilerine para vermek durumunda kalarak değil bireysel çaba ile de kolayca ulaşılabilmeli. 2) Sermaye tabii ki çok önemli. Kadın girişimciliğini destekleyen bankalara gittiğinizde yeni işletme olduğunuzu söylediğinizde kredi çıkmayacağını öğreniyorsunuz mesela (kredi için bir şeyler göstermenizi bekliyorlar hâliyle fakat kurulum aşamasına yönelik finansal destek için çok az alternatif bulunmaktadır). Bu biraz üzücü olabiliyor. 3) Özellikle kadın olup girişimci olmak erkek yoğun tedarik zincirinde ilginç diyaloglara sebep olabiliyor. Bu noktada sanırım deneyim en önemlisi. Deneyim kazandıkça erkek yoğun tedarikçiler ile nasıl alışveriş yapılması gerektiğini öğreniyorsunuz. Buna dair sürecin öğretici olduğunu, yapılan hataların öğretici olduğunu kadın girişimcilere aktarmak ve yalnız olduğu hislerinin de çok normal olduğunu söylemek gerekir. 4) Hatalar önemlidir, hata yapmamaya çalışmak oldukça yorucu. Ama bunu anlamak için de bazen zamanın geçmesi gerekir =) Sevgiler."
3. "Devlet desteklerinin prosedürleri kısaltılmalı ve işlemler hızlandırılmalıdır."

Devlet girişimcilik konusunda cimri olmamalı, icabında görev zararını göze almalıdır.”

4. “Şartları esnetin, tüm zorlukları kaldırın.”
5. “Sermaye desteklerine ulaşmaları kolaylaştırılmalı.”
6. “Genel olarak girişimciliğin geliştirilmesi için bürokraside yer alan kişilerin seçimine, bürokratik setlere dikkat edilmeli. Önümüzdeki en büyük engel dürüstçe ve titizlikle yapılacak işlere verilmeyen izinlerin yanı sıra izin almadan çalışmak isteyenlere açık olan pazar. Bunun yanı sıra ülkede yaşayanların alım gücü yükselmedikçe gelinecek nokta sınırlıdır.”
7. “Kozmetik mevzuatı çok detaylı ve bakanlık süreçleri ve izinler maddi ve manevi süreci uzatıyor ve zaman ve maddi olarak sıkıntıya giriyorum. İhracat yapmak istiyorum ama bununla ilgili süreci yönetecek yeterli bilgiye sahip olmadığımı düşünüyorum. Hem ev hem çocuk hem de sıfırdan kurulan bir iş, bazı zamanlar da ister istemez yaşanan zorluklar motivasyonu düşünebiliyor. Yeterli üretim hacmi olmasına rağmen, yeterli pazar ve satışa erişebildiğimi düşünmüyorum. Bunun yanı sıra düzenli ödenen kira, prim, vergiler epey zorluk yaşamamıza neden oluyor. Yine de yapmak istediğim hedeflerimi daha uygun şartlar altında kolaylıkla yapacağıma inancım hâlâ devam etmektedir.”
8. “Mesleki eğitimler ve sonrasında iş kurma süreçlerinin tamamında devlet ya da kurum destekleri verilmelidir. Süreçler kolay ve hızlı olmalıdır. Hibeler artırılmalıdır.”

PERSONEL DESTEĞİ SAĞLANMALIDIR

Katılımcıların 5’i kalifiye eleman desteği ile ilgili ihtiyaçtan bahsetmiştir. Özellikle sanayi üretiminde nitelikli eleman sorununun çözülmesi gerektiği belirtilmiş, istihdam desteğine yönelik hibe verilmesi önerilmiştir.

1. “Kadınların hem ailesine hem işine odaklanabilmesi için kalifiye eleman desteği verilmeli.”
2. “Ücretler ve SGK ödemeleri eleman istihdam etmemizi zorlaştırıyor, imkânsız hale getiriyor.”
3. “Nitelikli personel ihtiyacı çözülmeden, özellikle de sanayi işletmelerinde kadın girişimcilere fayda sağlanamaz. Özellikle bölgemizde personel eksikliği var.”
4. “Eğitilmiş eleman bulmasına destek verilmeli.”
5. “İstihdam desteği ve işletme sermayesi için hibe.”
6. “Kadınlar olarak işyerinin patronu olmak erkek egemen toplumda çok zor. Eleman konusunda destek verilmesi çok iyi olur.”

YURT İÇİ YURT DIŞI PAZARLAMA OLANAKLARI SAĞLANMALIDIR

Kadın girişimciliğini geliştirmeye yönelik katılımcıların 18’i (%1,2) yurt içi ve yurt dışı pazarlama ve satış olanaklarının geliştirilmesine yönelik desteklerin verilmesini ön plana

çıkaran önerilerde bulunmuştur. Bu bağlamda kadınlar pazarı kurulması, fuarlara katılım desteği verilmesi, dijital pazarlama konusunda destek verilmesi, pazarlama eğitimi verilmesi ve girişimci koçluğu sistemi kurulması, satış yapılacak platformlar oluşturulması, uluslararası elektronik ticaret platformlarından Amazon’da satış yapma süreçleri hakkında bilgilendirme eğitimleri yapılması, reklam konusunda destek verilmesi, dijital platformlarda reklam yapma eğitimi verilmesi, yurt dışı pazarlarla bağlantı kurma desteği sağlanması, ihracata yönelik yeni kurulan firmalara uygun kredi imkânı sunulması, KOSGEB’in kişiye özel değerlendirme yapması, ihracat yapacak firmalara başlangıçta sermaye desteği verilmesi, ithalat ve ihracat konusunda eğitim verilmesi ve yol gösterilmesine dair olmuştur. Katılımcıların bu bağlamdaki önerileri aşağıda yer almaktadır.

1. “Kadınlar pazarı gibi kadın esnaflara ait çarşılar pazarlar kurulabilir. Girişimci kadınların yurt içi yurt dışı fuarlara, programlara ulaşabilmeleri için teşvik, yardım, destek verilebilir.”
2. “İş alanı, işyeri tespiti ve sürdürülebilir ciro, kârlılık için birebir denetimli destek verilebilir.”
3. “Satış pazarlama konusunda çalışan kadın girişimcilere işlerin büyütülmesi konusunda yeterli destek sağlanmadığını düşünüyorum.”
4. “Pazardaki boşluklar araştırılarak, bu alanda girişimci kadınlarımız motive edilebilir. İhracat aşamasında ilk birkaç gönderim için mentörlük yapılabilir. Kadınlarımızın üretim yaptıkları konularda alıcılarla buluşması sağlanabilir. Müşteriye ulaşım için belli bir ekip kurulabilir.”
5. “Pazarlama ve ihracata dair desteklenmeli, yeni müşteri bulma konusunda yardımların artırılması gerekiyor. Ürünler ne kadar inovatif ve kaliteli olsa da müşteri ile buluşamayınca anlamı olmuyor.”
6. “Günümüz ekonomisinde mutlaka satış kanallarını yurt içi ve yurt dışında artıracak destek, hibe, eğitim ve danışmanlık programları çok önemli. Yeni istihdam ve işi büyütebilmek ancak satışların, yani gelirin artmasıyla mümkün. Şu an minimum giderler o kadar arttı ki mevcut operasyonu yönetmekten yeni işleri yapmaya zaman ve para kalmıyor.”
7. “Dijital pazarlama ve yerel fuarlar konusunda yetkililer destek olmalıdır.”
8. “Pazarlama ile ilgili eğitimler ve girişimci koçluğu yaygınlaştırılmalı.”
9. “Daha çok destek verilip yurt dışına satış eğitimi yapılmalı, e-ticarete yönlendirilmeli.”
10. “Satış yapılabilecek platformlar ve reklam konusunda destek alabilirim.”
11. “Amazon başlı başına dünya devi, Amazon’da satmanın eğitimi ve desteği verilmeli. Devlet anlaşmalı bile olabilir, milyon dolar cirolar yapan Türkler var. Kadınlar bu işi öğrenirse ülke takla atar.”
12. “Dış ticaret ve reklam eğitimi ihtiyaç.”
13. “Sermaye desteğinden çok yurt dışı pazar desteği, bağlantısı ve eğitim.”

14. "KOSGEB desteklerinde kişiye özel değerlendirme de yapılmalı, benim gibi hedefi sadece ihracat olan firmalar için alıp satmak istediği mal için sermaye desteği verilmeli, ispatı ihracat yapıldıktan sonra konşimento ibraz edilerek çok kolay bir şekilde yapılabilir. Not: (İhracat için sunulan exim kredileri yeni başlayan firmalar için uygun değil.)"
15. "Mülakatta ofis ve donanım desteklerini istemediğimi, 'benim kendi masam, bilgisayarım bana yeter. Başlangıç için sadece bu parayı bana sermaye olarak verin, ben size yaptığım ihracatı ispatlarım' demiştim. Ama maalesef kişiye özel değerlendirme yapılmadığı için ben KOSGEB'den hak ettiğim desteği ancak para kazandıktan sonra alabildim. Çünkü ödeme yaptıktan sonra KOSGEB'den destek almanız lazım. Akla da şu soru geliyor: param varsa zaten ben niye KOSGEB'den destek alıyım diyorsunuz:) Ben kendime ait malzemelerimle 2 yıl idare ettim, komisyon bazlı ihracat yaptım, kendim alıp satamadım sermayem olmadığı için. Belki de o zaman sermayem olsaydı şu anda kendim alıp satsaydım, yanımda en az 3-4 elaman çalışırdı ve firmam çok daha çabuk büyürdü."
16. Kişiyeye özel destek kesinlikle olmalı ve herkesi aynı kefeye koymadan doğru kişilere doğru zamanda destek verilmeli diye düşünüyorum. Saygılarımla,"
17. "İthalat ve ihracat için gerçekten detaylı bir eğitim verilmeli. Pazarlama süreçleri için daha düşük bütçeli ancak ciddi başarı sağlayan hizmet firmaları açılmalı ya da bu konuda destek verilmeli. Yeni kurulan firmalar kazanç sağlayana kadar SGK hariç diğer vergilerden ya muaf olmalı ya da ödemeler bir müddet ertelenmeli. Yeni kuruluşta mali müşavirden KDV ye kadar sürekli bir ödeme akışı var. Yaklaşık 6-10 ay arasında bunlara ciddi destek sağlanmalı. Hammadde alımında kredilerin verilmesi yaygınlaştırılmalı ve şartları hafifletilmelidir. Faiz ne olursa olsun kredi verilmelidir. Benim şahsıma ait kredi kartı ödemelerim geciktiği için kredi çekmekte çok zorlandım. Ancak para kazanıp ödeme yapmam için iş kurmam lazımdı. O süreçte nakit bulmakta çok zorlandım. Banka veya devlet kurumları bunları göz ardı etmemeli."
18. "Her zaman takip edilip özellikle benim gibi ihracat yapmak isteyip de nasıl bir yoldan gideceğini bilmeyenlere pazar yeri nasıl bulunur konusunda destek verilmeli."

REKLAM-TANITIM DESTEĞİ VERİLMELİDİR

Kadın girişimciliğini geliştirmeye yönelik katılımcılardan 9'u (%0,58) yine satış ve pazarlama bakımından sonuçlar doğuracak ancak reklam ve tanıtım desteğine duyulan ihtiyaç ve bu konuda yapılabilecekleri ön plana çıkaran önerilerde bulunmuştur. Girişimlerin geniş kitlelere duyurulması için reklam-tanıtım desteği verilmesi, reklam-tanıtım yönetimi eğitimleri verilmesi, kadınlara verilen desteklerin geniş kitlelere duyurulması, duyurular için sosyal medya platformlarının kullanılması bu çerçevede yapılan öneriler arasında yer almıştır.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

1. "Yapılan girişimlerin daha çok kişiye duyurulması için reklamların daha fazla verilmesi."
2. "Maddi destekten çok satış ve reklam desteğine daha fazla ihtiyaç duyuyorum."
3. "Reklam desteği verilmelidir. Ayrıca iş kollarına göre verilen destek yetersiz kalıyorsa şartlar esnetilerek yeni destekler verilmesini çok isterim. İyi çalışmalar."
4. "Daha çok reklam ve daha çok finansal destek."
5. "Duyuru ve reklam desteği verilmelidir."
6. "Daha çok reklam ve tanıtım oluşturulmalıdır. Çünkü daha doğru düzgün kimse bilmiyor devletin kadınlara verdiği önemi ve desteğini."
7. "Piyasada tutunabilmek için ekstra desteklenmeli, sadece maddi değil, reklam tanıtım yönetim için de eğitimler verilip yardım edilmeli. Çalışanlar ve vergilerde yardım edilmeli. Ben kimsenin maaşını ve SGK'sını ödeyemediğimden erkek işlerini ve kurulum bakımlarını da maalesef tek başıma kendim yapmak zorunda kaldım. Bu anlamda çok zorlandım. Yanıma çalışan alamadım. Bu da beni hem fiziksel hem de zamansal olarak çok etkiledi. İnternetteki işlerimi yönetmekte zorlandım. Pandemi öncesi dükkânımı azalan satışlar ve artan kiralar yüzünden kapattım. Artık sadece çevrimiçi satış var. Onda da artık doğru düzgün mal almıyorum. Yurt dışından Euro ve dolarla gelen ürünler çok pahalı, alım gücü düştü, satışlar düştü. Kaliteli yerli üretimin ve yedek parça üretiminin desteklenmesi ve bisikletin ulaşım aracı olarak görülerek planlama yapılması gerekmektedir. Nasıl ki şimdi Togg üretmek çok önemliyse kendi bisikletlerimizi de baştan aşağı üretmek önemlidir. Yedek parçada kaliteli markalara bağımlılık azaltılmalı, maliyetler ve satış aşağı çekilmelidir. O zaman bisiklet mağazaları ve satışlar artar. Petrole bağımlılık azalır. Bisikletli modern ulaşım, yolların da güvenli hale getirilmesi ile yaygınlaşır. Daha önce Birleşmiş Milletler için proje yazıp yönettim bisikletli yaşam için. Söylediklerimiz maalesef uygulanmıyor bu ülkede, öncelik verilmiyor, her şey göstermelik yapıyor."
8. "Sosyal medya platformlarından bilgi dağıtımının artırılması fayda sağlayabilir. Duyurmak lazım, inanıyorum."
9. "Ben Burdur'da ilkokul mezunu ev hanımı 3 çocuk annesiyim. 2015 ve 2016 yılında TYP (Toplum Yararına Program) sayesinde okulda çalışma şansı yakaladım. Bu sayede öğretmenlerden KOSGEB diye bir desteğin olduğunu öğrendim ve kurslara giderek desteği aldım. Bu yüzden köyde yaşayan kişilere bilgi verilmesinin çok önemli olduğunu biliyorum ve herkese elimden geldiği kadar çok anlatıyorum."

KİRA DESTEĞİ VERİLMELİDİR

Katılımcılardan 4'ünün kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik önerilerinde kira desteği ihtiyacı ön plana çıkmıştır. Kira yardımı yapılması önerilmiştir. Bu çerçevedeki öneriler aşağıda yer almaktadır.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

1. "Kadın girişimcilere kira desteği sağlanmalıdır. Ayrıca işletme devamlılık desteği sağlanabilir."
2. "Kira yardımı yapılmalı."
3. "Kira yardımı yapılabilir, zira kiralar aşırı yüksek."
4. "İnsanlara belirli bir süre için ciro ve kira desteği de yapılmalıdır."

DEVLET DESTEĞİ SAĞLANMALIDIR

Katılımcılardan 44'ü (%2,9'u) girişimciliğin geliştirilmesine yönelik spesifik bir konu üzerinde durmaktansa devlet desteği kavramını kullanarak önerilerinde devletin kadın girişimciyi daha fazla desteklemesi hususunu ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevedeki öneriler, devlet desteğinin ayrımcılık yapılmadan sağlanması, desteğin eski işletmelere de verilmesi, desteğin girişimci harcama yaptıktan sonra değil başta verilmesi, hibe verilmesi, destek süresinin uzatılması, destek verilenlerin denetlenmesi, belediyelerin destek olması, desteklerin kadın girişimciyi güçlendirmesi şeklinde özetlenebilir. Bu yöndeki katılımcı önerileri aşağıda yer almaktadır.

1. "Devlet desteğinin lafta kalmaması, bu destekten belirli kurum ve kuruluşlara, derneklere, partilere üye olanların değil gerçek anlamda bu desteğe ihtiyaç duyanların faydalanabilmesinin önünün açılması, bunun için gerekli altyapının oluşturulması, bu desteğin verilmesi aşamasında görevlendirilen kamu personellerinin titizlikle seçilmesi ve o kişilerin de bir üst rütbe tarafından denetiminin sağlanması. Sektörde kadın çalışanlara bakış açısının iyileştirilmesi için eğitimler verilmesi, seminerler düzenlenmesi ve problemlerin çözülmesi için her sektörün kendi özelinde çalışanlarıyla fikir alışverişlerinde bulunulması."
2. "Kadınlara GERÇEKTEN destek verilmelidir. Destek veriyoruz deyip de bilmem kaç sene önce firmanı açmışsın alamazsın denmemeli. İhracat desteklerinde özellikle yıllık ciro bütçesi düşürülmeli ki küçük üretici kadınlar da kendini geliştirebilsin. Ödemeler önce biz sonra devlet değil de önce devlet desteği sonra bizim ödememiz sağlanmalıdır. Aksi takdirde enflasyon ve gelir düşüklüğü sebebiyle hiçbir desteğe giremiyoruz."
3. "Kadın girişimcilere devlet desteklerinin artırılması gerekir."
4. "Daha fazla devlet tarafından destek sağlanmalıdır."
5. "Devlet, kadın girişimcilerin her zaman yanında olmalı, maddi ve manevi konuda destek olmalıdır. Kadın tek başına da her şeyi başarır fakat her zaman destek bekler."
6. "Devlet desteği artırılmalı, daha çok kadın girişimcilere imkân verilmeli."
7. "Devlet desteği bekliyoruz. İşletmemizi bir şekilde ayakta tutuyoruz fakat işletmemi büyütmemde devlet desteği bekliyorum. Bürokratik işlerin kolaylaşması, biz kadın işletmecilerin çok daha çabuk büyüyeceğini inanıyorum. Desteklerinizi bekliyorum."
8. "Devlet desteklerinin artırılması ve teşvik edilmesi."
9. "Devlet desteği biraz daha devam etmeli."

10. "Devlet desteği ve kontrol."
11. "Şehrimizdeki belediyelerin kadın girişimcilere destek vermeleri sağlanmalıdır. Belediyeler kadın girişimcilere öncelik vermelidir her konuda. Bir de yaşlı kadın girişimciler de genç kadın girişimcilerle aynı desteği almalıdır."
12. "Maddi manevi devlet tarafından desteklenmeli."
13. "Devlet her zaman kadının yanında olmalı, her konuda işneden ipliğe. Kadın girişimcilere maddi konuda büyük destekler bekliyoruz."
14. "Devletin biraz daha fazla desteği olmalı kadınlara."
15. "Devlet destekli hibeler ve finansal destekler verilmeli."
16. "Devlet desteği sağlanmalı ki kimseye ihtiyaç duymadan kendi ayaklarımız üstünde durabilelim."
17. "En önemli şey kadınlar için devlet desteği olmasıdır."
18. "Girişimci kadınlarla birebir görüşülüp destek ihtiyacı olduğu alanlarda desteklenmeli."
19. "Bence kadın girişimcilerin istikrarı çok önemli, birçok kadın iş kuruyor ama devamını getiremiyor, verilen destekler de amacını bulmuyor. İstikrarı sağlayan kadın girişimcileri ise ayakta tutmak için desteklerin olması, devam etmesi çok önemli. Örneğin; işyerimin kuruluşunda KOSGEB desteği dışında destek alamadım. Nevi değişikliği yaparak büyüyünce, KOSGEB sistemlerinde şahıs şirketim kapandı gözüktüğü için sanırım destek devam etmedi. Olsun dedim, bu kadar da yeter diyerek yola devam ettim. Türkiye'nin gelişmesi ve büyümesi için bizim gibi savaşıyor kadınlara, asla vazgeçmeyen, istihdam sağlayan kadınlara ihtiyacı var. Eğer bizler desteklenirsek, birçok kadın desteklenir, birçok çocuk, ev, aş desteklenir."
20. "Destekler çoğaltılmalı."
21. "Bölgemizde kadınlar aslında eşlerinin ya da ailelerinin işlerini kuruyorlar. Kadınlar genellikle işin başında değil, erkekler devlet desteğinden daha az yararlandığı için kadınların üzerinden işyeri kuruyor. Bilinçli üniversite mezunlarının kendi alanları ile ilgili işletmelerini kurmaları hâlinde devlet desteği verilmelidir. Bu bazen sermaye, bazen insan kaynağı, bazen de danışmanlık şeklinde olmalıdır. 29 yaş altı kadınların desteklenmesi ve kendi işlerini kurmaları için nitelikli Halk Eğitim Kursları da açılmalıdır. Haricinde sanayi sektöründe yer alan kadınların imalat sürecini bilmese bile işletme yönetimi konusunda yeterli eğitime tabi tutulması gerekiyor. Gençler ve kadınlar faizsiz, ertelemeli, ödemesiz dönemli, uzun vadeli kredilerle desteklenmelidir."
22. "Destek verilmeli."
23. "Bana destek olmanızı isterim."
24. "Daha fazla destek, maddi ve manevi. Aynı zamanda hibe desteklerinin olması iş açısından büyük yükü kaldıracaktır."

25. "Daha fazla maddi imkânlar sunulması lazım."
26. "Kadın girişimcilere daha çok destek verilmelidir diye düşünüyorum zorunlu ödemelerde."
27. "Gerçek anlamda destek için maddi ve diğer bahsi geçen tüm unsurlarda destek ama TAM desteğe ihtiyacımız var."
28. "Kadına destek verilmeli."
29. "Daha fazla yardım ve destek verilebilir."
30. "Girişimci olarak kayıtlı kadınların yapmak istedikleri işin ne kadarını yapabildiklerini öğrenmek ve daha fazlasını yapabilmeleri için bilgi ve en çok da maddi desteklerin artırılmasını sağlamak. Yani gerçekten ilgilenmek tek tek."
31. "Sosyal kadınların olabilmesi ve kadın istihdamını artırmak için devletin maddi ve manevi desteğinin üst limitlerde artırılması gerekmektedir."
32. "Destek."
33. "Bence daha fazla destek olunmalı ama gerçekten girişimci olana, herkes girişimci olamaz."
34. "Destek yapılmalıdır."
35. "Destekler artırılmalıdır, gitgide azalmakta maalesef."
36. "Maddi ve manevi desteklenmeli."
37. "KOSGEB'den aldığım destek, benim için çok güzel bir adımdı. Bu ülkenin kadınlarına sunulmuş nadir yardımlardan biri, KOSGEB!"
38. "Gerekli destek sağlanmalı."
39. "Bir kadın olarak çalışmalarına özen gösterip işimi büyütmeye çalışıp aynı zamanda ekonomik zorluklarda ayakta kalmaya çalışıyorum. Pandemi sürecinde cirolarımız düştü, giderlerimiz arttı. Saygılarımla."
40. "Destek programları artırılmalı."
41. "Destek verilmeli maddi ve manevi."
42. "Kadın girişimcilere daha çok destek verilmelidir. Kadın olduğumuz için bazı sektörlerde geri kalınmaktadır. Onun için destekler artırılmalıdır ki devamlılığımız sağlansın."
43. "Devlet desteğinin fazlalaştırılması."
44. "Devlet desteği ve takibi."

MALİYETLER DÜŞÜRÜLMELİDİR

Katılımcılardan 5'i maliyetlerin düşürülmesi konusunda devlet desteğini ön plana çıkaran önerilerde bulunmuşlardır. Bu başlık altında topladığımız öneriler ekonomide döviz kuru artışı, hammadde, malzeme ve mal fiyatlarındaki artış ile kira artışından dolayı maliyetlerde meydana gelen yükselme karşısında girişimcinin korunmasına yönelik devlet desteği beklentileridir. Maliyet artışı, BAĞ-KUR primleri ve vergi ödemeleri ile birlikte finansman güçlüğü yaşadıklarını belirten katılımcılar devletten vergi

muafiyetleri, hibe, maliyet düşürmek suretiyle destek vermesini beklediklerini belirtmişlerdir.

1. "Maliyetlerin düşürülmesi öncelik olmalı. Kira, BAĞ-KUR benim için en önemli gider kalemi. Toptan satıcılar dolar kuru ile satış yapıyor. Doların yükselmesi çok olumsuz etkiliyor. Aynı oranda zam yapsam bu sefer de müşteri ile karşı karşıya kalıyorum. Mecburen kârdan feragat ediyorum. Bu sefer de giderler ağır geliyor. Kısacası ağrımayan başımı ağrıya soktum. Ülkemizde ticaret çok zor. En azından dolar frenlense çok sorun kendiliğinden çözülecek."
2. "Üretim maliyeti düşürülmeli, devlet destekleri ve hibeler artırılmalı, muhtelif vergi muafiyetleri sağlanmalı."
3. "Artan maliyetler ile vergi, SGK primleri gibi giderlerin hafifletilmesi; fatura, kira artışlarının düzenlenmesi."
4. "Destek almamız gerekiyor, giderleri karşılayamıyorum."
5. "Hammadde desteğinin verilmesi sermaye için güç olacaktır."

GENEL

Kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik katılımcılardan 7'sinin ucu açık soruya verdikleri cevaplardan önceki başlıklara dâhil edilemeyenler genel başlığı altında toplanmıştır. Bu görüşler aşağıda yer almaktadır.

1. "Çok şey var."
2. "Sermayesiz iş kurulum paketleri hazırlanmalı."
3. "Hükümetimiz gerekli yardımlarda bulunmaktadır. Allah razı olsun."
4. "Zaten her imkân var çalışmak isteyeneye."
5. "Bütün çocuklara huzurla büyüyecekleri güvenli bir ülke sağlanmalı, eşit ve kaliteli eğitim ile özgüven kazanmaları sağlanmalı, sosyal imkânlar ile kendilerini ifade edebilecekleri ortamlar hazırlanmalı, insana ve doğaya saygı gösterildiğini göstermeliyiz. O çocuklar büyüdüklerinde geçim kaygısından değil geleceğe katkı sağlamak hevesi ile girişimlerde bulunurlar zaten. Kendiliğinden ilerleyen, gelişen bir sürece gireriz. Düzenlemelerle, teşviklerle, yarışmalarla, ayrıcalıklarla, muafiyetlerle ittirmece bir güce bel bağlamak zorunda kalmayız. Kadın, erkek söylemlerinin yerini insan vurgusu alırsa kadın kendini keşfeder, kendisine biçileni değil kendisine arzu ettiği hayatı yaşar."
6. "Araştırma."
7. "Ekonomik kaygıları olmayan ülkelerde girişimcilik ekosistemi gelişebilir. Birçok kadın hem çocuk büyütüyor, hem hayallerini gerçekleştirmek/ topluma ve kendine katkı sağlamak için girişimci olmak istiyor, hem de bir yerde çalışıyor ya da çalışmak zorunda. Kendi işine odaklanabilmen için ona ayırman gereken ciddi bir sermayen olması gerek. Yatırımcılar bu ülkeye yatırım yapmak istemiyor. Çünkü ülkeyi istikrarlı ve güvenli bulmuyor. Yardım almadan kim neyi kurabilir ya da

büyütebilir? Ülke toparlanmadıkça, kadın erkek çoluk çocuk kimsenin kimseye bir faydası yok. Can derdi var. Bu ülkede girişimci olduğum için pişmanım. Kadın girişimci destekleniyor diye girdim, yazılım nedir, sunucu nedir anlamayan insanlara sunum yaptım. Projeyi tamamlayamıyorum çünkü çalışmaya başladığım insanlar ülkeyi terk ediyor. Döviz kuruyla dışa bağımlı bir ülkede elin kolun bağlı. Hangi kadın cesaret etsin ki bu ülke şartlarında. Hepimize geçmiş olsun.”

KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Katılımcıların 25’i (%1,6’sı) destek programlarından faydalanma konusunda yaşadıkları güçlükleri belirtmiştir. KOSGEB bağlantılı katılımcılardan bazıları kredi kurulu işleyişi ile muhatap olunan kimi memurların yeterince bilgili olmayışının ortaya çıkardığı güçlükleri belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar genel olarak kuruluş aşaması için verilen destek tutarının yetersiz olduğunu, desteğin belli kalemlere harcama yapıldıktan sonra veriliyor olmasının güçlük yarattığını belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise kredi için yönlendirilen bankaların kuruluş aşamasındaki işletme tarafından karşılanması zor koşullar öne sürdüklerini, KOSGEB kredisinden vergi ve sigorta primi borcu kesintisi yapılmasının kuruluş aşamasında verilen desteği girişimcinin beklentisini karşılamaktan uzaklaştırdığını belirtmişlerdir. KOSGEB’in bankalar ile ilişkisinin daha sıkı olması ve bankaların bu konuda takip edilmesi gerektiğini belirten katılımcılar olmuştur. TOBB Kadın Girişimciler Kurulu üyesi olan katılımcılardan bazıları ise bu kurulun daha aktif olmasını beklediklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamdaki katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

1. “KOSGEB aracılığı ile verilen destek kredilerinin banka tarafından düzgün şekilde uygulanmaması denetlenmeli ve açılış desteği olan 5 bin TL gibi rakamın yetersiz olduğunu belirtmek isterim. Ve de çalışan istihdamı için sigorta prim desteği gibi çalışmalara da ihtiyaç olduğunu düşünmekteyim.”
2. “Yapılan işle ilgili kurumlarda yetkin çalışanların olması.”
3. “İlk destek verdiler daha destek yok, kimse ilgilenmiyor. Devlet maddi yardım yapıyor, şartları bize uymuyor, alamıyoruz.”
4. “TOBB KGK yapılanmasının içi boş, daha anlamlı hale getirilebilir.”
5. “Bankalar KOSGEB kredisine onay vermeli ama işi yokuşa sürüyorlar.”
6. “Biz kadın girişimci olarak maddi destek olarak sadece 5000 TL aldık. Gerçekten bu işi severek yapıyorum ama eşim de işsiz. Beraber bu işi güzel bir şekilde yürütmek için, geçimimizi sağlamak için kadın girişimci olarak başvurduğum, sermayem yoktu. Ama KOSGEB kredi verdi, her ay ödüyorum ama bu krediyi ayda 4.000 TL olarak ödüyorum, bize sunduğu hibeyi alamadım. Bize KOSGEB’den kendi ayaklarında duracak vadettiği desteği bekliyorum. Bir de pandemiden sonra alım gücü azaldı, her şey iki katı, sigorta primleri yükseldi. Krediyi ödeyerek sigorta yetişmiyor, söyleyin nasıl bu işi güzel bir şekilde büyüteyim?”

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

7. “Kadın girişimciye destek veriyor, vergi ödenmiyor adı altında vergi de alınıyor, banka kesintisini de yapıyor. İşyerimi açarken devlet destekli açtım hesapta. Yok, yarısı kira dekontu getir, ona yok yarısı eleman desteği, bu yok demir baş desteği... Aldığıma alacağıma pişman oldum aylar sonra elime biraz para geçti, bu lafta destekten onu beklerken kredi çektim. Kadına gerçekten destek değil, bu böyle olmamalı.”
8. “KOSGEB girişimcilik destek alma konusunda hiçbir banka sermaye olarak kullanabileceğim destek kredisi vermemektedir. Birden fazla KOSGEB sayfasında anlaşmalı bankaların olduğu bilirse de bankalar ‘böyle bir kredi kullanılmamaktadır’ diyor ve başından atıyor. Bu konuda büyük destek yapılmasını istiyorum.”
9. “Gerçekten başarılı olmak, kazanç sağlamak isteyen kişilere yönlensin. İhtiyaç sahiplerine destek verilsin, denetimler çoğaltsın. Destek alan çoğu kişi şu an işinin başında değil, ciddi iş yapacak insanlar seçilmeli, kesinlikle denetim az. Hakkıyla iş yapan çok az.”
10. “Devlet küçük esnafa hiçbir şekilde destek vermiyor, sermayeye ulaşmak çok zor.”
11. “Kadın girişimciler için bankalar ile alakalı bir düzenleme yapılmalıdır. Hiçbir banka iş kurduğumuz için bataabiliriz düşüncesi ile kredi vermiyor. KOSGEB’den 5 bin lira dışında başka hiçbir destek alamadım. Bankalar ile anlaşmalar olduğu söyleniyor gittiğimizde ise firmanız bir yaşında değil bahsettiğiniz gibi KOSGEB kredisi yok gibi türlü bahaneler ile karşılaşıyoruz. Genç girişimci kapsamında şahıs firmamı kurdum, Kasım ayında şirket açılışım yapıldı, vergi dairesinden hâlâ tarafıma imzaya gelmedi. BAĞ-KUR borcum birikti, ayriyeten 75.000 kazanca kadar vergi muafiyeti var denildiği halde bana 400 lira ve üzeri katma değer vergisi çıkıyor. Sürekli kendi birikimlerimle işimi devam ettirmek zorunda kalıyorum, bir de ağırlaşan vergi ödemeleri sebebiyle ilerleyemiyorum. Bu alanda kadın girişimcilere özel bir kredi programı ve vergi indirimi yapılması gerektiğini düşünüyorum. Benim eşim de kurye, yani şahıs firması sahibi, tek bir haneden aylık 2-3 bin lira vergi ödemesi yapıyoruz. Kazancımız var, ama sadece yaşamımızı idame ettirebiliyoruz.”
12. “Öncelikle eğitim sıklaştırılmalıdır. Ve kadın girişim sermayeleri artırılmalıdır. Devlet destekli krediler var, bankalar KKB puanı düşük diye kredi vermiyor.”
13. “KOSGEB’den aldığım destek 5.000 TL, benim işyerini kurabilmek için harcadığım 250.000 bin TL.”
14. “KOSGEB destekli 70 bin TL alabilmek için işyerimi kurdum, kendimi geliştirmek için. Ve benden karşılığında araba ipotek istendi. Zaten arabam olsa ben kredi almak için uğraşmam.”
15. “Düşük faizli krediler verilirken bile ipotek isteniyor. Malı mülkü olanlar düşük

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

faizli kredileri alıp gözümüzün önünde mevduata yatırdı. Bu uygulamalar yüzünden ipoteği olmayan işini büyütemiyor. Bankalar kendilerince haklı olabilir ama kredi kefalet kooperatifleri bu konuda KOSGEB hibe programındaki gibi takip etmeli ve gerçekten sermaye yapacak kişilere daha esnek olmalı.”

16. “Ben ilkokul mezunuyum, şimdi desteklerde en az ilköğretim diyor, burada tıkanıyorum, bir de yaş sınırı var.”
17. “Eğitimler çok yüzeysel. Kadın girişimcilere deneme süreli işyeri kurabilme ve işletme seçeneği verilebilir.”
18. “Tam yetkili danışmanlar atanabilir ve hızlıca destek konusunda yardımcı olunabilir. İmalat yapmamıza rağmen sadece KOSGEB’den girişimcilik desteği alabildim. Başvuruyu yanlış yaptım diye her aldığım faturalı makinenin ödemesini kendim yapmak zorunda kaldım ve bu konuda çok sahipsiz bırakıldık. Hiçbir destek alamadık, destek kelimesi bizler için sadece bir reklamdan ibarettir.”
19. “Mevcut desteklerin yetersiz olduğunu düşünüyorum. Mesela KOSGEB’den kuruluş desteği aldım ama çalışmam olmadığı için performans desteği alamıyorum, kadın girişimci olduğum için performans desteği de verilmesini isterdim.”
20. “Bu alanda KOSGEB önce çalıştırdığı esnaflara atanan temsilcilerini daha iyi eğitmelidir. Farklı bilgiler ya da yanlış bilgiler vermelerinin önüne geçmelidir. Bir danışman bu konuda kendisine atanan esnaf kişileri ya da girişimci kişileri doğru yönlendirmelidir. Ve bu tarz girişimci kadınlara destek olacak konularda yeni çıkan destek ya da eğitimler hakkında bilgi vermelidir. Desteklerin şartları daha uygun hale getirilmelidir. İş esnasında olası şartlar destek kullanımı için zor olmamalıdır. Destekler ihracat alanında ve ithalat alanında ve sosyal medya alanında daha da artmalı, çağı takip etmelidir. Gerekirse bu konuda reklam, sosyal medya gibi mecraların kullanımı vs. hakkında eğitim ya da profesyonel destek alınabilecek yerlerle daha iyi bir anlaşma yapılmalıdır.”
21. “Faizsiz desteklemelerden yararlandırılmasını istiyorum. Kadın girişimcilere sürekli yaş sınırı, o sınırı, bu sınırı getirmemelisiniz.”
22. “Destek verilebilir. Çünkü ben hâlâ kredi destek alamadım, çok üzgünüm.”
23. “KOSGEB yetkili danışmanlarının doğru bilgi vermelerini isterim. İşimi geliştirmek için başvuracağım makine alım desteğini, danışmanım yüzünden alamadım.”
24. “Bir kez KOSGEB’den destek aldım bir daha da alamadım. Vergi, SGK ödemelerinde yapılandırmalarım bozuldu, senetlerim pandemide patladı. Kredi çekemiyorum, sicil affı gerekli en azından. Pandemide ödemesi gecikenlere de uygulanmalı. Kadın girişimcilerin yurt dışı fuarlarına katılabilmeleri gibi konularda desteğe ihtiyacım var.”
25. “Bankalar girişimci kredilerini verme konusunda engel çıkartıyorlar. KOSGEB kuruluştan itibaren 2 yıl içinde kullanabileceğimiz 70 bin TL faiz ödemesiz kredi

fırsatı verdi. Bu krediyi bankadan kullanmak istediğimizde bankalar en az 2 yıllık işletme olma şartı koyuyor. KOSGEB krediyi yeni kurulan işletmeye 2 yıl içinde kullansın diye çıkarmış ama bu sefer de banka engeline takılıyoruz. Bütün bankaları gezdim. Sadece A.... 50 bin TL verdi, tamamını bile vermedi. Kredi destek miktarları yetersiz kalıyor. Bir de bankaların KOSGEB teşvik kredisi kullandırmadaki isteksizlikleri yüzünden sorun yaşayabiliyorum.”

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

TÜRKİYE'DE kadının işgücüne katılım düzeyi 2021 yılı itibarıyla %32,8, kadın istihdam oranı ise %28'dir. OECD ülkelerinde kadının işgücüne katılma oranı ortalama %52,4, kadın istihdam oranı ortalaması ise %49,1'dir. Türkiye maalesef her iki oran bakımından da OECD ülkeleri sıralamasında son sırada yer almaktadır. Ülkemizde istihdama katılan kadınların %69'u ücretli/yevmiyeli, %20'si ücretsiz aile işçisi olup, risk alarak kendi hesabına işyeri açıp çalışanların oranı %8,91 iken işveren durumunda olanlar %1,93 gibi çok düşük bir orandır. Türkiye'de işgücüne katılmayan atıl kadın emeği ile işgücüne katılan ancak iş bulamadığı için işsiz olanların girişimci olarak gelir getirici ekonomik faaliyetlere katılmasıyla ülkemizde ekonomik kalkınma hamlesi gerçekleştirilebilir, gelir eşitsizliği azaltılarak yoksulluk oranı düşürülebilir, ekonomik istikrar daha yüksek gelir düzeylerinde oluşabilir, kadın yoksulluğu azaltılabilir ve kadının güçlenmesi sağlanabilir.

Türkiye'de 2014 yılında kadın işveren sayısı 94 bin iken %85 civarında artış göstererek 2021 yılında 174 bin kişiye yükselmiştir. Kendi hesabına çalışan sayısı ise 2014 yılında 701 bin iken %14,5 oranındaki artış ile 2021 yılında 803 bin kişiye yükselmiştir. Bununla birlikte kadın işveren oranı 2014 yılında %1,22 iken 2021 yılında %1,93'e yükselmiş, kendi hesabına çalışan oranı ise 2014 yılında %9,11 iken 2021 yılında %8,91'e gerilemiştir. İkisinin toplamı olan kadın girişimci oranı 2014 yılında %10,33 iken 2021 yılında %10,84'e yükselmiştir.

Sektörel düzeyde kadın işveren oranı ve kendi hesabına çalışan oranı ele alındığında, 2021 yılında kadın işveren oranı %3,57 ile en yüksek inşaat sektöründe, sonra sırasıyla hizmetler (%2,71), sanayi (%1,33) ve tarım sektöründe (%0,24) olmuştur. İnşaat sektörü kadın istihdamının en düşük olduğu sektör olmakla beraber, bu sektörde istihdamdaki kadınlar arasında işveren oranı yüksektir. Kendi hesabına çalışan oranı ise en yüksek sanayi sektöründedir (%11,87). Onu sırasıyla tarım (%10,31), hizmetler (%7,68) ve inşaat (%1,19) sektörü izlemiştir.

Türkiye'de kadın işveren oranı dört ana sektörden tarım sektöründe çok düşük seviyede olup 2014 yılına göre 2021 yılında %60 artış göstermiş, kendi hesabına çalışan kadın oranı ise %1,67 gerilemiştir. Sanayi sektöründe kadın işveren oranı 2014 yılına göre %66,25 artış gösterirken, kendi hesabına çalışan kadın oranı %16,11 civarında gerilemiştir. İnşaat sektöründe kadın işveren oranı 2014 yılına göre %25,59 artarken, kendi hesabına çalışan kadın oranı %5,55 gerilemiştir. Hizmetler sektöründe ise kadın işveren oranı 2014 yılına göre 2021 yılında %33,49 oranında, kendi hesabına çalışan kadın oranı ise %14,45 oranında artış göstermiştir.

TÜİK'in Düzey-1 12 bölge tasnifine uygun olarak Türkiye'de 2014-2021 döneminde üç ana sektör bakımından kadın girişimci oranının (kadın işveren sayısı+kendi hesabına çalışan kadın sayısı/istihdam edilen kadın sayısı) gösterdiği gelişim incelenmiş, aşağıda özetlenen tespitler yapılmıştır.

- Tarım sektöründe kadın girişimci sayısı sadece Ege Bölgesi'nde ve 5 bin kişi artarken diğer 11 bölgede toplam 57 bin eksilmiştir. 2014 yılında da 2021 yılında da tarım sektöründe kadın girişimci oranı en yüksek İstanbul'dadır. Aynı yıl Ege Bölgesi kadın girişimci oranının en düşük olduğu bölgedir. 2021 yılında en yüksek kadın girişimci oranının olduğu bölgeler sıralaması değişmezken 2014 yılına göre İstanbul'da %31,43, Doğu Marmara'da %3,5 gerilemiş, Doğu Karadeniz'de %12 artmıştır. 2021 yılında kadın girişimci oranının en düşük olduğu bölge 2014 yılına göre %26,44 gerileme kaydetmiş olan Güneydoğu Anadolu'dur. Tarım sektöründe kadın girişimci oranı dört bölgede artış, sekiz bölgede gerileme göstermiştir.
- Sanayi sektöründe 2014 yılında da 2021 yılında da kadın girişimci sayısı bakımından ilk sırada yer alan İstanbul kadın girişimci oranı bakımından en son sıradadır. Her iki yılda da kadın girişimci sayısının en yüksek olduğu diğer bölgeler, Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Akdeniz'dir. 2014 yılında da 2021 yılında da sanayide kadın girişimci sayısı en az olan bölgeler Kuzeydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Ortadoğu Anadolu'dur. Kadın girişimci oranının en yüksek olduğu bölge, 2014 yılında da 2021 yılında da Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Sanayide kadın girişimci oranı, 2014 yılından 2021 yılına kadar sadece iki bölgede artış gösterirken, diğer 10 bölgede gerilemiştir.
- Hizmetler sektöründe 2014 yılında kadın girişimci sayısı da oranı da en yüksek İstanbul'da olmuştur. İstanbul'da kadın girişimci sayısı 2014 yılında 103 bin iken 2021 yılında 146 bine yükselmiştir. Onu sırayla Ege Bölgesi, Akdeniz ve Batı Anadolu izlemiştir. 2014 yılında da 2021 yılında da kadın girişimci sayısının en düşük olduğu bölge Kuzeydoğu Anadolu'dur. Onu Ortadoğu Anadolu Bölgesi takip etmiştir. Batı Karadeniz %116 oranında artış, Güneydoğu Anadolu Bölgesi %112,5 oranındaki artışla en önemli gelişmenin kaydedildiği bölgelerdir. Kadın girişimci sayısı Marmara Bölgesi'nde %94, Batı Anadolu'da %74 oranında artmıştır. 2021 yılında ise söz konusu oranın en yüksek olduğu bölge Batı Marmara iken, onu sırasıyla Ege, Akdeniz ve İstanbul izlemiştir. 2014 yılına göre 2021 yılında kadın girişimci oranında en önemli artışlar %53,76 ile Batı Karadeniz Bölgesi'nde, %47,14 ile Batı Anadolu'da olmuştur. 2021 yılında söz konusu oranın en düşük olduğu ve 2014 yılına göre girişimci oranında gerileme görülen bölgeler sırasıyla Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu'dur. Hizmetler sektöründe kadın girişimci oranı 2014 yılından 2021 yılına kadar sadece iki bölgede gerileme gösterirken, diğer 10 bölgede artış göstermiştir.

AB ülkeleri ve Türkiye'de kadın işveren oranı ve kendi hesabına çalışan oranı karşılaştırıldığında şu tespitler yapılmıştır: Türkiye'de kadın işveren oranı AB-27 ortalamasının altında, kendi hesabına çalışanların oranı ise üstünde olup, kadın girişimci oranı da AB-27 oranının üstündedir. Nitekim, Türkiye'de kadın işveren oranı %1,73 iken

AB-27 ortalaması %2,31'dir. Türkiye'de kendi hesabına çalışan kadın oranı %8,8 iken AB-27 ülkeleri ortalaması %7,2'dir. Türkiye'de kadın girişimci oranı %10,5 iken AB-27 ülkeleri ortalaması %9,5'tir.

OECD ülkeleri ile Türkiye'de kadın işveren oranı, kendi hesabına çalışan kadın oranı ve kadın girişimci oranı (2020) karşılaştırıldığında ise şu tespitler yapılmıştır: Türkiye'de kadın işveren oranı OECD ortalamasının altında, kendi hesabına çalışanların oranı ile kadın girişimci oranı ise OECD ortalamasının üstündedir. Nitekim Türkiye'de kadın işveren oranı %1,7 iken OECD ortalaması %2,25'tir. 36 OECD üyesi ülke arasında kadın işveren oranı bakımından yapılan sıralamada Türkiye 24. sırada yer almaktadır. Kendi hesabına çalışan kadın oranı Türkiye'de %8,8 iken OECD ortalaması %7,9'dur. OECD üyesi ülkeler arasında kendi hesabına çalışan kadın oranı bakımından Türkiye 12. sırada yer almaktadır. Kadın girişimci oranı Türkiye'de %10,5 iken OECD ortalaması %10,2'dir. Türkiye kadın girişimci oranı bakımından ise OECD sıralamasında 13. sırada yer almaktadır.

Anket sorularının ana çerçevesini belirlemek bakımından taşıdığı önem dolayısıyla kadın girişimciliği ve etkileyen faktörler ele alınmış, tespitler aşağıda özetlenmiştir.

Kadın girişimciler, ekonomideki tüm girişimcileri etkileyen makroekonomik koşullar ile işletme yönetimine ilişkin tüm hususların yanı sıra toplumun belirlediği cinsiyet rolleri ve bunun ortaya koyduğu eşitsizliğin sebep olduğu engeller ile çevrelenmektedir. Literatürde girişimcilik kavramının yanı sıra kadın girişimciliği kavramının gelişmesinin ve yerleşmesinin sebebi de budur. Ataerkil toplum yapısının halen devam ettiği ve etkilerinin önemli ölçüde sürdüğü toplumlarda, ev işleri, çocuk bakımı, yaşlı ya da hasta bakımı görev ve sorumlulukları kadına yüklenirken, iş sahibi olma, çalışma, ailenin ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duyulan geliri sağlama görev ve sorumluluğu erkeğe yüklenmiştir. Kendi başına çalışmak veya işveren olmak, bir başka deyişle ev dışında üretici faaliyetlerin sahipliğini ve yönetimini yapmak, kazanç elde etmek ve kazancını nasıl kullanacağına dair kararlar vermek erkeğe özgü nitelikler olarak görülür. Kadınlar kanunların verdiği hakları kullanma olanağına ancak erkeklerin izinleri çerçevesinde sahip olurlar. Bu engeller olmasa ya da aşılırsa dahi kadın, işle ilgili muhatap olduğu kişi ya da kurum temsilcileri tarafından ortaya konan görünmez engellerle karşılaşır.

Toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitsizliği işletmenin faaliyet alanı ile işletmenin kuruluş yeri kararının ekonomik verimlilik ve kârlılık esaslarından ayrı şekillenmesine sebep olabilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kuruluş sermayesinin sağlanmasından üretim kararlarının alınmasına, ürünün satışından elde edilen gelirin nasıl değerlendirileceğine dair kararların alınmasında ve uygulanmasında iktisadi rasyonaliteden uzaklaşıp, kadının ev işleri ve varsa çocuk bakımını da sağlayacağı, evden

uzaklaşmadan eşine/ailisine bağımlı gerçekleştirebileceği yapıda kurgulanıp sürdürülebilmektedir. Kadın her aşamada mobbing/taciz/zorbalık ile karşılaşabilmekte, şiddete (ekonomik, psikolojik, fiziksel, cinsel) maruz kalabilmektedir. Bütün bu hususların kadın girişimciliğinin önünde bir engel olmaktan çıkarılması bakımından toplumda cinsiyet eşitliği bakış açısının sağlanması gerekir. Bunun sağlanmasında en önemli araç eğitimidir.

Kadının girişiminde başarılı olmasında işle, işletme yönetimi ile ilgili gerekli asgari bilgi birikimine sahip olması önemlidir. Gerekli bilgi birikimi eğitim ya da önceden çalışma hayatında edinilen tecrübe ile sağlanabilir. Başarının sağlanmasında bilginin yanında kadının kendine güveni, cesareti, sabrı, insanlarla ilişkileri, krizlerde soğukkanlılığı, risk almaktan çekinmemesi, geleneksel anne rolü ile iş kadını rolünü dengeli götürebilmesi de önemli kişisel özellikler ve psikolojik faktörlerdir.

Türkiye’de kadın girişimciliğinin yukarıda özetlenen hususlar bakımından durumunu ve ihtiyaçlarını tespit etmek üzere gerçekleştirilen alan çalışması kapsamında Türkiye’de 81 ile yapılan çağrı neticesinde ulaşılan kadınlardan, 80 ilden 1535 kadın katılımcı çevrimiçi anketi yanıtlamışlar; bu bulgular üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Böylece ülkemizde düşük düzeyde olan kadın girişimci oranını yükseltmeye yönelik politikalara ışık tutacak bulgular ortaya konmuştur.

Ankete Tunceli dışında tüm illerden katılım sağlanmıştır. Ankete katılan kadın girişimcilerin %19,5’inin işyeri İstanbul’da iken %16,8’inin yerleşik olduğu bölge Ege, %13,2’sinin Doğu Marmara, %11,1’inin Akdeniz, %2,6’sının Ortadoğu Anadolu ve %2,1’inin Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’dir.

Katılımcı kadın girişimcilerin demografik özellikleri incelendiğinde yapılan önemli tespitler şöyle özetlenebilir: Kadın girişimciliğinde 25-44 yaş dilimi önemlidir. Zira katılımcıların %77,7’si bu yaş diliminde işlerini kurmuştur. İşlerini 15-24 yaş aralığında kuran kadın oranı %10,9, 45-54 yaş aralığında kuran oranı %10 iken, 55 yaş ve üstü %1,5 ile oldukça düşük düzeydedir. Katılımcı kadınların %59,32’si yükseköğretim mezunu iken %40,42’si lise ve altı eğitim görmüşlerdir. Katılımcıların %45,7’si yabancı dil bilmektedir. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü evlidir. Evli olanların %57’sinin eşi yükseköğrenim mezunudur. Katılımcıların eğitim kademeleri itibarıyla dağılımı ile eşlerin dağılımı paralellik göstermektedir. Katılımcıların %72,24’ü çocuk sahibidir. Katılımcıların %57,8’nin çocuk sayısı 2’yi geçmemektedir. Katılımcıların %26,3’ünün bir, %31,5’inin iki, %11,8’inin üç, %2’sinin dört, %0,7’sinin ise 5 ve üzeri çocuğu vardır. Katılımcıların %73,7’si için girişimcilik aile geleneği sayılmaz, zira ailesinde girişimci yoktur.

Katılımcıların %30,9’u daha önce çalışmamış, %69,1’i işini kurmadan önce çeşitli şekillerde işgücü piyasasında yer almışlardır. Katılımcıların %59,8’i daha önce ücretli olarak çalışmış, %6,4’ü aile işletmesinde çalışmış, %2,9’u daha önce başka işyerine sahip ya da ortak olmuştur. Bu gruptakiler sermaye birikimi, iş tecrübesi ve bilgi

birikimine sahip olmaları açısından avantajlıdır. Katılımcıların %32,94’ü işini daha önce çalıştığı ve tecrübeli olduğu sektörde kurmuşken, %36,07’si önce çalıştığı sektörden farklı bir sektörde kurmuştur.

Katılımcıların dört ana sektör itibarıyla dağılımı, %69,8’i hizmet, %26,8’i sanayi, %2’si tarım ve %1,4’ü ise inşaat sektörü şeklindedir. Türkiye’de kadın istihdamının sektörler itibarıyla dağılımına uygun bir dağılım elde edilmiştir. İktisadi faaliyet alanları itibarıyla, %25,9’u imalat, %25,8’i toptan ve perakende ticaret, %9,9’u konaklama ve yiyecek hizmetleri, %7,2’si mesleki, bilimsel ve teknik hizmetler, %11,3’ü diğer hizmet faaliyetleri alanlarındadır.

Ankete katılan 1535 katılımcının %46,9’unun işletmesi 0-3 yıllık, %24,50’sinin ise 3-5 yıllıktır. Bu, katılımcıların %46,9’unun salgının hemen öncesinde ve/veya salgına rağmen iş kurduklarını, %24,5’inin salgın öncesinde iş kurduklarını ve salgına rağmen işlerini sürdürdüklerini göstermektedir. Bu durum katılımcı kadın girişimcilerin %71’inin risk alma kapasitesinin yüksek, krizde ayakta kalmak bakımından da başarılı olduklarını göstermektedir. Katılımcıların %21,4’ünün işletmesi 6-10 yıllık, %6,9’unun 11 yıl ve üzeridir. Bu, katılımcıların %28,3’ünün, yani yaklaşık üçte birinin piyasada belli bir pay almış nispeten oturmuş işletmelerin sahibi olduklarını göstermektedir.

Kadın girişimcilerin %28,4’ü ilave istihdam yaratmazken, bir başka deyişle kendi hesabına çalışırken, %71,6’sı en az bir kişi çalıştırarak işveren sınıflandırmasına girmektedir. 10 kişinin altında istihdam sağlayanların oranı %65,5’tir. Katılımcıların önemli bir kısmının işletmesi küçük ya da orta büyüklüktedir. İşletmenin yaşı ile çalıştırılan kişi sayısı arasında doğru yönlü ilişki tespit edilmiştir. Hiç çalışanı olmadığını belirten kadın girişimcilerin %29,6’sının işletmeleri 1 yıldan az süre içinde kurulmuş, %31,2’sinin ise 1-3 yıllıktır. Henüz bebek işletme olan bu işletmeler ilerleyen yıllarda istihdam yaratma potansiyeline sahip görünmektedirler.

İşin bulunduğu sektör ile istihdam oluşturma bakımından da ilişki tespit edilmiştir. Kendi hesabına çalışan (hiç çalışanı olmayan) kadın girişimcilerin %78,4’ü hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir. İşverenlerin sanayi ve hizmetler sektöründe istihdama daha büyük katkı sağladıkları tespit edilmiştir. Zira 10-20 çalışan istihdam eden kadın girişimcilerin %50’si sanayi, %48’i hizmet, %2’si tarım sektöründe faaliyet göstermektedir. Kadın girişimcilerin %64,8’i kadın istihdamına katkıda bulunmaktadır. Kadın girişimciliğinin artması, kadın istihdamının artmasına da dolaylı yoldan katkı sağlamaktadır.

Katılımcıların %84,8’i işyerlerini şahıs işletmesi şeklinde, %10’u ise sermaye şirketi şeklinde kurmuştur. İşletme büyüklüğü ile işletme türü arasında ilişki vardır. İşletme türü ile kadın girişimcinin işveren olup olmaması arasında da ilişki görülmüştür. Kendi hesabına çalışanların %95,2’si işletmelerini şahıs işletmesi şeklinde kurarken bu oran işverenlerde %80,7’dir. Kendi hesabına çalışanların %3’ü, işverenlerin %9,5’i işletmesini limited şirket olarak kurmuştur. İşverenlerin %5,5’i aile işletmesi

olarak faaliyette bulunurken kendi hesabına çalışanlarda bu oran %1,4'tür. İşverenlerin %2,8'i anonim şirket hâlinde, kendi hesabına çalışanların %1,1'i ise adi ortaklık şeklinde faaliyette bulunmaktadır.

Girişimci kadınlara işe başlama aşaması ile ilgili olarak, işe başlama sebebi, sektörü tercih etme sebebi, başlangıç sermayesini nasıl sağladıkları, kuruluş yeri kararını belirleyen faktörlerin neler olduğu, işe başlamadan girişimcilik eğitimi alıp almadıkları ve işi kurarken karşılaştıkları güçlüklerle ilişkin tespitler yapmak üzere sorular yöneltilmiştir. Cevapların analizi kadın girişimcilerin işin kurulması aşamasındaki durum ve kararlarını belirleyen faktörleri ve karşılaştıkları güçlükleri ortaya koymuştur.

Katılımcı kadın girişimcilerin %76,2'si en önemli işe başlama nedenleri arasında "ideallerini gerçekleştirme", %66,2'si ise "ekonomik bağımsızlık elde etme"yi belirtmiştir. Haneye gelir getirme motivasyonu ile hareket edenlerin oranı %75,5 ile oldukça önemli düzeydedir. Zira katılımcıların %44'ü "haneye gelir sağlama isteği" seçeneğini, %31,5'i ise "haneye gelir sağlamak zorunda olma" seçeneğini iş kurma sebepleri arasında belirtmişlerdir. Katılımcıların %30,8'i "esnek çalışma saatleri"ni tercih sebepleri arasında saymıştır. Bu, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisini göstermektedir. Kadın, iş-yaşam dengesini bu şekilde daha rahat kurabileceğini düşünmektedir. Katılımcıların %15,8'i önceki "işyerlerinde mobbinge uğramak" sebebini, %15,4'ü ise iş kurma sebebi olarak "ücretli iş bulamamak", bir başka deyişle işsizliği belirtmişlerdir. İşe başlama sebebi "işsizlik" olanların %39,7'si daha önce hiç çalışmamış, %52,3'ü ise önceden aynı sektörde (%23,2) ya da farklı sektörde (%29,1) ücretli olarak çalışmıştır. Daha önce çalışmayanların en önemli işe başlama sebebi "ideallerini gerçekleştirmek" (%22,81), "ekonomik bağımsızlık elde etmek" (%21,1) ve "haneye gelir sağlama" isteğidir (%19,2).

Katılımcıların sektör tercihlerinde, sektördeki boşluğu fark etmek (%27,7) önemli bir sebeptir. Katılımcıların %22,2'si daha önce sektörde çalıştığı ve sektörü bildiği için, %16'sı eğitimi o sektörle ilgili olduğu için, %10'u o sektörde bir yakını olduğu için bulunduğu sektörü tercih ettiğini belirtmiştir. Faaliyet alanının seçiminde devlet desteği (%5,9), evde başlayan hobi (%7,8) ve aile geleneğinin (%3,5) etkisiyle hareket edenlerin oranı nispeten düşüktür.

Faaliyette bulunulan sektöre göre işe başlama sebebinin değiştiği görülmüştür. Tarım sektöründe "sektördeki boşluğu fark etmek" (%26,7), sanayi sektöründe "daha önce o sektörde çalışmak" (%26,3) ve "sektördeki boşluğu fark etmek" (%24,6), hizmetler sektöründe "sektördeki boşluğu fark etmek" (%29,2) ve "daha önce o sektörde çalışmak" (%20,9), inşaat sektöründe "eğitimin o sektörle ilgili olması" (%31,8), "daha önce o sektörde çalışmış olmak" (%27,3) önde gelen sebeplerdir.

Sektör tercihinde yaşın etkisi incelendiğinde, kadın girişimcinin iş kurma yaşı yükseldikçe eğitimin sektörle ilgili olmasının belirleyici etkisi azalırken, sektör tecrübesi, devlet desteği, evde geliştirilen hobinin sektör tercihindeki etkisinin arttığı tespit

edilmiştir. Nitekim 15-24 yaş arasında işini kuranlar arasında "eğitimin sektörle ilgili olması" öne çıkarken, bu yaş grubunun dışındakilerde "sektördeki boşluğu (ihtiyacı) fark etmek" ilk sebeptir. 25-34 yaş arasında iş kuranlar bakımından en önemli ikinci sebep "eğitimin sektörle ilgili olması" iken, 35-54 yaş arasında iş kuran kadın girişimcilerin gösterdiği ikinci en önemli sebep "daha önce sektörde çalışan" olmaktır.

Kadın girişimcilerin başlangıç sermayesini büyük oranda kendi birikimleri ile sağladıkları ve bunun yanı sıra önemli ölçüde aileden destek aldıkları, devlet desteğinden faydalanan sayısının banka kredisi kullanandan fazla olduğu görülmüştür. Kadın girişimci kredisi banka kredisine göre daha az başvuru alan bir sermaye temin yoludur. Nitekim katılımcı kadın girişimcilerin %50,8'i başlangıç sermayesi olarak kendi birikimlerini kullanmış, %45,7'si ailesinden borçlanmış, %26,7'si devlet desteği kullandığını belirtmiştir. Banka kredisi kullanan kadınların oranı %24,1 iken, kadın girişimcilere özel kredi kullanan katılımcıların oranı %21,6 ile daha düşük düzeydedir. Ortağının sermayesinden faydalanan kadın girişimci oranı %3,97, mikro kredi kullanan girişimci oranı %2'dir. Bu iki alternatif, kadın girişimcilerin en az başvurdukları sermaye temin yöntemleridir.

Katılımcıların işletme kuruluş yeri kararını belirleyen en önemli faktörlerin sırasıyla, "pazara yakınlık", "eve yakınlık" ve "benzer işyerlerine yakınlık" olduğu görülmüştür. Nitekim katılımcıların %27,49'u "pazara yakınlık", %21,07'si "eve yakınlık", %18,76'sı ise "benzer işyerlerine yakınlık" faktörünü önemli faktörler olarak belirtmişlerdir. Eve yakınlık kriterinin yanı sıra katılımcıların %12,3'ünün tercihlerini etkileyen en önemli faktörlerden biri olan "çocukların okullarına yakınlık", toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadının işyeri kuruluş yeri kararını verirken ekonomik kriterlerin yanında iş-aile dengesini kurmaya yönelik faktörleri de göz önünde tuttuğunu göstermektedir. Bunların yanı sıra katılımcıların %16'sı hammaddeye yakınlık faktörünü, %4'ü işyerinin merkezi bir konumda olmasını ön planda tutarken işyeri kirasının nispeten az katılımcının tercihini etkileyen faktör olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların %86,7'si işe başlamadan önce girişimcilik eğitimi almıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğuna KOSGEB aracılığı ile ulaşılmış olması bu sonuçta kuşkusuz önemlidir. Katılımcıların %2'si özel bir kurumdan ücret karşılığı eğitim aldığını, %0,8'i belediye meslek edindirme eğitimlerine katıldığını, %3,1'i girişimcilik eğitimlerinden haberdar olmadığını, %5,4'ü ise gerek duymadığını belirtmiştir. Girişimcilik eğitimi aldığını belirtenlerin oranı kendi hesabına çalışanlar arasında %88,5 iken işverenler arasında %86'dır. Girişimcilik eğitimine gerek duymadığını belirtenlerin oranı işverenlerde (%6,4) kendi hesabına çalışanlardan (%3) daha yüksektir. Özel bir kurumdan ücretli eğitim alanların oranı ise kendi hesabına çalışanlarda (%3,2) işverenlerden (%1,5) daha yüksektir.

Katılımcılara işletmeyi kurma kararı ile işletmenin kuruluşu arasında geçen zamanda en çok karşılaştıkları güçlükler sorulduğunda %74 gibi önemli bir kısmı sermaye

yesinin olmadığını belirtmiştir. %27,8'i girişimcilik ile ilgili yeterli bilgisinin olmayışını, %17,7'si sektörlere ilgili yeterli bilgisinin olmayışını bir güçlük olarak belirtmiştir. Bürokratik işlemlerin maliyetini bir sorun olarak gören katılımcı oranı %16,4 iken, %15,6'sı bürokratik işlemlerle ilgili bilgisinin olmayışını belirtmiştir. Katılımcılardan "çocuklarının yeterince büyümesini beklediğini" belirten %14,2'lik kısım ile "eşinden/ailesinden gerekli desteği göremediğini" belirten %10,2'lik kısmın toplumsal cinsiyet eşitsizliği engeli ile karşılaştıkları görülmektedir. Katılımcıların %14,4'ü ise iş kurma aşamasında bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. Ayrıca, katılımcılara yöneltilen "Bürokratik işlemler ve vergi işlemleri bakımından kamusal mentörlük sisteminin yaygınlaştırılması faydalı olacaktır" ifadesine katılımcıların %65,3'ü katıldığını, %22,7'si kısmen katıldığını, %3'ü katılmadığını belirtirken, %9'u ise fikrinin olmadığını ifade etmiştir.

İşin sürdürülmesi aşamasında kadın girişimcilerin durumu, sorunları ve ihtiyaçlarını tespitiye yönelik olarak, işletmede kararların alınma yöntemi, karşılaşılan mali güçlüklerin neler olduğu, destek alınıp alınmadığı, işletmenin dış piyasalara açıklığı, fuarlara katılım durumu, faydalanılan satış kanalları, girişimin kurumsallığı, girişimin güçlendirilmesine yönelik ihtiyaçların neler olduğu hakkında sorular yöneltilmiştir. Ayrıca girişimcinin vergi ve benzeri mali yükümlülükler karşısındaki durumunu tespitiye ilişkin sorular sorulmuştur. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar analiz edilmiş bulgular aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Katılımcıların yarısından fazlası (%51,6) işletmeye ilişkin kararları kendisinin aldığını, yaklaşık üçte biri (%27,2) eşi/ailesi ile birlikte karar aldığını, %6,9'u ise kararları eşinin aldığını belirtmiştir. Bekâr katılımcıların %72'si kararları kendisinin aldığını belirtirken, evlilerde bu oran %44,6 ile daha düşük düzeydedir. Evli kadınların %9,2'si ise işletme kararlarının doğrudan eşleri tarafından alındığını belirtmiştir. İşletme ile ilgili kararların bağımsız bir şekilde alınmaması girişimciliğin kadını güçlendirici etkisinin zayıf olduğunu göstermektedir. Katılımcılardan evli olanların kararlarını almak konusunda bağımsızlığının bekârlara göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Kendi hesabına çalışanların %66,3'ü kararları kendisi alırken, işveren durumundaki kadın girişimcilerde bu oran %51,6'dır. İşverenlerin mali danışmanla birlikte, yönetim kurulu olarak ya da ortaklarıyla birlikte karar alma oranları kendi hesabına çalışanlara kıyasla daha yüksektir. Şahıs işletmesi sahibi katılımcıların %56,2 gibi önemli çoğunluğu kararı kendisi alırken, aile işletmesine sahip kadın girişimciler kararları doğal olarak büyük çoğunlukla (%51,5) eşleri/aileleri ile birlikte, limited (%31,6) ve anonim şirket sahibi katılımcılar da kararları çoğunlukla (%36,4) yönetim kurulu ile birlikte aldıklarını belirtmişlerdir.

Bölgeler itibarıyla katılımcı kadınların karar alma biçimi ele alındığında, kararları kendileri alanlar en yüksek oranda Batı Marmara (%63,2), Doğu Marmara (%57,4), Ege (%55,4) ve İstanbul'dadır (%54,8). Kararları eşi/ailesiyle birlikte alanların en yüksek olduğu bölgeler ise Kuzeydoğu Anadolu (%36,4), Batı Karadeniz (%36,1), Ortadoğu

Anadolu (%35) ve Akdeniz'dir (%32,7). İşletme kararlarını eşlerinin aldığını belirten kadın girişimcilerin en yüksek oranda olduğu bölgeler Ortadoğu Anadolu (%12,5), Batı Karadeniz (%11,8), Orta Anadolu (%11,5), Batı Marmara (%9,2) ve Kuzeydoğu Anadolu'dur (%9,1).

Bu bağlamda kendilerine güven konusunda ve aile dayanışmasının girişimcilikteki önemine ilişkin değerlendirme yapabilmek için katılımcılara "Ailem veya eşimin desteği olmasaydı asla iş kuramazdım" ifadesi yöneltilerek bu ifadeye ilişkin görüşlerini belirtmeleri istendiğinde; katılımcıların %57,9'u bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların yaklaşık yüzde altmışının aile veya eşlerinin desteğini çok önemli bir yerde gördükleri anlaşılmaktadır. Söz konusu ifadeye kısmen katılanların oranı %25,9'dur. %13,8 oranındaki katılımcı bu ifadeye katılmadığını belirtirken %2,5'i fikrinin olmadığını belirtmiştir. Kısmen katılanlar ile katılmayanlar birlikte değerlendirildiğinde katılımcıların yaklaşık %40'ının bu ifadeye tam olarak katılmadıkları görülmüştür. Söz konusu ifadeye katıldığını belirtenler işletmede karar almada izlenen yöntemlere göre incelendiğinde; kararları ortakları ile birlikte alanların %85,7 gibi önemli bir bölümü, kararları eşi tarafından alınanların %81,1'i, kararları eşi/ailesi ile birlikte aldığını belirtenlerin %76,6'sıdır. Yönetim kurulu ile birlikte karar alanlar arasında katılıyorum seçeneğini işaretleyenlerin oranı %48,8 iken, mali danışmanı ile birlikte karar aldığını belirtenler arasında %48, işletme kararlarının kendisi tarafından alındığını belirtenler arasında ise %47,5 oranındadır. "Katılıyorum" seçeneğini %44,9 ile nispeten en düşük oranda işaretleyen katılımcıların, istihdam ettiği uzman personel ile birlikte karar alanlar olduğu görülmüştür. "Katılmıyorum" seçeneğini işaretleyenler en yüksek oranda (%22) mali danışmanı ile karar alanlar, %19,3 ile kararları kendisi alanlar ve %19 ile yönetim kurulu olarak alanlardır. Bu gruptakilerin daha bağımsız olanlar ile kurumsal yapıya sahip işletmelerin sahipleri olduğu düşünülebilir.

İşin sürdürülmesi aşamasında karşılaştıkları mali güçlüklerin neler olduğu sorulduğunda, 1535 katılımcının 1004'ü (%65,41) sigorta primi ödemelerini, 972'si (%63,32) vergi ödemelerini, 826'sı (%53,81) işletme genel giderleri ile kira ödemelerini en önemli mali güçlükler arasında belirtmiştir. %33,7'si diğer zorunlu ödemelerin kendileri açısından mali güçlük doğurduğunu, %22,3'ü ise ücret ödemelerinde mali güçlük yaşadığını belirtmiştir. Herhangi bir mali güçlük yaşamadığını belirten katılımcı oranı %6,1'dir.

Katılımcılara ayrıca yöneltilen "Finansal yönetime ilişkin eğitimler faydalıdır" ifadesine %79,7 gibi büyük bir çoğunluğun katıldığı, %15,9'unun kısmen katıldığı, katılmayanların %1,8 gibi çok küçük oranda olduğu görülmüştür. Bu durum kadınların finansal yönetim konusunda daha fazla bilgilenmeye ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Katılımcılara herhangi bir kurumdan destek alıp almadıkları sorulduğunda %84,6'sı işleriyle ilgili bir kurumdan destek aldıklarını, %15,4'ü ise almadıklarını belirtmiştir. Kurum desteği alanların sektör dağılımı incelendiğinde, sanayi sektörünün %88,5 ile ilk sırada yer aldığı, onu %86,4 ile inşaat ve %83,4 ile hizmetler sektörünün

takip ettiği görülmüştür. Kurum desteği almadığını belirtenlerin en yüksek oranda olduğu sektör ise tarımdır.

Kadın girişimcilerin iş kurma yaşı yükseldikçe kurum desteklerinden faydalanma oranında artış olduğu görülmüştür.

Kurum desteği alan katılımcıların bölgesel olarak dağılımı incelendiğinde; destek alanların en yüksek oranda olduğu bölgelerin Orta Anadolu (%91,8), Batı Anadolu (%90,4) ve Doğu Karadeniz (%89,7) olduğu, en düşük oranda olduğu bölgelerin ise İstanbul (%78,6), Ege (%81,8) ve Akdeniz (%83) olduğu görülmüştür.

Desteği nereden aldıkları sorusuna 1267 kişi KOSGEB cevabını vermiştir. Katılımcıların önemli ölçüde KOSGEB aracılığı ile ulaşılan girişimcilerden oluşması bu sonucun ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Katılımcıların %68,7'si işin başlangıç aşamasında, %19,2'si faaliyetini sürdürülebilmek için, %12'si ise işini büyütmek ve geliştirmek için desteklerden faydalandıklarını belirtmiştir.

Katılımcıların %81,6'sının ithalat/ihracat yapmadıkları görülmüştür. Sadece ihracat yapanlar ile hem ithalat hem de ihracat yapanların oranı işverenler arasında daha yüksektir. Sadece ithalat yapanların oranı işverenler ile kendi hesabına çalışanlar arasında birbirine çok yakın oranlardadır.

Yabancı dil bilgisi ihracat yapanlar ile ithalat ve ihracatı birlikte yapanlarda önemli iken, sadece ithalat yapanlar arasında dil bilenler ile bilmeyenler bakımından önemli farkın olmadığı görülmüştür. Dışa açıklığın daha yüksek olduğu sektörlerin tarım ve sanayi olduğu, inşaat ve hizmet sektöründe ise nispeten daha düşük olduğu görülmüştür. Bu sonuç da sektörlerin yapısı ile uyumludur.

Dışa açıklık katılımcılar arasında en yüksek oranda İstanbul'dadır. Buradaki katılımcılardan sadece ihracat yapan oranı %15,7 ile diğer bölgelere göre oldukça yüksek düzeyde olup, hem ithalat hem ihracat yapan oranı %7,4, sadece ithalat yapan oranı ise %6,4'tür. Sadece ihracat yapan katılımcı oranının yüksek olduğu diğer bölgeler Güneydoğu Anadolu, Akdeniz, Ege ve Batı Anadolu'dur. Sadece ithalat yapanların en yüksek olduğu bölgeler Akdeniz, Orta Anadolu, İstanbul, Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Marmara'dır. İthalat ve ihracatı birlikte yapan katılımcıların en yüksek oranda olduğu bölgeler Ortadoğu Anadolu, İstanbul, Batı Anadolu ve Doğu Marmara'dır. Kuzeydoğu Anadolu ve Orta Anadolu'da faaliyet gösteren katılımcı kadın girişimciler arasında ise ihracat yapan yoktur.

Katılımcıların %43,9'u yurt dışına açılmak için en çok duydukları ihtiyacın ilave sermaye bulmak olduğunu, %16,7'si yabancı dilini geliştirmeye, %16,8'i ihracat işlemlerine ilişkin süreçleri öğrenmeye, %8,5'i üretim kapasitesini artırmaya, %5,4'ü nitelikli eleman istihdamına, %1'i ise yurt dışı pazarlarla bağlantı kurmaya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.

Dışa açılmak için duyulan ihtiyaçlar girişimcilerin buldukları sektörler itibarıyla farklılık göstermektedir. İlave sermaye bulması gerektiğini belirtenlerin en yük-

sek oranda olduğu sektör tarımdır. Yabancı dilini geliştirmek inşaat ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren kadın girişimciler tarafından daha fazla duyulan ihtiyaçtır. İhracat işlemlerine ilişkin süreçleri öğrenme ihtiyacı inşaat sektöründe faaliyet gösteren kadınlar arasında en yüksek düzeyde iken ardından sanayi sektörü gelmektedir. Üretim kapasitesini artırması gerektiğini belirtenlerin en yüksek oranda olduğu sektör sanayidir. Dışa açılmak için nitelikli eleman istihdamına ihtiyaç duyan kadın girişimcilerin en yüksek oranda olduğu sektör ise tarımdır.

"Yurt dışına açılmak konusunda mentörlüğe ihtiyaç duyulmaktadır" ifadesine katılımcıların %65,2 gibi önemli bir çoğunluğu katıldığını, %21'i kısmen katıldığını, %4,4'ü katılmadığını, %9,4 gibi önemli bir oranı ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu ifadeye dış ticaret yapan tüm gruplarda bulunan katılımcıların %73-75 oranındaki bölümü, dış ticaret yapmayanların %63,3'ü katıldığını belirtmiştir. Kısmen katılanlar en yüksek oranla dış ticaret yapmayanlar arasında olup, ithalat ve ihracatı birlikte yapanların %20,3'ü sadece ithalat yapanların %19,8'i, sadece ihracat yapanların ise %15,9 oranında kısmen katıldığını belirttiği görülmüştür. Katılmadığını belirtenler %5,3 ile en yüksek oranda sadece ihracat yapanlar arasında iken, dış ticaret yapmayanlar arasında %4,5 oranındadır. Fikri olmayanların oranı dış ticaret yapmayanlar (%10,7) ile sadece ithalat yapanlar arasında (%8,5) daha yüksektir.

Dış ticaret eğitimlerine olan ihtiyacı tepite yönelik olarak yöneltilen "Dış ticaret işlemlerine ilişkin eğitimler yaygınlaştırılmalıdır" ifadesine katılımcıların %75,4 gibi önemli bir çoğunluğu katıldığını belirtirken, %16,9'u kısmen katıldığını ifade etmiş, katılmadığını belirtenlerin oranı %2,2 gibi çok düşük düzeyde iken fikri olmadığını belirten katılımcı oranı %5,5'tir.

Firmanın yurt içi ve yurt dışı piyasalarda tanıtımı, sektördeki diğer firmaların faaliyetleri, müşteri ilişkileri kurulması ve yeni satış kanalları oluşturma ile pazar payını artırma bakımından önemli olduğu düşünülen fuarlara katılım durumu sorulmuş, katılımcıların %24,6'sının katıldığı, %75,4 gibi büyük bir kısmının ise katılmadığı görülmüştür. İşveren katılımcılardan %26,8'i, kendi hesabına çalışanlardan %19'u fuarlara katıldığını belirtmiştir. Çalışan sayısı, başka bir deyişle işletme büyüklüğü ve yaşı arttıkça, fuarlara katılma oranının arttığı görülmüştür. Tarım ve inşaat sektöründe faaliyette bulunan katılımcılar fuarlara daha yüksek oranda katılım göstermektedirler. Katılımcılardan evli olanlar arasında fuarlara katılanların oranı %22,5 iken, bekârlarda %30,7 ile daha yüksek oranda olduğu görülmüştür.

Fuarlara katılmayanlara bunun sebebi sorulduğunda, %50,9'u maliyet sebebiyle katılmadığını, %25,76'sı işinin niteliğinden dolayı gerek duymadığını, %11,6'sı haberinin olmadığını, %5,27'si çocuklarını bırakıp gidemediğini, %1,04'ü eşinin/ailenin başka şehir/ülkeye gitmesine izin vermediğini belirtmiştir. Katılımcıların yaklaşık %51'i mali sebeplerle, %6,31'i ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı sebeplerle fuarlara katılmamaktadır.

“Maliyeti yüksek, karşılayamıyorum” seçeneğini işaretleyenlerin oranı kendi hesabına çalışanlar arasında %53,3 iken, işverenler arasında %49,1’dir. “İşimin niteliği itibarıyla gerek duymuyorum” seçeneğini işverenlerin %27,6’sı, kendi hesabına çalışanların %21,5’i işaretlemiştir. Fuarlara katılmanın faydalı olmayacağını düşündüğünü belirtenlerin işverenler içindeki oranı %2,7 iken, kendi hesabına çalışanlar içindeki oranı ise %4,2’dir.

Maliyetin yüksekliği sebebiyle fuarlara katılamayanlar, tarım ve sanayi sektörlerinde daha yüksek orandadır. İşinin niteliği itibarıyla fuarlara katılmadığını belirtenlerin en büyük bölümü hizmet sektöründedir. Haberi olmadığı için katılmadığını ifade eden katılımcılar en yüksek oranda tarım sektöründedir. Faydalı olacağını düşünmediğini belirtenler ise en yüksek oranda inşaat sektöründe bulunmaktadır.

Katılımcıların satışla ilgili sosyal medya, dijital pazarlama platformu ya da kooperatiflerden yararlanıp yararlanmadıkları sorulmuş, katılımcıların %39,9’u bunların hiçbirinden faydalanmadığını belirtirken, %51,1’i sosyal medya platformlarından, %24,7’si dijital pazarlama platformlarından, %3,4’ü kooperatif üyeliğinden faydalandığını belirtmiştir. Sosyal medya ve dijital platformlardan faydalanan oranı toplam %75,8 ile epeyce yüksek düzeydedir.

Sosyal medya platformlarından faydalanan katılımcıların kendi hesabına çalışanlar içindeki oranı %55 iken, işverenlerde %49,6 olduğu görülmüştür. Dijital pazarlama platformları kendi hesabına çalışanların %28’i, işverenlerin ise %23,4’ü tarafından kullanılmaktadır. Buna karşılık satış için kooperatif üyeliğinden yararlananların oranı işverenlerde %4,1 ile daha yüksek iken kendi hesabına çalışanlarda %1,6’dır.

Sosyal medya platformlarından faydalanan katılımcı oranı lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olanlar arasında daha yüksektir. Bununla birlikte sosyal medya platformlarının tüm eğitim kademelerinden mezunlar arasında diğer alternatiflere göre epeyce yüksek oranda kullanıldığı tespit edilmiştir. Dijital pazarlama platformlarından faydalanma oranı ise eğitim düzeyi arttıkça artış göstermektedir. Kooperatif üyeliği daha çok ortaöğretim mezunlarınca faydalanılan bir satış kanalıdır.

Sosyal medya platformlarından faydalananların en yüksek oranda olduğu bölgeler, Doğu Karadeniz (%58,8), Batı Marmara (%55,3) ve İstanbul’dur (%53,5). En düşük olduğu bölgeler ise Ortadoğu Anadolu (%25), Kuzeydoğu Anadolu (%42,4) ve Güneydoğu Anadolu’dur (%43,1). Dijital pazarlama platformlarından faydalandığını belirten kadınların oranının en yüksek olduğu bölgeler, İstanbul (%34,4), Orta Anadolu (%31,1) ve Batı Anadolu’dur (%27,2). En düşük olduğu bölgeler ise Kuzeydoğu Anadolu (%9,1), Ortadoğu Anadolu (%10) ve Batı Marmara’dır (%17,1). Satış için kooperatif üyeliğinden faydalandığını belirten kadınların oranının en yüksek olduğu bölgeler ise Doğu Karadeniz (%10,3), Kuzeydoğu Anadolu (%9,1) ve Akdeniz (%5,8) iken, en düşük olduğu bölgeler Batı Anadolu (%0,7), Orta Anadolu (%1,6) ve İstanbul’dur (%2).

Sosyal medya platformlarından faydalanan katılımcı oranının en yüksek olduğu

sektör tarımdır (%56,7). Sanayi ve hizmet sektöründe bu oran %50’nin üzerinde iken inşaat sektöründe diğerlerine kıyasla düşük olup %22,7’dir. Dijital pazarlama platformlarının satış amaçlı kullanımı en yüksek oranda tarım sektöründe (%33,3), ardından sanayi (%26,6) ve hizmet sektöründedir (%24). Satış için kooperatif üyeliğinden faydalananların en yüksek oranda olduğu sektör ise tarımdır.

Katılımcılara ayrıca “Dijital satış platformları firmanın satış miktarını artırıyor” ifadesi yöneltmiş; dijital platformları satış için kullananların %85,5’i, söz konusu platformları kullanmayanların ise %67,5’i bu ifadeye katıldığını belirtmiştir. Kısmen katılanların oranı dijital platformları pazarlama amaçlı kullanmayanlar arasında daha yüksek oranda (%22,9) iken, katılmayanların oranı her iki grup içinde de çok düşük düzeyde olup dijital platformu kullanmayanlarda %3,7 iken, kullananlarda %1,8’dir. Fikri olmayanların da benzer şekilde dijital platformları kullanmayanlar arasındaki oranı %5,9 iken dijital platformları kullananlar arasında %1,6 gibi nispeten düşük oranlıdır.

“Dijital pazarlama eğitimleri artırılmalıdır” ifadesine katılımcıların %79,7’si katıldığını, %15,8’i kısmen katıldığını, %1,7 gibi çok küçük bir kısmı katılmadığını, %2,7 oranındaki katılımcı ise fikrinin olmadığını belirtmiştir.

“Kooperatifleşme satış imkânını genişletmektedir” ifadesine, katılımcılardan kooperatif üyesi olanların %56,7’si, kooperatif üyesi olmayanların ise %44,7’si katıldığını belirtmiştir. Kısmen katılanların oranı kooperatif üyesi olmayanlarda daha yüksektir. Bu konuda tam bilgi sahibi olunmaması katılımcının görüşünün net olmayan bir şekilde ama kooperatifleşmeden yana ifade edilmesine neden olmuştur. Katılmadığını belirtenlerin kooperatif üyesi olmayanlardaki payı %8 iken, kooperatif üyesi olanlarda %4,5 ile bunun epeyce gerisindedir. Fikri olmayanların oranı da yine kooperatif üyesi olmayanlarda daha yüksektir.

Katılımcı kadın girişimcilerin işletmelerinin kurumsallaşma düzeyine ilişkin değerlendirmeler yapmak üzere işletmeleriyle ilgili web sayfası, sosyal medya hesabı, işyerine ait logo, marka tescili ve patentli ürüne sahip olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %70,6’sının (1083 kişi) işletmelerine ait sosyal medya hesabı bulunduğu, %54,6’sının (838 kişi) işyerine ait bir logo bulunduğu, %26,5’inin (407 kişi) işletmesiyle ilgili marka tescilini yaptırmış olan kadın girişimcilerden oluştuğu görülmüştür. Patentli ürün sahibi işletmelerin oranı ise yalnızca %5,6’dır (86 kişi). Bunların hiçbirine sahip olmayan 247 katılımcı ise toplam katılımcıların %16,1’ini oluşturmaktadır.

Katılımcılar arasında işletmesiyle ilişkili bir sosyal medya hesabına sahip olanların oranı kendi hesabına çalışanlarda daha yüksek iken (%74,8), işletmesine ait web sayfası, işyerine ait logo, işletmesiyle ilgili marka tescili yaptırmış olanlar ile patentli bir ürüne sahip olanların işverenler arasındaki oranı daha yüksektir. İşverenler daha kurumsal bir yapılaşma içindedirler.

Sosyal medya hesabı bulunan işletmelerin oranı tarım, sanayi ve hizmet sektöründe %70’in üzerinde iken, inşaat sektöründe %59,1 ile nispeten daha düşük seviye-

dedir. Web sayfası olan işletmelerin oranı ise inşaatta %45,5, sanayide %45,4 ve tarımda %43,3 iken hizmet sektöründe %39 ile nispeten düşük seviyededir. İşyerine ait logosu bulunan işletmelerin oranı sırasıyla sanayi sektöründe %63,6, tarımda %63,3, sanayide %59,8 ve hizmet sektöründe %52,2'dir. Marka tescili yaptırmış olan işletmeler %37,1 ile sanayi sektöründe en yüksek orandadır. Bunu %33,3 oranı ile tarım sektörü izlemektedir. Patentli ürüne sahip işletmelerin en yüksek oranda olduğu sektörler yine %10 ile tarım ve %8,3 ile sanayi sektörleridir.

İşletme büyüklüğüne göre değerlendirildiğinde, her işletme büyüklüğünde sosyal medya hesabına sahiplik yüksek oranda olup, işyeri logosu ve web sayfasına sahip olma, marka tescili ve patentli ürün sahibi olma durumu işletme büyüklüğü arttıkça artış göstermektedir.

Kadın girişimcilerin işletmelerini büyütme ve güçlendirmek için en önemli ihtiyaçları sermaye bulmak, işletmelerinin tanıtımını yapmak ve yeni müşteriler kazanmaktır. İşletmelerin güçlenmesi için neye ihtiyaç duydukları sorulduğunda, katılımcıların %80,1 ile oldukça önemli bir kısmı "sermaye" olduğunu belirtmişlerdir. Sermaye en önemli ihtiyaçtır. %57,9'u ise yine mali boyutu olan "vergi/çalışanın sigorta primi indirimleri"ni, %40,6'sı "reklam-tanıtım"ı, %33,9'u "satış kanalları bulmak" seçeneğini işaretlemiştir.

Katılımcıların %31,4'ü işini büyütme ve güçlendirmek için nitelikli eleman istihdam etmeye ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. %21,8'i ise ihracat yapabilme imkânı bulduğunda girişiminin güçleneceğine inanmaktadır. Katılımcıların %9,3'ü para akışı, %6,5'i işyeri yönetimi, %4,8'i bürokratik işlemlerle ilgili danışmanlığa ihtiyaç duyduğunu belirtirken, %5'i personel yönetimi, %5,7'si ise iş-aile dengesinin kurulması ile girişiminin güçleneceğini belirtmiştir.

Bu bağlamda katılımcılara, "Girişimcilik eğitimleri çok faydalıdır" ifadesi yöneltilmiş, katılımcıların %77,6'sının bu ifadeye katıldığı, %18'inin kısmen katıldığı, %2,9 gibi çok küçük bir oranının katılmadığı, yine %1,5 gibi çok küçük oranının fikrinin olmadığını belirttiği görülmüştür.

Kadın girişimcilerin vergi ve benzeri mali yükümlülükler karşısındaki durumuna yönelik tespitler yapmak üzere sorular yöneltilmiş, verilen cevaplara ilişkin değerlendirmeler aşağıda özetlenmiştir:

Katılımcıların %85,2'si işletmesi dolayısıyla gelir vergisi, %80,9'u katma değer vergisi, %66,8'i damga vergisi ödediğini belirtmiştir. Kurumlar vergisi ödediğini belirten katılımcıların oranı %47,7, çevre temizlik vergisi ödediğini belirtenlerin oranı ise %45,3'tür. Katılımcıların %37,7'si harç ödediğini belirtirken, %36,4'ü motorlu taşıtlar vergisi, %34,6'sı ilan ve reklam vergisi, %18,2'si emlak vergisi, %17,8'i özel tüketim vergisi, %1,5'i ise eğlence vergisi ödediğini ifade etmiştir. Sayılan vergilerden hiçbirini ödemediğini belirten katılımcı oranı %1,8'dir.

Vergi ödemek konusundaki içsel motivasyonları, bir başka deyişle vergi ahlakı

ve vergiye gönüllü uyumları hakkında tespit yapabilmek için katılımcılara "Vergi tam olarak ve zamanında ödenmelidir" ifadesi yöneltilmiş, katılımcıların %68'i bu ifadeye katıldığını, %22,3'ü kısmen katıldığını belirterek net bir tavır ortaya koymamış, %6,8'i katılmadığını belirterek vergiye gönüllü uyumlarının olmadığını ortaya koymuş, %2,9'u ise fikri olmadığını belirtmiştir.

Katılımcılara "Vergi/sigorta primi ödemelerinde zorlanmıyorum" ifadesi yöneltilildiğinde, %40'ı buna katılmadığını, %24,3'ü kısmen katıldığını belirtirken %29,4'ü vergi ve sigorta primi ödemelerinde zorlanmadığını belirtmiştir. %6,3'ünün ise fikri yoktur.

Hangi vergi ve benzeri ödemelerin kendilerini en çok zorladığı sorulduğunda; %30,2 ile en çok belirtilenin "çalışanların sigorta primi" olduğu görülmüştür. Katılımcıların %15,2'si en çok kira stopajını öderken, %13,4'ü ise katma değer vergisi ödemelerinde zorlandığını belirtmiştir. Gelir vergisini en çok zorlandığı vergi türü olarak belirten katılımcı oranı %9,1 iken, katılımcıların %7,2'si kurumlar vergisi ödemelerinde zorlandıklarını belirtmişlerdir. En çok vergi işlemlerinin maliyeti nedeniyle zorlandığını ifade eden katılımcı oranı %8,8 iken, çalışanların gelir vergisi ve damga vergisini zorlayıcı bulanların oranı %5,3'tür. Katılımcıların ancak %6,7'si "hiçbiri" seçeneğini işaretleyerek vergi ile ilgili ödemelerde zorlanmadığını ifade etmiştir.

Çalıştırılan kişi sayısı arttıkça sigorta primi ödemelerinde zorlandığını ifade eden katılımcı oranı artmaktadır. Kira stopajı ödemesinde zorlandığını bildiren katılımcı oranı, çalışan sayısı arttıkça azalmakta, aynı şekilde kişisel gelir vergisi ödemesinde en çok zorlandığını belirten oranı çalışan sayısı arttıkça azalmakta, buna karşılık kurumlar vergisi ödemesinde zorlandığını ifade edenlerin oranı çalışan sayısı arttıkça artış göstermektedir.

Faaliyette bulunan sektöre göre katılımcıların zorlandıkları vergiler incelendiğinde, çalışanların sigorta primi ödemelerinde zorlandığını belirten katılımcıların %40,9 ile en yüksek oranda inşaat sektöründe, ardından %35,9 ile sanayi sektöründe, %33,3 ile tarım sektöründe olduğu görülmüştür. Çalışan sayısının görece daha az olduğu hizmet sektöründe ise en çok zorlanılan vergi olarak çalışanların sigorta primini seçen katılımcı oranı diğer sektörler göre daha düşük olup %27,8'dir.

Ödenmesinde en çok zorlanılan vergi türü olarak kira stopajını belirten katılımcıların en yüksek oranda olduğu sektör %16,4 ile hizmet sektörüdür. Bunu %12,9 ile sanayi sektörü izlemektedir. Katma değer vergisini ödemekte en çok zorlandıklarını belirten katılımcılar en yüksek oranda (%23,3) tarım sektöründe bulunmaktadır. Bunu %18,2 ile inşaat sektörü takip etmektedir. Gelir vergisini ödemekte en çok zorlandıkları vergi türü olarak belirtenlerin oranı tarım ve hizmet sektöründe diğerlerine göre daha yüksektir. En çok vergi işlemlerinin maliyetinden dolayı zorlandığını belirten katılımcılar sanayi ve hizmet sektöründe yaklaşık %9 iken, tarım sektöründeki katılımcılardan bu seçeneği işaretleyen olmamıştır. Kurumlar vergisini öderken zorlandığını belirten

katılımcılar arasında sektörel olarak ciddi bir farklılık bulunmazken, inşaat sektöründe bir miktar daha düşük oradadır. Çalışanların gelir vergisi ve damga vergisini en çok zorlandıkları vergi türü olarak belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu sektör tarım sektörüdür.

Çalışanların sigorta primini öderken en çok zorlandığını belirten katılımcıların en yüksek oranda buldukları bölgeler, Güneydoğu Anadolu (%45,8), Ortadoğu Anadolu (%42,5) ve Batı Karadeniz'dir (%42). En düşük olduğu bölgeler ise İstanbul (%22,1), Ege (%24,4) ve Batı Marmara'dır (%27,6).

Kira stopajını ödemekte en çok zorlandıklarını belirten katılımcı oranının en yüksek olduğu bölgeler, Ege (%20,5), İstanbul (%18,1) ve Doğu Karadeniz'dir (%17,6). En düşük olduğu bölgeler ise Ortadoğu Anadolu (%0), Batı Karadeniz (%6,7) ve Güneydoğu Anadolu'dur (%6,9).

Katma değer vergisi ödemelerinde en çok zorlandığını belirten katılımcı oranının en yüksek olduğu bölgeler, İstanbul (%18,1), Batı Anadolu (%17,6) ve Akdeniz'dir (%14,6). En düşük olduğu bölgeler ise Doğu Karadeniz (%7,4), Orta Anadolu (%8,2) ve Kuzeydoğu Anadolu'dur (%9,1).

Kişisel gelir vergisinde en çok zorlandığını belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu bölgeler, Ortadoğu Anadolu (%15), Batı Marmara (%13,2) ve Kuzeydoğu Anadolu (%12,1) iken, en düşük olduğu bölgeler, Orta Anadolu (%4,9), Güneydoğu Anadolu (%5,6) ve Batı Anadolu'dur (%6,6).

Kurumlar vergisi ödemelerinin en çok zorlandığı vergi olduğunu belirten katılımcıların en yüksek oranda olduğu bölgeler ise Doğu Marmara (%9,9) Akdeniz (%9,9), Batı Marmara (%9,2) ve İstanbul (%9) iken, en düşük olduğu bölgeler; Ortadoğu Anadolu (%2,5), Doğu Karadeniz (%2,9) ve Kuzeydoğu Anadolu'dur (%3).

Vergi ödemelerinde zorlanmadığını ifade eden katılımcıların en yüksek oranda olduğu bölgeler ise Kuzeydoğu Anadolu (%18,2), Batı Karadeniz (%11,8) ve Batı Marmara (%10,5) iken, en düşük oranda olduğu bölgeler Güneydoğu Anadolu (%2,8), Batı Anadolu (%3,7) ve Akdeniz'dir (%4,7).

İşletme türüne göre kadın girişimcilerin zorlandıklarını belirttikleri vergiler de farklılaşmaktadır. En çok zorlanılan vergi türü olarak çalışanların sigorta primini belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu işletme türleri, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket, aile işletmesi, limited şirket ve anonim şirkettir. En düşük olduğu işletme türü ise adi ortaklıktır.

En çok zorlanılan vergi türü olarak kira stopajını belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu işletmeler sırasıyla, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket, şahıs işletmeleri ve aile işletmeleridir. En çok katma değer vergisi ödemelerinde zorlanan katılımcı oranının en yüksek olduğu işletmeler ise adi ortaklık, anonim şirket ve şahıs şirketleridir. En çok zorlandıkları vergi türünün kişisel gelir vergisi olduğunu belirten katılımcıların en yüksek oranda olduğu şirketler aile işletmeleri ile şahıs işlet-

meleridir. En çok kurumlar vergisi ödemelerinde zorlandığını belirtenler doğal olarak kurumlar vergisi mükellefi olan limited şirketler ile anonim şirketlerdir. Hiçbir vergi ödemesinde zorlanmadığını belirten katılımcıların en yüksek oranda olduğu şirket anonim şirket ve adi ortaklıklardır.

0-10 yıl arasındaki işletme sahibi katılımcılar için, çalışanların sigorta primi ödemeleri en çok zorlayan yükümlülük iken, 11 yıl ve üstü işletmelerde önemi nispeten azalmaktadır. Aynı durum kira stopajı ödemesi ile ilgili de geçerlidir. En çok kira stopajı ödemesinde zorlananlar 0-10 yıllık işletmelerde iken, 11-20 yıllık işletmelerde %11,8, 21 ve üstü yıllık işletmelerde ise %5,3 olmak üzere işletmenin yaşı büyüdükçe kira stopajı ödenirken zorlanılan bir yükümlülük olmaktan giderek çıkmaktadır. 11 yıl ve üstü yaşa sahip işletmelerde en çok zorlanılan vergiler katma değer vergisi ve kurumlar vergisi iken, 11-20 yıllık işletme sahiplerinin %23,5'i en çok katma değer vergisinde, %11,8'i ise kurumlar vergisinde zorlandıklarını belirtmişlerdir. 21 ve üstü yıllık işletme sahiplerinin %18,4'ü en çok katma değer vergisinde, %21,1'i ise kurumlar vergisinde zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Kadın girişimcilerin %36,3'ü daha önce vergi ya da sigorta primi yapılandırmasından faydalanmıştır. Yapılandırmadan faydalananların işverenler içindeki oranı %40,4 iken kendi hesabına çalışanlar içinde %25,9 olduğu görülmüştür. 10-20 çalışana sahip işletmelerin %54'ünün daha önce yapılandırmadan faydalandığı görülmüştür. 4-5 ve 6-9 çalışanlı işletmelerde de bu oran %48,3 ve %49,5 gibi oldukça yüksektir. Yapılandırmadan faydalanmanın en düşük oranda olduğu işletmeler, hiç çalışana olmayan (%25,9) ya da bir çalışana olan (%31,8), diğerlerine kıyasla daha küçük ölçekli işletmelerdir. 21-49 arası çalışana sahip işletme sahiplerinin %44,8'i, 50-249 arası çalışana sahip işletme sahiplerinin ise %38,5'i vergi/sigorta primi yapılandırmasından faydalandıklarını belirtmiştir. Bu bulgu işletmelerin en çok zorlandıkları vergi ve benzeri ödemenin çalışanların sigorta primi olduğu tespiti ile uyumludur. İşletmelerin yaşı esas alındığında, 21 yaş üstü işletmeler hariç, işletme yaşı arttıkça yapılandırmadan faydalanma oranının arttığı görülmüştür. Yapılandırmadan faydalanma oranının en yüksek olduğu işletmeler 11-20 yıllık işletmelerdir. Bu gruptaki işletme sahiplerinin %61,8'i daha önce vergi/sigorta primi yapılandırmasından faydalandıklarını belirtmişlerdir. 21 ve üstü yaşa sahip işletmelerde ise söz konusu oran %31,6'dır.

Katılımcıların %17'si girişimci vergi istisnasından yararlanmıştır.

Kadın girişimciliği kadının güçlenmesini sağlayıcı olmalıdır. Bu bağlamda kadın girişimcilere sosyal güvencelerini nasıl sağladıkları sorusu yöneltilmiş, katılımcıların %70'i SGK primini kendisinin ödediğini, %3,7'si SGK primini başka bir işyerinin ödediğini, %1,6'sı priminin eşi/yakını tarafından ödendiğini belirtmiştir. Katılımcıların %7,4'ü sosyal güvencesinin bulunmadığını, %2'si eşinin/ailenin sosyal güvencesinden faydalandığını belirtmiştir. Bu durumdaki %10 civarındaki kadının girişimde bulunmasının onları güçlendirdiği pek söylenemez. Katılımcıların %7,8'i emekli olduğunu belirtmiş-

tir. Katılımcıların %2,5'i SGK yanında Bireysel Emeklilik Sistemi'ne ödeme yaptığını, %2'si ise SGK yanında Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ödemesi yaptığını belirtmiştir.

Sosyal güvencesi bulunmayan katılımcıların işverenler içindeki oranı %5,4 iken, kendi hesabına çalışanlar içindeki oranı daha yüksek olup %12,6'dır. İşveren grubunda yer alan kadın girişimcilerin %72,2'si SGK primini kendisi öderken, kendi hesabına çalışanlar arasında bu oran %64,7'dir. Emekli olduğunu belirten katılımcıların işverenler içindeki oranı %8,7 iken, kendi hesabına çalışanlar içindeki oranı %5,5'tir. SGK primini başka bir işyerinin ödediğini, eşinin/ailesinin sosyal güvencesinden faydalandığını, SGK primini eşinin/yakınının ödediğini belirten katılımcıların oranı kendi hesabına çalışanlar arasında işverenlere kıyasla daha yüksektir. SGK primi ile birlikte bireysel emeklilik sistemine ya da tamamlayıcı sağlık sigortasına ödeme yaptığını belirtenlerin oranı ise işverenler arasında, kendi hesabına çalışanlara kıyasla daha yüksektir. İşveren durumunda olanların girişimcilikle güçlendikleri söylenebilirken aynı şeyi kendi hesabına çalışanlar için söylemenin zor olduğu görülmüştür.

Katılımcılara, toplumsal cinsiyet eşitliği, iş-aile dengesi, kadın olarak işyeri şiddetine maruz kalma durumuna ilişkin tespitler yapmaya yönelik, sorular yöneltilmiş, cevaplar analiz edildiğinde aşağıda özetlenen tespitler yapılmıştır.

Çocuk sahibi olanların %32,4'ü çocuklarının bakıma ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Kadınların %30'u bakımı kendisi sağlamakta, %18,1'i aile büyüklerinden yardım almakta, %1,98'inin ise eşi bakmaktadır. Böylece %20,1'inin çocuk bakımı sosyal ekonomi içinde başka deyişle ücretsiz aile desteği ile sağlanmaktadır. %10,4'ü çocuklarını özel kreşe göndermekte, %3,3'ü evde tam gün, %1,08'i ise evde yarım gün bakım hizmeti almaktadır. Böylece kadınların %14,79'u çocuk bakımını ücret ödeyerek sağlamaktadır. Sadece %2,34 gibi çok küçük bir oranı kamu kurumlarının sunduğu kreş ve bakımevi desteğinden faydalanmaktadır.

Bakıma en çok ihtiyacın olduğu 0-6 yaş çocuğa sahip katılımcıların %31,3'ü çocukların bakımını kendisi sağlarken, %29,9'u aile büyüklerinden destek almakta, %1,4'ünün ise eşi bakmaktadır. Bu durum %62,6 oranındaki katılımcının çocuklarının bakımının kendisi ve ailesi tarafından sağladığını göstermektedir. Kadınların %30,4'ü çocuklarının bakımını ücret ödemek suretiyle aldıkları hizmetler ile sağlamaktadır. Bunların %23,8'i özel kreşe göndermekte, %5,2'si evde tam gün, %1,4'ü ise evde yarım gün bakım hizmeti almaktadır. 0-6 yaş bakım ihtiyacı olan kadın girişimcilerin sadece %5,9'u çocuğunun bakımı için devletin kreş hizmetinden faydalanmaktadır.

"Kreş imkânlarının genişletilmesi, kadın girişimciliğini artıracaktır" ifadesine katılımcı kadınların %78,1'i katıldığını, %14,8'i ise kısmen katıldığını belirtmiştir. Birlikte ele alındığında katılımcıların %93'e yakın bir kısmının bu düşünceye tamamen/kısmen katıldığı, 0-6 yaş aralığında çocuğu olan kadınlar açısından bakıldığında katıldığını belirten %87,1 ile kısmen katıldığını belirten %10 birlikte ele alındığında bu gruptaki katılımcıların %97,1'inin bu düşünceye kısmen/tamamen katıldığı görülmüştür.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, tıpkı çocukların bakımında olduğu gibi ev ile ilgili işlerin de kadının sorumluluğu olarak görülmesine sebep olmaktadır. Kadınların işgücü piyasası içinde yer almasının önündeki en önemli engellerden biri daha önce de belirtildiği gibi ev işleri ile meşguliyettir. Ankete katılım gösteren kadın girişimcilerin %44,4'ü ev işlerini kendisinin yaptığını, %27,6'sı eşiyile birlikte yaptıklarını belirtmiştir. %13,1'i kısmen ücretli yardımcının kısmen kendisinin ev işlerini yaptığını, %10,9 ev işlerinin evdeki aile fertleri arasında paylaşıldığını, %3,1'i ev işlerini ücretli yardımcının yaptığını, %0,3'ü ise ev işlerinin kısmen ücretli yardımcı kısmen de kendisi ve eşi tarafından yapıldığını ifade etmiştir. "Eşim ev işlerine kesinlikle karışmaz" diyen katılımcıların oranı ise yalnızca %0,7'dir.

Kadın girişimciler her ne kadar ev işlerini eşleri, aile fertleri, ücretli yardımcıları ile bölüşmeler de katılımcıların büyük çoğunluğu ev işlerinin tamamen kendileri tarafından yapıldığını belirtmiştir.

Evli katılımcıların %39,5'i ev işlerini tamamen kendisi yaptığını belirtirken, bekâr katılımcılar içinde bu oran %58,7'dir. Evli kadınların %36,6'sı ev işlerini eşleriyle birlikte yaptıklarını, %13,8'i ev işlerinin kısmen, %3,6'sı tamamen ücretli yardımcı tarafından yapıldığını, %5,7'si ise evdeki aile fertleri tarafından yapıldığını belirtmiştir. Bekâr katılımcıların %25,7'si ev işlerinin evdeki aile fertleri tarafından yapıldığını, %12,1'i kısmen, %1,8'i tamamen ücretli yardımcı tarafından yapıldığını belirtmiştir.

Katılımcılardan lisans ve üstü eğitim düzeyine sahip kadınlar içinde ev işlerini tamamen kendisinin yaptığını belirten kadınların oranı, lise ve altı eğitime sahip kadınlar içindeki oranından daha düşüktür. Lise ve altı eğitime sahip kadın girişimcilerin yaklaşık yarısı ev işleriyle ilgili bütün sorumluluğu tek başına üstlenirken, lisans mezunlarının %38,2'si, yüksek lisans ve doktora mezunlarının ise sırasıyla %29,3 ve %28'i ev işlerini tek başlarına üstlenmektedir.

Ev işlerini eşiyile birlikte yaptığını belirten kadın girişimciler arasında eğitim durumu bakımından ciddi farklılıklar bulunmayıp, %20-30 seviyelerindedir. Katılımcıların eğitim seviyesi yükseldikçe ev işleri için ücretli yardımcı tutma oranı artış göstermektedir. Bununla birlikte hangi eğitim düzeyine sahip olursa olsun kadın girişimciler ev işlerinin kısmen ücretli yardımcı kısmen kendileri tarafından yapıldığını belirtmektedir. Ev işlerinin yalnızca ücretli yardımcı tarafından yapıldığını belirten kadın girişimcilerin oranı tüm eğitim düzeylerinde oldukça düşüktür.

Kadın girişimcilerin eşlerinin eğitim durumları ile ev işlerinin bölüşümü incelendiğinde, eşin eğitim düzeyi yükseldikçe ev işlerini birlikte yapma oranı da artış gösterirken, işleri tamamen kendisinin yaptığını belirten kadınların oranı azalmaktadır.

Lisans ve lisansüstü eğitime sahip eşleri bulunan kadın girişimcilerde ise ev işlerini eşiyile bölüşme oranı azalırken, ücretli yardımcıya başvurma oranı artmaktadır.

Ev işlerini tamamen kendisinin yaptığını belirten kadın girişimci oranının en yüksek olduğu bölgeler, Orta Anadolu (%60), Ortadoğu Anadolu (%55) ve Batı Kara-

deniz'dir (%54,6). En düşük oranda olduğu bölgeler ise İstanbul (%36,8), Güneydoğu Anadolu (%38,9) ve Doğu Karadeniz'dir (%39,7).

Ev işlerini eşiyile birlikte yaptıklarını belirten kadın girişimcilerin oranının en yüksek olduğu bölgeler, Akdeniz (%31,6), Batı Marmara (%31,6), Ege (%30,2) ve Batı Anadolu'dur (%28,7). En düşük olduğu bölgeler ise Orta Anadolu (%19,7), Ortadoğu Anadolu (%20) ve Batı Karadeniz'dir (%21,8).

"Eşim ev işlerine kesinlikle karışmaz" seçeneğini işaretleyen kadın girişimcilerin en yüksek olduğu bölgeler Ortadoğu Anadolu (%5), Batı Anadolu (%1,5) ve Batı Marmara (%1,3) iken, bu seçeneği hiç işaretlemeyen kadın girişimcilerin olduğu bölgeler Batı Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve İstanbul'dur.

Ev işlerinin kısmen ücretli yardımcı kısmen kendisi tarafından yapıldığını belirtenlerin oranının en yüksek olduğu bölgeler İstanbul (%16,7), Güneydoğu Anadolu (%15,3) ve Doğu Marmara (%14,9) iken, en düşük olduğu bölgeler Ortadoğu Anadolu (%2,5), Kuzeydoğu Anadolu (%6,1) ve Doğu Karadeniz'dir (%8,8).

Ev işlerinin evdeki aile fertleri arasında paylaşıldığını belirten kadınların en yüksek oranda olduğu bölgeler Doğu Karadeniz (%25), Güneydoğu Anadolu (%19,4) ve Kuzeydoğu Anadolu (%18,2) iken; en düşük oranda olduğu bölgeler ise Batı Karadeniz (%5,9), Ege (%7,8) ve Orta Anadolu'dur (%8,2).

Kadınlar işgücü piyasasında sırf kadın oldukları için mobbinge, zorbalığa ya da tacize maruz kalabilmektedir. Bu durumun kadın girişimciler arasında yaygınlığını tespit edebilmek amacıyla katılımcılara iş kadını olarak mobbinge/zorbalığa/tacize uğrayıp uğramadıkları sorulmuştur. 412 katılımcı "evet" cevabını verirken, 1123 katılımcı ise "hayır" cevabını vermiştir. Mobbing/zorbalık/tacize uğradığını belirten kadın girişimci oranı %26,8'dir.

Bekâr olan kadın girişimcilerin %39,5'i mobbing/zorbalık ya da tacize uğradığını belirtirken, evli kadınlarda bu oran %22,4'tür. Bekâr kadın girişimcilerin daha fazla mobbing ve tacize uğraması da yine kadına toplumda biçilen toplumsal cinsiyet rolleri ile yakından ilişkilidir.

Kadın girişimcilerin eğitim düzeyi yükseldikçe mobbing/zorbalık/tacize uğradığını belirten katılımcı oranının arttığı görülmüştür. Bu durum kadınların eğitim düzeyi arttıkça, karşılaştıkları davranışların mobbing/zorbalık/taciz olduğu yönündeki farkındalıklarının da artış gösterdiği, başka bir deyişle toplumsal cinsiyet eşitliği bilincine daha fazla sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Mobbing/zorbalık ya da tacize uğradığını belirtenlere bunu kimin yaptığı sorulduğunda, katılımcıların %45,15'i mal-hizmet alım satımı yaptığı kişiler, %26,7'si rakip erkek girişimciler, %9,2'si finans-sermaye sorunları için muhatap olduğu kişiler, %8,5'i ise kamu kurumu çalışanları cevabını vermiştir. Katılımcıların %9,2'si ise "diğer" seçeneğini işaretleyerek seçenekler arasında olmayan başka kişilerin mobbing, zorbalık ya

da tacize uğradıklarını ifade etmişlerdir.

Toplumda cinsiyet eşitliğinin tesis edilmesinde eğitimin büyük rolü vardır. Bu bakımdan katılımcılara "Tüm eğitim kademeleri müfredatında kadın-erkek eşitliği anlayışının gelişmesine yönelik içeriğe yer verilmelidir" ifadesi yöneltildiğinde katılımcıların %84,9'u katıldıklarını, %11,3'ü kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir. Tamamen ve kısmen katılanlar birlikte ele alındıklarında %96,2 oranına ulaşmaktadır ki katılımcıların neredeyse tamamına yakın bir bölümünü oluşturmaktadır. Katılmayanların oranı %2 iken, fikri olmayanların oranı %1,8 gibi düşük bir seviyededir. Tamamen katıldığını belirten katılımcılardan mobbing/zorbalık/tacize uğrayanlarda söz konusu oran %89,8 ile oldukça yüksek düzeyde iken uğramadığını belirtenlerde de yine %83,1 gibi önemli bir düzeydedir. Kısmen katıldığını belirtenlerden mobbing/zorbalık/tacize uğramayanların oranı %12,8 iken, uğrayanlarda %7,3 gibi nispeten düşük bir orandadır. Bu düşünceye katılmadığını belirtenler ile fikri olmadığını belirtenlerin oranı her iki grupta da çok düşük düzeydedir. Kısaca kadın girişimcilerin neredeyse tamamı toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinin tüm eğitim kademelerinde verilmesini istemektedirler.

Kadın girişimcilerin geleceğe bakışları ve işle ilgili beklentilerine dair tespit yapabilmek için "İşimi geliştirmeyi istiyorum, projelerim var" ifadesi yöneltildiğinde katılımcıların %84,6'sı bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu, katılımcı kadın girişimcilerin çok önemli bir bölümünün gelecekle ilgili beklentilerinin olumlu olduğunu göstermektedir. Kısmen katıldığını belirten %12'lik bölüm, kimi endişeler taşımakla beraber gelecekte ümitli görünmektedir. Katılmadığını belirten %1,4 gibi küçük bir bölümün gelecekle ilgili beklentilerinin olumsuz olduğu anlaşılmaktadır. %1,6'sı ise fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların kendilerine ve işlerindeki başarılarına ilişkin güvenlerine ilişkin tespitte bulunmak için "Gelecekte işimi büyütebileceğime inancım tamdır" ifadesi sunulmuş, katılımcıların %75,8'i buna katıldığını, %18,8'i kısmen katıldığını, %3,5'i katılmadığını ve %2'si bir fikrinin bulunmadığını belirtmiştir. Önceki ifadeye katılan oranı %84,6 iken buna katılan oranının %75,8 olması, işini geliştirmeye yönelik projeleri olan, işini geliştirmeyi isteyen kadınların bir bölümünün işini büyütebileceğine ilişkin tereddütleri olduğu şeklinde yorumlanabilir. Katılmayan oranı da bir önceki ifadeye göre daha yüksektir. Bu da işini geliştirmek için projesi ve isteği olan kadın girişimcilerin daha fazla desteğe ihtiyaçları olduğunu göstermektedir.

Kadınların en önemli ihtiyaçları başta sermaye olmak üzere mali olup, çocuklu olanların çocuk bakımının sağlanması ve toplumda cinsiyet eşitliği anlayışının gelişmesi en önemli ihtiyaçları arasındadır.

KAYNAKÇA

- 29620 sayılı Resmi Gazete, 6663 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, KT: 29.01. 2016, RG: 10.02.2016, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160210.pdf>
- Dirik, Nuriye (2016). *Türkiye’de Kadın İstihdamının Önündeki Engellerin Aşılmasında Girişimciliğin Önemi ve Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü*. Ankara: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. <https://media.iskur.gov.tr/15674/nuriye-dirik.pdf> (Erişim Tarihi: 22.06.2022).
- Duguid, Fiona; Durutaş, Gökçen ve Wodzicki, Michael (2015). *Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu*. The World Bank, KEDV ve Canadian Co-operative Association Ortak Raporu. <https://www.kedv.org.tr/public/uploads/files/112242-WP-TURKISH-PUBLIC-Rapor-TR.pdf> (Erişim Tarihi: 05.07.2022).
- EBRD (2022). Kadın Girişimci ve Yöneticiler Kadın İşletmelerine Finansman ve Danışmanlık Desteği Programı ile Gelişiyor, <https://www.ebrd.com/news/2016/turkeys-business-women-thrive-with-support-of-finance-and-advice-for-women-in-business-programme-turkish.html> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
- Ecevit, Yıldız (2007). Türkiye’de Kadın Girişimciliği: Kadın Bakış Açılı Bir Değerlendirme. Güneydoğu Avrupa Bölgesel Kadın Girişimciliği Konferansı, 21-22 Eylül, İstanbul, <https://www.rcc.int/admin/files/docs/Yldz%20Ecevit.ppt> (Erişim Tarihi: 28.06.2022).
- Ecevit, Yıldız ve Kaptanoğlu, İlknur Yüksel (2015). *Kadın Girişimciler Araştırması*. Garanti BBVA, https://assetsgaranti.com/assets/pdf/tr/diger/us201_garanti_kadin_girisimciler_rapor_20150625.pdf (Erişim Tarihi: 5.07.2022).
- Emiroğlu, Mukadder (t.y.). Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri, <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e48b13b87639ac9e02df/7458fc6b5805cfbbaf4a3f0d76ad0bf5.pdf> (Erişim Tarihi: 05.07.2022).
- Eurostat (2022). Employment by Sex and Professional Status, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFST_R_LFE2ESTAT__custom_3099418/default/table?lang=en (Erişim Tarihi: 25.06.2022).
- International Cooperative Alliance (ICA) (2022). Cooperative Identity, Values & Principles. <https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity> (Erişim Tarihi: 03.07.2022).
- International Labour Office (ILO) (1993). “Resolution Concerning the International Classification of Status in Employment (ICSE)”, *15th International Conference of Labour Statisticians*, January 1993, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_087562.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2022).
- KAGİDER (2022). KAGİDER Hakkında. <https://kagider.org/tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
- KEDV (2022). KEDV Hakkında, <https://www.kedv.org.tr/kedv-hakkında>, <https://www.kedv.org.tr/maya-mikro-kredi-program> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).

KEDV (2022). KEDV Kadın Kooperatifleri Kapasite Geliştirme Destek Fonu 2. Dönem Başvuruları Başladı <https://www.kedv.org.tr/icerik/kedv-kadin-kooperatifleri-kapasite-gelistirme-destek-fonu-2-donem-basvurulari-basladi>

KEİG (2015). Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler. <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/koopweb.pdf> (Erişim Tarihi: 03.07.2022).

KGF(2022). Kadın Girişimci Destekleri, <https://www.kgf.com.tr/index.php/tr/21-urunlerimiz/banka-kredileri/kadin-girisimci-destekleri> (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

Korkmaz, Adem ve Korkut, Gülsüm (2012). Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri. *Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(2), s. 41-65.

KOSGEB (2022). Girişimcilik Destekleri, <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekler/6312/girisimcilik-destekleri> (Erişim Tarihi: 30.06.2022).

Makal, Ahmet (2010). Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği. *Çalışma ve Toplum*, 2010/2, ss. 13-40.

OECD (2022). Indicators of Female Entrepreneurship, <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=83119#> (Erişim Tarihi: 25.06.2022).

Öğüt, Adem (2006). Türkiye’de Kadın Girişimciliğin ve Yöneticiliğin Önündeki Güçlükler: Cam Tavan Sendromu, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(1), ss. 56-78.

Serinikli, Nilüfer (2006). Kadın Yoksulluğunu Önlemede Girişimciliğin Önemi: Kadın Kooperatifleri ve Mikro Kredi Uygulamaları. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2016, ss. 598-609.

Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği (2022). Biz Kimiz? <https://simurg.org.tr/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 03.07.2022).

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2022). Türkiye’de Kadın. https://www.aile.gov.tr/media/97652/tu-rkiye-de-kadin_20220214.pdf

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2018). Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023). <https://www.aile.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-plan-2018-2023/> (Erişim Tarihi: 29.06.2022)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). 100. Yıl Türkiye Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/On_Birinci_Kalkinma_Plan-2019-2023.pdf (Erişim Tarihi: 29.06.2023).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kalkınma Planları, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (Erişim Tarihi: 28.06.2022).

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Plan-2014-2018.pdf (Erişim Tarihi: 29.06.2022).

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Girişimciliğin Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, [\[ds/2018/11/10_GirisimciliginGelistirilmesi.pdf\]\(ds/2018/11/10_GirisimciliginGelistirilmesi.pdf\) \(Erişim Tarihi: 29.06.2022\).

T.C. Kalkınma Bakanlığı \(2018\). On Birinci Kalkınma Planı \(2019-2023\). Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Komisyonu Raporu. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KadininKalkinmadakiRoluOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf> \(Erişim Tarihi: 29.06.2022\).

T.C. Ticaret Bakanlığı \(2022\). Kooperatif Bilgi Sistemi \(KOOP-BİS\), <https://www.ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kooperatif-bilgi-sistemi-koop-bis> \(Erişim Tarihi: 07.07.2022\).

T.C. Ticaret Bakanlığı \(2022\). Türkiye Geneli Kooperatif ve Birlik Dağılımı Raporu, <https://ticaret.gov.tr/data/5d43d82d13b876433065528e/TURKIYE%20GENELI%20KOOPERATIF%20VE%20BIRLIK%20RAPORU.pdf> \(Erişim Tarihi: 07.07.2022\).

T.C. Ticaret Bakanlığı, Esnaf Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü \(2022\). Kooperatiflerin Desteklenmesi Programı \(KOOP-DES\), <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/koop-des> \(Erişim Tarihi: 05.07.2022\).

T.C. Ticaret Bakanlığı, Esnaf Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü \(2022, 5 Temmuz\). 2022 Yılı Kooperatiflerin Desteklenmesi \(KOOP-DES\) Programı’na İlişkin Merkez Proje Komisyonu Onayları Ticaret İl Müdürlüklerine İletilmiştir. <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/haberler/2022-yili-kooperatiflerin-desteklenmesi-koop-des-programina-iliskin-merkez-proje-komisyonu-onaylari-ticaret-il-mudurluklerine-iletilmistir>

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu \(2022\). IPARD Programı Nedir? <https://tkdk.gov.tr/SikcaSorulanSorular> \(Erişim Tarihi: 01.07.2022\).

TGMP \(2022\). Biz Kimiz? <https://tgmp.net/tr/sayfa/biz-kimiz-/117/0> \(Erişim Tarihi: 01.07.2022\).

TOBB Kadın Girişimciler Kurulu \(2022\). Hakkımızda, <https://www.tobb.org.tr/TOBBKadin-GirisimcilerKurulu/Sayfalar/Hakkimizda.php> \(Erişim Tarihi: 30.06.2022\).

Toksöz, Gülay \(2007\). İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler. *Çalışma ve Toplum*, 2007/4, ss. 57-79.

TÜİK \(2022\). İşgücü İstatistikleri <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> \(Erişim Tarihi: 22.06.2022\).

TÜİK \(2022\). İşgücü İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> \(Erişim Tarihi: 06.06.2022\).

TÜİK \(2022\). Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadIstatistikselTablo?p=/y6yXeQuC9L8IXoNyULMUhst43Av/2/qOqhnVBmXw46d-8nyEh3FMyyvhHzFz/52G6> \(Erişim Tarihi: 10.07.2022\).

Wikipedia, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, \[https://tr.wikipedia.org/wiki/Kad%C4%B1n%C4%B1n_Stat%C3%BCs%C3%BC_Genel_M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BCl%C4%9F%C3%BC\]\(https://tr.wikipedia.org/wiki/Kad%C4%B1n%C4%B1n_Stat%C3%BCs%C3%BC_Genel_M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BCl%C4%9F%C3%BC\) \(Erişim Tarihi: 28.06.2022\).](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploa-</p></div><div data-bbox=)

EKLER

EK 1: ANKET FORMU

1. Cinsiyetiniz: Kadın Erkek

2. İşyerinizin bulunduğu şehir:

1	Adana	28	Giresun	55	Samsun
2	Adıyaman	29	Gümüşhane	56	Siirt
3	Afyonkarahisar	30	Hakkâri	57	Sinop
4	Ağrı	31	Hatay	58	Sivas
5	Amasya	32	Isparta	59	Tekirdağ
6	Ankara	33	Mersin	60	Tokat
7	Antalya	34	İstanbul	61	Trabzon
8	Artvin	35	İzmir	62	Tunceli
9	Aydın	36	Kars	63	Şanlıurfa
10	Balıkesir	37	Kastamonu	64	Uşak
11	Bilecik	38	Kayseri	65	Van
12	Bingöl	39	Kırklareli	66	Yozgat
13	Bitlis	40	Kırşehir	67	Zonguldak
14	Bolu	41	Kocaeli	68	Aksaray
15	Burdur	42	Konya	69	Bayburt
16	Bursa	43	Kütahya	70	Karaman
17	Çanakkale	44	Malatya	71	Kırıkkale
18	Çankırı	45	Manisa	72	Batman
19	Çorum	46	Kahramanmaraş	73	Şırnak
20	Denizli	47	Mardin	74	Bartın
21	Diyarbakır	48	Muğla	75	Ardahan
22	Edirne	49	Muş	76	İğdir
23	Elazığ	50	Nevşehir	77	Yalova
24	Erzincan	51	Niğde	78	Karabük
25	Erzurum	52	Ordu	79	Kilis
26	Eskişehir	53	Rize	80	Osmaniye
27	Gaziantep	54	Sakarya	81	Düzce

3. Yaşınız: 15-24, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64, 65 ve üstü

4. İşyerinizi kurduğunuzda kaç yaşındaydınız? 15-24, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64, 65 ve üstü

5. Eğitim düzeyiniz:

Okuma yazma biliyor
İlköğretim
Ortaöğretim
Lise
Ön Lisans
Lisans
Yüksek Lisans
Doktora

6. Yabancı dil biliyor musunuz? Evet Hayır**6.1. Hangi dilleri biliyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)**

İngilizce
Fransızca
Almanca
İspanyolca
Çince
Rusça
Arapça
Diğer

7. Medeni durumunuz: Evli Bekâr**7.1. Eşinizin eğitim durumu:**

Okuma yazma biliyor
İlköğretim
Ortaöğretim
Lise
Ön Lisans
Lisans
Yüksek Lisans
Doktora

8. Çocuğunuz var mı? Varsa kaç tane?

Yok 1 2 3 4 5 ve üstü

8.1. Çocuklarınızın yaşları kaçtır?

0-6 yaş arası çocuk sayısı
7-10 yaş arası çocuk sayısı
11-14 yaş arası çocuk sayısı
15 yaş ve üstü çocuk sayısı

8.2. Çocuklarınızın bakımını nasıl sağlıyorsunuz?

Belediye/devlete ait kreş/çocuk yuvası
Evde tam gün bakım hizmeti alıyorum

Evde yarım gün bakım hizmeti alıyorum
Aile büyükleri bakıyor
Eşim bakıyor
Özel kreş/yuvaya gidiyor
Bakımı kendim sağlıyorum
Çocuklarımla bakıma ihtiyacı yoktur
Diğer

9. Ailenizde sizden başka (anne-baba-kardeş-eş-çocuk) girişimci olan var mı?

Evet Hayır

10. Faaliyet alanınızı kısaca belirtir misiniz? .....**11. Faaliyette bulunduğunuz sektörü işaretleyiniz.**

Tarım, ormancılık ve balıkçılık
Madencilik ve taş ocakçılığı
İmalat
Elektrik, gaz, buhar, su temini ve kanalizasyon
İnşaat
Toptan ve perakende ticaret
Ulaştırma ve depolama
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri
Bilgi ve iletişim
Finans ve sigorta faaliyetleri
Gayrimenkul faaliyetleri
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler
İdari ve destek hizmet faaliyetleri
Kamu yönetimi ve savunma
Eğitim
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri
Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor
Diğer hizmet faaliyetleri

12. Faaliyetinizi aşağıdaki alanlardan hangisinde/hangilerinde gerçekleştiriyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

Mağaza/Dükkân
Atölye/Fabrika
Ev
Pazaryeri
Seyyar
Dijital platform
Ofis
Diğer

13. Bu işe başlamadan önce ne işle meşguldünüz?

Çalışmıyordum

Aynı sektörde işverene tabi ücret karşılığı çalışıyordum

Farklı sektörde işverene tabi ücret karşılığı çalışıyordum

Aynı sektörde aile işletmesinde çalışıyordum

Farklı sektörde aile işletmesinde çalışıyordum

Aynı sektörde başka işyerine sahiptim/ortaktım

Farklı sektörde başka işyerine sahiptim/ortaktım

14. Kaç yıldır bu işyerinde faaliyet gösteriyorsunuz?

1 yıldan az

1-3 yıl

3-5 yıl

6-10 yıl

11-20 yıl

21 ve üstü

15. İşyerinizde sizden başka kaç kişi çalışıyor?

0

1

2-3

4-5

6-9

10-20

21-49

50-249

250 ve üstü

16. İşyerinizde kadın çalışan sayısı kaçtır?

0

1

2-3

4-5

6-9

10-20

21-49

50-249

250 ve üstü

17. İşletme kendinize mi ait? Ortaklık hâlinde mi?

Tamamen kendime ait

Aile işletmesi

Adi Ortaklık

Adi Komandit Şirket

Limited Şirket

Anonim Şirket

Kolektif Şirket

Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit Şirket

18. İşinizle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisine/hangilerine üyesiniz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

Meslek odası

Kooperatif

Birlik

Vakıf

Dernek

Sosyal Medya grubu

19. İşe başlama fikrinin ortaya çıkışı ile işi kurma arasında geçen zamanda aşağıdakilerden hangi sorunları yaşadınız? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

Eşim/ailem iş kurmamı istemedi/desteklemedi

Yeterli sermayem yoktu

Girişimcilik ile ilgili yeterli bilgim yoktu

Sektörle ilgili yeterli bilgim yoktu

Çocukların yeterince büyümesini bekledim

Bürokratik işlemler hakkında yeterli bilgimin olmayışı beni korkuttu

Bürokratik işlemlerin maliyeti yüksekti

Sorun yaşamadım

Diğer

20. Bu sektöre girme sebebiniz aşağıdakilerden hangisidir?

Daha önce bu sektörde çalıştım

Bir yakınım bu sektördeydi

Aile geleneği

Eğitimim bu sektörle ilgili

İhtiyacı (sektördeki boşluğu) fark ettim

Devlet desteği olduğu için seçtim

Evde hobi olarak başladım

Diğer

21. İşyerinizin başlangıç sermayesini aşağıdakilerden hangisi/hangileri ile sağladınız? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

Kendi birikimim

Aileden (eş/anne/baba/kardeş/yakın akraba) borç aldım

Ortak sermayesi

Banka kredisi

Mikro kredi
Kadın girişimci kredisi
Devlet desteği
Diğer

22. İşyerinizin kurulma yeri kararını belirleyen en önemli faktörler hangileridir? (Sizin için en önemli 2 seçeneği işaretleyiniz)

Pazara yakınlık
Hammaddeye yakınlık
Eve yakınlık
Çocukların okuluna yakınlık
İşyerinin mülkiyeti kendimize (kendime, eşime, akrabama, ortağıma) ait
Benzer işyerlerine yakınlık
Diğer

23. İşe başlamadan önce girişimcilik ile ilgili bir eğitim aldınız mı?

Girişimcilik eğitimi aldım (KOSGEB/KAGİDER/TİCARET ODASI- ..)
Belediye meslek edindirme eğitimlerine katıldım
Özel bir kurumdan ücretli eğitim aldım
Gerek duymadım
Girişimcilik eğitimleri verildiğinden haberim yoktu
Diğer

24. İşinizle ilgili herhangi bir kurumdan destek aldınız mı? (AB, BM, KOSGEB, KAGİDER, KEDV, Belediyeler, Kalkınma ajansları, Uluslararası vakıflar, Ticaret Odası, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu vb.)

Evet Hayır

24.1. Aşağıdaki kurumlardan hangisi/hangilerinden destek aldığınızı işaretleyiniz.

Belediye
Kalkınma Ajansı
Avrupa Birliği fonu
Birleşmiş Milletler
Uluslararası Vakıflar
Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)
Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER)
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
Ticaret Odası
Diğer

24.2. Desteği;

İşin başlangıç aşamasında aldım
Faaliyetin sürdürülebilmesi için aldım

İşi büyütmek ve geliştirmek için aldım

25. Bu işe başlama nedenleriniz nelerdir? (Sizin için en önemli 3 seçeneği işaretleyiniz)

Ücretli iş bulamamak
Önceki işyerinde mobbinge uğramak
Haneye gelir sağlama zorunluluğu
İdeallerimi gerçekleştirmek
Ekonomik bağımsızlık elde etmek
Esnek çalışma saatleri
Aile işini devam ettirmek
Haneye gelir sağlama isteği
Diğer

26. Girişiminizin sürmesi ve güçlenmesi açısından aşağıdakilerden hangisine ihtiyaç duymaktasınız? (Sizin için en önemli 3 seçeneği işaretleyiniz)

Sermaye
Para akışını yönetmek konusunda danışmanlık
İşyeri yönetimi konusunda danışmanlık
Bürokratik işlemlerle ilgili danışmanlık
Vergi/çalışanın sigorta primi indirimleri
Satış kanalları bulmak
İhracat yapabilmek
Aile desteği/ iş-aile dengesini kurmak
Nitelikli eleman bulmak
Personel yönetimi
Reklam-tanıtım
Diğer

27. Aşağıda belirtilmiş mali güçlüklerden hangisi/hangilerini yaşadınız? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

Vergi ödemeleri
Sigorta primi ödemeleri
Diğer zorunlu ödemeler
Kira ödemeleri
İşletme genel giderleri
Ücret ödemeleri
Güçlük yaşamadım
Diğer

28. İşletme ile ilgili kararları nasıl alıyorsunuz?

Kendim
Eşim

Eşim/ailemle birlikte
Mali danışmanımla birlikte
İstihdam ettiğim alanında uzman personelim ile
Yönetim kurulu olarak karar alırız
Diğer

29. Dış ticaret yapıyor musunuz?

Sadece ithalat yapıyorum
Sadece ihracat yapıyorum
Hem ithalat hem ihracat yapıyorum
Hiçbirini yapmıyorum

29.1. Yurt dışına açılmak için aşağıdakilerden hangisine en çok ihtiyacınız var?

Yabancı dilimi geliştirmeliyim
İhracat işlemlerine ilişkin süreçleri öğrenmeliyim
Nitelikli eleman istihdam etmeliyim
Üretim kapasitesini artırmalıyım
İlave sermaye bulmalıyım
Diğer

30. Yurt içi/ yurt dışı fuarlara katıldınız mı?

Evet Hayır

30.1. Yurt içi/yurt dışı fuarlara katılmamanızın en önemli sebebi nedir?

İşimin niteliği itibarıyla gerek duymuyorum
Haberim olmuyor
Maliyeti yüksek, karşılayamıyorum
Eşim/ailem başka şehre/ülkeye gitmeme izin vermiyor
Çocuklarımı bırakıp gidemiyorum
Faydalı olacağını düşünmüyorum
Diğer

31. İş kadını olarak mobbing/zorbalık/tacize uğradınız mı?

Evet Hayır

31.1. Kim tarafından mobbing/zorbalık/tacize uğradınız?

Rakip erkek girişimcilerden
Mal/hizmet alım-satım yaptığım kişilerden
Kamu kurumu çalışanlarından
Finans sermaye sorunları için muhatap olduğum kişilerden
Eşimden
Diğer

32. Satışla ilgili aşağıdakilerden hangisi/hangilerinden faydalanıyorsunuz?

Kooperatif üyeliği
Dijital pazarlama platformu

Sosyal medya platformu
Hiçbiri

33. İşletmenizle ilgili aşağıdakilerden hangisi/hangilerine sahipsiniz?

Web sayfası
Sosyal medya hesabı
İşyeri logosu
Marka tescili
Patentli ürün
Hiçbiri

34. İşletmeniz dolayısıyla aşağıdaki vergilerden hangisi/hangilerini ödüyorsunuz?

Kurumlar Vergisi
Gelir Vergisi
Katma Değer Vergisi
Emlak Vergisi
Motorlu Taşıtlar Vergisi
İlan ve Reklam Vergisi
Özel Tüketim Vergisi
Çevre Temizlik Vergisi
Damga Vergisi
Eğlence Vergisi
Harçlar (ruhsat harcı, noter harcı, işgal harcı, yargı harcı vb.)
Hiçbiri
Diğer

35. Aşağıda belirtilmiş vergi ödemelerinden hangisi sizi daha çok zorluyor?

Kişisel Gelir Vergisi
Kira Stopajı
Çalışanların Gelir vergisi ve Damga Vergisi Stopajı
Çalışanların Sigorta Primi
Harçlar
Vergi İşlemlerinin Maliyetleri
Katma Değer Vergisi
Özel Tüketim Vergisi
Kurumlar Vergisi
Hiçbiri
Diğer

36. Vergi / sigorta primi yapılandırmasından hiç faydalandınız mı?

Evet Hayır

37. Girişimci vergi istisnasından faydalandınız mı?

Evet Hayır

38. Sosyal güvencenizi nasıl sağlıyorsunuz?

Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) primi kendim ödüyorum

SGK'ya primi eşim/yakınım ödüyor

SGK primimi başka bir işyeri ödüyor

Eşimin/ailemin sosyal güvencesinden faydalanıyorum

Bireysel emeklilik sistemine (BES) ödeme yapıyorum

SGK primi yanında Bireysel Emeklilik Sistemi'ne ödeme yapıyorum

Eşimin/ailemin sosyal güvencesinden faydalanıyorum ve Bireysel Emeklilik Sistemi'ne ödeme yapıyorum

SGK primi yanında Tamamlayıcı Sigorta primi ödüyorum.

Sosyal güvencem yok

Emekliyim

Yeşil Kart kapsamındayım

39. Ev işlerini;

Tamamen kendim yaparım

Eşimle birlikte yaparız

Eşim ev işlerine kesinlikle karışmaz

Ücretli yardımcımız yapar

Kısmen ücretli yardımcı, kısmen ben yaparım

Evdeki aile fertleri tarafından yapılır

Kısmen ücretli yardımcı, kısmen eşim ve ben yaparız

Diğer

40. Aşağıda yazılı ifadelere ne ölçüde katıldığınızı “Katılıyorum” “Kısmen katılıyorum” “Katılmıyorum” “Fikrim yok” seçeneklerinden birini işaretleyerek belirtiniz.

1. Girişimcilik eğitimleri çok faydalıdır.
2. Dijital pazarlama eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır.
3. Dış ticaret işlemlerine ilişkin eğitimler yaygınlaştırılmalıdır.
4. Finansal yönetime ilişkin eğitimler faydalıdır.
5. Ailem ve eşimin desteği olmasaydı asla iş kuramazdım.
6. Kreş imkânlarının genişletilmesi, kadın girişimciliğini artıracaktır.
7. Tüm eğitim kademeleri müfredatında toplumda kadın-erkek eşitliği anlayışının gelişmesine yönelik içeriğe yer verilmelidir.
8. Kooperatifleşme satış imkânlarını genişletmektedir.
9. Dijital satış platformları firmanın satış miktarını artırıyor.
10. Yurt dışına satış konusunda mentörlüğe ihtiyaç duyulmaktadır.
11. Vergi/sigorta primi ödemelerinde zorlanmıyorum.
12. Yeni kurulacak kadın girişimlerine yönelik gelir vergi istisnası uygulanmalıdır.
13. Vergi tam olarak ve zamanında ödenmelidir.
14. Çalıştırılanların sosyal sigorta prim yükü ağırdır.

15. Bürokratik işlemler ve vergi işlemleri bakımından kamusal mentörlük sistemi kurulması faydalı olacaktır.

16. İşimi geliştirmeyi istiyorum, projelerim var.

17. Gelecekte işimi büyütebileceğime inancım tamdır.

41. Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi için sizce ne yapılabilir? Önerileriniz varsa yazabilirsiniz. (Boş bırakılabilir)

EK 2: KADIN GİRİŞİMCİLERİN “DİĞER” KISMI OLAN SORULARA VERDİKLERİ AÇIK UÇLU CEVAPLAR

2.1. İŞE BAŞLAMA SEBEBİ SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Kendime ait işletmenin parçası olmak
Başarılı olacağımdan emin olmak
Kendi işimi kurmak istemem
Sosyal sorumluluk
Kardeşimin hayalini gerçekleştirmek
Çalışmak zorunda oluşum ancak yeterli ücret alamayışımdan.
Kendim için çalışmak. Çalışmama ihtimali benim için zaten düşünemeyeceğim bir şeydi.
Keyif işe dönüştü
Çocuğumun gün içerisinde ihtiyaçlarını karşılayabilmek
Mesleği sevdiğim için
Kariyer
Beykoz'un tarihi cam mirasına sahip çıkmak.
Emeklilik hayalleri
Vefa borcu
Engelli olduğum için iş bulamadım, destek alınca iş kurmaya devam ettim
20 yıllık tecrübemin üretim müdürü olarak çalıştığım firmada sömürülmesi en büyük sebeptir
Çocuğum ufakken ekmeke parası derdinde kendi hayalime eğilememiştim, büyüyünce fırsatı değerlendirdim.
Önceki iş ortamımdan memnun değildim. Türkiye'nin en önde gelen yabancı kökenli bir mühendislik firmasında çalışıyor olmama rağmen ayrımcılık ve kayırmacılık hissettim.
Denemek istedim
İslami ürünler
Eşime destek olmak
Pazarda ihtiyaç olması
Kariyer hedefi
Çok sevdiğim mesleği yaparak üreten bir insan olmak
Çocuklarımın sürdüreceği işyeri hayali
Mesleğim bu iş olduğu için
Kendi oğlum için istediğim gibi kıyafetler bulamayınca tasarımlarımı evde amatörce kesip dikmeye başladım. Etraftan gelen beğeni sektördeki boşluğu fark etmemi sağladı ve çabamı bir iş fikrine dönüştürdü
Mesleğim
Bildiğim iş

Jeofizik önemli bir meslek ve gün geçtikçe ülkemizde değersizleşmektedir ve kadın çalışan ve firma sahibi oldukça az derecededir. Bu alanda şu anda yüksek lisansım devam ediyor. Mesleğimi en iyi şekilde yapıp mesleğimin ülkemizde de yok olmaması için elimden geleni yapmak için bu işi severek ve zorluklara rağmen yapıyorum.
Eşimin de iş bulamaması
Çocuklarıma imkân oluşturmak
Daha önce bu işle ilgili çalıştığım için
Katma değer sağlamak
Ülkem için iyi tarımın yaygınlaşması
Mesleğimi yapıyorum
Kendi işimizi kurmak için eşimle istifa edip bu işi kurduk
Çalışıp aktif olmak, üretmek, faydalı olmak
Hem çocuklarıma bakıp hem kendi işimi yürütebilmek
Kendimi kendime ispat etmek istiyorum.
Üretim ihtiyacı
Hayatımın devamı ve biraz daha kaliteli yaşamak, kendi işimi kurmak
Sevdiğim ve okuduğum meslek
Aldığım eğitim gereği
Meslektaşımın sektör tecrübesi (şu an çalışıyorum)
Eğitimimin bu yönde olması
Çocuklarıma bir gelecek sağlamak.
Eşimin iş bulamaması ve bu işten anlıyor olması
Kendi paramı kazanmak
Çocuklarıma bakacak kişi olmadığı için esnaflığı tercih ettim, fakat çok pişman oldum. Hiç vaat edilen destek yapılmadı ve küçük esnafın üzerinde aşırı bir vergi ve gider kalemi var. 1 lira 1 lira topladığım parayı kime vereceğimi şaşırıyorum.
Kurumsal hayatta kalmama isteği
Yaşımdan dolayı hiçbir yerde iş bulamamak
İstihdam sağlayabilmek ve meslekte eğitmek
Kendi sektörümde bir çalışan olarak sürekli sömürülmek
Mesleğimi sevdiğim için
Mesleğimi icra edebilmek
Özgürlük
Mesleğim olduğu için
Sevdiğim işi yapmak
Kadın işçi alımı yaparak kadın işgücüne destek vermek.
Farklı şehre taşınmak
Muhafazakâr bir ailenin kızıydım çok da zekiydim. Ama okutmadılar. Ben de çalışmayı, para kazanmayı çok sevdiğim için, ama en önemlisi ihtiyacımın olması sebebiyle.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

244

EK 2.1'İN DEVAMI

Potansiyeli görmek
Bu alanda ve kendi işyerimde çalışmak istemem
Daha fazla kazanmak; kendi işimi yönetme isteği
Üretmek gerektiğine inanmam, üretmek faydalı olabileceğimi düşünmek
27 yıllık iş alanındaki tecrübelerimi kendi girişimimde değerlendirmek
Çocuklar
Kendi işimin sahibi olmak
Zengin olmak, katkı sağlamak, istihdam sağlamak
Eşimin vefatı
Kimseye bağımlı kalmadan çalışabilmek
İşimi sevmek
İşsizlik, hayat şartları, üniversite mezunu oğlumun işsizlik sorunu
İstihdam oluşturmak
Kızlarım için
Kendimi iyi hissetmek, sosyal statü
Kendi işimi kurma isteği
Kadınların da bu sektörde başarılı olabileceklerini göstermek
3 çocuk eğitimi için
Ülkemizdeki kadın girişimcileri artırma isteği
Oğluma zaman ayırmak, onu hastalandığında birine bırakırken yalvarmamak için
Pazardaki eksikliği fark etmek
Turizmin yapılabilirliğini göstermek
Merak etmiştim
2 çocuğum okuduğu için.
Bir kadın olarak da İstanbul'da helal kazanç ile bu işin yapılacağını gösterdim. Yalnız giderlerim yüksek olduğu için, kış aylarında olmayan işler ve kiralık olan dükkân beni çok zor durumda bıraktı.
Eğitim alanım
İmalat ile ilgilenecek istihdam yaratma düşüncesi
Eşimin bu sektörde çalışma isteği
Çocuğa bakacak kimsenin olmaması
Kariyerimi üst seviyesine çıkarmak
7 yıldır içinde olduğum bir alandı ve ben de denemek istedim. Pazardaki ilginin bu yönde olduğunu düşünmüştüm, bu nedenle bir uygulama geliştirdim.
İstihdam sağlamak

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

245

EK 2.1'İN DEVAMI

İnsanlık yararı
İhtiyacı görmek
Üretmeyi seviyorum
Kadınların rahatlık ve güven içerisinde çalışıp başarılı olması
Sektör açığı
Eğitimim
19 yaşında otizmlili bir oğlum var, onun eğitimleri için açtım
Devlet memuru olmayı sevmedim, ülkeme katkıda bulunmak istedim
Kendi işimi yaparak gelir artışı sağlamak
Çocuklarımın eğitimi için mecburdum
Bulduğum bölgenin turizme açılmasını sağlamak
Kendi ayaklarımın üzerinde durmak istediğim için, bu yaşımdan sonra bağımsız olarak sevdiğim işi yapmak için
Başka gelirim olmadığı için
Daha sonra moda tasarımcısı olan kızıma üretim yaptırabilmek
Kendi işim olması, evimi geçindirmek
Misyonu olan bir iş yapmak
Seviyorum
Bir bayan olarak kendi işimi, hayallerimi başarmak, ülkeme birçok çeşitli şekilde katkı sağlamak
Sevdiğim işi başarmak
Mevcuttaki işi devam ettirmek
Sevdiğim işi geliştirmek
Küçük bebeğimle daha rahat ilgilenmek
İşsizlikten
Tekstil kumaş atıklarının değerlendirilmesi ve bunu yaparken de gelir sağlamak adına
Sektöründe en iyi ürünleri üreterek aynı sektörde bilinen, söz sahibi, gelişime açık bir firma yaratmak
Başarılı olabilmek
Otizmlili oğlumun kimyasalsız temizlik-kozmetik ihtiyaçlarını karşılamak
Çocuğumun olması ve ücretli çalıştığım yerlerde emeğimin karşılığının verilmemesi
İhtiyacı olan ev hanımlarına da destek vermek
Üretmeyi seven bir karaktere sahip olduğum için
İşimi sevmek
Başarılı olmak
Çocuklarım için daha iyi bir gelecek hazırlayabilmek

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

EK 2.1'İN DEVAMI

Sektördeki yetersizlik
Hammaddeye yakınlık ve pazarda yenilik isteği.
Çocuklarıma gelecekte sürdürülebilir bir iş sağlamak
Severek bağımsız şekilde çalışmak
Hobi
Çocuğuma bakacak kimsem yoktu, bankacılık mesleğimi bırakmak zorunda kaldım.
Mesleğimi icra etmek
Başka seçenek olmaması
Ticaret yapmak ve internet ortamında satış gerçekleştirmek
Beyaz kölelikten kurtulmak
İstihdam yaratmak
Kendi kazancımı kendim sağlamak
Yaşamak için, çocuklarıma gelecek hazırlamak için
Sevdiğim için
Bir şeyler üretmek, faydalı olmak arzusu.
Kadın olarak tek başıma bir şeyleri başarabilmek arzusu

2.2. SEKTÖRE GİRME SEBEBİ SORUSUNA "DİĞER" CEVAPLARI

İstediğim sektördü
Mesleğimle ilgili iş bulamadım
Aile işletmesi
Gidişata göre davrandım
Gelecekte özel sektörde çalışan olmak zor olacağı için kendi işimi kurmak istemem
İş tatmini ve sosyal faydası çok yüksek olduğu için
Vefat sonrası işi devralma
Hayalimdi
Kızım yazılımcı ve önceki işimde bu alanda boşluk gördüm
Çalışmak zorunda olmam
Bir şeyler üretmekten ve insanlara yararlı şeyler üretmekten mutlu oluyorum
Müşteri potansiyelim vardı, bu yüzden girdim bu işe
Boşandıktan sonra hayatımı daim ettirmek ve şehrimde faydalı olmak

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

EK 2.2’NİN DEVAMI

Çok sevdiğim için
Ek gelir olarak seçtim
Kendim için, girişimci olmak için, başarmak, kazanmak için
Eşim uğraşıyordu bu işle
Eşimin teşviki ile başladım
Hayalim kendi işimi kurmaktı
Hem ihtiyacı fark ettim hem eşim bu sektördeydi
Yemek sektöründeki bilgi ve birikimim
Potansiyelim ve fırsatlar uygundu ve hep yapmak istediğimdi
Hayalimi eşimin desteğiyle gerçekleştirdim
Evde çocuğuma bakarken yapabileceğim bir iş
Kendi işimi kurmak istedim, burada böyle bir tedarik ihtiyacı vardı
Kendim bu sektörün bir parçası olan özel bir firmada satın alma yapıyordum. Eşim de bu sektörde özel bir firmada satış müdürlüğü yapıyordu. Gerekli bilgi birikime sahip olduğumuzu düşündüğümüzde ilk ben istifa edip işi kurdum, daha sonra eşim de yanıma geçiş yaptı
Kadın girişimci olarak topluma başarabileceğimi göstermek
Eşimden ayrıldım
Eşim destekledi
İstanbul’da daha önce bu sektördeydim. Maraş’a taşınıp geçim sıkıntısı yaşayınca devlet desteğiyle işyerini açtım
Kendim merak sarıp eşimden yardım alarak girdim
Aile ekonomisine katkıda bulunmak için
Hayalimdi
Doğal kozmetiklerin hammaddecisi olmak istedim
İş bulamadığım için başladım
Kişisel beceri ve iletişimsel girişimci ruhumu kendi işimi kurarak yapmak için uygun bulduğumdan
Farklı bir şehre taşınınca yapmak istedim
Çalışmak isteği
Ben eşimden ayrılmış bir kadın olarak zor durumdaydım. Kızımın eğitimi için başka şehre geldim ve kurdum. Çok zorlandım, hâlâ zorlanıyorum. Ve destek hibe çok az, benim harcamam daha fazlaydı, hâlâ borçlarım var ve çok zor durumdayım
Kendi ayaklarımın üstünde durmak istiyorum, ekonomik bağımsızlığım olsun

EK 2.2’NİN DEVAMI

İkinci bebeğimden sonra iki çocuk için kreş ya da bakıcıya verecek param yoktu, önce evde başladım bu sebeple ve daha sonra devlet teşviki ile açtım işyerimi ve şu an 20 ila 25 arası değişen çalışanlarım var
Atanamadım. İş olarak bunu yakın gördüm
Bir proje kapsamında bayilik almaya hak kazandım.
Psikolojik sorunlar nedeniyle
Eşimle birlikte karar verdim
Kendi isteğim
Babamın aşçı olması
Kendi mesleğimde iş bulmakta zorlanınca, ticaret yapma kararı aldım.
Kendimi keşfettim ve ne yapmak istediğimi buldum
Gençliğinden beri bu sektöre ilgim vardı
Maddi sıkıntı yüzünden
Maddi gelirim olsun istedim
Oğluma bakacak kimsem olmadığı için, rahat zamanlı bir iş olduğu için seçtim
Hayalimdi
İhtiyaç, geçim ve ileride çocuklarıma iş imkânı ve işsiz insanlara ekmek kapısı olmak için
Ben 45 yaşında işsiz kalmış bir bankacıyım. Prim günüm ve yılım dolmasına rağmen yaşım tutmadığı için emekli olamadım, görüştüğüm tüm bankalar yaşımın büyük olması sebebiyle beni işe almadılar. İşsiz bir EYT’li olarak ne yapabilirim diye araştırıp kendi firmamı kurup internet üzerinden satış yapmaya karar verdim.
İşi bildiğim için yapmak istedim
Covid dönemi mecbur kaldım
Eşim bu sektörde daha önce 26 sene çalışmış
Bölgemde bu tarz ürünlere erişimin kısıtlı olması ve eşimin hayvancılık ve tarım ile uğraşiyor olması
Çocuklarıma bakmak zorundaydım
Bu işi çok seviyor olmam
Eşim bu sektörde çalışıyordu.
Kendi ayaklarımın üzerinde durabilmek
Denemek istedim
Çalışmam gerekiyordu çocuklarım için ve bende olan dükkânımı değerlendirdim
Sürdürülebilirlik açısından uygun buldum
Kendime yapabildiğim işi iyi bildiğim için, evde iş yapmak zorunda olduğum için, eşim rahatsızdı ona bakmam gerekiyordu
Sevgim ve bilgimden dolayı
Geçim zorluğu yaşadığım için

EK 2.2'NİN DEVAMI

En büyük etken bu ülkede bir işyerinde bir bayanın çalıştırılma şartları beni artık fazlasıyla yormuştu ve bu bıkkınlık düşüncesi ile, kendi işimi kurma düşüncesiyle bir bayan olarak başarmak düşüncesi ile ve tabii yaşadığım bölgenin eksik sektörünü araştırarak, kendi işimi yapmaya karar vererek bu işe girdim
Aileme katkı sağlam gerekiyordu, eşim yurt dışında çalışıyordu
Eşimle birlikte başladım
Evde hobi olarak yapıyordum, kendimi bu alanda geliştirdim ve aileme destek oldum. Eşim işsizdi, beraber geçimimizi bununla sağlıyoruz. Sevdığım alanda yer almak mutlu ediyor beni
Tekstil atıklarının çöpe gidecek kadar değersiz olmadığını düşündüm.
İlgimi çekiyordu
Sevdiğim için yapıyorum mesleğimi
Başka iş olacağı yoktu
Bir iş kurma hayalim vardı. Eşim KOSGEB'den bahsetti. Kendisi sağlık çalışanı. Bana bu fikri verdi. Devlet desteğiyle cesaretlendim. Adım atmak istedim
El becerimin iyi olması, sektöre yenilik katacak birikime sahip olmam, eşimle birlikte sektöre farklı tasarımlar kazandıracak bilgiye ve birikime sahip olduğumu düşündüm ve bu vesileyle sektörde başarılı olabileceğimizi düşünüyordum.
Sektöre olan ilgim ve isteğim, sevdiklerime doğru ürünler temin etmek
Çalıştığım sektörden ve kurumsal firmaların çalışma şartlarından memnun değildim.
Çocukluğumun hayali idi
Eğitimin bir parçası
Bu işe uygun mekân satın aldım
Çalışmam lazımdı, geçinemiyordum
Başka seçeneğim yoktu
Geleceğin mesleği
Kanser tedavimde çok desteği oldu
Yapabileceğim bir iş olarak düşündüm
Yaşamak için ve çocuklarımın geleceği için inatla çırpındım

2.3. BAŞLANGIÇ SERMAYESİ SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Mal aldığım esnafa borçlanarak malımı üretip satarak sermayemi oluşturdum, bir birikim ya da yardım yoktu
Hiçbir destek alamadım devletten, eski girişimci olduğum için KOSGEB'den de yararlanamadım.
İşimi ilk kurduğum 2008-2009 yıllarında kadın girişimci kredilerinden yararlanamadım.
Sermayesiz başladım. İlk saksıyı kendi paramla aldım.
Ölümü sebebi ile babadan devir aldığım ofis
Aile desteği

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

EK 2.3'ÜN DEVAMI

Arkadaşımdan borç ile (aile destek olmuyor)
Aileden kalan hakkımızı bu alanda kullandım
Esnaf kooperatif kredisi
Eşim yardımcı oldu
Arkadaşımdan borç aldım
Borçlanarak sıfırdan
Eşimle birlikte yaptığımız bir birikim vardı. Eşim bunu kullanmam için izin verdi.
Evimi sattım
Arabamı, eşim ve benim alyanslarıma varana kadar bozdurdum, hayalimi gerçekleştirdim
Senetle borçlandım. Dükkân için aldığım makinalara.
Eşimin birikimi ile girdim. O da bu alanda çalışıyor. KOSGEB desteği de almak istedik başta ve aldık da ama başlangıç aşamasına katkısı olan bir şey sağlamadılar. Eğer işe alım yapabilseydim, o faz için PC vs. desteği sağlandı. O noktaya gelmek de zaten marifet. Jüri ekibi belirli yaş üstünden oluşturduğu için projeyi bile anlamadı. Server nedir anlamadı, maliyetini anlamadı. Sistem sadece makine tarzı bir şey istiyorsan bunu anlayacak düzeyde. Dijital yazılım, sosyal medya alanlarında bir şey yapmak istiyorsan KOSGEB doğru bir seçenek değilmiş...
Evimi sattım
Düğün takıları ile
Aile birikimimiz
Aracımı satarak karşıladım
Otomobilimi sattım.
Birikim yoktu, evde ihtiyacım olmayan tablet vardı oğlumun, onu sattım sermaye yaptık. 1.000 TL ile başladım
Eşim sermaye verdi

2.4. İŞYERİ KURULMA YERİ KARARI SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Veganlığa uygun bir bölge olması
İmalata uygunluğundan dolayı tercih ettim
Bölgede iş imkânının olmayışı ve istihdam azlığı
Tır vb. araçların park alanlarının olması ve caddede yer alması
Belediyeye yakınlık
Aradığım kriterlere çok uygundu
Eşimin mevcut yerinde başladım
Toplu ofis hizmeti
Plaza ofis otopark ve diğer sorunları olmadığı için tercih ettim.
Tesadüfen
Boş dükkân burada bulabildim

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

EK 2.4'ÜN DEVAMI

Yaptığım işte yerin bir önemi yok
Prestijli adres
Eşimin alana yatkınlığı
Niğde'de karton bardak üretimini yapan başka bir firma olmadığı için işyerimi burada kurdum
Memleket
Yaşadığım şehir
Mali konular
Sağlık Bakanlığı atamasıyla
Eğitim aldığım bölge olduğu için ve eğitim sürecinde İzmir'de birçok firmada gönüllü çalıştığım için işyerini bu adreste seçtim.
Başka işyeri bulamadım
İş bana bağlı olduğu için yer fark etmez
Bakıcı, kreş veya çocuğuma bakacak yakınım, maddi durumum yok. Onun için homeofis
Ev ofis olarak kullanıyorum
Elektrik, su ve güvenlik gibi ihtiyaçlara cevap verebilmesi
İşyerim, kullandığım ticari araba
Bulabildiğim boş dükkân orasıydı
Tasarım alanındaki tutkum
Belediye ruhsatını alabileceğim bir yer olduğu için
Prestij
Geçinebilmek için
Dükkânım 2 katlı olduğu için tercih ettim
Personele yakınlık
E-ticaret çağımızın mesleği, aileme yeteri kadar vakit ayırabilirken aynı zamanda iş hayatımı da sürdürebiliyor olmam. Pandemi döneminde eve destek olabilmek adına evdeki kullanmadığımız eşyaları satarak başladığım bu süreçte genç girişimci kapsamında şirketimi kurarak devam ettim
Alternatifin az olması
Coğrafi olarak uygunluk
İhtiyacı görmek
Bölgede bulabildiğimiz tek yerdi.
Tehlikeli atık geri kazanımına her yer müsait değil
Çok beğendiğim bir mekândı
Ev ofis kullanıyorum
Mecburi olarak buraya yerleştirdim, sadece buraya izin verildi

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

EK 2.4'ÜN DEVAMI

İŞGEM'de olması
İnternet satış üzerine kurduğum için yer çok önemli değildi
Bölgeyi tanıyor olmam
Boş dükkân buydu
Bulunduğu mevkinin alışveriş alışkanlığı
Uzunca süre bu bölgede işyeri açmayı düşünmem
İhale ile aldım belediyeden
Eşimin memleketi
Kazanç oranımın daha yüksek olması
Yaşam alanı refah seviyesi
Kadın iş geliştirme merkezi olması, belediyeye ait olması
Bina ölçüleri
Eş durumu
İmalat izni alabileceğim bölgede olması
İşi bildiğim için ve İstanbul gibi yerde neredeyse halı yıkama sektöründe kadın yoktu.
Kendi memleketimde kurmak
9 ay kadar işsiz geçirdiğim süre en önemli neden
Home office çalışabiliyorum.
Tek boş dükkân benim tuttuğum yerdi
Faaliyet yapmama uygun dükkân
İşyerinin atölye olmasına uygun olması
Donanımının teknolojik altyapıyı kaldırabilir ve görüntünün müşteri ağırlamak için yeterince şık olması
KOSGEB ve TKDK kurumları ile yan yana olması
Seçenek olmaması
Benim şimdi 19 yaşında otizmlı bir oğlum var. Belediyeden emekli olduktan sonra oğlum için eğitimler almaya başladım. Emekli maaşımla olacak gibi değildi ondan dolayı, harita kadastro mühendisiyim, KOSGEB sertifikasını aldım, 2017 Ocak'ta KOSGEB desteğiyle ofisimi açtım, o günden beri çalışmaya devam ediyorum, KDV oranları çok yüksek, %18 oranında, altında ezilmekteyim, stopaj geçici vergi derken bayağı zor durumdayız
Maddi imkânsızlık
Prestij
Eşimin işlerinden dolayı
Eğitimim bu sektörde olduğu için özgüvenli ve bilinçli bir şekilde işyerimi kurma kararı verdim.
Tesadüfen bulduğumuz yer
Eşimin işyerine yakınlık

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:
DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

EK 2.4'ÜN DEVAMI

Üretim yaptığım malzemenin nakliyesi ve üretimi için uygun alan olması
Etrafımda rakip olmaması
İş istihdamına daha elverişli olması
Yaptığım işe uygun yer seçtim
Aile kararı
Depolama alanı açısından yeterli düzeyde olması
Tabiat
Mezun olduğum okula yakınlık
Köy ortamı olması
Rekabetten uzak olması
Yeni yerleşim alanı olması nedeniyle potansiyeli yüksek bir bölgeydi
Gelişmekte olan bir yerleşim alanı olması ve daha önce bir kadın giyim mağazası olmaması

2.5. GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİ SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Yüksek lisans eğitimimde girişimcilik dersleri aldım
Hayır, almadım, daha önce eğitimler yoktu
Aileden destek aldım
Eşimin yaptığı iş, ben ortak oldum
Eğitim almadım. Gerek duymadığımdan değil, fırsatım olmadı.
Habitat Derneği
Alacağım
Almadım
Kesinlikle çok faydalı buldum. Olumsuz şeyler duyarak etkilenmişim ve hazırlıksız girdim. Hâlbuki son derece kaliteliymiş. Önceden bakıp hazır olsaydım daha fazla fayda elde ederdim.
MBA de almıştım
Eğitim almak için önceki çalışma yerimden izin alamadım.
İşletme mühendisiyim
Uzun yıllar network yaptım, halen yapmaktayım
Ayrıca diğer eğitimler
Üniversite
İşletme bölümü mezunuyum
Araştırmalar yaptım
Üniversitede aldığım eğitim
Okuduğum bölümde bu dersi almıştım

EK 2.5'İN DEVAMI

Daha önceden satış pazarlama eğitimim vardı
Almadım, işimi kurduktan sonra KOSGEB eğitimini aldım
Acıbadem Üniversitesi Kuluçka Merkezi
Ortağım girişimcilik eğitimi almıştı
Üniversite bölümüm
Özel kurslara gittim
Bireysel olarak kendimiz üretim ve pazarlama üzerine araştırmalar yaptık.
Lisans girişimcilik dersleri aldım
Bir yakınımından eğitim aldım
Amazon eğitimi aldım
Zeytin ve zeytinyağı üzerine eğitimler aldım

2.6. İŞ KURMA AŞAMASINDA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Tanımlı bir iş kolu değildi
Müşteri bulma
Tarım il müdürlüğü prosedürleri
Tamamen maddi imkânsızlık
Bu ülkede kadın girişimci olmak başlı başına sorundur. Destek alırken insanları babanız ya da eşinizin bu işe sizi zorlamadığına ya da onlar için bu işi yapmayacağınıza inandırmanız gerekiyor. Sırf kadın olduğunuz için işlemler daha yavaş yürüyor.
Bürokratik engeller
Ar-Ge projelerimize destek verilmedi. Destek bütçeleri yetersiz.
Yeterli KOSGEB desteğinden faydalanamadım, makinelerimi kendim aldım, fakat yer problemi ve maddi destek alamadığımdan işlerimi ilerletemedim, makinelerimi çalıştıramıyorum
Kira, vergi, BAĞ-KUR vs. giderler korkuttu
KOSGEB'den 70 bin lira kredi alabileceğim belirtildi fakat sigortalı olarak mesleğimde tecrübem görünmediği ve firmam yeni olduğu için destek alamadım. Sermaye konusu beni ciddi bir şekilde zorladı ve zorlamaya devam etmekte.
Bürokratik işlemler sırasında yönetmeliklere uygun hareket etmedikleri için işimi yapmamı engelleyen devlet memurları.
Makine maliyetlerinin yüksekliği ve hedef pazar oluşturma zorluğu
İşe uygun işyeri bulmak zor oldu
Kurulum aşamasında devlet desteği de teşvikleri de yeterli değildi.
Devlet memuruydum
Ürettiğimiz makine Türkiye'de üretilmiyordu
Rakiplerimizi kalite olarak yakalama endişemiz vardı
Farklı işletmelerde çalışmak daha stressiz idi

EK 2.6'NIN DEVAMI

Yeterli sermayemiz yoktu, ancak KOSGEB'den aldığımız 5.000 lira ve eşimin devlet memuru olmasından kaynaklanan bana destek olmasıyla birlikte ve ayrıca KOSGEB'in eğitim seminerlerine katılarak kendimizi geliştirdik, bir yıldır çalışmaktayız.
Desteğim yoktu maddi manevi
Ailesel farklı sorunlar
Kalifiye personel sorunu
Uygun mağaza bulma aşaması çok zordu
Maliyetlerin katlanarak artması
Bildiğim işi yapmak istedim
Yardımcı olmasını beklediğim insanlardan sadece eşimden ve kardeşimden manevi destek görebildim
Pandemi
Çocuklarımın bakımını düşündüm
Yeni bir şehir ve maddi durum beni çok yıprattı
Erkek egemen bir sektöre adım atıyor olmam, kadınların dezavantajlı başlaması
Yeni işletmeye sağlanan finansman desteği çok kısıtlı ve kesinlikle en az ilk 3 yıl vergi muafiyeti ve BAĞ-KUR teşviki falan verilmeli. Vergi çıkmıyor zaten giderler gelirin üzerinde olduğu için ama BAĞ-KUR da büyük yük.
Hamileydim
Müşteri portföyü eksikliği ve yeterince tanınmamam
Devlet desteklerine güvenim azdı
Kalifiye eleman bulmak ve istihdam etmek en büyük sorundu.
İşletmem bulduğum yerde ilk ve tek olmasına rağmen pandemi döneminde belediye tarafından ihale edildi ve maalesef ki elimden alındı.
KOSGEB'den destek alamadım
Kamudan emekli olmayı bekledim
KOSGEB destekleri çok şarta bağlı, resmen destek vermemek için kurulmuş gibi
Fiyatların ani yükselişi işimi kurarken planlarımı bozdu ve sürecin uzamasına sebep oldu.
KOSGEB girişimci olarak açtım ama bana hep engel çıktı, kendi imkânlarımla işletmemi büyüttüm.
İşverenim ile ücret konusunda anlaşamayınca kendi işyerimi açmak istedim
Bankalardan kredi alamadım
Pandemi süreci
Vergiler çok yüksek, altından kalkmak kolay değil, yazılım alanında faaliyet gösterdiğinizde global server'lara ve programlara bağlısınız, bunların ödemeleri de dolar üzerinden. İşe başladığımda ödemeye başladığım şeyler iki katını da geçti. Bu nedenle ek olarak çalışıyorum ve artık kendi işime vakit ayıramıyorum. Maddi ve manevi olarak ayakta kalmak zor.
Sabit maliyetler, insan gücü eksikliği
Uygun girişim fırsatı bulamadım.
Para sermayesi olarak zorluk yaşadım

T Ü R K İ Y E ' D E K A D I N G İ R İ Ő İ M C İ L İ Ğ İ :

D U R U M T E S P İ T İ , İ H T İ Y A Ğ L A R V E P O L İ T İ K A Ö N E R İ L E R İ

256

EK 2.6'NIN DEVAMI

Finans konusunda devlet destek veriyor gibi ama bankalara gidince öyle olmuyor, hep engel
Kadın girişimine verilen destek sözde oluyor.
Çalışan istihdamı
Plansız hamilelik yaşadım, şirketimi doğumdan sonra aktif çalıştırabildim. Ancak imalat bir hazırlık süreci istediği için halen ürünlerimizi imal edemedik.
Bu alanda fazla birikimim olduğu için odaklanma sorunu yaşadım.
Enflasyon, hayat pahalılığı, her gün eklenen zamlar
Pandemi
KOSGEB'den gerekli desteği alamadım
Projemi hazırlarken dolar 8 TL idi, işe başlama noktasına geldiğimde makinemi alacağım sıra dolar 17 oldu ve ciddi derecede zorlandım. Şu anda ise yine yükselişte. Hammadde alımı için dolara bağlı olduğumuzdan sektör büyük sıkıntıda. Umarım işletmem sürdürülebilir bir işletme olur, tek istediğim bu. Sadece ayaklarımın üzerinde durmak istiyorum.
KOSGEB prosedürleri çok yıpratıcıydı.
Mesleki tecrübe edinmek istedim, önce çalıştım sonra kendi işimi kurdum
İlkokul mezunu, dışarıdan lise veren, dil bilmeyen, ikiz annesi, 13 yıllık ev hanımı olarak çok zorlandım, işyerimi açtım. Üretim Amerika'ya satmak idi niyetim ama KOSGEB'den açılış giderleri dışında destek alamadım, kredi de alamadım, hayal kırıklığına uğradım. Bu kadar zor olmamalı.
Bulduğumuz ilde bilinmeyen bir sektör olması
Bir kadın girişimci olarak yüksek faizli kredi çektim. Eğitim aldığım KOSGEB bana katkı veremedi ve halen katkı alamıyorum. İşçi çalıştıramıyorum, çünkü maliyet çok yüksek. Devletimizden desteğini bekliyorum.
Çok zor olduğunu söyleyip hevesimi kırdılar
Çocuklarıma bakmak ve hayatımı idame ettirmek için bu işi kendim tasarladım, proje bana ait
Bürokratik işlemler her iki sektörde de maliyetli ve uzun zaman almaktadır

2.7. KARŞILAŞILAN MALİ GÜÇLÜKLER SORUSUNA "DİĞER" CEVAPLARI

Müşterilerden alacakları tahsil edememek
Ticaret odalarının her işlemde aldığı inanılmaz ücretler söz konusu. Mesela aynı alanda, yani aynı teknoparkta kapı numaram değişti, 500 liralık kira için 970 TL adres değişikliği bedeli ödedim. CİMER'e şikâyetinde bulundum
Hammadde ve makinelerde dışa bağımlılık ve dolar kuru nedeniyle maliyetlerin yükselmesi
Makine ve hammadde alış ücretlerinin yüksek ve değişken olması
Hammaddenin il dışından gelmesi, yeterli sermaye olmadığı için stoklu çalışmamamız. Personel bulamıyordum, işi öğretiyoruz bir hafta sonra gelmiyor, öğrenene kadar makinalara, malzemeye zarar veriyor, sonra da gelmiyordu, üzerine borçlu çıkıyoruz
Küçük esnafın üzerinde çok büyük gider kalemleri yüklemiş devletimiz, çok aşırı
Ürün alamadım işletmeyi döndürmek için
Kredi ödemeleri
Özellikle meslek odalarına faaliyet için ödenen ücretlerde
KOSGEB destekli kredi kullanmadığım için 70 bin TL babamın yüksek faizli kredi kullanması yüzünden ve belediyenin 40 gündür yolumuzu yapmaması yüzünden kira ve çalışanların ücretlerini 2 aydır kredi ve borç alarak ödüyorum. Şu anda yol yüzünden firmamı kapatmak zorunda kalacağım.

T Ü R K İ Y E ' D E K A D I N G İ R İ Ő İ M C İ L İ Ğ İ :

D U R U M T E S P İ T İ , İ H T İ Y A Ğ L A R V E P O L İ T İ K A Ö N E R İ L E R İ

257

EK 2.7'NİN DEVAMI

Araç sigorta ve kasko tutarlarının yüksek oluşu.
Oda aidatları
Bu konuda bilgi vermek istemiyorum.
Hammadde fiyatlarının Euro ile belirlenmesi
Henüz BAĞ-KUR bile yatırabilmiş değilim

2.8. HANGİ KURUMDAN DESTEK ALDINIZ SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Sanayi Bakanlığı
Habitat
İŞKUR engelli hibesi
İSO, OİB
Tarım Bakanlığı
TURKONFED
Esnaf kefalet
Esnaf odası
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
SGK (women up)
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
Esnaf kefalet aracılığı ile Halkbank
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

2.9. DIŞA AÇILMAK İÇİN İHTİYAÇLAR SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Denklik belgesi almak
Önce yazılımım bitmeli. Biterse evet, kesinlikle yurt dışı pazara açılmak istiyorum
Eğitim alabilirim
Kargo çok pahalı
TCMB ve PSD2 lisansı almak
Hepsine ihtiyacım var
Sunduğumuz hizmete yönelik uluslararası belge ve eğitimleri tamamlamalıyım
Yurt dışı açılımına ihtiyaç duyuyorum
Hepsi, biri olmadan diğeri olamıyor maalesef.
İyi bir kargo firması bulmalıyım

2.10. FUARLARA KATILMAMA SEBEBİ SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Mesleğimiz yurt içinde
Yatırım aşamasındayız
Yazılım tamamlandığında arzu ederim. Faydalı olabilir. Denemeden bir şey söylemek zor.
Katılmadım
Fırsatım olmuyor
Henüz yeni olmamız sebebiyle
Kendi işim olarak yeni kurduğum için, büyüüp geliştikçe yurt dışı pazara açılmayı düşünüyorum.
Önümüzdeki dönem KOSGEB'den bir desteğe başvuracağım
İşten fırsat bulamıyorum
Bu yıl katılacağız
Pandemi sebebiyle henüz yapılamadı
Zamanım yok
Daha yeni açtığım için gidemiyorum ama daha sonra düşünüyorum.
Zamandan kaynaklı
Katılmadım
Katılmadım
Zaman ayıramıyorum
Üretim kapasitemin daha yüksek olması gerekiyor ve bunun için öncelikle kendi mülküm olan bir işyerine sahip olmak istiyorum
Altyapımı yeni tamamladım, sistemimi kurdum
Bulduğum il dışında olması
Zamanım yok
Araç yetersizliği
Vize problemi ve Covid süreci
Pandemi
Henüz uygulama 1 yıldır yazılım aşamasını geçemediği için ortada sunabileceğim, arkasında durabileceğim bir ürünüm yok.
Açılışım ve süreci pandemi dönemi değildi.
1 yılın sonunda planlarım arasında
Katılmadım
Böyle bir fırsat denk gelmedi
İşyerimden vakit bulup çıkamıyorum
Henüz yalnız çalışıyorum, mevcut işyerimi işletmeye devam edecek elemanım yok
Yeni bir kuruluş olduğum için yetişemedim.
Pandemi dönemine denk geldi
Sektörüm gereği ilk birkaç sene Ar-Ge ve yeni ürün çıkarma-piyasaya sunma-tutunma süreçlerini tamamlamalıyım. Sonrasında planlarım dâhilinde, muhakkak düşünüyorum.
Henüz yeni işletme olma sebebi ile
Sektörde başlangıç aşamasında olduğumuz için bundan sonra fuarlara katılmayı planlıyorum
Katılmadım
Ürünümüz halen prototip aşamasında. Ticari ürüne dönüştürdüğümüzde katılıyor olacağız fuarlara.

2.11. GİRİŞİMİN GÜÇLENMESİ İÇİN İHTİYAÇLAR SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Elektrik faturalarında indirim
Makina ekipman yetersizliği
Ülke ekonomisinde alım gücünü artırmak için gerekli olan rahatlama
Maddi destekler - sadece listelenen dışındaki fuar destekleri, ihraç kayıtlı KDV'siz alırken müşteri bilgisini imalatçıya vermeme seçeneği sunulması gelen döviz TL'ye çevirme zorunluluğunun kaldırılması, çünkü imalatçıya döviz karşılığı ödüyoruz, alım satım zararı oluyor - kur değişikliği sebebiyle müşteriden alınan peşinatlarda yaşanan fiyktif kur farkı kârlarının düzenlenmesi, ofis desteği vs.
TDBK ödemeleri köylere neyse bana da o olsun isterim
Ürünlerin teşhiri ve satışı için dükkân
Sözüne güvenilir üretici bulmak
Giderlerimiz çok yüksek, kazancımızın yarından fazlası vergi, sigorta, elektrik, suya gidiyor, böyle devam ederse kapatmak zorunda kalacağım
Vasıfsız eleman bulunamıyor, geri kazanım ve mevsimsel işler için ya yabancı çalışan izni verilsin ya da teşvik verilsin
Destek
İşletmenin iflasından kaynaklı icra borçlarım bulunmaktadır
İşyerimi büyütme ve daha fazla istihdam için işyeri alabilmek, ama nerden nasıl bulunur hiç bilmiyorum
Devletten kadınlara özel personel destekleri
Pandemi süresince destek alamadığım için sorun yaşadım
KOSGEB desteklerinden yararlanamıyorum
2 yıldır kapalı olan imar planını netleştirip (!) hizmete açarlarsa işletmemizi güçlendireceğiz.
Çocuk bakım desteği
Yazılımcılar ülkeyi terk ettiği için ve maliyetler çok arttığı için freelance / part-time çalışan bulmak imkânsız bir hal aldı. Şirketler büyük vaatler ile yazılımcı bulmaya çalışıyor, bu büyük havuzda yeni girişimlere ancak yeni mezunlar kalıyor. Onlar da sende öğreneceğini öğrenip kaçıyor ya da yüksek fiyat istiyor. Hiçbir türlü bir denge kuramıyorsun. Defalarca yazılımcım değiştiği için dediğim sebeplerden proje hep havada kaldı. Keşke globalde bu işi kursaydım, en azından nitelikli eleman bulur, döviz üzerinden destek alırdım belki. Türkiye'de girişimcilik ekosistemi yok, kendini gerçekleştirmek çok zor.
Ekonomik olarak çok ezilmekteyiz, KDV oranı halen %18, çok yüksek, indirim beklemekteyiz
En fazlası ülkenin bugünkü zor şartlarından kurtulup alım gücünün eski günlere dönebilmesi ve bu şartlarda bu yüksek vergilerden bıktık artık
Yeni inşaatların yapılması ve iş hacminin artması
Eleman bulamamak
Yeni kurulan işletmelerin ilk üç yıl ayağa kalkabilmesi için verilen desteklerde vergi ve SGK borcu yoktur belgeleri zorunlu olmamalı
Banka borçlarımdan dolayı zaten destek alamıyorum

2.12. ÖDENEN VERGİLER SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Stopaj
Stopaj vergisi
Esnaf odalarına kayıtlıyım
Teknopark firması olduğu için gelir vergisi muafiyetlerimiz var
Ltd. şirketin üstlendiği bütün borçları ödüyorum
Kira vergisi
Bilmediğim vergiler de ödüyor olabilirim
Şu an vergimi kapattım
Stopaj
Stopaj
Kira stopajı
Gelir stopaj
Kendim hariç her şeyin vergisini ödüyorum
Sadece SGK o da maaşımdan haciz yoluyla kesiliyor
Muhtasar
İşyeri kira stopajı
Vergiden muafim
Stopaj
Muhtasar
Veraset ve intikal vergisi

2.13. EN ÇOK ZORLANILAN VERGİ SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Hepsi
BAĞ-KUR primi
Hepsi
BAĞ-KUR primi
BAĞ-KUR :(
BAĞ-KUR ödemeleri için ayda 5.000'den fazla harcıyorum ama her doktor muayenemizde ilaçlar, muayene ve testler için 1.000 TL civarında ödeme de yapıyorum.
BAĞ-KUR
Muhasebe, BAĞ-KUR, gelir-gider, hepsi
Vadeli satışlarda ödemesini almadığım ürün/hizmetin KDV'sini ödemek çok zorluyor.
Kendim için zorunlu yaptırdığım aylık sigorta ve üstelik kullanmıyorum.
Hepsi
Tümü

EK 2.13'ÜN DEVAMI

Ödediğim vergilerin hepsi
Hepsi
Hepsi
Yerine göre hepsi olabilir
Hepsi
Sigortamı ödeyemiyorum, zorunlu raporlu ilaçlarım var, ilaçları para ile alamam, tabii ki vergi stopaj zorlanıyorum, daha yeniyim, kazanamıyorum
BAĞ-KUR ödemesi
Gümrük vergileri
Çok seçenek var, stopaj, gelir vergisi, çalışanlara ait mosip
Kendi sigorta primim
Kendi sigorta primim
Hepsi
BAĞ-KUR ödemem
BAĞ-KUR
Hepsi
Hepsi
Hepsi
Ödediğim hemen hemen her vergi
Hepsi
Kira
BAĞ-KUR
Muafiyet nedeniyle
BAĞ-KUR
Hepsi
Genel itibarıyla tüm vergiler oldukça yüksek. Kapasite raporunu almayı bizim sebebiyle ihracattan büyük kayıp yaşıyoruz.
Gümrük vergisi :)
Hepsi
Başlangıçta hepsi zorluyordu ama şu anda maaşlı bir işte çalıştığımdan zorlanmıyorum.

2.14. KİM TARAFINDAN MOBBİNG/ZORBALIK/TACİZE UĞRADINIZ SORUSUNA “DİĞER” CEVAPLARI

Çalışan olduğum dönem kadın iş arkadaşım ve erkek patronlarım
Yönetici
Kadın olarak, erkek ustalara iş yaptırırken, bir talepte bulunurken hep itiraz ile karşılaştım. Kadın olmanın en büyük zorluğu bende bu oldu
Eski patronlarım (ne yapıyorsun ki demeleri)
Dükân sahibinden
Özel sektörde çalışırken iş ortamımda
İkinci derece aile yakınları
Yöneticimden
Patronumun eşinden
Rakip bayan girişimcilerden

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

EK 2.14'ÜN DEVAMI

Eski işyerimde FETÖ mensubu çalışanlar tarafından
Çevredeki kişiler
Eski işyerimdeki direktörümünden
Genel olarak kabullenemiyorlar, kadınlar bile erkek işi olarak görüp başka erkek bir yetkili arayışları oluyor
Önceki işyerimden patronumdan
Hiçbiri
Ailemden
Yanıt vermek istemiyorum
İşverenler tarafından
Eski işyeri sahibim
Eski yönetici ve işverenler
Eski çalıştığım yerdeki müdürlerden
Kadın yöneticim tarafından mobbing gördüm
Amirimden
Bayan patronumdan
Siyasi görüşü farklı kişilerden
Bölge müdürüm
Muhatap olmak zorunda olduğum hemen herkesle
Şu anki işimde değil ama bankacılık yaptığım dönemde çok defa mobbinge maruz kaldım
Daha önce çalıştığım firma sahipleri
Eski çalıştığım yer
Ücret karşılığı çalışırken patronum tarafından taciz
İşyeri sahibi
Yöneticim tarafından
Ücretli çalıştığım zamanlarda
İş arkadaşlarım ve patronlarımdan
Hayır
Çevre

EK-3: TÜRKİYE İBBS DÜZEY-1 BÖLGELER VE İLLER

İstanbul (TR1)	İstanbul
Batı Marmara (TR2)	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale
Ege (TR3)	İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
Doğu Marmara (TR4)	Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
Batı Anadolu (TR5)	Ankara, Konya, Karaman
Akdeniz (TR6)	Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
Orta Anadolu (TR7)	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat
Batı Karadeniz (TR8)	Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
Doğu Karadeniz (TR9)	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
Ortadoğu Anadolu (TRB)	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
Güneydoğu Anadolu (TRC)	Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:

DURUM TESPİTİ, İHTİYAÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

BİYOGRAFİLER

GÜLAY AKGÜL YILMAZ, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ndeki Maliye lisans eğitiminin ardından aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Kurumlar Vergisinde İstisna, Muafiyet ve Teşviklerin Kurumların Vergi Yükü Üzerindeki Etkisi" isimli tezi ile yüksek lisans, "Yeraltı Ekonomisi ve Vergi Kaybı" isimli tez çalışması ile doktora derecelerini tamamladı. 1990 yılında Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladığı Marmara Üniversitesi'nde 2013 yılında profesör unvanını aldı.

Marmara Üniversitesi bünyesinde Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdür Yardımcılığı (2006-2011), Yabancı Diller Yüksekokulu Müdür Yardımcılığı (2010-2016), Maliye Bölüm Başkan Yardımcılığı (2015-2021), Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı Başkanlığı'nı (2016-2021) yürüttü. 2020 yılından bu yana İktisat Fakültesi Yönetim Kurulu ve Fakülte Kurulu Üyesi'dir.

2015 yılında Marmara Üniversitesi'nde oluşturduğu Kadın Çalışmaları Platformu ile başladığı kadın çalışmaları alanındaki faaliyetlerini 2016-2018 döneminde kurucusu olduğu "Ekonomik ve Sosyal Alanda Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi"nin çatısı altında sürdürdü. Bu süreçte Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi'ni kurdu, üniversitede toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının geliştirilmesi yönünde çok sayıda sempozyum, panel, seminer düzenledi. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Kadın, Çalışma Hayatında Kadın, Kadına Yönelik Şiddetin Anatomisi ve Yönetimde Kadın Sempozyumu* kitaplarının editörlüğünü üstlendi; kadının güçlendirilmesine yönelik olarak belediyeler ve STK'ların işbirliğiyle çeşitli sosyal sorumluluk projelerini yürüttü.

2018 yılında Vergi Konseyi üyeliğine atandı; Vergi Konseyi Kayıt Dışı Ekonomi Çalışma Grubu koordinatörlüğünü yaptı. Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde gerçekleştirilen kayıt dışı ekonomiyle mücadele, vergi uyumu ve verginin veriminin artırılmasına yönelik çalışmalara destek verdi ve "Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadelede Gelir İdaresinin Güçlendirilmesi ve Teknik Yardım Projesi" isimli AB projesine danışman akademisyen olarak katkı verdi.

Akgül Yılmaz'ın kayıt dışı ekonomi, sosyal devlet, vergi teorisi ve politikası, kamu bütçesi, kamu kesimi finansmanı ile kadın istihdamı konusunda çeşitli makale, bildiri, kitap bölümleri bulunuyor. *Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları* (İSMMM, 2006), *OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Harcamalar* (Arıkan, 2006), *Türkiye'de Borç Sarmalı ve Makro Ekonomik İstikrar* (Arıkan, 2007) ve *Kamu Maliyesi: Teori ve Türkiye Uygulaması* (Türkmen Yayınevi, 2020) isimli kitapları yayımlanmıştır. *Güncel Maliye Tartışmaları 1, 2 ve 3* (Seçkin Yayınları) kitaplarının editörlerindedir. İstanbul Kadın Kültür Vakfı Mütevelli Heyeti Üyesi olan Yılmaz halen Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü'nde Öğretim Üyesi olup evli ve iki çocuk annesidir.

GÖZDE NALBANT EFE, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İngilizce İktisat Bölümü'nün ardından yüksek lisans ve doktora öğrenimine Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Teorisi Bilim Dalı'nda devam etti. Yüksek lisans derecesini 2015 yılında "Kamusal Hizmet Olarak Su Hizmetleri ve Özelleştirilmesi: Çeşitli Ülke Uygulamaları" isimli tez ile, doktora derecesini 2021 yılında "OECD Ülkelerinde Büyüme Odaklı Vergi Reformları ve Türkiye İçin Değerlendirmeler" başlıklı tezi ile aldı.

Doktora çalışması *Büyüme Dostu Vergileme* ismiyle kitap olarak yayımlandı (Gazi Kitabevi, 2021). Vergilerin büyüme ve istihdama etkisi, uluslararası vergileme, eğitim, sağlık ekonomisi, su hizmetleri, sosyal güvenlik ve sosyal harcamalar üzerine çeşitli makale, bildiri, proje ve kitap bölümleri bulunuyor. 2017-2018 yıllarında Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi'nde Editör Yardımcısı olarak görev yaptı.

2012-2016 yılları arasında Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmış olan Nalbant Efe, 2011 yılında çalışmaya başladığı İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü'nde halen Dr. Öğr. Üyesi olarak çeşitli lisans ve lisansüstü programlarda ders vermektedir.

